غلامن جو بيڙو

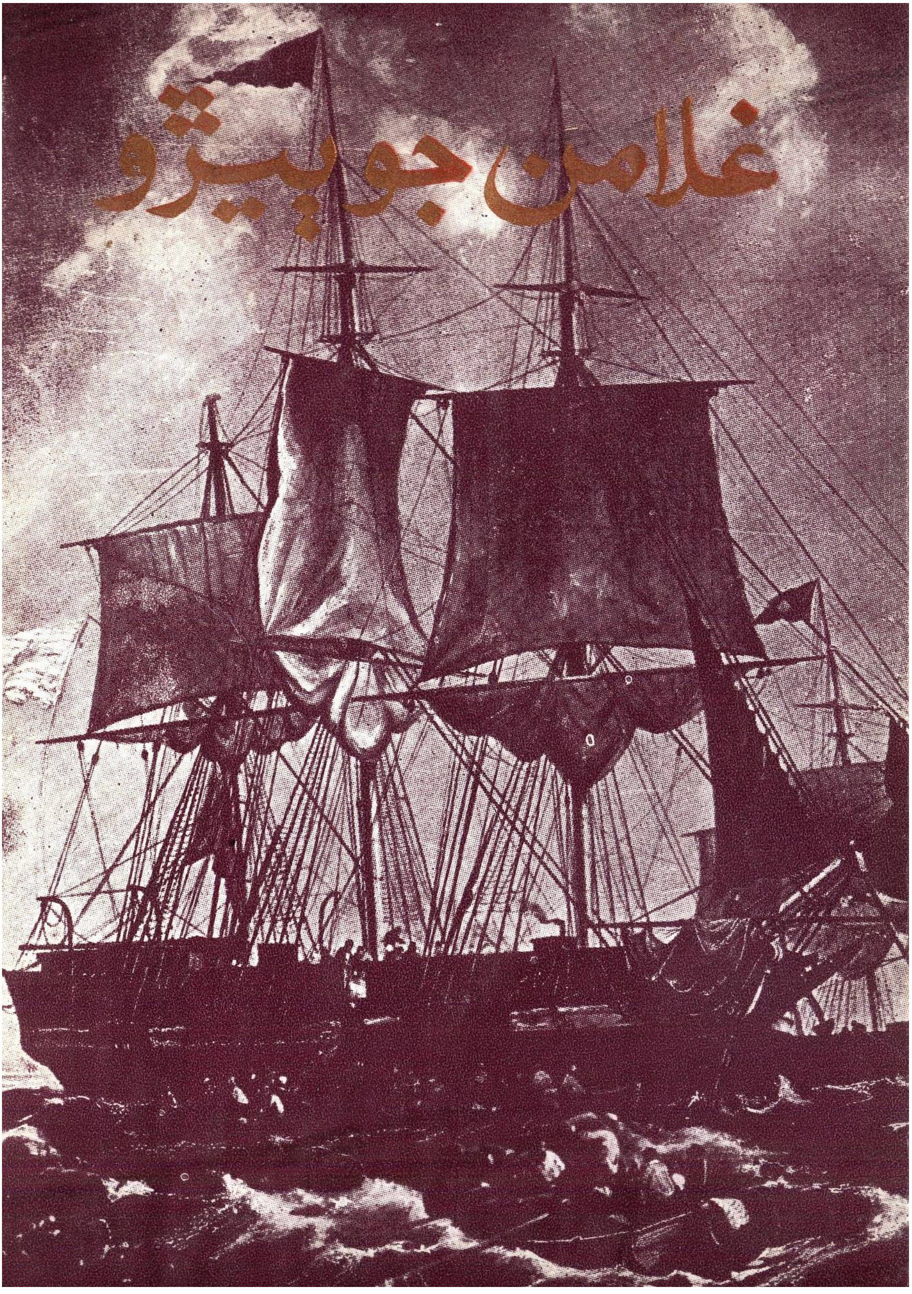

غلامن جو ٻيڙو

(SLAVE SHIP)

مصنف : ايرڪ ڪارڊر

(ERIC CORDER)

سنڌيڪار: دوست محمد ڀلي

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ .

1996ع

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر ستاويهه

ڇپائيندڙ نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.
ڇپيندڙ نيو فيمس پرنٽنگ پريس،
هوم اسٽيڊ هال چاڙهي، حيدرآباد.
پهريون ايڊيشن مارچ 1982ع
ٻيو ايڊيشن سيپٽمبر 1996ع
قيمت 65/- رپيا
پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو .
(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

GHULAMUN-JO- BERO. (Slave Ship) Novel By. ERIC CORDER.Translate in Sindhi by DOOST MOHAMMAD BHATTI. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammad, Hyderabad Sindh. Pakistan. First Edition March 1982. Second Edition September 1996. Price Per Copy Rs. 65/-
Book No. 27
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

پيش لفظ

هي هڪ بهترين ناول (Slave Ship) جو سنڌي ترجمو آهي جنهن ۾ هڪ سٺي ناول جون سڀ خوبيون شامل آهن. ڪي ناول سادا ٿيندا آهن جن ۾ هڪ هيرو ۽ هيروئن جو ڪردار ڏيکاريو ويندو آهي. ڪي ناول اهڙا هوندا آهن جن ۾ هيرو ۽ هيروئن کان علاوه هڪڙي رقيب جو ڪردار به شامل هوندو آهي ۽ اهڙا ناول ڪجهه دلچسپ هوندا آهن مگر هڪڙي بهترين ناول جي خاصيت اها هوندي آهي جو ان ۾ هڪ کان وڌيڪ قصا هوندا آهن جيڪي هڪڙي گول دائري ۾ ڦري گهري آخر هڪڙي هنڌ اچي گڏبا آهن ۽ اختتام تي پهچندا آهن جنهن ڪري ان ۾ دلچسپي تمام گهڻي وڌي ويندي آهي. هن ناول ۾ به قصو اهڙي طرح سان ترتيب ڏنل آهي ۽ وقت جي سٽاءَ مطابق قصو حقيقت پسندي تي ٻڌل آهي.

جڏهن هي ناول مون ترجمي ڪرڻ لاءِ هٿ ۾ ڪنيو ته ٻه ٽي صفحا پڙهڻ کان پوءِ دلچسپي ايتري قدر وڌي وئي جو ترجمي ڪرڻ کان اڳ دل چاهيو ته پهرين ناول کي سان ڀاڱ پڙهي پورو ڪريان. پوري پڙهڻ کان پوءِ محسوس ڪيم ته ههڙي ناول جو سنڌي ۾ ترجمو ڪري هڪ عدد ناول جو سنڌي ۾ اضافو ڪرڻ گهرجي.

اميد ته پڙهندڙن کي هي ناول پسند ايندو ۽ جيئن ته هن ناول جي قصي ۾ اها به خاصيت آهي ته سڄو ڪتاب پڙهي وڃڻ کان پوءِ چند سوچون دل تي تري اينديون ۽ هڪڙو ناول نويس ڪيئن ٻيا قصا ۽ پلاٽ به تخليق ڪري سگهندو.

سنڌيڪار: دوست محمد پلي

ڳوٺ کان ڪجهه پري، اوسائي آڏو ڪوڪجين جي
ڇڙين مان نهيل لانڍيءَ ۾ بيٺ جي ٽڏي تي ستو پيو هو.
اچانڪ سنڌس ڪن تي ڪنهن ٻڪايل ڪتي جي آواز جهڙو
آواز پيو. آڏوڪي جي اک کلي وئي ۽ ٽڏي تي ويٺي هيڏانهن
هوڏانهن ڪنائڻ لڳو. ڪجهه دير کان پوءِ وري بي آواز ٿي،
ساڳيو آواز ٻيلي کان ٻڌڻ ۾ آيو. ڪو ٻار مدد لاءِ ڪيس اهڙو
آواز ڏئي رهيو هو. "خير ڪونهي." هن کي ڪتڪو ٿيڻ لڳو.
يڪدم ٽپ ڏئي اٿيو ۽ لانڍيءَ جي ڪنڊ ۾ ٽنگيل تلوار
کنيائين جنهن جو هٿيو سونو هو ۽ ٻه ڌارون هئس. "نه، رکي
تلوار شايد ڪم نه ڏئي. الائي ڇا آهي؛ ڏنڊا ٻه کڻڻ کپن.
شڪار گدڙ جو هجي ته ٻه هٿيار شينهن جا ڪرجن" اهو سوچ
ڪري، هڪ هٿ ۾ تلوار کنيائين ۽ ٻئي هٿ ۾ ٻه وڏا ڏنڊا
کڻي جهنگ ڏانهن ڊڪو، جتان آواز ٻڌڻ ۾ آيو هوس.

چانڊوڪي رات هئي. چنڊ الهندي طرف 1350 ڊگرين
تي بيٺو هو. آسمان ۾ جهڙ هو ۽ وڏا وڏا ڪڪر هوا ۾
اڏامندا ٿي ويا. ڪڪر چنڊ جي اڳيان ٿي آيا ته روشني
جهڪي ٿي ٿي ۽ وري هٽي ٿي ويا ته چانڊوڪي وڌي ٿي
وئي. ڪجهه اڳيرو ويو ته پري کان باهه جا شعلا ڏسڻ ۾
آيس.

"باهه"! آڏوڪي کان بي اختيار دانهن نڪري وئي.

ٿوري دير لاءِ اتي ئي ھڪي ٻڪي بيٺي رهيو.

”اوڪمفو ڪنويو جا جهڳا پيا سڙن“!

پڙو اوڪمفو ڪنويو، اشانٽي قبيلي جي شيدين جو پريو مڙس هو. آڊوڪو هن قبيلي جو اوساٽي يعني لٺ سردار هو. اشانٽي قبيلي جا شيدي ڏاڍا بهادر، ويڙهو ۽ آزادي پسند هئا. سڪيا سهنجا به هئا ته ٻين شيدين ڪان وڌيڪ خطرناڪ به هئا. ايڪي ۽ ٻڏيءَ ۾ پيو ڪوبه سندن مٽ ڪونه هو. قبيلي جا سڀ شيدي آڊوڪي جي تمام گهڻي عزت ڪندا هئا. لڙائي جهيڙي جي حالت ۾ هن جو حڪم ڪمانڊر جو حڪم سمجهندا هئا. ڪنهن به قبيلي ڪي جرئت ڪانه ٿيندي هئي جو هنن ڪڪن ڏي اک کڻي نهاري سگهي. ڪنويو جا ڪئين پٽ، پاٽنيا ۽ پاٽيجا ۽ پوٽا ڏهٽا هئا. سڄو ڳوٺ هن جو پنهنجو ڳوٺ هو. جنهن ۾ ننڍا، وڏا، مرد ۽ عورتون، ڪل ٽي سؤ کن ماڻهو هئا. سڀ طاقتور، ڏاڍا مڙس ۽ دلير شيدي هئا. پهرين ته آڊوڪي کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي ته اشانٽين جي گهرن کي باهه ڪير ڏيندو. هتي ڪوبه اهڙو قبيلو ڪونهي جنهن کي ڪني ڪٺي جو سٽل شينهن کي گهر وڃي اچي للڪاري. جيتوڻيڪ پنهنجي علائقي کان تمام پري، ڳوٺ ٻڏي اچي ويٺا هئا، تنهن هوندي به هنن جو دٻدٻو ۽ ڌڪاءُ ڏيهان ڏيهه مشهور هو. ”ڪيءُ ڪنهن جو حملو ته هرگز ٿيو ٿي سگهي.“ آڊوڪي کي خيال آيو ته شايد ڪن غلامن بغاوت ڪئي هوندي ۽ پڇڻ جي خيال کان هي حرڪت ڪئي هونداءُون. پر اها به اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي. اسان

جا غلام اهڙا نه آهن. هو پاڻ کي غلام نٿا سمجهن. هو ته اسان جي گهر جا ڀاتي آهن ۽ اسان جا وفادار غلام آهن- آهي باهه ڪيئن ڏيندا.

باهه جي سوجهري تي هن ڏٺو ته مار! وڏي ويڙهه لڳي پئي آهي. سڄي ڳوٺ تي گهيرو ٿي ويو آهي. لانڍيون ۽ ۽ چوڙا جهڙ جهٽ ڪريو پيا سڙن ۽ پٽ، تني پيا ڪون. ڏاڍي مار ماران لڳي پئي آهي. هاڻ آبوڪي جو ڪاوڙ ۾ رت ٽهڪڻ لڳو. چيائين " جنهن به اسان جي ڪکن جي بي عزتي ڪئي هوندي تنهنکي چيٽي جيڏا داڻا ڪري ڇڏينداسين نه رکو سندن اهل اولاد تباهه ڪري ڇڏينداسين، پر سندن روادارن کي به پيچي ڇڏينداسين. اسين هنن جو ٻچو ٻچو جهلي کهي ڇڏينداسين ۽ سندن رنو وڪٽي تين وال ڪري ڇڏينداسين. سندن ڳوٺن کي جلائي ڪاري ۽ وارا ڪک وڃي ڇڏينداسين."

آهي چوهه چنديندو پيچندو ويو. جڏهن ويجهو پهتو ته دشمن سڃاتائين- جيڪي فشتي قبيلي جا ڏاڙيل شيدي هئا. تعداد ۾ به تمام گهڻا هئا ۽ هٿيار به گهڻا هئن. فشتي به ڪانج قسم جا شيدي هئا ۽ اٺانٽين سان منهن ڏيڻ جهڙا هئا. آبوڪي وري به دل ۾ سوچيو " فشتين اسان تي ڇو حملو ڪيو؟ ٻولي ڀاڻي، وطني ماڻهو، جهڙيون ريتون رسمون هنن جون تهڙيون اسان جون. هنن ڇو حملو ڪيو؟ مٿان اسان کي جهلي، غلام بنائي وڪڻڻ جي نيت سان ته نه آيا آهن. پر ائين به ڪيئن هوندو. پاڻ پاڻ جا دشمن ڪيئن ٿيندا."

جڏهن بلڪل ويجهو پهتو ته ڏٺائين ته هڪڙي فشتي

سندن هڪڙي همراهه کي پستول سان فائر ڪري ماري وڌو. ۽ اشانتي اونڌو منهن ڀر وجهي ڪريو. هاڻ آڊوڪو آپي کان نڪري ويو ۽ سمجهي ويو ته وڏي ڪا رتو ڇاڻ ٿي آهي ۽ اڃا به ٿيندي.

آڊوڪو ڪرڙ وڏيءَ لمبو ۽ جانٺو جوان هو. قبيلي جو اوسائي هو ۽ ٻيلي جو بي تاج بادشاهه هو. يڪدم ڏٿو هٿ ۾ ڪري نڪاءُ کيائين پستول واري کي ته ڏٿو پاسراٽي کان مٿي ٻئي پاسي ڪلهي کان پار نڪري ويو ۽ پستول وارو ٻڪل کائي وجهي ڪريو ۽ ڪلهي کان رت جا ڦوهارا وهڻ لڳس. ڏٿو ڇڪي ڪڍي وري هڪڙي ٿلهي فنٽي تي لوهه ڪيائين. انهي کي نڪاءُ کيائين پيٽ ۾ ته پيٽ ڏهل وانگر نڪاءُ ڏئي ڦاٽي پيس ۽ وجهي ڪريو. وري ٽئي تي حملو ڪيائين - انهي کي به اک ماڻ مٿاڻي کيپراٽي کان آروپار لنگهائي ڏنائين. فنٽين وٽ لوهه جا مترڪا، پستول، بارود ڀرڻ واريون اصلي بندوقون چمڙي جا هنٽر ۽ ٻيا هٿيار هئا. جيستائين آڊوڪي ڏٿو ڇڪي ڪڍيو تيستائين ڪيٺن زنٽي مٿس ڪتن وانگر چڙهي ويا ۽ ايترا ته ڌڪ هيناٺونس جو نيٺ ڪري پيو. مٿي ۾ ڏاڍا ڌڪ اڳس ۽ چيلهه ۾ به ڏاڍو خراب ڌڪ لڳو هوس. پر وري به هن کي چنڊي اٿي ويو. پر ڌڪن کان مغز کي چڪر اچي ويس ۽ وري ڪري پيو. پوءِ ڪرڻي ڪرڻي به ڪنهن کي مڪ، ڪنهن کي لت ڪنهن کي چڪ پئي هنيائين. هڪڙي فنٽي جو هٿ سندس وات ۾ اچي ويو. آڊوڪي سندس چار ٽي آڱريون

رڙڪي ڪائي ويو. هڪڙي جي واڍن ۾ هٿ وجهي وٺي جو ڇڪيائين ته واڇون ڪنڌ تائين چيري ڇڏيائينس. فئنٽين به ڏڪن جا وسڪارا ٻڌي ڏنس. بس هو صفا ساٿو ٿي پيو ۽ پوءِ ڪيس ڪيترا ڏڪ لڳا سا خبر نه رهيس.

اوچتو ڪنهن سندس اڳهاڙي ران تي ٺڪي هڻندي چيس ”آبوڪو! آبوڪو!! آبوڪو اٿي، همت ڪر“ آبوڪي کي هوش آيو ۽ اک کوليائين. سندس وڏو ڀاءُ بيسو ۽ ٻه وفادار غلام مٿان بيٺا هئا. سڄا رت مان وهنتا پيا هئا. پر ۾ ڪئين فئنٽي ڦٿڪيا پئي ۽ ڪئين مري ٺڏا ٿي ويا هئا. هڪڙي فئنٽي جي پٽن مان رت جا گرم گرم ڦڙا اڏامي هن جي منهن تي پئي لڳا. آبوڪي وري به اٿي لوڏو ڇڪائي دشمن تي ٻيهر جاهه ڪئي ۽ ڪيترن کي ماري وڌائين. اوچتو ڪا شيءِ ڪينهوڙي وانگر گڙڪندي هن جي پيرن ۾ اچي لڳي. ڏٺائين ته او ڪمفو ڪنوبو جي منڍي هئي جنهن ۾ ڏڦن جا ڪيٽن ڏڪ لڳل هئا ۽ اکين جا دوڏا ڦاٽا پيا هئا. اڃا منڍيءَ ۾ ڪجهه ساهه هو. هڪ دفعو وات کليو، وري ٻڪوڙجي ويو ۽ پوءِ هميشه لاءِ ٻڪوڙجي ويو. ”اوڪمفو! آبوڪي دانهن ڪئي. ويچارو ٻڍڙو مري ويو. اشانتين جو پريو مڙس خدا کي پيارو ٿي ويو.“ آبوڪو ڪجهه دير لاءِ ويچار ۾ پئجي ويو. پوءِ وري گهرن ڏانهن ويو جتي ڏٺائين ته سندس پيءُ هڪڙي تمام ڳري تلوار هٿ ۾ ڪئيو پئي گهمائي ۽ هڪڙي فئنٽي کيس جهلڻ جي ڪوشش پئي ڪئي. پيءُ جي همت ۽ مردانگي ڏسي آبوڪو خوش ٿيو، لڳو ۽

دل ۾ چيائين”اشانتي سگهي لڳين ڪڏهن بہ گرفتار نہ ٿيندا۔ پوءِ بہ جي جهلبا تہ فقط چند جهلبا ٻيا سڀ اتي ئي وڙهندي وڙهندي مري کپي ويندا.“ آبوڪي وڏي انهيءَ ڪي بہ اهڙو ڏڪو هنيو جو وات سان متي مٿي ۾ هليو ويس ۽ هو وڃي ڪريو۔ آبوڪي ۾ هاڻ جهلو ڪونہ هو سو جهڙو ئي ڏڪو چڪي ڪڍيائين تهڙو لوڏو اچي ويس۔ ڏڪي سان هٿ نڪري ويس ۽ ڪري پيو۔ ڏڪو فنٽي جي متي ۾ ئي ڦاٿو پيو هو۔ پوءِ وري تلوار هٿ ۾ ڪري هڪڙي وڻ کي ٽيڪ ڏئي بيهي رهيو، هڪڙي فنٽي مٿس حملو ڪيو تہ پر ۾ آبوڪي جو ننڍڙو پنجن سالن جو پٽ بيٺو هو جنهن کي سندن رسم مطابق خنجر چيلھ سان ٻڌل هو ۽ سو ڪڍي انهي حملي ڪندڙ تي وار ڪيائين ، پر هن اوچتو ڏسي ٻرتس ۽ اهڙي تہ زور سان اهتي ٺڦڙ هنيائينس جو وات مان رت اچي ويس ۽ پري وڃي ڪريو ۔ آبوڪي ۾ هاڻ وڌيڪ همت ڪانہ رهي هئي. سندس جڳهہ تي پيو ڪو هجي ها تہ ڪڏهوڪو مري وڃي ها۔ ڪيس پيٽ ۾ ڪئين ٽڏا لڳل هئا۔ چيلھ واري ٽڪ ڪان ٻڪي ڦسي پئي هيس ۽ متي ۾ بہ ڪاپاري ٽڪ لڳو هئس۔ نيٺ ڪري پيو۔ وري جڏهن اک کليس تہ پاڻ کي مضبوط لوهي هٿڪڙين ۾ ۽ زنجيرن ۾ ٻڌل ڏٺائين۔ جهيڙو ختم ٿي چڪو هو۔ سڀ ماڻهو ٻڌجي چڪا هئا۔

پنيرڪي جو وقت هو۔ ڪئين اشانتي ۽ فنٽي مئا ٻيا هئا۔ فنٽين تي وڏيون ڏاهيون ڪوٺيون ۽ مردن کي ٽنگن کان گهلي انهن ۾ اڇلائي مٿان مٽي ورائي ڍڪي ڇڏيو۔ پوءِ

هن زخمي ۽ ثابت جهاليل قيدين کي جدا جدا ڪري ڇڏيو؛ چاڪاڻ ته واپاري زخمي قيدي نه وٺندا هئا. سڀ مرد، عورتون ۽ ٻار قابو ٿي ويا.

آڊوڪو هڪ ته ناليوارو جوان هو ٻيو ته، قبيلي جو اوسائي هو- سو هن کي پنهنجا ڏک وسري ويا ۽ نهايت فڪر ۾ پئجي ويو. پيرن ۾ ڏانڊا پيڙي اهڙي ته ڏکي لڳل هئس جو مُڙيا پئي پيگس. سندس پروسي جهڙا سڀ جوان گهه و ڪري مري ويا هئا ۽ هو انهيءَ فڪر ۾ هيڪاري ڪومائجي ويو ۽ ڪنڌ هيٺ ڪريو ڇڏو ويٺو هو. چند فتنتي آڊوڪي جي پيءَ کي ڪنڌ کان جهلي هن جي اکيان وٺي آيا. ڪمانڊر مٿان بيٺو هو تنهن حڪم ڪيس ته ڪنڌ هيٺ ڪري گوڏا اونڌا ڪري ويهه. هو ڏڪڻ کان چوُر ٿيو پيو هو- پر بجاءِ ڪمانڊر جي حڪم مڃڻ جي ٿڪ ڪڍي هن جي منهن ۾ هٽي ڪڍيائين. ڪمانڊر ڏک آگهندي حڪم ڪيو ته ”ماريو ڪتي کي.“ هن جو ايترو چوڻ ۽ هڪڙي فتنتي ٻه ٽي قدم پوئتي هٽي تلوار اڀي ڪري ٻوڙي ڏڪاءَ جو ڪيس ڪنڌ ۾ ته منڍي آڊوڪي جي پيرن ۾ اچي ڪري. ٻئي فتنتي وري جو منڍيءَ کي ٺڏو هنيو ته پري وڃي ڪري. آڊوڪي جو بت ڏکي ويو. آڊوڪي جو پيءُ جواني ۾ آڊوڪي کان به وڌيڪ بهادر هو. جيتوڻيڪ هن وقت هو پوڙهو ٿي چڪو هو ته به منهن ۾ اهائي رونق ۽ ڏيا هئس. هن به تمام گهڻا دشمن ماريا هئا. ڪمانڊر کي به هن تي تمام گهڻي ڪاوڙ هئي. آڊوڪو بيوس هو. ڪڇهه ٿي ڪري

سگهيو. ٽڏو شڪار پري مرحوم پيءُ لاءِ دل ئي دل ۾ دعا گهريائين. هاڻ هن کي اوڻگهه ۽ ٻنڪيون چڙهي ويون ۽ نئين سر همت اچي ويس. دل ۾ چيائين ”افسوس! ويچارو پوڙهو اوڪشو کنويو به مري ويو. بابو به مري ويو. قبيلي جا وڏا ۽ ڪڙم قبيلي جا ابا- مري ويا. بابا (اوسائي) چڱو مڙس- اڄ اسان سان ڪونهي. پيا به الائي ڪهڙا ڪهڙا مٺا- ڪهڙا بچيا! هاڻ ڇا ڪجي؟ نه، اسان کي همت هارڻ نه گهرجي- ڪجهه نه ڪجهه ضرور ڪرڻ کپي.“

صلح ۽ امن واري حالت ۾ آئِوڪو ناريل، ڏونگهيون ۽ تيل وڪڻندو هو ۽ تمام سکيو وقت گذاريندو هو. جهيڙي جي حالت ۾ اشانتين جي اڳوائي ڪندو هو. آئِوڪي سوچيو ته هن وقت اسان کي بزرگ اوسائي جي سخت ضرورت آهي- ڪونه ڪو اڳواڻ کپي. چاڪاڻ ته باقي جيڪي ٿورا گهڻا بچيا آهن- تن جي حياتين بچائڻ جي ضرورت آهي. هالي جوش ڪم نه ڏيندو. هاڻ اسان کي موقعي جي ضرورت آهي. جي تڪڙ ڪنداسين ته جيڪي بچيا آهن سي سڀ مارجي ويندا. نيٺ مانڊ ڪيائين.

فقنتين هاڻ هنن تي ڇهبڪ هڻڻ شروع ڪيا. ”اٿو- اٿو- هلو- جلدي ڪريو.“ هڪڙي فقنتي آئِوڪي کي بندوق جي بٽ سان پٺن ۾ ڇيڪ ڏيندي چيو ”هلو- هلو“ سڀ قيدي اٿيا ۽ هلڻ لڳا. مردن کي ٻنهي هٿن ۾ هٿڪڙيون ۽ پيرن ۾ ڏنڊا پيل هئا. هٿڪڙين ۾ لوهه جا گول ڇلا پيل هئا جن ۾ ٻڪي لوهي سنگهر پيل هئي ۽ سڀ ان ۾ قابو

ٽيل هئا. عورتون ٻه ٻه ڪڏ ٻڌل هيون هڪڙي هٿڪڙي ۾ هڪڙيءَ جي ساڄي ٻانهن ٻي جي کاٻي ٻانهن ٻڌي وئي هئي. ننڍڙن ٻارن کي ڳچين ۾ ٽوڙها ٻڌل هئا ۽ ٽوڙها وري هڪڙي ٻکهي واجهه ۾ ٻڌل هئا. آڊوڪو هلندي هلندي خيال ڪندو ويو ته هن حالت ۾ حملو ڪرڻ ٺيڪ نه ٿيندو. تڪڙ ڪرڻ سان الٽندو نقصان ٿيندو. تنهن ڪري وقت جو انتظار ڪرڻ گهرجي. ڪٿي نه ڪٿي ضرور اهڙو موقعو ملي ويندو.

فئنٽين قيدي ڳڻيا ته ٽيهاسي هئا جن ۾ ڏيڍ درجن کن ٻار هئا ۽ پيا مرد ۽ عورتون هيون. ٽن سون مان فقط لياسي ماڻهو گرفتار ٿيل ڏسي آڊوڪو فخر ڪرڻ لڳو ته اشانٽي غلام هرگز ٿتا ٿي سگهن. گهڻو ڪري سڀ مري کپي ويا هوندا. جيئن ته اهو حملو مٿن رات جي وڳڙي ۾ ٿيو هو. تنهنڪري جيڪي ٻه عورتون گرفتار ٿيون هيون سي صفا اگهاڙيون هيون. آڊوڪي زالن ۾ ڏٺو مگر ڪيس انهن ۾ پنهنجون ٻئي زالون ڏسڻ ۾ نه آيون. هن ڀرين خيال ڪيو ته پيا به ڪئين غلام جهنگ ۾ ڀڄي ويا هوندا. شايد هو به جان بچائي ڪنهن پاسي منهن ڪري ڀڄي ويون هونديون. مگر نه. هو اهڙيون عورتون نه هيون جيڪي هن حالت ۾ ٻچا، ٻائر ۽ ٻاتي ڇڏي ڀڄي وڃن. انهن هرگز نٺو ٿي سگهي. هو ڀڄڻ واريون نه هيون. ضرور لڙائيڪندي ڪندي دشمن هٿان مارجي ويون هونديون. سندس وڏي زال ايما هڪ بهادر عورت هئي. مڙس جو مٽ هئي. ٻن ٻارن جي ماءُ هئي ۽ مڙس سان تمام گهڻي محبت هيس. ڪٽنب جي ڀاتين کي ههڙي مصيبت ۾ ڇڏي

ٻچن واري هرگز ڪانه هئي. سندس ننڍي زال تولي بہ گهٽ ڪانہ هئي. هڪ جيڏين ۽ سرتين ۾ اوچو ڳاٽ ڪري هلندي هئي. ڏک سک ۾ سدائين پئي ڪاندي ۽ مسڪرائيندي هئي. تولي کي هڪڙي ڌيءُ هئي - ننڍڙي ليونا. تولي بہ يقيناً مري وئي هوندي . آبوڪي ننڍڙن ٻارن ڏي ڏٺو . سڀ ٻڪرين جي ڦرن وانگر تنديا پيا هئا . واجهہ جي ڇيڙي ۾ سندس پنجن سالن جو ننڍڙو پٽ تولو ٻڌل هو . سندس گڏ جيڪا ننڍڙي ٻارڙي ٻڌل هئي جنهن جو هڪڙو هٿ تولي جي ٻانهن ۾ هو ۽ ٻئي هٿ، جو آڱوٺو وات ۾ وجهي چوسيائين پئي، سا آبوڪي جي ننڍڙي ڌيءُ ليونا هئي. سندس ڪڇيءَ ۾ رسو ڏسي آبوڪي جي اکين ۾ پاڻي تري آيو . ٻٽ ڏي ڏٺائين - تہ هز جي منهن ۾ جوش ۽ جلال ڪان ڏاڍو شور ڏسڻ ۾ آيس - آبوڪو کيس ڏسي وري فخر ڪرڻ لڳو ۽ خوش ٿيڻ لڳو تہ اشانتي بادشاهہ آهن. ننڍا وڏا سڀ شينهن آهن. سڄي قافلي ۾ ننڍي ۾ ننڍي قيدياڻي ليانو هئي. آبوڪي کيس ٻيهر ڏٺو "ليانو! منهنجي پياري." سوچيائين تہ هنن ظالمن ليانو کي ڇو جهليو آهي . هن جو ڪهڙو ڇا ملندو . شايد مٿس رحم اچي ويو هوندن ۽ مارڻ بدران جيئرو جهلي ورتو اٿن. مگر نہ، هو وڏا ظالم آهن. هنن کي رحم اچي نٿو سگهي. شايد سندس صحت سٺي ڏسي کيس جهليو اٿن تہ هز جو بہ ڪجهہ نہ ڪجهہ ملي ويندو. هاڻ آبوڪي ٻيا ٻار بہ ڏٺا - ٻر انهن ۾ سندس بہ وڏا ٻار ڪين هئا . رات جو سڀ ٻارڙا گهري ننڊ ۾ ستل هئا ۽ گهڻو ڪري سڀ ٻار ستي

سختي ننڊ ۾ ٿي سڙي باهه جو اجل ٿي ويا هئا. آڏوڪي پيا قيدي به ساريا ۽ ڏنائين ته سندس گهرجي سٽن پاتين مان ٿي هئا چار ڪين هئا. پٺس جي ڪٽنب مان فقط ٽيرنهن ڄڻا هئا پيا ڪين هئا.

قيدين جو قافلو ڏکڻ طرف هلندو پئي ويو ۽ هنن تي سخت پهرو هو. فقتين کي خبر هئي ته جي هنن کي ٿورڙي به وارڪائي ملي ته حملو ڪندي دير نه ڪندا. جيتوڻيڪ سڀ اشانتي مضبوط ٻڌل هئا تنهن هوندي به پهريدار هنن کان پري پري پئي هليا ته متان اوچتو چڙهي نه وڃن. آڏوڪو به هر وقت موقعي جي تلاش ۾ هو مگر اهڙا ڪيس ڪو وجهه ڪونه ٿي مليو.

سج پهر سوا مٿي چڙهيو. قافلي کي ڏاهي (منزل) ڪرڻ جو حڪم مليو. سڀ ويهي رهيا. زالن کي حڪم ٿيو ته ڪاٺيون ميڙي اچو. ڪاٺيون آيون، باهه ٻري، فقتين کيلي جون کچيون ڦريون ۽ کي وليون اڇلائي باهه ۾ وڌيون. اڌ پڪيون ڪري ڪڍي اول پاڻ کاڌائون ۽ پوءِ وري قيدين جي اڳيان اڇلايائون. قيدين به ٿورو گهڻو انهن مان کاڌو ۽ باقي جيڪي بچيون سي ورائي به فقتين کنيون. ٿوري دير آرام ڪيائون. ڦريون کائيندي قيدين آهستي هڪ ٻئي ۾ ڳالهايو ۽ ڳجهن اکرن ۾ پڻ پڻ ڪري صلاحون ڪرڻ لڳا. بيسو چيو "ادا، هاڻ ٻڌاءِ ڇا ڪرڻ گهرجي؟" آڏوڪي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو ته پهريدار هنن کان ڪجهه پريرو هئا.

”هشيار آهن؟“

”نه“

”ڪنهن جي هٿڪڙي ڇڄڻ جهڙي آهي؟“

”نه سڀ مضبوط جڪڙيل آهن“

”ڀلا ڪنهن کي وڏيڪ زخم ته نه رسيا آهن؟“

”ها، اوڪمفو ڪنويو جي ڏيءَ کي خراب ڌڪ لڳل آهي.“

”ڪٿي ڌڪ لڳو اٿس؟“

”ڦڦڙن ۾ بندوق جو ڪنداخ لڳو اٿس ۽ رت وات مان اچڻ بند نٿو ٿيئس.“

”مارا پوءِ“؟

”دشمنن اکيان دل ڏاڍي ڪندي رت جا ڍڪ ڀريندي وڃي.“

”سنڀال ڪريو ۽ همت ٻڌرايوس.“

آپوڪي کي ڏاڍي ڪاوڙ هئي ۽ دل ۾ پئي سوچيائين ته رکو ڪو وجهه ملي ته هنن بدمعاشن جون هڏيون ڀڃي ڇڏيندا سين. هن وقت هنن سڀني جي ذميواري مون تي آهي- مان هنن جو اوسائي آهيان. مگر افسوس جو ڪاواهه ڪانهي. ڪم جهڙا سڀ مرد مري ويا. پوءِ مري ويلن لاءِ دعا گهريائين ۽ قيدين کي صبر ڪرڻ جي هدايت ڪيائين. ۽ چيائين، ”مان انهي ڳالهه ۾ اشد راضي آهيان ته اوهين پنهنجو ڪو ٻيو اوسائي چونڊي وٺو- مان به انهي جو حڪم مڃڻ لاءِ تيار آهيان. جنهن ۾ سڀ راضي، تنهن ۾ مان به

راضي آهيان- چاڪاڻ ته اڄ اسان جي زندگي ۽ موت جو سوال آهي." ڪنهن به ڪو جواب نه ڏنو ۽ سڀني هن جي منهن ۾ ڏسڻ لڳا- جنهن مان هن محسوس ڪيو ته سڀني جي مرضي آهي ته مان ئي سندن اڳواڻ هجان.

عام طرح سؤ سوا قيدين لاءِ ڏهه ٻارنهن پهريدار ڪافي هئا. پر جيئن ته اشانتي وڏا خطرناڪ ماڻهو هئا تنهن ڪري پنجويهه پهريدار هر وقت هنن جي چوڪيداري هٿيار ڪنيو پئي هليا ته متان ڪٿي هٿڪڙين ۽ سنگهرن سوڌائي نه حملو ڪري ڏين. فتنئين ڪي هي حملو ڏاڍو مهانگو پيو هو- گهڻو ڪري سڀ فتنئي مري ويا هئا- فقط ٢٥-٣٠ وڃي سلامت بچيا هئا- سي به ٻڌل هئا. مگر هنن کي هيسائڻ خاطر بي گناهه به ڏنڊا ۽ چهبڪ هلندا ٿي ويا سندن هٿن ۾ سوليون منڍيرن ۽ ڳچين ۾ ڳرا سونا هار پيل هئا جيڪي سڀ هنن اشانتين ڪان کسيا هئا. ڪين اهي به خيال پئي آيا ته جي اتفاق سان هنن قيدين ڪو حملو ڪيو ته لاچار پڄڻو به پوندو.

هلندي هلندي هڪڙي پهريدار هڪڙي اشانتي کي گار ڏني. قيدي به گار ڏئي منهن اوهه ڪئي- پر آبوڪي جو هٿ پنجي ويس ۽ چڪي ورتائينس. "خبردار، ماٺ ڪري هل. في الحال ڪابه ڳالهه نه ڪر- ۽ زبان کي بند رک. اها ڳالهه ٻاڻ لاءِ سٺي نه ٿيندي." فتنئين جي ڪمانڊر آبوڪي کي چيو "سمجهاءِ پنهنجن ماڻهن کي، نه ته انهن سڀني جي سزا توکي ڏني ويندي." آبوڪو سمجهي ويو ته هي به ڄڃن ٿا - پر هٿيار نهايت خطرناڪ اٿن - ڪجهه به ڪنداسين

تہ سپني کي ماري ڇڏيندا. قيدين کي چيائين ”جيڪڏهن هن حالت ۾ هنن تي حملو ڪندا سين يا ڪا بہ حرڪت ڪنداسين تہ هي اڄا بہ وڌيڪ سختي ڪندا ۽ پوءِ پاڻ کي ڪو وجھ ڪونہ ملندو. تنهن ڪري مهرباني ڪري صبر کان ڪم وٺو ۽ موقعي جو انتظار ڪريو. مان پاڻهي اوهان کي حڪم ڏيندس.“

قافلو هلندو ويو. جڏهن فنٽي اشانٽين جي علائقي کي ويجھو پهتا تہ اوپر طرف مڙڻ جو حڪم ٿيو ۽ وڌيڪ مار هٿن بند ٿي وئي. آدوڪو بہ اکيون ڦيرائڻ لڳو ۽ سمجھائين تہ هاڻ همت ڪرڻ گھرجي. فنٽي بہ سندس ايرادي کي سمجھي ويا ۽ پوءِ يڪدم اچي هن کي مارڻ شروع ڪيائون ۽ مرڻ وارا ڏڪ هڻي منبو ڪرڻ لڳس. آدوڪي جي وڏي پاڻ بيسوءَ کان وڌيڪ ڏنو نہ ٿيو. تنهن يڪدم الرڪڻي هڪڙي فنٽي تي، تہ ساڻس ڪڏ بدل پيا قيدي ڪري پيا ۽ هو انهن کي گھليندو ويو. هن جو هٿ هڪڙي پهريدار جي ڳلي ۾ پنجي ويو. وٺي جو سٽ ڏنائينس تہ پهريدار پيرن ۾ اچي ڪريس. بيسو نڪاءِ ڪمس ڪاڏي ۾ لڪر. هاڻ هٿڪڙيون لوڏي مٿي ۾ تي هنيائينس تہ اوچتو ٻئي پهريدار اهڙو تہ زور سان مٿي ۾ متڙڪر هنيس جو گھوماٽي کائي وڃي ڪريو. ايتري ۾ سڀ قيدي وڙهڻ لاءِ اٿي وٺيا. پهريدارن بہ پرڀرو هٽي بندوقون ۽ پستول سڌا ڪيا ۽ ڏنگرن تي آڱريون رکي ڪمانڊر جي حڪم جو انتظار ڪرڻ لڳا. ڪمانڊر رڙ ڪري قيدين ني چيو ”خبردار! اڳتي وڌڻ جي ڪوشش

نہ ڪجو نہ تہ سڀ مري ويندا." آدوڪي ڏٺو تہ اجهو ٽا
فائر ڪن- لاچار صبر ڪري وري بہ قيدين کي حملي ڪرڻ
کان منع ڪيائين ۽ ٿڌو شوڪارو ڀري ٻہ ٻہ قدم پوئتي هٽڻ
لاءِ چيائين ۽ حملو ٽري ويو. پهريدارن بيسوءَ کي کولي ٻاهر
ڪڍيو ۽ ڪنپٽيءَ کان جهلي پر ڀرو وٺي ويس. ڪمانڊر
حڪم ڪيو تہ ماريوس. هڪڙو پهريدار چمڙي جو هنٽر کڻي
هن جي ويجهو آيو. "هڪ ٻہ ڪري ٻاهہ نهن ڦٽڪا پٺن تي
هڻيائينس جن بيسو جي پٺن تان پيرا لاهي ڇڏيا. بيسو وات مان
ٻڙڪ بہ نہ ڪڍي- پر جڏهن واپس وٺيو پئي آيس تہ سندس
لنگهون رڦيون پئي. وري اچي ٻين سان گڏ ٻڌائونس. آدوڪي
کي ٻاهہ وٺي وئي- پر مجبور هو- ڪجهہ بہ نہ ڪري سگهيو.
بيسو اهو ٻيو پيرو حرڪت ڪئي هئي جنهن جي نتيجي ۾
ٻاڦ تہ مار کاڌائين ٿي پر ٻين بي گناهن کي بہ لٺيون ۽ هنٽر
ٿي لڳا. ٿوري دير کان پوءِ ڦلٽلي ڪمانڊر اعلان ڪيو تہ
جيڪڏهن ٻيهر ڪا بہ حرڪت ڪئي اٿو تہ ياد رکجو،
هڪڙي هڪڙي کي چيچلائي ماريو ويندو. سڀني کي مانُ ڪئي
۽ اڳتي هلڻ لڳا. آدوڪي خيال ڪيو تہ اڄ رات ڪنهن-
وقت سمنڊ جي ڪناري تي پهچي ويندا سين. جڏهن اتي
پهتاسين تہ پوءِ ٿياسين پڪا غلام. پوءِ ڪا بہ واهہ نہ رهندي.
اها بہ خبر ناهي تہ پهچڻ شرط غوراب ۾ چڙهنداسين يا ٻيڙين
۾ رکيا ويندا سين جيستائين غوراب اچن. بهرحال تاڙ ڳاڻيو
هٿن مان ڇڏائيندي وڃي. آدوڪي جي دل اڃا بہ پر اميد
هئي تہ غورابن ۾ چڙهڻ کان اڳ ضرور موقعو ملندو سندس

دل مان اچا ٻه اهائي صدا ٿي آئي ”اچا ترس.“

سج لهڻ وارو هو. قافلو هڪڙي پاڻيءَ جي وهڪڙي تي اچي پهتو. هنن کي ڏاڍي اڃ هئي. رستي تي وڻن جا ساوا پن چٻاڙيندا چپ آلا ڪندا ٿي آيا- سو يڪدم پاڻيءَ جي مٿان، سڀ مرد عورتون ۽ ٻار اونڌا ٿي گوڏا کوڙي ڪري پيا ۽ ڍوڙن وانگر منهن وجهي پاڻي پيئڻ لڳا. پاڻي تمام ٿڌو ۽ مٺو هو. سپاهي ٻي ڍؤ ڪيو. ڪمانڊر حڪم ڪيو ته هلو. رات پنجين ڇيڪي هئي. ٻه ٽي ڪلاڪ پنڌ ڪيائون ته هڪڙي هنڌ ترسڻ جو حڪم ٿيو. آڊوڪي دل ۾ چيو اڄوڪي رات آخري رات آهي. اڄ رات ٻه ڪجهه نه ٿيو ته پوءِ وري موقعو ملڻ يا نصيب. پهريدارن کي ٻه شڪ پيو ته مٿان اڄ رات ڪا حرڪت ڪن. سي ٻه بلڪل هوشياريءَ سان پهري تي بيهي ويا. آڊوڪي ڏٺو ته جي ڪجهه ٿيو ته آڏيءَ رات کان پوءِ ٿي سگهندو. سنجهي مان ڪو وجهه ڪونه ملندو. تنهن ڪري في الحال سپني کي مات ڪري سمهي رهڻ کپي. پوءِ هو ٻه مات ڪري سمهي رهيو.

ٻن ٽن ڪلاڪن کان پوءِ آڊوڪي جي اک کلي. سور کان سندس هڏ هڏ چور ٿي پيو هو. انهي هوندي ٻه هاڻ هن پاڻ ۾ ڪجهه تازگي محسوس ڪئي ۽ اٿي ويٺو. پهريدارن کي ڏٺائين ته ڪي ستا پيا هئا- ڪن جوا پئي ڪئي. ٻن هنڌن تي باهه پئي ٻري. ٻه ٽي پهريدار بندوقن ۽ پستولن سان قيدين جي مٿان پئي ڦريا. گهاٽن وڻن مان چانڊوڪيءَ جا ڪرڻا قيدين جي مٿان پئي پيا. ڪار ڪڻچين آسمان ۾

ٽيئون ٽيئون ٿي ڪئي. آڏوڪي ٻانهون مٿي ڪري آرس
ڀڳي- وري هٿ ڪڙين کي لوڏي ڏنائين ته جي ڪنهن کي
پري هٿيون ته پڪ ساڻ مري ويندو. پوءِ اٿي اول خدا جي
ساراهه ڪيائين پوءِ هڪڙي ديوتا جو نالو وٺي انهن
جو ذڪر ڪيائين ۽ پوءِ سندس دل کي سڪون اچي ويو.
عورتن مان هڪڙيءَ جون دانهون ٻڌڻ ۾ آيس- هن سوچيو
ته ڪنوٻو جي ڌي هوندي جنهن جو ڦقڙ ڦاٽي پيو آهي شايد
اها ٿي دانهون ڪري. نه- ٻن ڄڻين جو آواز هو. ٻنهي
اوڪارا ٿي ڪيا. ننڍڙا ٻار به ننڊ ۾ وڦليا ٿي. ڪن پوڙهن
جو به آواز هو پر سمجهه ۾ نٿي آيو. انهن جي به رڳو ڀڻ
ڀڻ ٻڌڻ ۾ ٿي آئي. ايتري ۾ هڪڙو پهريدار عورتن ڏي
ڀڄندو ويو. پهريدار وري ڪمانڊر کي سڏ ڪيو. ڪمانڊر
۽ ٻه پهريدار به عورتن ڏي ڀڄندا ويا. آڏوڪي ڏٺو ته هو ٻن
عورتن کي ڏنڊا هڻندا، ٻانهن کان ڇڪيندا ٻاهر وٺي آيا.
”ٿي، مٿي؛ هن ڪتين مٿي ڪائي خود- ڪشي ڪرڻ جي
ڪوشش ڪئي آهي.“ ڪمانڊر جي واتان اهي لفظ آڏوڪي
ٻڌا. ڪمانڊر هڪڙي عورت کي زور سان پٺن ۾ لت هڻي
ڪڍي. ڪمانڊر پهريدار کي ڪجهه چيو جيڪو ڊوڙي
ويو ۽ ٻاهه جي ٻر ۾ پيل هڪڙي گوتري کڻي آيو ۽ ڪمانڊر
کي آڻي ڏنائين. ڪمانڊر گوتريءَ مان ڪا شيءِ ڪڍي
پهرين هڪڙيءَ عورت جو زوري وات پٽي سندس وات ۾
وڌي ۽ مٿان مٽ ڏئي هن جو وات بند ڪيائين. عورت گهيٽ
ڏني وري ساڳي طرح ٻيءَ کي کارايائين. ٿوري دير کان پوءِ

هنن ٻنهي ڄڻن کي دست شروع ٿي ويا ۽ ويهي ويهي ساهيون ٿي پيون. هنن جا پيٽ بلڪل خالي ٿي ويا. پوءِ ٻنهي کي واپس وٺي وڃي ٻين عورتن سان گڏ ويهاريائون.

صبوح ٿيڻ وارو هو. ڪمانڊر اعلان ڪري سڀني قيدين کي هدايت "اڄ اوهان سڀني جو پاڻي بلڪل بند آهي." ڪمانڊر کي شڪ پئجي ويو ته هاڻ هي قيدي ڪنهن نه طرح خودڪشي ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا. قافلي کي اڳتي هلڻ جو حڪم ٿيو. رستي تي ٿي نهرون پار ڪيائون مگر ڪٿي به هنن کي پاڻي پيئڻ نه ڏنو ويو. اڌ ڏينهن پنڌ ڪرڻ کان پوءِ هڪڙي قيدي زور سان رڙ ڪئي. پهريدار هن ڏانهن ڀڳو. آڏوڪي مڙي ڏٺو ته پهريدار زمين تي لئين جا ڏڪ پيو هڻي. پوءِ پهريدار تلوار جي نوڪ سان پٽ تان هڪڙي نانگ کي کڻي مٿي اڇو ڪيو. نانگ قيديءَ کي ڏنگي ويو هو. ڪمانڊر ڊوڙي آيو ۽ چيلهه مان ڪرپان ڪڍي قيديءَ کي ڏنگ واري جڳهه تي منڍيءَ وانگر چهڪ ڏنو. قيديءَ ڪان وري رڙ نڪري وئي ۽ ڪمانڊر رسي جو ٽڪر ڪڍي قيديءَ کي گوڏي جي مٿان زور سان ٽي چار وٽ ڏئي ٻڌو ته جيئن زهر مٿي نه چڙهي. وري اڳتي هلڻ لڳا ۽ قيدين کي سٽيندا ڪٽيندا اڳتي هلندا ويا. ڏنگيل قيدي جي منهن جي رونق بگڙندي وئي ۽ نماڻيون اکيون ڪري آڏوڪي ڏي ڏسڻ لڳو. آڏوڪي اکين جي اشاري سان چيس، "پرواهه نه ڪر، همت ٻڌ" قيدي وري آڏوڪي کي ڏٺو ۽ مسڪرائي اڳتي هلڻ لڳو. ڪلاڪ کن پنڌ ڪيائون ته

حڪم ٿيو ته اٿي ترسو. سڀ بيهي رهيا. ويهڻ جو حڪم ٿيو. ويهي رهيا. پوءِ ڪالهوڪيون بچيل ٽڪريون ۽ گاهه. هنن جي اڳيان اڇلي وڌائون. قيدين ڪجهه ڦريون ۽ وايون ڪاڏيون. ڪين اُڃ تمام گهڻي هئي. اڄ پنڌ به تمام گهڻو ڪيو هئائون ۽ ڏاڍا ٿڪجي پيا هئا. مگر فئنٽين جو خيال هو ته ڪنهن به طرح رات پيٽ ۾ ڪناري تي پهچڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. ڪجهه دير کان پوءِ وري هلڻ شروع ڪيائون. پر هاڻ فئنٽين هنن کي تکو تکو هلڻ لاءِ ڏاڍو ماريو. ڏنگيل قيدي جي حالت تمام خراب هئي ۽ هو هلڻ کان لاچار هو مگر موچڙن جي ڀاهه کان ڊپ کائيندو هلندو ويو. ڪلاڪ کن کان پوءِ هن کي چڪر اچڻ لڳا. هو هلڻ کان صفا بس ٿي ويو. هن جي ڪري ٻين کي به ڏنڊا پئي لڳا. جيڪي تڪا هلي نٿي سگهيا. آخر پر وارن قيدين ڪيس ٻانهن کان جهلي سهارو ڏئي هلايو پر ٿوري دير کان پوءِ هن صفا هلڻ ڇڏي ڏنو. وات، نڪ ۽ اکين مان رت پئي آيس. پهريدار سندس هيءَ حالت ڏسي ڪمانڊر کي سڏ ڪيو. ڪمانڊر آيو ۽ هن کي ڏسي تلوار ڪڍيائين ۽ هن جون ٻئي ٻانهون هٿڪڙي کان ٿورو مٿان مڇو ڏئي وڍي ڇڏيائين. ٻانهون هٿڪڙيءَ ۾ ڦاٿيون پيون هيون ۽ ڦٻدي هيٺ وڃي ڪريو. ٻين کي حڪم ٿيو ته هلو. آڳوڪي دل ۾ چيو ته، "هاڻ جيئڻ جو ڪو مطلب ڪونهي. انهيءَ کان موت بهتر آهي. وڌيڪ ڇا لاءِ جيئون." بيسو ڏي ڏنائين. ڪيس شڪ هو ته بيسو وري پهريدارن سان وڙهندو ۽ پوءِ اسان کي به وڙهڻو پئي

پنجي ويندو - پوءِ ڪٿي قسمت. بيسو هاڻ صبر ۾ هو. آبوڪي جي دل ۾ حملي جو ارادو هو - پر وري به ساڻ ڪري هلڻ لڳو. ته پهريءَ ڏاري قافلو هڪڙي درياهه جي ڪپ تي پهتو. ڏاڪرو زمين هئي. درياءَ جو پيٽ ڪافي ويڪرو به هو ۽ پاڻي به اونهو هو. تڪ به تمام گهڻي هئي. پاڻيءَ جون ڇوليون پٿر جي وڏين ڇپن سان ٽڪرائجي تمام گهڻو شور برپا ڪري رهيون هيون. وڏا وڏا ڪل وڻ ۽ ڪاٺ پاڻي ۾ تمام تيزيءَ سان لڙهندا پئي ويا. ڪمانڊر سوچيو ته هتان درياءَ پار ڪرڻ ۾ وڏو نقصان ٿيندو ۽ ڪئين قيدي توري پهريدار لڙهي ويندا. تنهن ڪري هن قافلي کي اوڀارو هلڻ لاءِ حڪم ڪيو. ميل کن اوڀارا ويا ته هڪڙي اهڙي هنڌ اچي پهتا جتان درياءَ جو پاڻي ڊنگهو هو. ڪٿي به گوڏي ۽ ستر کان مٿي ڪونه هو. مگر هتي به پاڻيءَ ۾ تڪ تمام گهڻي هئي. ڪمانڊر قيدين کي هتان پار اڪارڻ لاءِ حڪم ڏنو. پهرين عورتن کي ٻانهن کان جهلي پار اڪارڻ لاءِ پاڻيءَ ۾ لاٿائون. پٺيان مرد به هلڻ لڳا. پاڻيءَ ۾ قيدين جا پير کسڪندا ويا ۽ ڪيترائي ڪري پيا. پر وري ڪين ڏک هٿي اٿاري اڳتي وڌايو ويو. ٻارن جي ڪِڇين مان ڏوڙها ڪوليا ويا ۽ هنن کي هٿن کان جهلي پاڻيءَ مان هلڻ شروع ڪيائون. آبوڪو پٺي ڪناري کي ويجهو وڃي پهتو هو. ڏن پوئتي مڙي ڏٺو ته هڪڙي پهريدار ننڍڙي ليانو کي ڪلهي تي کڻي درياءَ پار ڪرڻ شروع ڪيو هو ۽ ٻيا ٻار ليانو کي پهريدار جي ڪلهي تي ڏسي کلڻ لڳا. ليانو ٻارن

کي ڪلندو ڏسي پاڻ به کلڻ لڳي. ڏسندي ڏسندي اهو ٻهريدار اوچتو ڪري پيو ۽ پاڻي مٿان چڙهي ويس. ٿوري دير ۾ ٻهريدار پاڻي مان اٿيو ۽ مٿو ڇنڊڻ لڳو. مگر هاڻ ليانو سندس ڪلهي تي ڪانه هئي.

”او هوءَ لڙهندي وڃي. جهليوس جهليوس ڪمانڊر چيو ۽ هڪڙو ٻهريدار سندس پٺيان ڀڳو. ليانو جهڙيون ٽلهڙيون ڇنگيون ۽ ٻانهون ڪنهن مهل پاڻيءَ کان ٻاهر ٿي نڪتيون ته ڪنهن مهل گم ٿي ويون ٿي. ٻهريدار ڪيس وڃي رسيو ۽ جهليائينس پر هو ڪري پيو ۽ ليانو سندس هٿن مان نڪري وئي. ليانو تمام تيزيءَ سان اڳتي لڙهندي وئي ۽ جئين پوءِ تيئن ٻهريدار کان پري نڪرندي وئي. آخر هڪڙي وڏي ڇپ سان وڃي لڳي. ڇولي مٿان چڙهي ويس ۽ پوءِ وري ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. ٻهريدار ٿڪي ٽٽي ٻاهر نڪري آيو ۽ ٿڌو شوڪارو ڀري چيائين ”ڇوري لڙي وئي.“ آڏوڪي هي منظر ڏسي اکيون ڪٽي بند ڪيون.

درياءَ اڪري وري سيني ٻارن کي رسا ٻڌي قابو ڪري اڳتي هليا. ڪلاڪن کان پوءِ ٻيلي جي حد ختم ٿيڻ لڳي ۽ گهاٽن وڻن جو سلسلو ختم ٿيڻ وارو هو. هاڻ ڪٿي ڪٿي ايڪڙ ٻيڪڙ وڻ ڏسڻ ۾ آيا ٿي. اکيان ڳاڙهي واري ۽ سمنڊ هو ۽ مٿي نيرو آسمان هو. سمنڊ ڏسي ٻهريدار ڏاڍا خوش ٿيا. نينگ ٽپا ڏيڻ لڳا ۽ هڪ ٻئي سان تاڙيون ملائڻ لڳا. ٻيلي جو ڪنارو ڏئي اڳتي وڌندا پئي ويا. آڏوڪي ڏٺو ته ٻويان سمنڊ ۾ وڏا ۽ اڇا برڪر (ٻوپا) ڏسڻ ۾ اچي

رهيا هئا. جتي ٻه وڏا غوراب بيٺا هئا. غورابن جي وچ مان تمام ٻري ٽيو غوارب پڻ ڏسڻ ۾ اچي رهيو هو. ڪناري تي ڪ ٽ جون جايون ۽ تمام گهٽا ننبو ڪتل ڏسڻ ۾ پئي آيا. پهريدارن هاڻ وري قيدين تي هنٽر وسائڻ شروع ڪيا. ”هلو- هلو- جلدي ڪريو.“ هڪڙي پهريدار هوائي فائر ڪيو. آڏوڪي جا قدم اڳتي وڌڻ ڪان جواب ڏئي چڪا هئا- جنهن تي هن ڪي پهريدارن تمام گهٽو ماريو ۽ ماري ماري بيهوش ڪري وڌائونس. بيهر جڏهن هن جي اک ڪلي ته هن ڪي ٽي شخص ڏسڻ ۾ آيا جيڪي ٽنبن مان نڪري ٽلندا ٽلندا هنن سان ملڻ لاء آيا هئا. انهن ۾ هڪڙي جو رنگ پورو هو ۽ ٻه چٽا جيڪي هن سان گڏ هئا سي لمبا. چوڙا ۽ باڍي بلڊر شبدي هئا، جن جي هٿن ۾ چمڙي جا هنٽر هئا. ٻه ٻيا شخص ڏنائين جيڪي هڪڙي توب ڪي سمنڊ جي ڪناري ڪ ن چڪي هنن ڏي پئي آيا. توب جو منهن سمونڊ ڏي هو.

قافلو بندرگاهه تي اچي پهتو- فتنتبن قيدين جو سودو ڳجهن اکرن ۾ ڪپتان هاريڻبي ۽ سان نبيري ورتو. توب وٽان نائب ڪپتان نمبر پهريون (مسٽر مرڊس) هارينبي جي اڳيان توپي هٿ ۾ ڪري اچي بيٺو ۽ چيائين ”اسان کي ڪناري وٽان سنگل مليو هو.“

”ٺيڪ آهي، ٻلا ٻڌايو چوڪي ڏهنڊڙ فرگيٽ ڪهڙي پاسي وئي؟“

”فرگيٽ آهستي آهستي ويجهي پئي اچي“ مرڊس چيو. فرگيٽ جي ويجهو اچڻ جو ٻڌي ڪپتان جي منهن ۾ گهنڊ

پُڄي ويو. سامونڊي ڪناري تي چوڪي ڏيندڙ برطانيه جي اها فرگيٽ، تي ڏينهن اڳ هنن وٽ آئي هئي ۽ پورچوگيزن جي جهاز جي تلاشي ورتي، وري واپس سمنڊ ۾ هلي وئي هئي. اها فرگيٽ ڏينهن جو ٻئي پاسي هلي ويندي هئي ۽ رات جو وري هنن جي جهاز جي ويجهو اچي بيهندي هئي ته جيئن رات جي اونداهيءَ ۾ هي غلام ڪٿي ڀڄي نه وڃن. اهڙي طرح فجر جو وري پري نڪري ويندي هئي. هارينبيءَ کي فرگيٽ جي ڪا پرواهه ڪانه هئي ڇاڪاڻ ته فرگيٽ جو عملو گڏڙ پيڪيءَ ڪان وڌيڪ ٻيو ڪجهه به ڪري نٿي سگهيو. هن مهل جيئن ته هارينبيءَ غلام خريد ڪري ورتا هئا، تنهن ڪري سندس مرضي اها هئي ته، فرگيٽ ويجهو نه اچي ته سٺو. انهيءَ ڪري ڪيس ڪاوڙ پئي آئي.

”مسٽر مردس! خلاصيءَ کي چئو ته ننڍي ٻيڙي ڪناري تي ڪاهي اچي، مان جهاز تي اچڻ ٿو چاهيان.“

”حاضر صاحب.“ نائب ڪپتان جواب ڏنو. هارينبي جي هٿ ۾ شراب جي بوتل هئي- جنهن مان آخري ڍُڪ پري، رومال سان چپ اگهي، سرجن واڪس ۽ نائب سرجن پيٽرسن کي چيائين. ”اوهان ٻه مهرباني ڪري جهاز تي مٿي هلي بيهو، اتي قيدين جو معائنو ڪري مون کي ٻڌائجو.“

”حاضر صاحب“ سرجن ڪنڌ ڌوڻي جواب ڏنو.

هارينبي وري پنهنجي نائب ڪپتان کي چيو:

”مسٽر مردس! هنن ڦٽنين مان ٻه ماڻهو مون، سان گڏ

جهاز تي موڪل ته پنهنجي رقم وٺي اچن. تيستائين اوهين هنن کي بندوقون ڏئي ڇڏيو.“

”حاضر صاحب! مگر ڇا فرگيٽ سان مقابلي ڪرڻ جو ارادو آهي؟“ ڪپتان ڪو جواب نه ڏنو. مربس وري چيو ”جيڪڏهن اوهان جو خيال هجي ته اسين هنن کي منٺن ۾ توڏي جو موڏو ڏيکاري سگهون ٿا. هنن وٽ آهي به ڇا، فقط ٻه بندوقون ۽ معمولي عملو - اسين هنن جي فرگيٽ کي هڪڙيئي ڌڪ سان ٽڪر ٽڪر ڪري سمونڊ جو ترو وترائي ڇڏينداسين.“

”نه“ ڪپتان چيو.

”ٺيڪ آهي صاحب، جيڪا اوهان جي مرضي.“

هارينبي جي منهن تي غصي ۽ ڪاوڙ جا آثار ڏسڻ ۾ اچي رهيا هئا ۽ ڄاڙين کي ڀڪوڙڻ لڳو. هارينبي قد جو ڊگهو، سنهياڻو ۽ رعابدار شڪل جو هو. سندس ڇپ سنهڙا ۽ ڀڪوڙيل هوندا هئا. نهايت چڙباز ماڻهو هو. عام ماڻهو هن انگريز ڪپتان کي مذهب کان ڦريل ۽ وحشي سمجهندا هئا، پر ائين ڪونه هو. جيتوڻيڪ هو هڪ قاتل ۽ وڏا وڏا هنگاما برپا ڪندڙ هو ته به ڪڏهن ته ايترو صبر ڪندو هو جو ڀلي متانئس ڪو گاريون ڪري ڇڏي ته ڪونه ڪڇندو هو. ڪڏهن ته معمولي ۽ عام رواجي ڳالهه تان تپي ڳاڙهو ٿي ويندو هو. تنهن ڪري عملو اڪثر هن سان ڪا به ڳالهه ٻولهه نه ڪندو هو. ڪنهن کي به اها خبر نه پئجي سگهندي هئي ته هو ڪڏهن خوش ٿيندو ۽ ڪڏهن ڪاوڙجي پوندو.

ايتري ۾ ننڍي ٻيڙي ڪناري تي اچي وئي ۽ پوءِ پاڻ

سان ٻه ڦٽنتي اگهواڻ ونـي، ٻہڙيءَ ۾ چڙهي جهاز تـي پهتو جيڪو سمونڊ ۾ وڏي پاڻيءَ ۾ بيٺو هو. پنهنجي رهڻ واري ڪئبن ۾ گهڙي، سمهڻ واري بستري جي سيرانديءَ کان پٽ ۾ لڳل تجوڙي کولي، ان مان ڳپل جيترڊون سونيون گنيون ڪڍي ڦٽنتي اگهواڻن کي ڏنائين. اٺانٽي غلام تمام مهانگا ۽ قيمتي هئا. هن ڪان پهرين هن ايتري رقم ۾، ”ٻيبو“ قوم جا ٻہ سؤ شيدي غلام خريد ڪري جهاز جي ڊيڪ ۾ بند ڪري ڇڏيا هئا.

هن جهاز جو نالو ”جيوُبيليشن“ هو ۽ گذريل اٺن سالن کان غلامن جي واپار ۾ سمونڊ ۾ پئي هليو؛ مگر متس ڪٿي به اهڙو نـالو لـکيل ڪونہ هـو. البتہ آمـريڪين، اسپينن، پورچوگيزن ۽ ڊئنشن جي رجسٽري جي ڪاغذن ۾ سندس اهوئي نالو لکيل هو. هارينبي کي اها بہ خبر ڪانہ هئي تہ هي جهاز اصل ڪهڙي ملڪ جو آهي. جيئن تہ هن جهاز تي آمريڪا جا ماڻهو ملازم هئا ۽ گنيون بہ آمريڪا جون هيون- تنهن مان ڪيس خبر پئي تي تہ هي جهاز آمريڪا جو آهي. ڪيس اها بہ خبر هئي تہ انگريز وڏا دغاباز آهن تنهن ڪري اها پڪ ڪانہ هيس تہ جهاز جي ڪهڙي رجسٽري سچي آهي ۽ ڪهڙي ڪوڙي آهي.

نائب ڪپتان مسٽر مرڊس جيڪا فرگيٽ کي نابود ڪري ڇڏڻ جي ڳالهہ ڪئي هئي، سابہ صحيح هئي. هو جيڪڏهن چاهين ها تہ فرگيٽ کي وڏي آرام سان ٻوڙي ٿي سگهيا. ان وقت جيڪي ٻـارنهن ڪپتان غلامن ڪڻڻ وارن جهازن

تي ڪم ڪندا هئا، تن سڀني ۾ هارڪنس هڪ مشهور ڪپتان هو. ڪو وقت اڳ ۾ سامونڊي ڌاڙيل عام جام ڦريندا رهندا هئا. ڪڏهن غلام کڻندڙ ڪپتان پنهنجا پاڻ ۾ وڙهي پوندا هئا ته ڪڏهن سندن جهيڙا انهن سامونڊي ڦورن سان ٿي پوندا هئا، جيڪي اهڙن جهاز وارن کان زوري غلام کسي، کڻي وڃي وڪڻندا هئا ۽ غلامن جي چور بازاري ڪندا هئا. برطانيه حڪومت غلامن جي واپار تي بندش وجهي ڇڏي هئي- جنهن ڪري برطانيه طرفان ”هزميجسٽيءَ جو آفريڪن اسڪواڊرن“ غلام ڍوئيندڙ جهازن کي پڪڙيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن انهن جي فرگيٽ سان ٽڪر ٿي ويندي هئي؛ مگر گهڻو ڪري ٻنهي ڌرين، غلام ڍوئيندڙ جهاز، لڙائي ڪرڻ ۽ سامهون ٿيڻ جي بجاءِ، ڀڄي وڃڻ کي ترجيح ڏيندا رهيا هئا؛ هنن کي خبر هئي ته برطانيه جي فرگيٽ ۽ ٻيا جهاز تمام آهستي هلندا هئا. ڀڄي وڃڻ ۾ ٻيو خاص فائدو اهو به هو ته آفريڪا جي سامونڊي ڪنارن کان غلام کڻي، جيترو به جلد برازيل، ويسٽ انڊيز، ڪيوبا يا ٽيڪساس ۾ قائم ٿيل غلامن جي وڪري جي چور اڏن تي پهچي وڃبو هو اوترو ئي گهٽ غلام گهٽ مرندا هئا. ۽ ٻي هن واپار جي اٽڪل اها هئي ته جهازن ۾ جيترا ٿورا غلام کڻبا هئا اوترو وڌيڪ فائدو ٿيندو هو. پورچوگال جي يا ٻين ڪي واپارين کي هن ڌنڌي جي انهن ڳالهين جي خبر هئي. هو وڏا ظالم ۽ لالچي واپاري هئا ۽ سندن دين ايمان فقط نفعو ۽ فائدو هو. انهيءَ ڪري هن ڌنڌي تي هاڻ خاص قسم جا ننڍا ۽ تيز رفتار جهاز ڪم

اُنڊا ويندا هئا. جن کي ”ڪلپر“ چيو ويندو هو. انهن ڪلپرن
ڪان سواءِ ٻيا وڏا غوراب به هلندا هئا جن مان ڪوئلن جي
دونهين جي ٻاڦ هيٺين هوا تي ٻلن جا ميل پري ڪان ايندي
رهندي هئي. جڏهن ڪان ڪلپرن غلام ڪٺي ۽ پهچي وڃڻ
جو سلسلو اختيار ڪيو هو ته برطانيه به تي اهڙا ننڍڙا ڪلپر
خريد ڪري چوڪيءَ تي مقرر ڪيا هئا جيڪي ڪلپرن
کي جهلي انهن جي تلاشي وٺندا هئا. هنن ڪلپرن ۾ وڏا ۽
ڳرا هٿيار رکڻ جي گنجائش ڪانه هئي.

هارينبي کي ڪلپرن تي نوڪري ڪرڻ جي خواهش
ڪانه هئي جو ڪيس اهي هلڪڙا جهاز پسند نه هئا. هن جو
جيوبيليشن تمام سٺو جهاز هو. جنهن ۾ غلامن لاءِ ٽي طبقا
(ڊيڪ) ٺهيل هئا. اهو واپاري قسم جو، تمام وڏو جهاز هو.
هن جهڙو بهترين جهاز هن نه اڳي ڪڏهن ڏٺو هو ۽ نه ئي
اهڙي جهاز تي ڪڏهن ڪپتان ٿيو هو. جنهن وقت سمنڊ
واءُ تي سڙهه ايا ڪري هاڪاريندو هوس ته پاڻ جهڙن
ڪيترن ئي ٻين کي اک ڇنڀ ۾ ڇڏي پٺيان وٺندو هو. البت
ڪلپر هن کي پهچڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. جيوبيليشن
پنهنجن هلڪن سڙهن ۽ سٺن ماڻهن سبب سمونڊ مان اٿين
نڪري ويندو هو جيئن سٺي مال سگهو. هارينبي جو ڪڏهن
پهريدار فرگيٽ ڪن پري هوندو هو ته پٺي وڃڻ کي ترجيح
ڏيندو هو- پر جي بنهه ويجهو هوندو هو ته سامهون ٿيندو
هو. هڪ ڀيري جڏهن هو هڪڙي جهاز تي نائب ڪپتان
هو، تڏهن ۽ ٻيو دفعو جڏهن هو هڪڙي جهاز تي ڪپتان

هو، تڏهن، ٻئي دفعا سنڌس جهازن کي برٽش جي آفريڪن اسڪئاڊرن جهلي ورتو هو ۽ اهي ٻئي جهاز برطانيه وارن ساڙي ڇڏيا هئا ۽ مٿس به تمام ڳرو ڏنڊ وڌو هو ۽ جبل حوالي ڪري ڇڏيو هو. ٻي دفعي به جڏهن پڪڙجي پيو هو ته سيراليون جي پرائيز ڪورٽ مٿس ٽربيونل ۾ ڪيس هلائي کيس سزا ڏئي ڇڏي هئي. ان ڪان پوءِ هارينبي لڳاتار ڇهه مهينا بخار ۾ بي حال ٿيو بندرگاهه تي پيو رلندو هو. اوچتو کيس غلامن کڻڻ وارو هڪڙو جهاز ملي ويو جيڪو ڪيوبا ڏي ٻئي ويو. جهاز وارن، کي هڪڙي ماڻهوءَ جي به سخت ضرورت هئي.

هارينبي اهڙي ڪنهن به جهاز تي ڪپتان ٿيڻ نٿي چاهيو جنهن تي هٿيار فٽ ٿيل نه هجن. چاڪاڻ ته هن ٻيهر برطانيه وارن جي هٿان لٽجڻ ۽ جيل جي ڪال ڪوٺڙين ۾ وڃڻ نٿي چاهيو. ڪپتان هارينبي، پنهنجي ٻارنهن سالن جي سروس ۾ پنج دفعا مقابلا ڪيا هئا. ٻه دفعا ساموئنڊي لٽيرن سان ۽ ٽي دفعا هز مئجيسٽي جي آفريڪن اسڪئاڊرن سان وڙهي پيو هو. لٽيرن سان مقابلي ۾ هن ٻنهي دفعو سندن غوراب ٻوڙي ڇڏيو هو ۽ ٻئي مقابلي ۾ لٽيرن کي زبردست مار ڪيڏي هئائين.

جڏهن چار سال اڳي، هو "جوبليشن" تي ڪپتان مقرر ٿيو هو، تڏهن هن پنهنجي هٿن سان جهاز ۾ خاص هٿيار فٽ ڪرايا هئا. هن، جهاز تي ٽي بندوقون چار توبون ڇهن پائونڊن واريون، چار اٺن پائونڊن واريون ۽ هڪ هلڪي ۽

خون خوار توب ڦٽ ڪرائي هئي، جيڪا هر وقت لوڊ ٿيل رهندي هئي. ننڍي توب ٻيڙيءَ جي وچ ۾ ڦٽ ٿيل هئي ۽ وڏيون توبون ڇت تي اهڙيءَ طرح ڦٽ ٿيل هيون جو لوهي تارن جي وسيلي ٻيڙيءَ ۾ لاهي ڇڏيندا هئا ته ڪنهن کي به ڏسڻ ۾ نه اينديون هيون ۽ ضرورت وقت تارن جي وسيلي ڇڪي ٻاهر ڪڍيون وينديون هيون. ”جيوبيلايشن“ تان هاريٽيءَ کي به مقابلي ڪرڻ جهڙو هو ۽ ٻر جيئن ته ڪيس پڪ هئي ته پڪڙڻ جي حالت ۾ به هو ڪير ڪيس پهچي نٿو سگهي تنهن ڪري فرگيٽ تي حملي ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيندو هو.

اڳي هڪ دفعو اها ننڍي توب هڪڙي اڌاڻي ملازم جي هٿان ڇٽي پئي هئي، جنهن سندس ٻت ڏڪائي ڇڏيو هو. انهي دفعي رات جو ڪپتان پنهنجي ڪئبن ۾ هو، ته اوچتو توب جو ڌماڪو ٿيو. هاريٽي يڪدم ٽپ ڏئي پيرن ڀر اٿي بيٺو ۽ پستول ۽ ڪرپاڻ کڻي، اگهاڙو ئي اگهاڙو ٽڏيءَ هوا ۾ مٿي چڙهي ويو. سندس بستري ۾ اگهاڙي هڪڙي غلام ڇوڪري به سُتل هئي جنهن کان پڻ رڙ نڪري وئي ۽ خوف ۾ پيشاب وهي ويس. ۽ ڪپتان جون چادرون خراب ڪري ڇڏيائين. ڪپتان ٻيڙيءَ جي ڇت تي چڙهي ڏٺو ته ٻه ٽي پهريدار خلاصي، ٻيڙيءَ جي وچئين طبق ڏي ڀڄندا پئي ويا. هڪڙو اڌڻو ملازم ڪپتان ڏانهن ڏڪندو پئي آيو. سندس شڪل هيڊ جهڙي پيلي ٿي پئي هئي ۽ ڪپتان کي چيائين ”ص-ص-ص- صاحب! قيدي ٻيڙيءَ مان

انهن پٺي ٻاهر نڪتا جيئن ماڪوڙا ڏر مان نڪرندا آهن. مون ڪ... سواءِ ٽوب هلائڻ جي بروقت ٻي ڪابہ واٽ ڏسڻ ۾ ... آئي تنهن ڪري تمام لاچاري حالت ۾ مون ٽوب جو ... ر ... آهي." ڪپتان هن کي ڪو جواب نہ ڏنو ۽ اڳتي ... ي ڏنائين تہ ويهارو کن غلام ڊيڪ جي ڇت تي پيا هئا، ... ن ۾ کي مثل هئا ڪي ڦٽڪيا پئي. گوشت جا دوڪ ۽ ... ت، سڄي ڇت تي پکڙيو پيو هو ۽ ڊيڪ جو در کليو پيو ... و. جيڪي بہ پهريدار ڊيڪ تہ مقرر هئا سي ڀي نشي ۾ ... چور هئا ۽ غلامن دروازو کولي اول انهن ٻنهي کي ماري ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو ۽ پوءِ انهن جا پستول ۽ تلوارون بہ کنيائون ۽ لوهي ڌاروڻ، هٿنديل، بولٽ، ناڌارون ۽ ٻيو بہ جيڪو هٿيار ڪٿن جهڙو ڏٺائون سو ڪٺي، هاڻ جهاز جي عملي تي حملو ڪرڻ وارا هئا تہ انهيءَ غريب ملازم لاچار ٽوب مان سندن خاتمو آڻي ڇڏيو هو. انهيءَ ڌماڪي ۾ هڪڙو خلاصي بہ مري ويو هو ۽ ٻيو سخت زخمي ٿي پيو هو. پوءِ قيدي واپس ڊيڪ ۾ هليا ويا جتي تمام گهڻو شور پئي ڪيائون. پهريدارن ٻاهران لوهہ جي شيخن تي ٺڪ ٺڪ ڪري هنن کي ماٺ ڪرائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ٻئي ڪئي پر هنن گوڙ بند نہ ڪيو.

"گرم پاڻي هاردو هنن بدمعاشن جي مٿان، هونءَ هي هيڪاري زور وٺندا ويندا. سڙندا تہ پاڻهي ماٺ ٿي ويندا." ڪپتان هارينبي نهايت ڪاوڙ مان چيو.

"حاضر جناب، حاضر." ٻوءِ ائين ڪيو ويو ۽ قيدين ۾

ڏاڍو ٿي ويو.
”پيٽرسن! تو تمام سٺو ڪيو.“ ڪئپٽن انهيءَ ملازم کي چيو جنهن توب ڇوڙي هئي. ”تو اڄ اسان سڀني کي موت جي منهن مان آزادي ڏياري آهي. ائين نه ڪرين ها ته اڄ پاڻ سڀ پورا ٿي وڃون ها.“ پيٽرسن، جڏهن ڪپتان جي خوف ڪان ڏڪيو پئي، تنهن کي هاڻ ڪجهه ڍيرڻ پر ساهه پيو ۽ چيائين ”صاحب، هاڻي مان اها به جانچ وٺندس ته هن بغاوت ۾ ڪنهن عملي جي ماڻهوءَ جو هٿ ته ڪونهي! جيڪڏهن ائين هوندو ته انهي جو به نالو اوهان کي ٻڌائيندس. پوءِ وڏيڪ اوهين مالڪ آهيو“ ”بلڪل ٺيڪ؛ تون بيشڪ اها به جانچ ڪر. شاباس شاباس، چڱو پيٽرسن! هاڻ خدا حافظ.“
”خدا حافظ ڪپتان!“ ڪپتان واپس ورندي هڪ: فعووري هن سان ڳالهايو ”پر، جڏهن بندرگاهه تي هلين ته مون کي ياد ڏيار جان، مان جهاز جي مالڪن کي تنهن جي هن وفاداري جي حقيقت ٻڌائيندس ۽ تو کي انعام وٺي ڏيندس. ٺيڪ آ“
”مهرباني صاحب!“
پوءِ هارينبي پنهنجي ڪئبن ۾ ويو جتي اها ڪاري ڇوري بسترن جي پٺيان خوف ۾ ڏوڏا ڦاڙيو لڪي ويٺي هئي. ڪئپٽن جي دل ڌڙ ڌڙ پئي ڪئي ۽ ڪيس تمام گهڻو خوف ٿيو هو. اول ته غلام ڇوري به سمجهو ته مون کي به ماري ڇڏيندو. مگر جڏهن هن کيس ڏسي مرڪيو ته ڇوڙيءَ کي ڪي ٿي ته هي مون کي ڪوبه نقصان نه پهچائيندو. پوءِ هوءَ

چپ چٽيندي، ٻانهون مٿي ڪريو، هن ڏي رڙهندي پئي آئي-
مگر ڪپتان ۾ هاڻ ڪابه همت نه رهي هئي. ٻيڪ مان غلامن جون آهون ۽ دانهون ٻڌڻ ۾ اچي رهيون هيون. اهڙا به هن ڪئين واقعا ڏٺا هئا.

ڪپتان فتنين کي سون ڏئي، لاڪر بند ڪيو. پوءِ فتنني سندس ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ڪناري ڏانهن ويا جتان وري سرجن والڪس، نائب سرجن پيٽرسن ۽ ٻيا آفيسر ساڳي ٻيڙي ۾ چڙهي جهاز ڏي پئي آيا. ڪپتان جهاز جي ڇت تي نهايت خوبصورت پوشاڪ ۾ بيٺو هو. هن کي ايندو ڏسي رمز واري کي ڏاڪڻ هيٺ لاهڻ جو حڪم ڏنائين. سرجن ۽ آفيسر مٿي چڙهي آيا ۽ ڪپتان ڏاڪڻ مٿي کڻائي هڪڙي پاسي رکي ڇڏي ۽ هاڻ هو سمونڊ ڏي فرگيٽ کي ڏسڻ لڳو مگر ڪيس ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. فجر مهل جيو بيايشن هلڻ شروع ڪيو ۽ اٿاهه سمنڊ جي پاڻي کي چيريندو اڳتي وڌندو ويو. ڪپتان ۽ ٻيا آفيسر پنهنجين ڪئبن ۾ هليا ويا.

ٻيڪ ي مٿان ورگل ڏن بار نالي هڪڙو سبڪڙات ٻوٻو پيرن اگهاڙو ۽ پٺيءَ اگهاڙو، سڙهه جهليو هڪڙي ڪاٺيءَ تي ٽيڪ ڏيو بيٺو هو ۽ سمنڊ جو خوبصورت نظارو ڏسي دل ۾ هڪڙو بهترين شعر ڳاهي رهيو ته هو اوچتو سندس پيرن ۾ هڪڙو ٽين جو ڊٻو زور سان اچي لڳو. ڏن بار ڏڪي ويو ۽ ذري گهٽ خوف کان هيٺ تي ڪريو پر پاڻ سنڀالي ورتائين. هن کان اٺن فوٽن جي پنڌ تي جيمي اوبرين نالي هڪڙو لمبو ۽ ٿلهو خلاصي بيٺو هو جيڪو سندس هيءَ

حالت ڏسي زور زور سان لهڪ ڏڻي ڪلڻ لڳو. اوبرين هن کي ڏيڇارڻ لاءِ ڇاڻي واڻي ائين ڪيو هو.

"اڄا تون سيڪڙات بوبو آهين، هاڻ ته ڪجهه دل جهلي وٺو آهين پر جي اڄ ڪان هڪ مهينو اڳي توسان هيءَ مذاق ڪجي ها ته شايد ڏپ ڪان مري وڃين ها" اوبرين ڏن بار کي چيو. جيتوڻيڪ ڏن بار ڇاهي ها ته هن کي جواب ڏئي سگهي ها مگر هن ڪيس ڪو جواب ڪونه ڏنو. هن جو ڪلو سڪي ڪر ٺي ويو هو ۽ هن ذري گهٽ خوف ڪان رنو ٿي. انهيءَ ڪان پوءِ اها ڳالهه سيني خلاصين ۾ ڦڪڙجي ويئي. پوءِ سڀ ڇڙا هن کي ڏچڙو سمجهي هر وقت مٿس ڪلون ۽ چٿرون ڪندا رهندا هئا ۽ هن ڪان نفرت ڪندا هئا.

ورگل ڏنبار جو اصلي نالو ورگل ڪٿري هو. انهيءَ نالي سان آمريڪا جا لکين هزارين ماڻهو هن کي سڃاڻندا هئا. هن کي اهوئي خوف هو ته متان جهاز جي عملي وارن مان ڪو ڪيس سڃاڻي نه وٺي. جيڪڏهن ڪو به هن کي سڃاڻي وٺي ها يا اها خبر پوين ها ته هي ڪهڙي مقصد سان بوين ۾ پرتي ٿيو آهي ته پڪ هن کي ماري ڇڏين ها. سيني خلاصين کي فقط اهائي خبر هئي ته هيءَ هڪ نئون سيڪڙات، ڏچڙو ۽ غريب مسڪين بوبو آهي. سڀ ٺي هن کي ائين تنگ ڪندا هئا جئين ڪالج يا يونيورسٽيءَ ۾ نئين آيل شاگرد کي پراڻا شاگرد تنگ ڪندا آهن. پر هتي سندن پوڳ مذاق هن لاءِ موت مار ثابت ٿئي ها جنهن جي پين کي خبر نه هئي. اهڙي طرح سڀ ڇڙا هن کي تپستائين تنگ ڪندا رهيا

جيئستائين هو صحيح سلامت واپس بندرگاهہ تي پهچي جهاز مان لهي ويو.

حقيقت ۾ ورگل ڪنري هڪڙو مشهور معروف صحافي هو، جنهن فاڪس ۽ ساڪس قومن جي ٻن رياستن کي هڪڙي سرحد تي وڙهڻ واري حقيقت کي لکي مشرقي ڪنارن وارين قومن ۾ ترٿلو پيدا ڪري ڇڏيو هو. جنهن جي لکئين جا ڪئين ذڪرا، سياستدان حوالي طور استعمال ڪندا هئا. هر هنڌ سندس لکت جي هاڪ هئي. ڪنري ڏهن سالن جي عمر کان وٺي بهترين ليکڪ هو. هن جي عظمت کان هرڪو واقف هو ۽ هرڪو سندس بيانن تي ڀروسو ڪندو هو. هو وڏو مهم جُو ۽ آڪرين ۾ مٿو وجهڻ وارو صحافي هو. پهاڙي ماڻهن ۾ ۽ جهنگلي ٻلاڻن جو شڪار ڪندڙن ۾ توڙي اهڙين ٻين جڳهين تي ٻي ترڪ هليو ويندو هو. هو آمريڪا ۾ ا هيءَ لاءِ ويو هو تہ جيئن اتي اسپتال واري اسڪينڊل بابت ڪجهہ لکي سگهي. تنهن کان سواءِ ١٨٣٧ع واري بلوي بابت بہ هن جهڙي طرح وڏن ماڻهن جا پول پڌرا ڪيا هئا، تنهنڪري بہ هي عظيم صحافي مڃيو ويندو هو.

هن پيري نيو انگلنڊ انباليشن سوسائٽي ڪيس چونڊي، بلڪل درست ڪم ڪيو هو. هن سوسائٽي جي هڪڙي شاخ بوسٽن ۾ کلي هئي، اتي مسٽر ايزراپيٽرسن آفيسر مقرر هو، تنهن هن کي سوسائٽي طرفان هن مهم لاءِ چونڊيو هو.

مسٽر ايزرا پيٽرسن ننڍي قد جو، اڌڙوٽ عمر جو انگريز هو. جيتوڻيڪ قد جو ننڍو هو پر همٿ ملائڻ وقت همٿ جو

زور ڏيندو هو ۽ ٻئي کي ڪنهن به خطرناڪ ڪم لاءِ جهٽ راضي ڪري وٺندو هو. پيٽرسن اُن سان مطلب جي ڳالهه ڪئي ته ”مقصد هي آهي ته، مسٽر ڪٿري! غلامن جي واپار تي بندش جي باوجود، آفريڪا جي الهندي ڪنارن تي هي واپار زور شور سان هلي رهيو آهي. بدقسمتي جي ڳالهه اها به آهي ته هن واپار ۾ آمريڪا جي سيٺ تمام گهڻي آهي. تنهن سان گڏ اسان جي برٽش حڪومت ۽ ٻين ڪيترن ملڪن هن واپار کي ناجائز قرار ڏئي ڇڏيو آهي، پر عملي طرح ڪجهه به نه ٿيو آهي. فقط برطانيہ انهيءَ ڌنڌي کي بند ڪرڻ لاءِ معمولي قدم کنيو آهي. مسٽر ڪٿري! ڇا توهان هڪ مذهبي ماڻهو نه آهيو؟“

حقيقت ۾ ڪٿري مذهبي خيالن جو ماڻهو نه هو پر پيٽرسن، جيڪو ڪٽر مذهبي هو، تنهنجي دل خوش ڪرڻ لاءِ چيائين ”جناب مان به ايترو ئي مذهبي آهيان جيترو توهان آهيو.“

”مان پڪو مذهبي ماڻهو آهيان پر بقول مسٽر جيفرسن جي، مان ڏڪان ٿو پنهنجي ملڪ جي ماڻهن جي حالت کان، جڏهن مان سوچيان ٿو ته خدا وڏو عادل آهي.“

مسٽر ڪٿري! جيئن ته اوهان کي به خبر آهي، ۽ مان به محسوس ٿو ڪريان ته ماڻهن مذهب جي مطلب کي غلط سمجهو آهي. نه رڳو مذهب، بلڪ خدا جي تصور کي به غلط سمجهو آهي. جنهن ڳالهه کي اسين مذهبي حق سمجهي رهيا آهيون سا مذهب جي بي حرمتي آهي. جيڪڏهن

ٻيو به ملڪ اسان تي اڳ تو ائين ڪري ته اسين لڙائي ۽ فقط لڙائي لاءِ تيار ٿي ٿا وڃون.

هن ڳالهه جو مسٽر ڪٿري تي ڪوبه اثر نه ٿيو ۽ فقط ڪنڌ سان هاڪار ڪيائين.

”مطلب فقط اهو آهي، مسٽر ڪٿري! ته غلامن جي واپار کي بند ڪرائڻ ۾ اڄ تائين برطانيه ۽ ٻين ملڪن جي وچ ۾ هزارين معاهدا ٿيا آهن. جن ۾ هر دفعي هرڪو ملڪ، ترميم، ترديد، ڦير ڦار يا سڌاري وغيره ڪرڻ کان سواءِ اڳتي نه وڌيو آهي. برٽش جو آفريڪن اسڪواڊرن به بيوس آهي. هن عملي جي ڪنهن به آفيسر کان ڪا ڪوتاهي ٿي ٿئي ته منس ڪرا ڏنڊ وڌا ٿا وڃن، ڪڏهن بند ڪيا ٿا وڃن يا ٻيسمس ڪيا ٿا وڃن.

هي جيڪا خاص مجبوري آهي، سا اها آهي ته جي اهڙا جهاز پنهنجا شڪاري ڦهائي ٿا ڇڏين ته انهن جهازن کي ڪجهه چئي نٿو سگهجي. هو آزاد آهن ۽ پوءِ هو ڀلي ڪٿي ڪيترا به غلام ماري، ڪٿي ٻيڪن ۾ ٻيڙي ڪٿي وڃن مگر هي آفيسر هنن جو ڪجهه نٿا بگاڙي سگهن. هو انهن جهازن جي تلاشي به نٿا وٺي سگهن ۽ سندن رجسٽري جا ڪاغذات به نٿا ڏسي سگهن. هو اهڙن جهازن کي فقط انهي صورت ۾ جهلي ٿا سگهن، جڏهن اکين سان، قيدي جهاز ۾ چڙهندي ڏسن. ”مگر ائين نه هوندو. مون کي يقين نٿو اچي“ ڪٿري چيو.

”واقعي اوهان کي يقين نه ايندو هوندو، پر اسان وٽ

اهڙي لکپڙهه جون ڪوئيون پريون پيون آهن. اوهين چاهيو ته ڏسي سگهو ٿا.

"خير، هوندو!" ڪنري ڪلهن کي مٿيرو چڪيندي چيو. وري خيال ڪيائين ته مٿان مستر جيفرسن سمجهي ته نتئي ٿو تنهن ڪري وري چيائين " وري به سرسري نظر سان ڏسڻ ڏيو ته ڏسي وٺان."

"جيڪا اوهان جي مرضي."

"پلا سان اوهان جي هن معاملي ۾ ڪهڙي مدد ڪري ٿو سگهان؟"

"اوهان ڪنهن اهڙي جهاز تي سوار ٿي وڃو، غلامن جو هڪڙو چڪر ڪٽي اچو ۽ پوءِ پنهنجا تاثرات لکي، هڪڙي ڪتاب جي صورت ۾ اسان کي ڏيو. اسين اهو ڪتاب شايع ڪرائي، عام ماڻهن ۾ ورهائينداسين."

"ها، هروڀرو ضروري آهي ته مان ئي انهي باري ۾ ڪم ڪريان؟" ڪنري کي اها خبر هئي ته هو ڪيئن چاجي لاءِ ٿو چوي؛ پر وري به هن سندس واتان ٻڌڻ ٿي چاهيو.

" چاڪاڻ ته اوهان ۾ ايتري صلاحيت ۽ قابليت آهي جو ماڻهو اوهان جي لکڻيءَ کان متاثر ٿيندا. اوهين هنن جي سٽل ضمير کي جاڳائي سگهو ٿا. هو بلڪل ٻوڙا ٿي چڪا آهن. لکن ۽ هزارن غلامن جون ٻند ڏيکن مان آهون ۽ دانهون نٿا ٻڌي سگهن؛ مگر اوهان جو آواز ٻڌي سگهندا. چاڪاڻ ته اوهين هنن جا پيارا آهيو . اوهان جو آواز غور سان ٻڌن ٿا. ٻي ڳالهه ته اوهان سفيد چمڙي وارا آهيو. اوهان جو آواز

هن تي اثر ڪندو.“

ڪئري ڪجهه دير انهيءَ معاملي تي سوچ ۾ لڳو ۽ خيال ڪيائين ته مان ڪن ڪان سندس نالو ليکڪن جي لسٽ مان گم ٿي ويو آهي. انهيءَ دور ۾ هن اهڙي ڪابه حقيقت نه لکي هئي جنهن ڪان سندس نالو ٻيهر ماڻهن جي زبان تي اچي. هن کي ضرور ڪجهه نه ڪجهه اکڻ گهرجي. اهو ئي خيال ڪري، هن چيو:

”مسٽر جئفرسن! مون کي اوهان سان همدردي آهي. مان اوين ڪندس؛ مگر اهو آهي جي عوض اوهان کي به مون سان همدردي هئڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته هن موم تي منهن جو به ڪافي خرچ ٿي ويندو ۽ وقت به لڳندو.“

”بلڪل، بلڪل، اوهان کي خرچ جي اوس ضرورت پوندي. اسين اوهان کي پنج هزار ڊالر في ڏينداسين. تنهن کان پوءِ اسين اوهان جي ڪتاب جون هڪ لک ڪاپيون ڇپائينداسين ۽ هر ڪاپي تي اوهان کي ڏيڍ ڊالر رائلٽي به ڏينداسين. هاڻ اوهين مرد ٿي حساب لڳايو ته اسين اوهان کي ڇا ڏينداسين.“

ڪئري في الحال ڪو جواب نه ڏنو. مگر پئسن جي ڳالهه سڀ ڪان وڌيڪ آهي.

”ڇا ٿا چئو مسٽر ڪئري؟ مون کي اڄ جو اڄي جواب ڏيو. جي ها ڪريو ته مان اوهان لاءِ پيا بندوبست ڪريان.“

”مون کي منظور آهي“ ڪئري جواب ڏنو.

”نيڪ. ڏاڍو سٺو.“ جئفرسن ڪرسيءَ تان اٿيو ۽

ڪئري جي ڪلهي تي هٿ رکي هن سان دروازي تائين آيو. ”سڀاڻي صبوح جو منهنجو نائب مسٽر هيسٽنگ اوهان وٽ ايندو، ڪاغذن تي صحيحيون وٺندو ۽ وڌيڪ تفصيل اوهان کي ٻڌائيندو.“

ڪئري دل ۾ خيال ڪيو ته جيڪڏهن مسٽر پيٽرسن منهنجو دشمن نه آهي ته پوءِ هيءَ هڪ وڏي خوشي جهڙي ڳالهه ٿيندي. پهرين ڏينهن مسٽر هيسٽنگ هن سان مليو، تفصيلي ڳالهه ٻولهه ٿي ۽ مسٽر ڪئري هن کي چيو ”.گر مسٽر هيسٽنگ! هيءَ ڳالهه ٻئي ڪنهن وٽ کلڻ نه گهرجي.“

”اوهين بلڪل يقين رکو ڪنهن سان به نه کلندي. ٻي ڳالهه ته اوهان کي ڪٿي به پئسي جي گهرج پئي يا ڪنهن به مدد جي ضرورت پئي ته اوهان جي پوري پوري مدد ٿيندي.“

”مهرباني. هاڻي مان هي مهم پوري ڪري اچان، وڌيڪ پوءِ جون ڳالهيون پوءِ ڪنداسين.“

”خطري جي ڪابه ڳالهه ڪانهي مسٽر ڪئري! اوهين اطمينان رکو.“

پوءِ مسٽر ورگل ڪئري پنهنجو نالو بدلائي ورگل ٻن بار رکيو ۽ مسٽر هيسٽنگ جي ڪوشش سان ڏکڻ ڪئرو لينا ۾ پهچي ويو. جتي هو سيڪڙن ٻوين ۾ پيرتي ٿي ويو. مسٽر هيسٽنگ هن کي ٻڌايو ته غلامن کڻڻ وارا جهاز ڪناري تي اٿين گڏ بيٺا هوندا جيئن ڪاٺ جا بند هڪ ٻئي جي پر ۾ پيا هجن، پر حقيقت ۾ ائين ڪونه هو. چارلسٽن جي بندرگاهه

تي ڪل ٽيوَ جهاز بيٺل هئا جن ۾ فقط ٻه جهاز اهڙا هئا جيڪي غلامن جي ناجائز واپار لاءِ ڪم ڪندا هئا. جيتوڻيڪ ٻچي ٻچي کي اها خبر هئي ته پر انهن جي ڪنهن کي ڪا ڳڻتي ڪانه هئي. انهن ٻن جهازن مان هڪڙو ”جيوبيليشن“ هو ۽ هفتي کن ۾ هاڪاري وڃڻ وارو هو. منجهس خلاصين ۽ ٻوين جي ڀرتي جي ٻه جڳهه هئي. ٻوه مسٽر ٻن بارو جيو بليشن جي اڳب ڪپتان نمبر ٻئي جي خوشامد خاطر شراب جون ٻه ٽي بوتلون ورتيوز، مٿي چڙهي ويو ۽ ڀرتي جي ڪاغذن تي صحيحيون ڪيائين.

هاڻ مسٽر ٻن بارسموند جي ٻئي ڪناري تي پهچي ويو. ٻوه ٻن جا پير ۽ پنا اگهاڙا رهندا هئا. گرميءَ ۽ ساموندي هوا سندس چهري جو رنگ ئي بدلائي ڇڏيو. هن کي جهاز ۾ ڪٿين لوڏا ۽ ڌڪا ڌوما ايندا هئا. ڪڏهن ته ذري گهٽ پاڻيءَ ۾ ڪرڻ جهڙي حالت مان ٻه ٻچي ويندو هو نه ته جيڪر ٻچين جو ڪاچ ٿي وڃي ها. رات ڏينهن سڙهن ۽ رسن سان جهيڙو هوندو هوس. هاڪا ۽ بهترين سڙهه سٺائي هوا ۾ جهاز کي ڌوڪيندا اڳتي ڪنهو ٿي ويا.

هڪڙي خلاصي لائوڊ اسپيڪر رات تي رکي آوار ڏنو ”ٽيڪ آهي، هاڻ هيٺ لهي وڃو. جلدي ڪريو.“ ٻن بار ٻه هڪڙي رسي کي جهلي هيٺ لهي ويو. جيتوڻيڪ هو ڏنو ٿئي پر پوءِ آخر لهي ويو.

هن ڏينهن جي پهرين ڪيپ جهاز جي ڊيڪ ۾ لاٿي. سڀ خلاصي هڪ ٻئي ۾ پوک مذاق ڪندا رهندا هئا. مگر

هن سان گهڻو ن ڳالهائيندا هئا ۽ ٻن بار جي به اهائي مرضي هئي ته جيڪر نه ڳالهائين ته سٺو. غلام عورتن کي سڀ خلاصي گهور ڪري ڏسندا هئا مگر ٻن بـار ڪڏهن به ڪنهن عورت يا مرد کي بري نگاهه سان نه ڏٺو. ”ڪپتان صاحب! قيدي پهچي ويا“ نائب ڪپتان مسٽر هارينبي کي اطلاع ڪيو. ”نيڪ آ. هاڻ رسي واري ڏاکڻ مٿي ڪئي چڙهيو.“

”حاضر صاحب.“ ڏاکڻ مٿي ڪئي چڙهيائون. ”مسٽر مرڊس! ڊيڪن جا منهن کولي قيدي هيٺ لاهيو.“

”حاضر صاحب.“ نائب ڪپتان خلاصين کي حڪم ڪيو ته قيدي هيٺ لاهيو.

مسٽر ڪـاڻن چيو ”ٻن بار! اوبرين! سنياگو“ اوهين دروازن جي منهن وٽ تلوارون ڪئي هوشيار ٿي بيهو متان ڪو قيدي سمونڊ ۾ ٽپ نه ڏئي.“ ٽئي ڄڻا ٻئي نمبر نائب ڪپتان مسٽر رنڊال وٽ هٿيارونئو لاءِ ويا. هن کين تلوارون ڏنيون جيڪي وزن ۾ تمام ڳريون هيون. ٻن بارکان تلوار ڪجي ڪاله سکهي ها پر ڪيس اهڙين تلوارن جو اڳــ ۾ تجربو هو جو هن کان اڳي هن بلئڪ ماڪ وار ۾ اهڙيون ڳريون تلوارون استعمال ڪيون هيون. تنهن ڪري هــو اوبرين جهڙي طاقتور ماڻهو ۽ کـان نـه وڌيڪ آسانيءَ سان تلوار ڪئي هٿ ۾ ڪئي. ٿوري دير ۾ هڪڙي ٻگهي ۽ سوڙهي پيڙي جهاز جي بر ۾ اچي بيٺي جنهن تي ڏهه ڇهه ڪرومن قوم جا خلاصي هئا. هو رنگ جا ساٺرا تمام مضبوط جسم ۽ ڊگها خلاصي هئا. ڪرومن صدين کان وٺي سمونڊ

تي مڇي جو شڪار ڪندڙ هئا جيڪي هاڻي لاهي پاهي هن ڏنڏي جي پنيان اچي ٻڌا هئا. غلام گهڻو ڪري هنن جي پيڙهن ۾ ڪچي ايندا هئا. پيڙهيءَ ۾ ڪـل ويهه غلام هئا جيڪي زنجيرن ۾ ٻڌا پيا هئا.

”غلام مٿي موڪليون، ڪپتان!“ هڪڙي ڪريمن هيٺان ٻيڙيءَ مان آواز ڏنو.

ڪپتان ڪنڌ سان هائوڪار ڪئي. پوءِ هنن ٻهرين ٻن غلامن جـا زنجير کوليا، چهبڪن سان ماري مٿي چاڙهڻ شروع ڪيا. مٿان جهاز جا خلاصي ڏنڊا هٿن ۾ جهليو بيٺا هئا. جيئن غلام مٿي پهتا تيئن انهن کي هڪڙي لاهيءَ تان ڌڪو ڏئي ڊيڪ ۾ هيٺ لاٿو ويو ۽ هيٺ بيٺل خلاصين انهن کي اتي دسي ٻڌو. وري ٻي جوڙي لٿي.

”مسٽر مرڊس! جلدي آيا ڪريو.“ ڪپتان نائب ڪپتان کي چيو. نائب ڪپتان مسٽر ڪائن کي اهڙو اشارو ڪيو. ڪپتان سانڍا ست سؤ ڊالر ڪرومن کي ڏنا. جيئن ته ڪالهه انهن جي ملهه جو نبيرو ٿي چڪو هو. فجر مهل فرگيٽ جي اچڻ کان اڳ ۾ ئي جهاز اتان نڪري ويو ۽ ڪرومن به پنهنجي ٻيڙي هاڪاري رفوچڪر ٿي ويا.

ٻن بار ڊيڪ جي دروازي وٽ تلوار هٿ ۾ جهليو بيٺو هو. هن ڏٺو ته قيدي اڳين کان وڌيڪ دلير ۽ رعابدار ڏسڻ ۾ ٿي آيا. هنن جي چهرن تي ڪنهن به قسم جي مايوسي ڪانه هئي. ٻن بار دل ۾ سوچڻ لڳو ته هي ماڻهو غلام نٿا ٿي سگهن. اوبرين ۽ سنتياگو به هنن کي جاچي ڏسي رهيا هئا. آخرڪار ڪين هيٺ لاهي ٻڌي ڇڏيائون. چار خلاصي

ٻيڙين جا در مٿي ڇڪيو جهليو بيٺا هئا پيا ۽ ٻئا ٻيڙين مان پمپن جي وسيلي پاڻي ڪڍي رهيا هئا. سڀ قيدي پاڻ ۾ پسيل هئا. پهرين جيڪي ڇهه غلام مٿي چڙهيا سي ڇهه ئي اگهاڙا هئا. سٺين کي لانگوٽ ٻڌل هو. خلاصين لاڳيت ڪي ڇڪي هيٺ پاڻيءَ ۾ اڇلي ڇڏيو ڇاڪاڻ ته ٻيڙي ۾ سڀني کي اگهاڙو ڪري پوءِ بند ڪندا هئا. ٻن بارن اوبرين ۽ سنتياگو قيدين کي ٻيڙيءَ جي ترڪڻ تان هيٺ ڌڪي ڏيندا ويا ۽ هو هيٺ لهندا ويا. ايتري ۾ ٻن بار کي ٻڌيان ڌڪا ڌوڪي جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هن ڦري ڏٺو ته هڪڙو غلام جيڪو ڇهبڪن جي ڌڪن سان ڏڏريو پيو هو، سو خلاصين سان وڙهيو پيو. خلاصين جا مٿس ڇهبڪن جا ۽ لتن ۽ مڪن جا گهوگهٽ لڳا پيا هئا آخر ڪيس ميسائي اوندو ڪري دسيائون ۽ هڪڙو خلاصي هن کي ڇهبڪن سان ڪوڏڪن واري پٺي سان پنهنجي پٺ ۾ ڌڪ هڻي رهيو هو ۽ هن جي پٺن مان رت جا ڦڙا پئي نڪتا.

”هن کي پٽو“ هارينبي حڪم ڪيو ۽ خلاصين وري ڪٺي هن کي پٽو. پوءِ انهيءَ کي به هيٺ ڌڪو ڏئي ڇڏيائون.
جهاز ۾ اندر ٽي ٻيڙيون ٺهيل هئا جن جي وچ مان سوڙهو گس ڇڏيل هو. ٻيڙيءَ جي ڇت ٻن ٻن فوٽن جي اوچائي تي ٺهيل هئي جنهن ۾ قيدين کي لاهي پٺن ڀر ليٽائي ڇڏيائون، جيئن سڀئي مٿان ٻيڙيءَ جي ڪناري ڏي ۽ پير وچ ڏي ٽنگ ۽ نيڪي ڇت سببان ويهي نه سگهن. پيرن ۾ گول ڪڙا رکيل انهن ۾ ٻگهو زنجير وجهي ٻيڙيءَ جي ڇيڙن ۾

اڳيان لوهي ڪلن ۾ ٻڌي ڇڏيائون. غلامن کي هڪ ٻئي سان لڳولڳ اهڙيءَ طرح ٻڌو ويو هو جو هنن جا ڪلها هڪ ٻئي سان چنبڙيا پيا هئا ۽ ڪيڏانهن به چري نٿي سگهيا. هر قطار ۾ ٽيهه، اٺيهه غلام ٻڌل هئا.

ڏن بار هنن جي طاقت ڏسي، ارمان ڪان آهستي ٽڏو شوڪارو پربو. هوا نهايت خراب ٿي لڳي. ڊيڪن جي پاسن ۾ ننڍا ننڍا سوراخ ڇڏيل هئا جن ۾ قيدي التيون ڪري سگهن ۽ گندگي ٻاهر پاڻيءَ ۾ هلي وڃي. انهن ئي سوراخن مان ٻاهرين هوا به اندر اچي سگهندي هئي. ٻوءِ ڏن بار ڊيڪن کان ٻاهر نڪري آيو ۽ مٿي اچي تازي هوا ۾ ڏگها ڏگها ساهه کڻڻ لڳو. مردن کي بند ڪري ٻوءِ هنن عورتن کي ٻئي ڊيڪ ۾ لاهڻ شروع ڪيو. اڪثر سڀني عورتن کي اڳيان ۽ پٺيان مخصوص عضون ڍڪڻ لاءِ ڪپڙن جا ٽڪر ٻڌل هئا باقي سمورو جسم اگهاڙو هو. عورتون گهڻو ڪري سڀ نوجوان هيون. سندن ڇاتيون ڏسي ڪي خلاصي هنن کي گهور ڪري ڏسي رهيا هئا، ڪن پري کان وٺ سٽ پئي ڪاڍا ۽ جسم کي موڙا پئي ڏنا. گوميز نالي هڪڙي اسپيني خلاصي هڪڙي ڇوڪريءَ جو پونڙو ڇڪي لاهي ورتو ۽ پري اڇلي ڇڏيائين. ڇوڪريءَ زور سان رڙيون ڪيون ته، گوميز چيلهه مان چاقو ڪڍي ڪيس ٻنڌڙ تي چاقوءَ مان منهو ڇير ڏنو. هن وڌيڪ دانهون ڪيون ۽ هڪڙو هٿ اڳيان هڪڙو پٺيان رکي شرمگاهه لڪائڻ جي ڪوشش ڪئي. ”هلا ٿئي بدمعاش، ڪتي“ هڪڙي خلاصي

ڪيس ڏمڪي ڏني ۽ هيا ٿهڪ ڏئي ڪاڻ لڳا. هٿي خلاصي وري بيءَ جو پوتڙو لاهي پري اڇليو. اها به سچي هڪي ٻڪي ٿي وئي. وري ٻيءَ جو ڪپڙو لاٿائون. گوميز انهي کي به ٻنڌڻ تي چماٽ هڻي ڪڍي ۽ ڇوڪريءَ ڪان دانهن نڪري وئي.

مسٽر هارينبي خلاصين کي منع ڪئي ۽ مسٽر مرڊس کي چيائين "هنن عورتن کي نلڪي تي وني وڃو ۽ سيني کي وهنجاريو."

"حاضر صاحب." مرڊس جواب ڏنو. ٿوري دير ۾ خلاصين ۾ ڇؤٻول شروع ٿي ويو. "سمنڊ لاءِ غلام کپي، سمنڊ لاءِ غلام کپي." هرطرف اهو آواز پکڙجي ويو. ٿوري دير ۾ هڪڙي زخمي غلام کي ديڪ مان ٻاهر ڪڍي آيا. هن به ايندي شرط خلاصين کي مارڻ شروع ڪري ڏنو. ناٽا تي وڌي. نيٺ هڪڙي خلاصي ڪيس ران ۾ خنجر هڻي ڪڍيو ۽ هو ڪري پيو.

"مسٽر ولڪيس"! قيدي جي تپاس ڪريو." "حاضر صاحب" سرجن جواب ڏنو ۽ ڏڪ کي جانچي ڏسي چيائين جناب ڏڪ تمام گهٽا لڳل اٿس.

"چڱو، ٻڏوس" ڪپتان حڪم ڪيو ۽ خلاصين هن کي ٻڏڻ جي ڪوشش ڪئي. ايتري ۾ قيدي هنن ڪان ڇڏائي هيٺ ڪئي ٽپو ڏنو ۽ ڏؤ وڃي ڪيائين سمونڊ ۾. ڪجهه دير ڪان پوءِ وري ٻاهر نڪتو ۽ تري جهاز ڏي آيو. ڏهه ٻارنهن چڪر ڏنائين پر ڪتي به ڪيس ڪا اهڙي شيءِ هٿ

نہ آئي جنهن کي جهلي ساهي پٽي- پوءِ هن ڪناري ڏانهن
تري وڃڻ شروع ڪيو. هڪڙو خلاصي جهاز جي مٿان کيس
ڏسي رهيو هو. غلام ڪافي پري نڪري ويو ته خلاصي
مٿس ننڍي توب سان فائر ڪيو. ڏڪ لڳڻ شرط ٿهڪندڙ
پاڻي مٿي چڙهي آيو ۽ غلام غائب ٿي ويو. ٿوري دير ۾
پاڻيءَ جو رنگ ڳاڙهو ڏسڻ ۾ آيو ۽ غلام نظر نہ
ٿي ويو.

ٻن بار هي منظر ڏسي دل ۾ هڪڙو الميہ شعر ٺاهڻ
جي ڪوشش ڪئي ۽ چاهيائين ته زور سان الديو پڙهان پر
وري هاسيڪار ماٺ ڪري ڪيائين. غلام کي ماري وري
ٻه سپ خلاصي پنهنجي ڪم کي لڳي ويا. جنهن خلاصيءَ
غلام کي ماريو هو سو ڪپتان کان نهايت عاجزيءَ سان
معافي وٺڻ لڳو. "ڪپتان صاحب! مون کيس روڪڻ لاءِ
فائر هن کان اڳيرو ڪرڻ تي چاهيو پرهو مري پيو. مهرباني
ڪري معافي ڏيو."

"مونکي سڀ خبر آهي، تو هن کي روڪڻ ٿي چاهيو-
پر توکي خبر آهي ته تو واپار جو هڪڙو قيمتي پرزو ضايع
ڪري ڇڏيو" ڪپتان کيس چيو. "توکي انهي جي، ڪا نہ
ڪا سزا ضرور ملڻ کپي." پوءِ نائب ڪپتان کي چيائين
"مسٽر مردس! نوٽ ڪر ته ڪناري تي پهچي انهي مري
ويل غلام جي قيمت هن جي پگهار مان ڪٽي ويندي."

"حاضر صاحب" نائب ڪپتان جواب ڏنو. "۽ في الحال
هن کي پٺڙهن ڦٽڪا هنيا وڃن." "حاضر صاحب." پوءِ

نائب ڪپتان خلاصيءَ ڪان وردي لهرائي ورتي ۽ ڪيس اتي جو اتي ٻسمس ڪري ڇڏيو.

ٻيڪن ۾ اندر گهگهه اونداهي لڳي پئي هئي. پر آدوڪي جي دل ۾ انهي ڪان به وڌيڪ اونديرو ڇانئجي چڪو هو. هو دل ۾ ارمان ڪرڻ لڳو ته ”ناحق پنهنجا ماڻهو قاسايم ۽ ڪين هروقت جهيڙي ڪان روڪي وڏي غلطي ڪيم.“ آدوڪو شرم ۾ ٻڏي ويو. ڪيس ايتري خبر هئي تــ هاڻ اسين سڀ هميشه لاءِ غلام بنجي وياسين. غلامن بابت اڪ ۾ ڪيس فقط اها خبر هئي تہ غلامن ڪي به ڪي حق آهن. ڇاڪاڻ تہ هنن وٽ به غلام هئا، جتي آقا ۽ غلام ۾ فقط دولت ۽ سماجي حقن جو فرق هو. غلام کي دولت گڏ ڪرڻ جو حق هـو. هنن کي گهر جي ڀاتين وانگر سمجهيو ويندو هو. هنن جو اولاد غلام نہ سمجهيو ويندو هو ۽ ڪنهن به غلام عورت سان شادي ڪرڻ ۾ گهٽتائي محسوس نہ ڪئي ويندي هئي. ڪنهن زماني ۾ خود آدوڪي جو ڏاڏو به غلام هـو. مگر هتي هنن سان جانورن ڪان به برو حال ڪيو ويو هو. ڪين اگهاڙو ڪري لوهي تختن تي ٻيڪن ۾ اندر بند ڪيو ويو هو. هتي فقط مرد غلام موجود هئا ۽ آدوڪي کي ڪا به خبر نہ پئي تہ عورتن ۽ ٻارن سان ڪهڙو حشر ڪيو ويو آهي. ٻن ٻن فتن تي ٻيڪن جون ڇتيون ٺهيل هيون جن ۾ اندر سخت گرمي، پيشاب ۽ ڪرفتي جي بدبو هئي. اندر ڪا به مناسب تازي هوا ڪانہ ٿي لڳي ۽ هو ايترا تہ سوڙها پئل هئا جو ٿورو بـــ چري

نٿي سگهيا ۽ اونداهيءَ سبب هڪ ٻئي کي ڏسي به نٿي سگهيا.
آڊوڪي کي اڃا به دل ۾ اهائي حسرت هئي ته ڪاش، جيڪر هتان ڀڄي نڪرڻ جو ڪو امڪان هجي ته انهن سوئرن فشنٽين کان انتقام وٺي وٺون جن بي گناهه اسان کي برباد ڪري ڇڏيو. هن کي پنهنجي موٽ ميليو جو به ارمان هو جيڪو سمنڊ ۾ ٽپو ڏئي ڀڳو ٿي ويو ۽ توب جي نذر ٿي ويو هو. کيس بيسوءَ جي بار بار سار ڪائي جو به ڏاڍو ڏک هو. دل ۾ خيال ڪيائين ته ڦاسڻ ته ڪهڙو ڦتڪڻ. هر ڪنهن کي اجازت آهي ته هن حالت ۾ جيئن وڻيس تيئن ڪري. ته هن ڪري ميليو به ٺيڪ ڪيو ۽ بيسو به جيڪي ڪيو سو ٺيڪ ٿي ڪيو. شايد هاڻ اسان جا ٻيا ساٿي به پنهنجي مرضي موجب جيئن وڻندن تيئن ڪندا ۽ مارجندا ويندا. خود موبنگي به آخر ائين ڪرڻو پوندو. هن حياتيءَ کان موت ڀلو آهي.

"آڊوڪا!" ٻڍڪ مان ڪنهن کيس آواز ڏنو.

"جي" آڊوڪي بيسو جو آواز سڃاتو.

"آڊوڪا، هاڻ ٻڌاءِ، اسان لاءِ ڇا حڪم آهي."

آڊوڪي ڪجهه دير ڪو جواب ڪونه ڏنو. وري کيس انهن "ايبو" قوم جي قيدين جون آهون ۽ دانهون ٻڌڻ ۾ آيون جن ڪجهه ڇيو پئي ٻر هو سندن ٻولي سمجهي نٿي سگهيو. ڪي رنا رُني ۽ ڪن آهه و فغان پئي ڪئي. آڊوڪي جي ساٿين ڪنهن به قسم جي دانهن ڪوڪ ڪانه ٿي ڪئي. نهي ٿي هو وري فخر ڪرڻ لڳو ته اسين ايئن ڪان وڌيڪ

دلير ۽ بهادر آهيون اسان کي زنده رهڻ گهرجي ۽ دشمن جي مقابلي لاءِ جيئرو رهڻ کپي. پوءِ بيسوءَ کي مخاطب ٿي چيائين:

”اسين انتظار ڪنداسين. اڄ به انتظار ڪنداسين سڀاڻي به انتظار ڪنداسين. پوريءَ ڄمار انتظار ڪنداسين، جيسين اها گهڙي اچي جڏهن اسين دشمن کان پورو پورو بدلو وٺون. فتح نيٺ اسان جي ٿيندي.“

”ها. تون انتظار ڪجانءِ. ايستائين جيستائين تنهنجا ڏند ڏاڙهون پچي پيري ختم ٿي وڃن ۽ تون تلوار به هٿ ۾ نه کڻي سگهين.“ بيسو جواب ڏنو ۽ ڪاوڙ ۾ پيرجي وڏيڪ چوڻ لڳو ”اسين اڳيئي مري چڪا آهيون. هاڻ اسان کان هنن اندبرن ۽ ڪال ڪوٺڙين ۾ زندگي بسر نٿي ٿي سگهي. اسين هن حياتيءَ کان ڇوٽڪارو ٿا چاهيون. هاڻي اسين اهڙو ترسي نٿا سگهون جو انهن کي کهون جن اسان کي ڪٺو آهي.“

”بيسو! بيسو! منهنجا پيارا پاهءَ! اڃا ساڻ مٺا نه آهيون. مان به جيئرو آهيان تون به جيئرو آهين. اڃا تنهنجي لڱن ۾ سگهه آهي. اڃا تنهنجي رڳن ۾ خون اهي ۽ انهن ۾ انتقام جي باهه ڀڙڪي رهي آهي. تون پاڻ کي مئل ڇو ٿو سمجهين. اڃا ته تنهنجي جسم ۾ دشمن کي نابود ڪرڻ جيتري طاقت آهي. تو ۾ اجهان همت آهي. انتظار ڪر“ آدوڪي چيو.

”هاڻ مون کان صبر نٿو ٿي سگهي. مان جلد از جلد

هن حالت کان نڪرڻ ٿو چاهيان."

"پيارا بيسو! ترس. اسان جي ڪاڻ اچان ترس. اسان کي تنهنجي طاقت، همٿ ۽ ڀانهن جي ضرورت آهي." آبدوکي نهايت گنڀير آواز ۾ چيو ۽ بيسو کيس ڪو جواب ڪونه ڏنو.

اهتري ۾ ٻيڙي جي مٿان ڪنهنجي ٻڪ ٻوڙ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. جهاز لڏڻ لڳو. سنهن سوراخن مان تڏي هوا اندر اچڻ لڳي. جيوبيليشن هلي رهيو هو ۽ لوڏن تي قيدين کي دست ۽ الٽيون شروع ٿي ويون.

ٻيڙي جي مٿان ڪن خلاصين جوئا پئي ڪئي. "ٽي بادشاهه" ٻن بار چيو. ٽن چئن گـل ڪاڏو. بـاقي ٻن بار ۾ هٿرس پتا هٿن ۾ جهليو ويٺا هئا. آخر هٿرس به پتا کوليا ۽ بيسو راند کٽي ويو. هٿرس شو ڪري پڇتايو. خاص رقم رکيل ڪانه هئي. ٻن بار کي هوڙ ۽ به پيسن جو ڪو خيال ڪونه هو. حقيقت ۾ هو به هار کائي ها مگر هٿرس تڪڙ ڪري گل ڪاڏو هو. ڪلاڪ کن کان پوءِ ٻن بار اٿڻ چاهيو. هونئن هن جـي راند ڪرڻ ۾ اوبرٻن به خوش ڪونه هو.

ڪي خلاصي ٻهوٽين تان لٿل هئا. پهرين عورتن ۽ ٻارن کي ڪاڏو کارائي هاڻ ٻيڙي جي ڇت تي اچي ليٽي پيا هئا. ڪن تنبو پٽي ڏاهيا. جيڪي بيڪار ويٺا هئا سي ٻيڙي مان غلام عورتون ڪڍي ڪنڊن ڪوچن ۾ عيش ڪرڻ هليا ويا. هن کان اڳهن رات به انهن حرڪتن کان خلاصي پاڻ

۾ وڙهي پيا هئا. هڪڙو خلاصي جهاز جي ڪنڊ ۾ هڪڙي غلام ڇوڪريءَ سان بدپيشي ۾ لڳو پيو هو ته هئي ڇا ڪيو جو هربل امازي ڪئي، لڪي لڪي پٺئين پاسي ڪان هن ڪي آنورن ۾ وجي هنئين ۽ هو سڙي پيو جنهن تان بنهي جا هڪ هئي جي ڪڇين ۾ هٿ پنجي ويا ۽ هڪ هئي ڪي اهڙا گهٽا ڏناڻون جو جنهن مهل نائب ڪپتان مسٽر رنڊال هنن ڪي ڇڏايو ته هئي بيهوش ٿي ڪري پيا. عورتون ۽ ٻار مسٽر رنڊال جي چارج ۾ هئا. ڊيڪن جي هڪڙي چاٻي هن وٽ رهندي هئي ۽ ٻي ڪپتان هارينبي جي ڪئبن ۾ ٽنگيل هوندي هئي. هن عورتون ساريون ته انهن ۾ ڇهه ڇٽيون ڪنل هيون. هاڻ مسٽر رنڊال انهن ڪي تلاش ڪندو جهاز ۾ هيڏانهن هوڏانهن ڳوليندو پئي آيو. رنڊال ڊيوٽي جو نهايت سخت ۽ پابند هو. اوچتو هن ڪي هڪڙي ڪنڊ سان رڙ ٻڌڻ ۾ آئي ۽ ٽنگن ۽ ٻانهن جو ڦتڪارو ٻڌڻ ۾ آيس - پيو ٻه ڪو آواز ٻڌڻ ۾ آيس. رنڊال اوڏانهن وڌي ويو ۽ هڪڙي خلاصيءَ ڪي ٿڏو هڻي ڇوڪريءَ تان لاٿائين، ڪجهه اونداهي هئي ۽ هي خلاصيءَ ڪي سڃاڻي نه سگهيو. "ڪير آهين؟" رنڊال زور سان پڇيو. "نالائق، برنس آهين؟" برنس هلڪي آواز ۾ چيو "ها."

"اڙي ڪتا، هن ڇوڪريءَ جي ڇا حالت ڪئي اٿئي. هيءَ نه اڃا ننڍي آهي! هيءَ ته مري ويندي؛ جي مئي ته ياد رکجانءِ انهيءَ جي قيمت تنهنجي پگهار مان ڪاٽي ويندي."

”ڪانہ مرندي مسٽر رنڊال، ڪانہ مرندي.“ پر مان هڪڙي پٺي خلاصي جواب ڏنو. ”برنس ۾ ايتري طاقت ئي ڪانهي جو هن جو ڪجهہ بگاڙي سگهي.“

هوڏانهن ڊن بار بازي هارائي چڪو هو ۽ ڪافي رقم ڏيڻي پئي هيس.

”خلاصي جيڪو جواب رنڊال کي ڏنو تنهن تي سڀ کلڻ لڳا. رنڊال ڪجهہ دير برنس جي حرڪ ڏسندو رهيو ۽ پوءِ وري اڳيرو ويو.

ڊن بار ٻي بازي بہ هارائي ۽ اهو چئي راند تان اٿيو تہ هاڻ وري سڀاڻي. ”اڄ رات مون تمام گهڻا پيسا هارايا آهن، هاڻ مون وٽ وڌيڪ پيسو ڪونهي.“

”پڪهار تائين مون کان اڌار وٺ.“

”نہ. اوهان جي مرضي آهي تہ بندرگاهہ تي لهان تہ ٺلها هٿ چنڊي لهان ۽ پوءِ وري بہ جهاز تي ڪمايان- سو مان ائين نہ ڪندس- هاڻ بس.“

”اهوئي تہ مزو آهي ڊن بار وري اچڻ لاءِ ٿي تہ اسين سڄو سڄو پڪهار هارايون ٿا.“

”ٺيڪ آهي پر اڄ رات مون بس ڪئي.“

هڪڙي خلاصيءَ چڙ مان پتا ڪٽي ورتا ۽ هن کي چهائين ”چڱو، اٺ اٺ- پڄ.“ ڊن بار تہ اڳئي اٿڻ ۾ خوش هو سو يڪدم اٿي کڙو ٿيو.

پوءِ ڊن بار سيڪنڊ ڪپتان کي ڏسڻ ويو جنهن هن کي نوڪري وٺي ڏني هئي. ڊن بار هن کان تمام گهڻو

ٻڌندو هو. اهڙان هو اڪثر وڏيو ته ٻيڪ مان ڪنهن جي ڏک جو آواز پڌائين- ونجهو وڃي ڏٺائين ته اهو خلاصي نام هو جنهن ڪيس منٿ ڪري چيو "ٻن بار! اڄ رات تون منهنجي پاران ڊيوٽي ڪر- پوءِ سڀان رات مان تنهنجي پاران ٻٻل ڊيوٽي ڪندس ۽ جڏهن به تون حڪم ڪندين مان تنهنجي بدلي ۾ ڊيوٽي ڪندس."

"پڪ؟" ٻن بار پڇيس.

"ها- پڪ."

"چڱو" تون وڃ.

"پر ڏسجان ته متان ڪا گڙٻڙ نه ٿئي!"

"ڪو خيال نه ڪر. بي ڪتڪو هليو وڃ" ٻن بار چيو.

ٻن بار هن جي جڳهه تي ڊيوٽي ڪرڻ لڳو. هڪڙي هنڌ ويهي چانڊوڪي رات ۾ سمنڊ جو نظارو ڏسڻ لڳو. سمنڊ جي سطح تي هن ڪي ڪيئين رنگ ڏسڻ ۾ آيا ۽ هن جي دل کي راحت پئي آئي. ٻن بار ڏاڍو حساس شخص هو. هن دل ۾ سوچيو ته ڇا ڇا نه ڏٺو اٿم ۽ ڪهڙا عجيب غريب واقعا ۽ حادثا ڏٺا اٿم. هن چاهيو ٿي ته اهي سڀ حقيقتون ڊائري ۾ لکي ڇڏيان. مگر ائين ڪرڻ هن لاءِ في الحال خطري کان خالي ڪونه هو تنهنڪري سڀ ڳالهيون برزبان ياد ڪندو ويو ۽ دل جي پٽيءَ تي لکندو ويو. چارلسٽن جي بندرگاهه کان وٺي اڄ تائين هن خلاصين جا جيڪي ڪارناما ڏٺا هئا، سي هن اکين ڏٺي ڪنهن به گروهه ۾ نه ڏٺا هئا. هنن ۾ ڪو حيا يا شرم يا اخلاق هن کي ڏسڻ ۾ نٿي آيو. هو

باڪل بي شرم ۽ جانورن کان به بد هئا. ٻن ٻار پيا به اهڙا ڪئين گروهه ڏٺا هئا جهڙوڪ جبلن ۾ ڪم ڪندڙ خرڪارا، جهنگلي ٻاڏن جو شڪار ڪندڙ شڪاري، قاتل، ڌاڙيل، جيلن جا قيدي وغيره. مگر انهن سڀني ۾ ٿورو ڪي گهڻو شرم حيا هو. هنن خلاصين ۾ ڪا ساڃاهه، ڪانه هئي ۽ بلڪل واهيات قسم جا ماڻهو هئا. اتفاق سان جي ڪنهن جو پير ترڪي ويو، يا ڪنهن جي هٿ مان رسو ڇڏائي ويو، ته اهو جهڙوڪر هنن مان ڦاٿو. ڪئين ڏينهن مٿس ڪلون ۽ ٺٺوليون پيا ڪندا. جي پاڻ ۾ وڙهندا ته جهڙا ڪتا. هڪ ٻئي کي گارگند، ڌڪ موچڙو ته هنن لاءِ عام رواجي ڳالهه هئي. نه ڪنهن جو ڊپ نه خوف. فقط اوبرين ۾ ڪجهه حيا شرم هو ۽ ايمانداري سان ڊيوٽي به ڪندو هو باقي سڀ هڪ ٻئي کان وڌيڪ حرامي هئا.

جيو بيليشن اڌ مسافري پوري ڪئي ته خلاصين جي دلين ۾ خوشي جي لهر پيدا ٿي ويئي. آفريڪا جي هڪڙي بندرگاهه کي ويجها پهتا ته سڀني ۾ جهيڙو جهٽو بند ٿي ويو ۽ منجهن هڪ قسم جي ڦڙتي پيدا ٿي ويئي. بندرگاهه کي ويجهو پهتا ته ننڍا وڏا. نائب ڪپتانن سودا سڀ ڪم تي ڇهتي وٺا ۽ رسا ڇڪڻ ۽ سڙهه لاهڻ ۾ لڳي ويا.

بندرگاهه تي پهچڻ کان هڪ هفتو اڳ ۾ ٻه ڇٽا پاڻ ۾ وڙهي ٻيا هئا. اسٽيپلٽن نالي سٽنڊن جو رهاڪو هڪڙو ڍگهو ۽ بيوقوف خلاصي هو. ٽنهن جو بلي ميز نالي ننڍي عمر جي هڪڙي خلاصي سان جهيڙو ٿي پيو. ڏاڍا هڪ ٻئي

ڪي ڏڪ هنيائون. سٽيڊش خلاصي ٻلي ميز جي ٻانهن پڇي
وڏي ۽ ٻلي ميز ٻه چاقو ڪڍي هن ڪي هنئين جي سامهون
وهائي ڪڍيو ۽ اسٽيپلٽن بروقت ٿي مري ويو. ڪيس سڙهه
جي ٿلهي ڪپڙي جو ڪفن ڏئي، جهاز جي ڪناري تي
آڻي رکيائون. ڪپتان آيو ۽ رواجي نموني ۾ ڪا دعا
پڙهيائين جيڪا ڪنهن به ڪن ڏئي نه ٻڌي. دعا پڙهي پوءِ
حڪم ڪيائين ته هاڻ لاش کي پاڻيءَ ۾ لاهي ڇڏيو. لاش
کي هيٺ اڇلائي پوءِ ٻلي ميز جي ٻانهن جي مرهم پٽي
ڪري ڪيس غلامن جي هٿڪڙي خالي ڪولي ۾ بند ڪري
ڇڏيائون. سندس هٿن ۾ هٿڪڙي لڳل هئي پيرن ۾ ٿلها
زنجير ٻڌل هئس.

"مسٽر مرڊس! هن خلاصي کي ٻمس ڪيو وڃي."
مرڊس حڪم جي تعميل ڪئي ان کان پوءِ جهاز اڳتي
هلڻ لڳو. ست ڏينهن سفر ڪرڻ کان پوءِ اٺين ڏينهن خلاصين
۽ ملازمن ۾ شور مچي ويو. "ڪنارو اچي ويو. ڪنارو اچي
ويو." جيئن پوءِ تيئن گوڙ ۽ شور وڌندو ويو. آخر جهاز
آهستي آهستي ڪري ڪناري جي ويجهو ٿيو. ڪنارو
ڏسي ٻن بار ۽ ٻيا خلاصي ڏاڍا خوش ٿيا. هڪ ڏيڻ ۽
هڪ ٻئي ۾ تاڙيون ملائڻ لڳا. ڪناري تي ماڻهن جا هشام
بيٺا هئا ۽ سڀ جهاز کي ڏسي رهيا هئا. ٻن بار کي اچانڪ
انهن غلامن جو خيال آيو جيڪي ٻيڪن ۾ اندر زنجيرن
سان ٻڌا پيا هئا، جن کي ڪا خبر ڪانه هئي ته ڪٿي پهتا
آهيون. ٻن بار کي انهن جي حالت زار تي سوچي ازغيبي

طور هڪ قسم جو خوف ٿيڻ لڳو. جهاز کي هڪ هنڌ بيهاري پوءِ ان جي صفائي ۽ معمولي مرمت، وغيره ڪئي وئي. ڪناري تي پري پري تائين واريءَ جون تمام وڏيون پٽون ڏسڻ ۾ پئي آيون. پريان جهنگلي ليمن ۽ نارنگين جا وڻ به ڏسڻ ۾ اچي رهيا هئا. وڻن کان پريان هڪڙو ڪوٽ هو. جنهن جي چوگرد ڪچي مٽيءَ جو وڏو ڪوٽ ٻڌل هو. مٿي درياهه جي پاڻيءَ جو چوڙ به هتي ئي هو جنهڪري درياهه جا ڪئين وهڪرا ننڍن واهن وانگر سمونڊ ۾ اچي ٿي پيا. گرمي تمام گهٽي هئي ۽ سمنڊ جي ٿڌي ۽ تازي هوا هتي بلڪل ڪانه هئي. خلاصين کي پڪهر جهل نه پئي ڏني. هنن ڪپڙا لاهي ڇڏيا. فقط گنجيون ۽ چڏيون ڪئي پاتائون. آفريڪا جي هن بندرگاهه کي انگريز ماڻهو ”وائيٽ مينس گريو“ (يعني اڇي چمڙي وارن جو قبرستان) ڪري سڏيندا هئا. هتي ڪئين قسمن جون خطرناڪ بيماريون پئدا ٿينديون آهن ۽ خاص ڪري اڇي چمڙي وارن ماڻهن کي جهٽ وچڙي وينديون آهن ۽ پوءِ اهي مشڪل بچندا آهن. نه ته اڪثر ڪري ائين مري ويندا آهن جيئن دوا ڇڙڪڻ سان مکيون ۽ ماڪوڙا مري ويندا آهن. چند ڪلاڪن کان پوءِ جهاز درياهه جي هڪڙي وهڪري مان لنگهي ڪئلابار درياهه ۾ داخل ٿيو جنهن جي پاڻيءَ جو رنگ پيلو هو. درياهه ۾ ٿورو اڳيرو وڃي جهاز ڪئلابار نالي شهر جي بندرگاهه تي اچي لنگر ڪوڙيا. شهر درياهه جي ٻنهي ڪنارن تي پکڙيل هو. ڪناري تي به هنن ٻه غلام خريد ڪري ورتا.

سرجن ولڪس هڪڙو پڙهيل لکيل ڊاڪٽر هو ۽ ماڻهوءَ ماڻهوءَ جي سڃاڻپ هوندي هيس. هو ڊن بار کي ڀائيندو هو ۽ سندس عزت ڪندو هو. سرجن ولڪس هاڻ ڊن بار ڏي وڌي آيو ۽ هن کي ڳلي ۾ ڀاڪر پائي ساڻس ڳالهيون ٻولهيون ڪرڻ لڳو.

ولڪس: ”هتي پنهنجو جهاز اٽڪل هڪ مهينو ترسندو ۽ انهيءَ هڪ مهيني ۾ گهٽ ۾ گهٽ پنهنجي عملي مان ڇهه ماڻهو ضرور مرندا.“

ڊن بار: ”ڇهه ماڻهو مرندا! مون مطلب نه سمجهيو؟“

ولڪس: ”مطلب ته هتي هزارين قسم جون اهڙيون بيماريون آهن- جيڪي سفيد چمڙي وارن لاءِ موت مار ثابت ٿينديون آهن- انهن بيمارين سبب ڪي انڌا ٿيو پون، ڪن جا پيٽ خراب ٿيو پون، ڪن کي بخار ونيو وڃي ته ڪن کي ٻيا مرض ٿيو پون، اها ته پنهنجي وڏي خوش نصيبي ڪري سمجهبي جو فقط ڇهه مرن ۽ ٻيا بچي پون.“

هنن پاڻ ۾ اها گفتگو پئي ڪئي ته ايتري ۾ ڪپتان هارينس نهايت بهترين قسم جي فل ڊريس پائي تيار ٿي جهاز جي ڇت تي اچي بيٺو. جهڙوڪر هن کي گرميءَ جي ڪا پرواهه ئي ڪانه هئي. ڪپتان خلاصين کي حڪم ڪيو ته جهاز تان هڪڙي ننڍي ٻيڙي پاڻيءَ ۾ لاٿي وڃي. ٻيڙي هيٺ لٿي ته. ڪولي ۾ بند ٿيل قاتل خلاصي بلي ميز کي ڪوليءَ مان ٻاهر ڪڍي آيا. هو اڃان تائين زنجيرن ۾ ٻڌل هو ۽ سندس ٻانهن اڃا ٺيڪ نه ٿي هئي ۽ بلڪ سڄي ڏڙا

ٿي پئي هئي. هو بيمار ٿي پيو هو. سندس اکيون رونق ڇڏي ويون هيون جن ۾ ڪاٻه چمڪ ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي آئي ۽ اکيون خشڪ ٿي ويون هئس.

”مسٽر ڪائن!“ ڪپتان ٻلي ميز کي ڏسي چيو.

”هن کي ٻيڙيءَ ۾ چاڙهي ڪناري تي لاهي ڇڏيو. پوءِ جيڏانهن وڻيس تيڏانهن هليو وڃي.“ ڪپتان جو اهو حڪم ٻڌي ٻلي ميز کي رقتي وڻي وئي. ڪيس هن جڳهه جي اڪيلي خبر هئي. ويتر هو اڳهئي بيمار هو. تنهنڪري هن تي خوف طاري ٿي ويو. تنهنڪري نهايت عاجزيءَ سان ڪپتان کي منٿون ڪندي چيائين. ”ڪپتان صاحب! مونکي هتي ڇا ڇڏيو؟ هتي مان هڪڙي هفتي ۾ مري ويندس. ڪپتان صاحب! منهنجي حال تي رحم ڪريو. مونکي هتي نه لاهيو. ڪپتان هتي مان مري ويندس.“ هن جي منٿن جو ڪپتان جي دل تي ڪو اثر ڪونه ٿيو ۽ مسٽر ڪائن کي اک سان اشارو ڪيائين ”لاهيوس ٻيڙيءَ ۾.“

”ڪپتان، ڪپتان صاحب، مان مري ويندس. رحم ڪريو رحم ڪريو. ڪپتان رحم ڪريو.“

ڪپتان نهايت مغرور نموني ۾ مسڪرائيندي ٻلي ميز کي چيو ”هون توکي هتي نه ڇڏيون، هتي نه ڇڏيون ته، ڀلا ڪٿي ڇڏيون توکي؟“

”ڪپتان رحم ڪريو“ هن روئندي عرض ڪيو.

”پوءِ توکي اصلي بندرگاهه تي وٺي هلون. اتي توتي ڪيس هلائي ڦاسي ڏئي ڇڏيون. انهيءَ ۾ راضي آهين؟“

"ها ڪپتان، مونکي واپس وطن وٺي هلو. اتي ڀلي مون تي ڪيس هلائي مونکي موت جي سزا ڏيو. مونکي منظور آهي. مگر ڪپتان هتان مونکي ڪيڏي هلو. مان بيمار آهيان. مان هتي بي ڪفن مري ويندس."

"نه. توکي هتي نه ڇڏبو. ڏسي سگهين ٿو تون بچي وڃين. وطن هلڻ کان پوءِ تنهنجو موت يقيني ٿي پوندو."

"ڀلي موت يقيني هجي. مگر هتي مان رهي نٿو سگهان."

"بڪواس بند ڪر" ڪپتان ڇڙٻ ۾ اچي ويو ۽ مسٽر ڪائن کي چيائين "ويهاريوس ٻيڙيءَ ۾."

بلي ميز جون ٽنگون سائيون ڏسي ٻيون ۽ هو ڪري پيو. نائب ڪپتان مرڊس اڳتي وڌي زورسان ڏڦڙ هڻي ڪائن کي چيو "هلوس ٻيڙيءَ ۾."

مسٽر ڪائن ٻئن واري لت هڻي ڌڪي کڻي ٻيڙيءَ ۾ وڌس ۽ ڪناري ڏي کڻي ويس. ٻن ڪلاڪن کان پوءِ، ٻيڙي بلي ميز کي ڪناري تي ڇڏي، ٻه نوان ملازم کڻي آئي. انهن ۾ هڪڙو ڊچ هو جيڪو نهايت تندرست ۽ قداور شخص هو نهايت طاقتور ۽ اڌڙوٽ عمر جو هو. ٻيو انگريز هو ۽ نهايت تندرست ۽ ٺون بنڌ، ٻندرو قد جو هو. بندرگاهه تي نوڪري جي تلاش ۾ آيل ڇوويهن ماڻهن مان مسٽر ولڪس فقط هي ٻه ئي ماڻهو چونڊي کنيا هئا باقي ٻيا سڀ ڪنهن نه ڪنهن بيماري ۾ ورتل هئا.

سرجن ولڪس جهاز تي آيو ته سڀ خلاصي وٽس اچي بيٺا ۽ هتان جون ڳالهيون ٻولهيون ڪري رهيا هئا ته هڪڙي خلاصي چيس "سرجن صاحب، هاڻ مهرباني ڪري

ڪپتان کي سمجهايو ته اسان کي به ڪناري تي لهڻ جي موڪل ڏئي. اسان کي به ڪافي وقت ٿيو آهي جو خشڪي تي پير به نه رکيو اٿئون. پيو ايترو به سمجهايوس ته هتان جلد نڪري هلي. متان اسين بيمار ٿي پئون ۽ مري نه وڃون.“ ولڪس کين چيو ”ٺيڪ آهي، مان ڪپتان صاحب کي چوندس، مگر مونکي يقين آهي ته هو منهن جي ڳالهه ڪونه مڃيندو. وري به مان کيس چوندس ته دير ۾ دير ته به ٽن هفتن کان وڌيڪ هتي نه ترسي.“ سڀ خلاصي ڏاڍا خوش ٿيا ته ايتري ۾ نائب ڪپتان آيو جنهن هنن کي بندرگاهه تي لهي وڃڻ ۽ گهمڻ ڦرڻ جي موڪل ڏني. ٿوري دير ۾ ٻيڙي هيٺ پاڻيءَ ۾ لاٿائون ۽ سڀئي ڇهئا رسي جي ڏاڪڻ جي وسيلي هيٺ ٻيڙيءَ ۾ لهي ويا. جتي سڀڪو اڳيان ويهڻ جي لالچ ۾ هڪ ٻئي کي ڌڪا ڌوما ڏئي رهيا هئا.

سرجن ولڪس ٻن بار کي هيٺ لهڻ کان منع ڪئي. ”ٻن بارا اگر منهنجي صلاح مڃين ته تون ڪناري تي نه وڃ.“ ”ڇو؟“ ”تون اڃان ننڍو نيٽو آهين. زندگيءَ ۾ پهريون پيرو سامونڊي سفر ڪيو اٿئي. مونکي خوف ٿو ٿئي ته ڪٿي بيمار نه ٿي پوين. ۽ جي بيمار ٿئين ته پڪ سمجهجانءِ ته لاش به گهر ڪونه پهچندءِ. بي ڪفن مري ويندين.“ مگر ٻن بار کي ته سموري حقيقت اکين سان ڏسڻي هئي. تنهن موت جي ڪا پرواهه نه ڪئي ۽ سرجن کي چيائين، ”زندگي ۽ موت جي ڪنهن کي خبر ڪانهي، وري الائي هتي اچڻ ٿئي نه ٿئي، تنهن ڪري منهنجي دلي خواهش

آهي ته آئي سارو هي شهر ئي ڏسي ڇڏيان ته ڇڱو آهي-
تنهن کان سواءِ ٻيا به سڀ وڃن ٿا.“

”ٺيڪ آهي، تنهنجي مرضي.“ آخر ڊن بار ٻن خلاصين سان گڏ ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ويٺو ۽ ٿوري دير ۾ ڪناري تي وڃي لٿا. ٻيڙي ڪناري تي پهتي مس ته ڪئين اڇي چمڙي وارا ماڻهو هنن جي اڳيان ڊوڙي آيا. هنن کي نوڪريءَ جي تلاش هئي پر انهن ۾ ڪو به ڇڱو ڀلو ڪونه هو. سڀ بيمار هئا. ڪن جا پيٽ وڌيل هئا، ڪن جون اکيون صفا خراب هيون، ته ڪن جو ماس سڪو پيو هو. نهايت گدلا ۽ ميرا ڏسڻ ۾ پئي آيا. جيتوڻيڪ ڪي انهن ۾ نوجوان هئا پر بيمارين سندن اهڙو حال ڪري ڇڏيو هو- جهڙو ڪر سڀ پوڙها ۽ ڪمزور ڏسڻ ۾ ٿي آيا. سندن هٿن جا ننهن ميرا ۽ وڌيل هئا. بدن مان ڪني ڌپ ۽ نهايت ميرين ۽ ڦاٽل لنڊڀون سٿڻون پيل هئن، قميص ڪنهن کي ڪانه هئي، نڪو پيرن ۾ ڪا جتي هين ۽ نهايت نفرت جهڙا هئا. هڪڙي اڳتي وڌي ڊن بار کي چيو ”اچو، جناب، ڪهڙا حال اٿوَ- خوش آهيو“ ڊن بار ڪيس ڪو جواب نه ڏنو، ٻئي چيو ”جناب ڪهڙي جهاز مان لٿا آهيو؟“

”اوهان ۾ ٽام آهي ٽام؟ ٽام انڊرسن- منهنجو ڀاءُ آهي. ها، هو منهنجو سڳو ڀاءُ آهي- مونکي وٺڻ ايندو.“

”ٽام؟ ڪهڙو ٽام؟“ اوبرين چيو.

”ٽام ٽام— هن مونکي چيو هو ته مان توکي ضرور هنان وٺي هلندس.“

"اسان سان ڪوبہ ٽام ڪونهي."
"جناب هوضرور اوهان سان هوندو، هن مونکي چيو هو."
"هت، ٽام ٽام" اوبرين هن کي ڪلهي کان وٺي پرتي ڌڪو ڏنو ۽ هوو جي ڪربو. وري اٿي ماٺ ڪري بيهي رهيو.
"جناب مونکي پاڻ وٽ نوڪري ۾ رکو، مان بلڪل چڱو ڀلو آهيان، مون ۾ تمام گهڻي طاقت آهي."
"جناب مون هي ڪم گهڻو وقت ڪيو آهي. مون کي نوڪري ۾ رکو."
"جناب اوهان ۾ ڪپتان ڪهڙو آهي؟"
اهڙي طرح هرڪو آس لڳائي لڳو ته من ڪو اسان کي هتان ڪيدي ۽ نوڪري ڏئي- جنهن ڪري هرڪو پنهنجي پنهنجي ساراهہ مان نہ پيو ڌاپي مگر خلاصين هنن جي ڪا ڪانہ پڌي ۽ انهن کي ڌڪيندا اڳتي نڪري ويا ۽ شهر ۾ داخل ٿيا. گهٽيون تمام سوڙهيون، بنا فرش جي هيون. گهر بہ تمام ننڍا ۽ ڪچي مٽي ۽ جا ٺهيل هئا. جن ۾ درن ۽ درين جي بدران فقط سوراخ هئا. ڪن درن تي ڪپڙن جا پردا ٽنگيل هئا. اوسي پاسي ۾ ننڍا اگهاڙا ٻار پٽي ڦريا ۽ رانديون پئي ڪيائون. ٻرن جي آڌو هليون، ڪتا ۽ ٻڪرين جا ڦر ۽ ڪڪڙيون پئي ڦرڻ-ون ۽ گهٽين ۾ پئي هليون. گرمي ڪان ساهہ پئي نڪتو. جتي ڪٿي گند ۽ مکين جا مچا لڳا پيا هئا. گهٽين مان نڪري خلاصي مارڪيٽ چوڪ ۾ پهتا. ميوي جا واپاري زمين تي تڏا وڇايو انهن جي مٿان ڀڪل ۽ رسيل ميوا رکيو ويٺا هئا. جن مان رس پئي لمي ۽ تڏن

ٽان ڪِري زمين تي پئي ڪري، مکين جا ميڙ لڳا پيا هئا.
ميوي ۾ ڪينئان ۽ ڪيڙا مٿان پئي سريا ۽ ٻارن نوڙي
وڏن اهي سڙيل ميوا وٺيو مزي سان پئي کاڌا. خلاصين کي
ڪرهت اچي رهي هئي ۽ ٽڪرا ٽڪرا اتان به نڪري
اڳتي ويا. سامهون هڪڙي ته ماڙ جاءِ پري کان ڏسڻ ۾
پئي آئي جنهن بابت سنتياگو ڊن ٻارکي ٻڌايو ته اهو شاهي
محل آهي. خلاصي وڏي شاهي محل ڏي ويا. محل ڇا هو-
ڪچين سرن جي ٺهيل نهايت گندي ۽ پراڻي جاءِ هئي
جنهن جي ڪمرن جي اڳيان سادا ۽ ڪچي مٽيءَ جا ٿنڀا
لڳل هئا. ڪي ڪي ٿنڀا ڀڳل هئا. ڇتين تي به نڪو گل نه ڪو
ڇٽ. بلڪل ساديون ڇتيون هيون. پنج ڇهه شهدي پهريدار
سامهون ڏيوڙهي تي ويٺا هئا. جن کي ڪاڙهي ڪپڙي جي
ڊريس پيل هئي ۽ هٿن ۾ هنٽر ۽ تلوارون هيون. ڪنهن به
پبلڪ جي ماڻهو کي محل جي ويجهو وڃڻ جي اجازت
ڪانه هئي ۽ ويجهڙائيءَ ۾ ڪوبه وڏو يا ٻار ڏسڻ ۾ ڪونه
ٿي آيو. جڏهن بلڊنگ ۾ داخل ٿيا ته هنن ڏٺو ته ڪٿهين
ڇتيون ڇيريون ۽ ڊٺيون پيون هيون. ڪن ڪمرن جون
ڇتيون به ڪريل هيون. اڪثر خلاصي جهڪي بندرگاهه
تي اچي لهندا هئا سي هتي ڪاٺڻ پيئڻ ۽ عيش ڪرڻ
ايندا هئا. سامهون هڪڙي ڪمري ۾ شراب جي
بار هئي. هتي نهايت گندو ۽ گلو سڄائيندڙ شراب جام ملندو
هو. لاچار خلاصي اهو به وٺي پيئندا هئا. هنن کان اڳ ۾
آيل جهاز جا سڀ خلاصي هتي ترسيل هئا ۽ سڀ شراب
جي نشي ۾ چور هئا. ڪن ٻڪ ٻهي ڪئي نه ڪي

اونڌا پٽ تي پيا هئا. سنتياگو شراب جو تمام گهڻو
عادي هو. سو بنا ڪنهن پاسي نهارڻ جي سڌو بار ڏي وڌيو.
ٻن بار هن سان گڏ جوڙيءَ ۾ هو. سو به هن سان گڏ بار
ڏي ويو. هيءُ پيل خلاصين جي مثال آهيندا هو ر ۽ وڃي
پهتا. شراب ورتائون. ٻن بار جهڪ ڀريون ... ڀريو
سو ڪلاڪ ۾ مس خالي ڪري ... ٿيو چو ... هڪ ته
شراب ڪنو هو ۽ پيو ته نشو تمام گهڻو هوس. ... ڪري
هن نهايت آرام سان ڏڪ ڏڪري پئي پيتو ... سنتياگو
تمام گهڻو پي ويو. پيا خلاصي به مهيني کان پر خشڪي
تي لٿا هئا ۽ نشي جا ڀاڙيل هئا. تن به وس مان ڪ... گهڻتايو.
نشي هنن سيني سان اهڙو حال ڪيو جو سڄي رات اتيئي
پيا هئا. ٻن بار به هڪڙي ڪمري ۾ پٽ تي وڇايل ...
تي ستو پيو هو. صبح جو جڏهن سج تمام مٿي چڙهي آيو
۽ ڪرڻا پگهل دريءَ مان هن جي اکين تي پيا تڏهن سجاڳ
ٿيو. اکيون پئي وري بند ڪري ڇڏيائين. هاڻ ڪيس ڪجهه
هوش اچي چڪو هو. ٿوري دير کان پوءِ لڏي اٿيو.
گلو سڪي ڪر ٿي ويو هوس ۽ نڙيءَ ۾ سور پئي ٿيس.
سندس پاسي ۾ الڪال بن فوان جي فاصلي تي هن ڏٺو ته
هڪڙي ٿلهي شيدڻ ستي پئي هئي. جنهن جي بت تي ڪپڙو
ڪونه هو بلڪل الف اگهاڙي پئي ... سٿين تي سٿي
پئي هئي.

ٻانهون ڪاهل ۽ ٽنگون ليڙهيو ڪنڌ هڪڙي پاسي ڪريو
مدهوش پئي هئي. ڪک وات مان ڳڙي پٽ تائين ربلا ڪريو

پٺي وهيس ۽ پٺ تي به ڳڳن جو ڏهو لڳو پيو هو. ٻن ٻار
هن ڪري پير ۾ سنتل ڏسي تعجب ۾ پئجي ويو. ڪيس تمام
گهڻي ڪراهت پئي آئي سو يڪدم اٿيو ته شلوار لٿي پئي
هيس - يڪدم شلوار پائي ٻاهر ڀڳو ۽ ٻنا ڪنهن به ماڻي
جي جانچ جوئنچ وٺڻ جي بار ڪان ٻاهر نڪتو ته اکيان
هڪڙو شيدي ڳڏيس. انهيءَ کي ڪجهه خرچي ڏئي سندس
مهارو وٺي سڌو اچي جهوبيليشن تي چڙهيو. شيدي ڪيس
جهاز تي چڙهي واپس هليو ويو. هاڻ ڪيس ڪجهه ڪجهه
هوش اچڻ لڳو. هن کي هر گهڙي انهيءَ شيدڻ جو عڪس
اکين اکيان پئي ڦريو ۽ رات واري ڪارروائي جا ڏنڌلا خيال
۽ يادگيريون اچڻ لڳس. ڪيس ياد اچي ويو ته رات ٻار ۾ ٻين
خلاصين سان هن جو ۽ سنتياگو جو جهيڙو ٿيو هو ۽ سنتياگو
کي تمام گهڻا ڌڪ لڳا هئا ۽ ڪيس به نڪ وارو ڌڪ لڳو
هو. پوءِ نڪ تي هٿ رکي ڏٺائين ته ڏاڍو سور پئي ٿيس.
ڪيس اهو به ياد آيو ته هن ٻار جي مئنيجر کي ڪجهه رقم
ڏئي پرائيويٽ رنون گهرايون هيون ۽ اها شيدڻ جهڙا هن
سان ستل هئي سا نشي جي حالت ۾ ڪيس ڏاڍي وڻي پئي.
سنتياگو ۽ ٻن ٽن ٻين خلاصين وڏيڪ رقم ڏئي اهي چمڙي
واري رن گهرائي هئي جنهن جون اکيون بلڪل اڇيون
ڪير جهڙيون هيون ۽ هوءَ انڌي هئي. هر ڪنهن کي هٿ
لائي پوءِ ياڪر وجهي چنبڙي ٿي وئي. هن جي بدن تي
گوشت بلڪل ڪونه هو ۽ صفا ايري ۽ سڪل هئي. ڇاتيون
بلڪل ڪين هئس، جهڙو ڪر مرد هجي. سنتياگو ۽ ٻين

خلاصين ڪلاڪن جا ڪلاڪ سائس خوب عيش ڪيو هو ته به هوءَ ڪانءُ ٽڪي ۽ ڪلي ٻئي. پوءِ اهي ياد ڪيريون ڪري سندس دل خراب ٿيڻ لڳي ۽ هو نل هيٺان وڃي وهنتو ۽ ڪپڙا مٽايائين. ڪپڙا مٽائي جهاز تي مٿي چڙهي هڪڙي هنڌ وڃي ويٺو ۽ آئنده وري شهر وڃڻ کان توبهه ڪرڻ لڳو. آخر اڳي ڪي پوءِ ٻيا خلاصي ٻه واپس آيا. پوءِ ٻن بار سڄو مهينو جهاز تان هيٺ نه لٿو. فقط هڪڙو ڀيرو ڪيس ٻهر شهر وڃڻو پيو جڏهن ڪپتان، سرجن ولڪس نائب سرجن پيٽرسن، نائب ڪپتان ۽ ڪجهه خلاصي گڏجي غلام خريد ڪرڻ ويا هئا جن کي وٽي اچڻ لاءِ ٻن بار به ٻن خلاصين سان گڏ، ڪپتان جي حڪم موجب هليو هو.

جڏهن هو غلام خريد ڪرڻ ويا ته اول اتي جي بادشاهه جي خاص دلال سان وڃي مليا. جيڪو غلامن جي واڙي جي در تي ٻن شيدين جي پهريداري ۾ ويٺل هو. دلال واڙي جو ڏاڪائون در کوليو ۽ سڀ گڏجي اندر ويا. اندر غلامن لاءِ ڪي ڪچيون ڪوٺيون ۽ وڏا وڏا پنڊال ٺهيل هئا- وڇڙو ٻهچڻ تي هنن کي اندران قيدين جون آهون ۽ دانهون ٻڌڻ ۾ آيون جن تمام گهڻي زور سان پئي ڪيون. دلال ۽ سندس ٻن شيدي نوڪرن هنن کي تمام گهڻو هيسايو ۽ ڌمڪايو پئي مگر غلامن هنن جي ڪا ڪانءُ ٽي ٻڌي ۽ جيئن پوءِ تيئن گوڙ ۽ شور وڌندو ويو. اندر گهڙڻ کان پوءِ هنن ۾ ڳالهيون خاص ڏٺيون. هڪڙي اها ته پنڊال جي ٿوڻن ۾ ڪئين شيدي غلام لڙڪيا پيا هئا جن جي ڳچين ۾ رسا

قاتل هئا ۽ هو مئا پيا هئا. اهي ڪل سورنهن غلام هئا. هنن کي لڙڪيل ڏمي دلال ڪان ٻه دانهن نڪري وئي ۽ غصي ۾ تپي لال ٿي ويو. سڀ پهريدار ڏڪي رهيا هئا. دلال يڪدم ڪئين حڪم جاري ڪيا. اول ته سيني کي لهرائي هڪ هنڌ ڍير ڪرايائين. ان ڪان پوءِ انهن پهريدارن کي گهرايائين جن رات جو پهرو ڏنو هو. سڀ اچي اڳيان حاضر ٿيا. ڊن بار انهن جي اڪين ۾ ڏنو ته هو سڀ ننڊا ڪڙا ڏسڻ ۾ پئي آيا ۽ اوٻاسيون پئي ڏنائون. حقيقت ڪري ڇا هو جو هنن ڪئين ڏينهن ۽ راتيون لڳاتار پهرو ڏنو هو ۽ کين آرام ڪرڻ لاءِ ڪابه موڪل نٿي ملي سگهي. نتيجي طور جڏهن گذريل رات اهي سورنهن ئي غلام جهلجي آيا هئا ته پهريدارن ڪان هنن کي ڪوٺين ۾ بند ڪرڻ يا ٻڌي ڇڏڻ وسري ويو هو ۽ سڀ سمهي پيا. غلامن پاڻ ۾ صلاح ڪري پاڻهي پاڻ کي قاهيون ڏئي خودڪشي ڪري ڇڏي هئي. دلال پهريدارن تي ڏاڍو گرم ٿي ويو ۽ حڪم ڪيائين ته اوهان جي لاپرواهي سبب هيترو سارو نقصان ٿيو آهي، جنهن جي عيوض اوهان سيني کي ڦاسيءَ تي لٽڪايو ويندو. سندس حڪم نادري حڪم هو. اهو ٻڌڻ شرط پهريدارن جو ساهه مٺ ۾ اچي ويو ۽ هڪا ٻڪا ٿي ويا. ٻيو رنگ هنن اهو ڏنو جو انهن مان چئن پهريدارن کي اتي جو اتي ڪڇيتي ۾ رسا وجهي لٽڪائي ماريو ويو. پوءِ دلال هن ٻارلي کي وٺي پنڊال ڏي ويو. هڪڙي پهريدار کي حڪم ڪيائين ته اندران هڪڙو غلام ڪڍي ٻاهر ڪڍي اچ. پهريدار جو

اندر گهڙڻ ۽ غلامن جو پيڪڙات ڪرڻ - آخر هو ڪڙي کي کولي ٻاهر ڪڍي آيو جنهن اچڻ جي نئي ڪئي ۽ هنن انگريزن کي ڏسي زور سان دانهون ڪرڻ لڳو. اندر ۾ گوڙ مچي ويو. هاربني دلال کي چيو هنن کي سمجهايو. اسين کين کهون ڪونه ٿا نه ڪو اسين آدمخور آهيون جو هنن جو گوشت کائيندا سين. پوءِ پهريدارن ۽ دلال هنن کي پانت پانت جي ٻولين ۾ خاموش ٿيڻ لاءِ چيو پر هو هنن جي ڪابه ڳالهه ٻڌڻ لاءِ تيار نه هئا. آخر جيڪو غلام ٻاهر آندو هئائون تنهن کي اول ته ڏاڍي مار ڪڍيائون ۽ پوءِ کيس سمجهايائون ته ڪوبه خوف نه ڪر. لاچار هن ماٺ ڪئي ۽ هاڻ جيئن پيا چونس تيئن ڪري پيو. پوءِ سرجن ولڪس پيٽرسن جي روبرو اول هن غلام جي ڇاتي ۽ ٽي ۽ ڏي ٽونگا هڻي ڏنو. پوءِ هن جا ڪن، مغز اکيون، وات وغيره تپاس ڪيو. وري هڪڙو هڪڙو سنڌ ڪري جاچيائين. پوءِ اوندو ڪري مقعد کولي ڏٺائين مخصوص عضو تپاس ڪيائين. اهڙي طرح ذرو ذرو ڪري سڄي جسم جي تپاس ورتائين "نيڪ" هن کي هڪڙي پاسي بيهاري ڇڏائون- وري ٻين کي ڇڪي آيا. انهيءَ جو به ساڳي طرح معائنو ڪيائين ۽ پاس ڪري پوءِ ٽين سان گڏ ٻڌي ويهاريائون. سڄي تپاس ۾ اٽڪل چار پنج منٽ لڳاتي. پوءِ سرجن ولڪس پنهنجي نائب پيٽرسن کي چيو ته تون به اهڙيءَ طرح هنن جي تپاس ڪر ۽ جيڪا ڳالهه غلط ڏسين ۾ اچي ته مونکي اطلاع ڪر. اهڙي طرح

سيني مردن جي تپاس ڪري وري عورتن کي چڪاس ڪيائون. سڄي واڙي مان ڪل ٻه سئو غلام پاس ڪري ڪنيائون باقي ٽيهه ناپاس ٿيا جن مان ڪن ۾ پيچش هئي. ڪن جا ڦڦڙ خراب هئا. ڪن جون اکيون خراب هيون. ڪن جي پيٽ ۾ ڪينئان هئا ۽ ڪن کي سوڪا هئا. هڪڙي کي انهيءَ ڪري رد ڪيائون جو هن جي دات ۾ فقط ٻي ڏند هئا ٻيا هٿ سان پٽيا ويا هئا. ٻئي کي ڪاپاري ڏڪن جا نشان ٿيٺ هئا. عورتن ۾ ڪن کي تمام خراب بيماريون هيون جنهنڪري ڪي عورتون به ناپاس ڪيون ويون. جڏهن سرجن ولڪس ڪنهن غلام کي ناپاس ٿي ڪيو ته دلال جو منهن سڄي ٿي ويو ۽ ڏاڍي ڪاوڙ ٿي لڳيس. ... س مرضي هئي ته سڀ غلام هڪا خريد ڪن.

"اوهان کي سڀ غلام وٺڻا پوندا."

"نه جناب. بيمارن کي ڪيڏانهن ڪنداسين؟"

"ڪير تو چئي بيمار آهن. ٻيا واپاري به اسان کان غلام خريد ڪندا آهن. انهن ته ڪڏهن به اسان جو ڪو غلام ناپاس نه ڪيو آهي."

"نيڪ ته باقي اهي انهن کي ڏجو."

"مين وڏا لالچي ماڻهو ٿا ڏسجو. انڌا آهيو ڇا جو هنن کي بيمار ٿا چئو. هي ته بلڪل نيڪ آهن."

"مگر اسان کي في الحال هي ٻه سئو غلام کپن وڌيڪ لاءِ اسان وٽ جهاز ۾ جاءِ به ڪانهي. آخر هٿي ڏٺي انهن جو سودو نبريو. غلامن کي واڙي مان ڪڍي ٻيڙين ۾ چاڙه

ويو ۽ ٻيڙين ۾ چڙهي جهاز ڀيڙا ٿيا. جڏهن سڀ هلڻ وارا ٿيا ته ڊن بار ولڪس کان پڇيو، ”سرجن صاحب! اهي جيڪي غلام ناپاس ٿيا آهن- تن جو ڇا ٿيندو؟“

”ٿيندو وري ڇا، سيني کي ماري اڇلي ڇڏيندا ٻيو ڇا ٿيندو.“ ڊن بار ڏڪي ويو ۽ مٿس هڪ قسم جو خوف طاري ٿي ويو مگر سيني جي سامهون پنهنجي احساس تي قابو پائي ماٺ ڪري هنن سان گڏ هليو.

جهاز جي ڇُٽڻ کان اڳ ۾ خلاصين ۽ ٻئي عملي جي طبعي چڪاس ڪئي وئي. جن مان هڪڙو مري ويو هو، ٻه غائب هئا ۽ ڇهن ڄڻن جي طبيعت خراب ٿي پئي هئي. انهن ڇهن جي باري ۾ به سرجن جي رپورٽ اها هئي ته انهن مان ٻه بچندا باقي چار مري ويندا. جهاز هلندو هليو. مگر جيئن ته هاڻ ڪجهه خلاصي گهٽجي چڪا هئا ۽ ٻيا بيمار هئا تنهنڪري هاڻي ڊن بار تي ڪم جو وزن وڌي ويو. خلاصين مان اڪيلائي مستي ۽ وحشانيت به گهٽجي وئي. رات جو وقت هو، چانڊوڪي رات هجڻ سبب هرڪا شيءِ چٽي ڏسڻ ۾ پئي آئي. ڊن بار جيڪو دنيا جو مشهور ليکڪ ۽ صحافي هو. تنهن جي فلسفيانه سوچ هن کي آرام ڪرڻ نٿي ڏنو. سو جهاز جي ڇت تي چڙهي اڪيلو ئي اڪيلو ويٺو هو ۽ جيڪي ڪجهه سندس مشاهدي ۾ آيو هو تنهن تي سوچي رهيو هو ۽ هن محسوس ڪيو ته هتي انسان جي ڪا اهميت ڪانهي سڀ ڪجهه پئسو ۽ آمدني آهي. غلامن جي باري ۾ سوچيندي هن دل ۾ چيو ته هي

هاڻ بلڪل بي وس آهن ۽ جن هنن کي قيد ڪيو آهي سي مرضي وارا آهن ۽ هنن جي زندگي ۽ موت هنن جي هٿ ۾ آهي. جانورن جو به ڪجهه خيال ڪيو ويندو آهي مگر هنن بدنصيبن جو ڪتي جيترو به قدر ڪونهي. آخر انسان انسان کي هن طرح غلام ڪيئن ٿا بنائين. مگر هي شيدي به جانورن کان مٿي ڪونهن لنگورن جو هڪڙو سڌريل قسم آهن نه ته گورن کي ڪهڙي طاقت آهي جو هنن کي غلام بنائين - هنن ۾ ڪي ڪمزوريون آهن جنهن ڪري الن هيءَ حالت ٿي ٿي. هي هيڏا سارا پهلوان ۽ طاقتور اهن پر منجهن ڪابه سمجهه ڪانهي. پاڻ ۾ اتفاق ۽ ٻڌي نه اٿن - هڪ ٻئي جا خود دشمن آهن - ڪيس غلامن تي انهيءَ ڪري ٻرغصو پئي آيو ته هنن پاڻ کي غلام بنجڻ ڇو ڏنو ۽ وري مٿن رحم به پئي آيس. ٻن ٻار نهايت حساس طبيعت رکندڙ هو تنهنڪري غلامن سان جيڪي ڪلور ٿيا هئا تنهن کان ڏاڍو خوفزده ۽ مايوس ٿي پيو ۽ چئي رهيو هو ڇا زندگي آهي هنن ويچارن جي. هي موت جي منهن ۾ اچي چڪا آهن ۽ پئي پاسي اسان جا سڌريل گورا شڪار جي شوق ۾ ۽ دولت جي چڪر ۾ انڌا آهن. انهن ئي خيالن ۾ هو ته ڪيس ڪنهن جي پيرن جي ڌٻ ڌٻ ٻڌڻ ۾ آئي - پوئتي مڙي ڏٺائين ته سرجن ولڪس پئي آيو. ٻن بار کي خلاصين کان دلي نفرت هئي مگر لاچار حالت ۾ انهن کي ڪجهه چئي نٿي سگهيو. هنن جو ڳالهائڻ بلڪل اڄنگو هو - جنهنڪري هو هنن کان بيزار

هو ۽ هنن سان ڳالهائڻ هرگز پسند نہ ڪندو هو. البت
سرجن ولڪس سان ٿورو گهڻو ڳالهائيندو هو. ولڪس بہ
هن کي سٺي نظر سان ڏسندو هو- جيتوڻيڪ هن کي اها
خبر ڪانہ هئي تہ ڪو هي ڪ ايڏو قابل ۽ داناء شخص آهي
تہ بہ هن جي گفتگو ۽ چال چلت ڪيس ٻين جي مقابلي ۾ زياده
پسند هئي. ولڪس هن ڪم ۾ تمام گهڻو عرصو گذاريو
هو ۽ هو غلامن جي ذهنيت کان بہ چڱي طرح واقف هو. ٻن بار
چاڪاڻ تہ هڪ نئون ۽ سيڪڙاٽ بويو هو تنهنڪري ولڪس
جي هر ڳالهہ ڌيان سان ٻڌندو هو ۽ هن جي عزت ڪندو
هو. ولڪس سان ٻيا خلاصي اهڙي طرح عزت سان پيش نہ
ايندا هئا، ۽ سندس ڪنهن بہ ڳالهہ کي ڌيان ڏئي نہ ٻڌندا
هئا. هن وقت ولڪس کي بہ ننڊ نہ پئي آئي ۽ چڙهي
آيو ۽ ٻن بار کي جاڳندو ڏسي هن سان ڪچهري ڪرڻ
جي خيال سان ولس اچي ويٺو.
"ٻن بار، ڇا ڪنهن خاص مسئلي تي پيو سوچين؟"
"نہ سرجن صاحب، مان رڳو اهو پيو سوچيان تہ هن
کيپ کان اڳ ۾ جيڪي غلام کنيا هئاسين، سي هنن کان
وڌيڪ چڙباز هئا. ۽ هي انهن جي مقابلي ۾ ڪافي شريف
۽ ڏڍي طبيعت جا آهن."
"ها- هي ٻي قوم آهي- هو ٻئي قوم جا ماڻهو هئا."
"اڇا! هو ڪير هئا ۽ هي ڪير آهن؟"
"هو اشانٽي هئا. اهي سڄي آفريڪا ۾ خطرناڪ ماڻهو
آهن ۽ وڏا جهيڙاڪ ۽ باغي قسم جا آهن- مگر هالوڪا غلام

ڪرومنتي قوم جا آهن- هنن ۾ ايڏي چڙ ۽ جهيڙو ڪونهي.“
”ڇا هن بندرگاهه تان جيڪي غلام ڪنيا اٿئون سي، ڪرومنتي آهن؟“
”ها.“
”ته پوءِ ڇو نه سڀ غلام هتان ئي خريد ڪيا وڃن ها. اجايو اهڙن اڙانگن ۽ باغي ماڻهن جي پٺيان وقت به خراب ۽ حياتي جو به خطرو، ملهه وٺڻ ۾ ڪهڙو فائدو؟“
ولڪس سگريٽ دڪانئي هڪڙو ڪش هڻي تورو ڪليو ۽ چيائين ”جانور جيترو وڌيڪ خطرناڪ هوندو آهي اوترو ئي وڌيڪ سندس شڪار ۾ مزو ايندو آهي- ٻي ڳالهه ته اهي خطرناڪ شيدي ٻين کان وڌيڪ ڪارائتا آهن- جڏهن مالڪن وٽ هري مري ٿا وڃن ته انهن کان وڏا ڪم ورتا ويندا آهن- هي پڙهي لکي به جلد ٿا سکهن ۽ هر ڳالهه چڱي طرح سمجهي به ٿا سگهن جنهن ڪري منيجر، اوورسيئر ۽ ٻيون اهڙيون ڊيوٽيون سنڀالي سگهندا آهن- باقي جيڪي سادا سودا آهن سي بلڪل اهوجهه آهن ۽ ڪوبه خاص ڪم ڪري نه سگهندا آهن- تنهن ڪري انهن جو اگهه به اشانٽين کان گهٽ آهي.“
”اڇا! ڀلا هي ڪرومنتي ڪهڙن آهن.“
”ڪرومنتي به هوشيار ۽ چالاڪ آهن- پر هنن جهڙا ڪينهن. گهڻا سال اڳي هي به هڪڙي زبردست قوم هئي- نهايت جهيڙاڪ ۽ مغرور، مگر هي نمات جا دشمن ٿيندا آهن، پاڙيسرين ۽ هڪ جهڙن پاڻرن کي قاساتي وڪندا هئا.

يورپي مالڪن کي غلام کپندا هئا ۽ هي شيدي پنهنجا هم
جنس ڀائر وڪڻي انهن جي بدلي ۾ بندوقون ۽ تلوارون
حاصل ڪندا هئا. هٿيار معنيٰ فوجي قوت، ۽ پوءِ انهيءَ
قوت جي آڌار تي پاڻ کي ٻين جي هٿان پڪڙجڻ ۽ غلام
بڻجڻ کان بچائيندا هئا. پنهنجي بچاءَ لاءِ هنن کي هٿيارن
جي ضرورت هئي ۽ هٿيارن حاصل ڪرڻ لاءِ ٻين کي جهلي
وڪڻندا هئا. اهڙي طرح بادشاهي- غلام- بندوقون ۽ شڪاري
هن واپار جا اهم پهلو آهن. باقي اشانتي، سڀ وڏا بدمعاش
شيدي آهن. جڏهن به جهلجندا آهن تڏهن بغاوت ضرور
ڪندا آهن جنهن ۾ پاڻ به مرندا آهن ۽ شڪارين ۽ واپارين
کي به ماريندا آهن. سون هميشه اثين ڏنو آهي ته اشانتي
بغاوت ڪندا رهندا آهن. مگر جيڪي نه ٻين کان وڌيڪ ڪم
وارا آهن تنهن ڪري انهن جو اگهه سٺو آهي.

غلامن کي ٻيڙين ۾ بند رکندي ڪافي وقت گذري چڪو هو ۽ بندرگاهه ۾ هاڻ ويجهو هو تنهن ڪري هاڻ انهن کي تندرست رکڻ لاءِ ۽ هيرائڻ جي خيال کان ڪجهه سهولتون ڏيڻ ۾ آيون. مرد غلامن سان اڌ جيترن کي جهاز جي ڇت تي آندو ويو. هڪڙو خلاصي ڊمر وڄائڻ لڳو. ٻيا تاڙيون وڄائي رهيا هئا ۽ غلامن کي حڪم ٿيو ته خوب نچو ۽ ڊانسون ڪريو. هنن نچڻ نٿي چاهيو جنهن تي هنن کي وري ٻه ڇهبڪن سان ڪنٽي زوري نچڻ تي مجبور ڪيو پئي ويو. آڏوڪي کي ٻه ٻاهر ڪڍيو ويو هو. هن سوچيو ته اسان کي ٻاهر ڪڍي هنن پنهن جي موت کي پاڻهي دعوت ڏني آهي ۽ انهي مان هنن کي ڪا ڇڳائي نه رسندي. خلاصين هنن کي انهي خيال سان پئي نچايو ڪڏايو ته جيئن سندن ڪسرت ٿئي ۽ ٻيڙين ۾ بند رهڻ ڪري سندن بدن ڪڙجي پيو هوندو سو کلي ۽ پيو ته جيئن سندن خوف ٻه لهي ۽ هري مري وڃن ۽ حڪم جي بجا آوري ڪري سگهن. شيدين کي هن نچڻ سان ڪو مزو ڪونه ايندو هو ۽ اها هنن لاءِ ڪا خاص ڪسرت به ڪانه هئي. ويتر نچڻ ٽپڻ سان هنن جي پيرن جا .ريا ڦٽجي ٿي پيا. آڏوڪو هتي ٻه صبر کان ڪم وٺي رهيو هو ۽ دل ۾ خوش هو ته من ڪڏهن هي لوهه لڳن ٿان لهي. جنهن هنن کي جڪڙي ڇڏيو آهي

۽ پوءِ جڏهن لوهه هنن تان لهندو تڏهن انهن گورن جو موت
ايندو ۽ آبوڪي جا ماڻهو آزاد ٿيندا. آبوڪي ڏٺو ته اها
مت هنن گورن کي چڱو جو آئي. تنهن ڪري ٻاهرين دل
سان هو نحن لپي مهل ڏاڍي خوشي جي ڏيکاءُ ڏيڻ لڳندا
هئا ۽ گورا به هاڻ ڪجهه قدر نرمي ڏيکاريندا ويا. آبوڪي
کي خبر هئي ته جيترو جلد نرمي ڪندا اوترو جلد سندن
موت ايندو. اهڙي طرح هڪڙي ڏينهن اڌ مردن جو ٻاهر
نڪرڻو هو ٻئي ڏينهن ور... هو اڌ ٻاهر نڪرندو هو. هڪ
ٻن ڏينهن کان پوءِ انهن ... ي ابتري به مهلت ملي جو هنن
جون سنڪڙيون کوليو ڇڏيون ويون ۽ ڊانس ڪرڻ کان
پوءِ کين سڄو ڏينهن ذليل حالت ۾ جهاز ۾ گهمڻ ڦرڻ جي
به اجازت ملي وئي هئي. ڪن اڳين ۽ وچين ڊيڪ ۾ وڃڻ
جي اجازت ڪانه هئي جتي ٻار ۽ زالون بند ٿيل هيون.
هڪڙي ڏينهن آبوڪو ۽ اڌ جيترا غلام ڪسرت ڪرڻ لاءِ
ٻاهر نڪتا. سمنڊ جي ڇولين ۾ به موج هئي. وڏيون وڏيون
جبل جيڏيون ڇوليون جهاز سان ٽڪرائجي رهيون هيون.
ڪي غلام جهاز جي لوڏن سبب بيمار ٿي پيا هئا. آبوڪو
پنهن جن ٻن ساٿين سان گڏ جهاز جي ڪناري تي ويٺو هو.
سندن پرپاسي ۾ عملي جو ڪو ماڻهو ڪونه هو. آبوڪي پنهن
جن ساٿين سان ڳالهائيندي چيو "هنن جهاز وارن جو هڪ
نه ٻيو ماڻهو هروقت توب جي پاسي ۾ تيار ويٺو هوندو آهي.
انهي ڪري اسين ڪجهه به نٿا ڪري سگهون." سندس
سائي ڪيوڪي جو منهن لٿل ڏسي آبوڪي کيس چيو

”ڪيوڪي ملول نہ ٿي وقت اچي پيو. ڪل ۽ خوش ٿي، تہ جيئن هي سمجهن تہ اسان جي دل ۾ ڪا بہ بدنيتي ڪانهي.“ ڪيوڪي توب واري ڏي ڏسي چيو ”او باندرن جا اولاد ياد رکجو، هاڻ اسين اوهان جون مڪڙن وانگر ڪڇيون پٽيندا سين- هوشيار رهجو.“ ڪيوڪي اٿين چئي زور سان ٽهڪ ڏنو جهڙوڪر هن ڪا مذاق جهڙي ڳالهہ ڪئي هجي.

”خاموش بيوقوف، ايڏو زور سان نہ ڪل ۽ اهڙيون ڳالهيون وڏي آواز سان نہ ڪر.“ هڪڙو غلام جنهن کي چيلهہ ۽ ڇاتيءَ تي ڏنڀوڙين جا نشان هئا سو خوف کان هنن ڏي ڇتائي ڏسي رهيو هو.

”هيوڪي اسان ڪانسواءِ جيڪي بيا غلام آهن- تن ۾ بہ ڪي اهڙا آهن جيڪي پنهنجي ٻولي سمجهن ٿا- انهن کي اڪيلائي ۾ هوشيار ڪجانءِ.“ آبوڪي ڪيوڪي کي آهستي چيو.

”ها- پوءِ اهي وري پنهنجن سائين کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ سمجهائيندا.“

”ها، پر هڪڙي ڳالهہ جو خيال رکجانءِ هنن ۾ ڪي ڊچڻا بہ اٿئي، متان ڊپ کان سڄو منصوبو گورن تائين نہ پهچائي ڇڏين.“

”نہ نہ، اٿين نہ ڪندا. هو بہ تہ آخر غلام ئي آهن.“

”برابر پر بزدل غلام پاڻ کي بہ مارائيندا.“

”مگر هو بہ تہ هتان آزاد ٿيڻ ۾ خوش ٿيندا.“

”ٽهڪ آهي مگر پاڻ اڻانٺي آهيون- سڀ پاڻ جهڙا ڪينهن.“

”اهانتي ته برابر ڪينهن مگر غلام ته آهن. يورپي ته ڪونهن جو پاڻ کي ڇڏي هنن جو ساٿ ڏيندا.“

”نه اهي پنهنجي ڪا مدد نه ڪندا.“

”مگر آڳوڪا اهي پاڻ سان ان وقت ملي ويندا جڏهن پاڻ کي ڪاميابي جي بلڪل هڪنار ڏسندا.“

”ان وقت پاڻ کي انهن جي ڪا پرواه ڪانه هوندي.“

”خير انهن سان في الحال اهڙي ڪا ڳالهه ڪانه ڪجي پر اوساڻي صاحب پاڻ کي ڪهڙي طرح هن ڪم ۾ هٿ وجهڻ کپي. اوهين به ڏسو پيا ته هڪڙو نه پر يورپي سرڪار توب جي مٿان تيار ويٺو آهي.“

هنن غلامن کي فقط اهي هڪڙي ننڍي توب جي صبر هئي باقي به وڏيون توبون جيڪي ختم ٿيون ۽ بيڪار هيٺ لڪل هيون تن جي هنن کي ڪا خبر ڪانه هئي. اها ننڍي توب اهڙي هنڌ رکيل هئي جتي مرد غلام هر وقت ايندا ويندا هئا.

”خير، ڪونه ڪو رستو ضرور پاڻ کي به هٿ اچي ويندو. في الحال انهيءَ ڳالهه تي سوچيو ڪونهي- اول ماڻهن کي هوشيار ڪرڻو آهي ۽ پيو نه ڪو ڏنڊو ڏڪو يا ڪو جهڙو ڪو اوزار هٿ لڳي ته اندر ڇڪي ۽ لڪائيندا ڪڏ ڪندا وڃو.“

”اسان هڪڙو ڪاٺ جو ڇورو ڪالهه ڪي اندر لڪائي رکيو آهي.“

”بس، فقط هڪڙو ڇورو هٿ لڳو اٿو؟“

"ها، اهو ٻه تنهنجو ننڍڙو هٿ ڪٽي آيو هو."
"هن وقت ٽولو ڪٿي آهي."
"ٽولو بلڪل ٺيڪ آهي ۽ ڪياسي سان گڏ آهي."
"ٺيڪ آ، ڪياسي کي سمجهائي ڇڏ ته اهو لڪائي رکن جيسين ٻيا ٻه ڪي هٿيار گڏ ڪري وٺون." پوءِ هنن غلامن ٻيا ٽپڙ ٻه گڏ ڪري لڪائي رکيا جن ۾ هڪڙو ڏنڊو، ٻه لوهه ڪسائي جون وڏيون رنبيون، هڪڙو ماڻهوءَ جي قد کان ڊگهو رسو، ٽي وڏيون ڇريون ۽ ٻه چاقو گڏ ڪيائون. ڊيڪ جي اندرين پاسي کان جهاز جا اهي تختا ٻه اکيڙي ڀيرا ڪري ڇڏيائون جتي خزانو رکيل هو. ٻيو ڏينهن ڇڏي ٽئي ڏينهن ڪيموڪي ۽ آڊوڪي جي وري ملاقات ٿي. ڪيموڪي چيو "هاڻ جيڪر باقي هڪڙي بندوق يا تلوار هٿ چڙهي وڃي ته ڏاڍو ڀلو ڪم ٿي وڃي."
"ٻڌ ڪيموڪي، جيڪڏهن ڪهڙو ٻه هٿيار سولائي سان ملي وڃي ته ڪٿجو باقي اهڙو ڪو ٻه ڪم نه ڪجو جنهن مان اڻلندو قاسي پٺون ۽ يورپين کي اسان جي منصوبي جي خبر پئجي وڃي. تنهن ڪري انهن هٿيارن لاءِ ڪا ٻه جوابداري سر تي نه کڻجو. هونءَ ٻه مردن لاءِ هٿيار اهوئي ڀلو هوندو آهي جيڪو هٿ ۾ هجي."
ايتري ۾ هڪڙو خلاصي هٿ ۾ پستول ۽ چيله سان تلوار ٻڌل هنن ڏي آيو پئي. اول ته آڊوڪي کي خيال آيو ته جهٽ هٿي پستول ۽ تلوار کسي وٺانس پر پوءِ وري ٻه صبر ڪري وقت جو انتظار ڪرڻ بهتر سمجهي هن ڪـي

ڏسي ڪنڌ جهڪايائين ته جيئن خلاصي سمجهي ته هاڻ حڪم مڃڻ جهڙا ٿي ويا آهن. پنهنجي ٻولي ۾ ٻين سائين کي به صلاح ڏنائين ته ”هنن حرامين کي ورجهو ايندي ڏسي اهڙي نرمي ۽ نهٺائي ڏيکاريون جو هنن کي پڪ ٿي وڃي ته اسين سندن پڪا غلام ٿي چڪا آهيون ۽ هو اسان جا مالڪ آهن. آبوڪي پنهنجن ماڻهو کي اهو سمجهائيندي وڌيڪ چيو ته ائين ڪرڻ به اسان لاءِ موت کان وڌيڪ خراب آهي مگر هيئاهون وٺي سان ٿي اسين هنن کي نيچو ڏيکاري سگهنداسين.“ پوءِ پهريدار هنن کي سندس اڳيان سجدو ڪندي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ هيڪاري آڪڙ ۾ پرجي واپس هليو ويو. جڏهن واپس ويو تڏهن ڪيوڪي ۽ ٻين ڪنڌ مٿي ڪري آبوڪي کي چيو ”ارساٽي، تون اسان کان وڌيڪ بهادر ۽ طاقتور آهين تون بيشڪ عظيم آهين. اسان کي معاف ڪجانءِ جو اسان تنهنجي حڪم کي خراب ٿي سمجهيو ۽ چاهيوسين ٿي ته اتي جو اتي حملو ڪري ڏيون باقي ڪنڌ نه جهڪايون. مگر جڏهن تو ڪنڌ جهڪايو ته اسان لاءِ به ائين ڪرڻ لازمي ٿي پيو.“

”معافي ڏارين لاءِ ٿيندي آهي. گهر جي ڀاتين لاءِ معافي وٺڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي.“

”اوساٽي مونکي هڪڙي پهريدار جي وات مان هر وقت شراب جي ڌپ ايندي آهي. اهو خلاصي جهڪو ڏکيو ڏاڙهي وارو آهي ۽ منهن تي ترن جا نشان اٿس. مان سمجهان ٿو ته اهو هر وقت نشي ۾ چور ٿو رهي.“ ”ها. مونکي به

انهي مان چار دفعا شراب جي ڏيپ آئي آهي. اهو پاڻ وڏيڪ سنو. اهو شرابي سيني کان پهرين پنهنجو شڪار ٿيندو. اهو مونکي ٻه اک ۾ آهي.“

”ها. انهي جا هٿيار پنهنجا آهن“ ڪيوڪي چيو.

”هيو جيڪو جهاز جي ڪناري تي بيٺو آهي. سو ٻه واڻڙو اٿئي. انهي کي رکو تورو لوڏو ڏبو ته هيٺ پاڻي ۾ وڃي ڪرندو“ ڪيوڪي انهي پهريدار ڏي اک سان اشارو ڪندي چيو.

آدوڪي پهريدار کي ڏسي مرڪي چيو ”ها، اهو لوڏي وهيٺو آهي. هڪڙي ڌڪي سان پورو ٿي ويندو ۽ انهي سان گڏ انهي شرابي کي به ڌڪو ڏبو. خوش قسمتيءَ سان اهي ٻئي هڪ ٻئي کي ويجها بيٺا آهن.“

”آدوڪا، جنهن وقت حملو ڪنداسين ته سڀ هڪ ٻئي سان گڏ هونداسين.“

”ها. مگر ٻيا بورهي ته پري پري بيٺا آهن. جنهن مهل هنن ٻن کي ماريندا سين ته ٻيا حرامي يڪدم هوشيار ٿي ويندا ۽ بندوقن سان فائر ڪرڻ شروع ڪري ڏيندا. تنهنڪري هن مهل ڳالهه ڪجهه مشڪل آهي.“ ”مشڪل ڇا آهي. مشڪل ته اها آهي جو اسين غلام آهيون.“

”اوسائي هيو جيڪو اوچا ڪپڙا تو پاتي ۽ ڊيڪ جسي چت تي بيٺو آهي، سو شايد سيني کان وڏيڪ خطرناڪ آهي. هي سيني اڳوائن جو به اڳواڻ آهي. تنهن مان سمجهجي تو ته سيني کان وڏيڪ خطرناڪ آهي. منجهس ضرور ڪا

اهڙي ڳالھ آهي جو سيني جو اڳواڻ ٿيو آهي.“ هڪڙي ساٿي چيو.

”ها. اهو ڏاڍو مغرور ٿو ڏسڻ ۾ اچي. جي هن وقت حملي جو ايرادو هجي ته اول انهي کي دوکي بازي سان مارڻو پوندو. پر جي اڳ اهو نٿو مري سگهي ته پوءِ وري ڪنهن ٻئي موقعي جو انتظار ڪرڻو پوندو. ٻيا تيستائين ترسڻو پوندو جيستائين اهو ڪيڏانهن نه ڪيڏانهن ٽري وڃي“

ڪيوڪي چيو، ”مان ته انهي ڳاڙهي مٿي واري ٽاهي کي ... اک ۾ ڪريو وٺان. اهو ٻه وڏو خطرناڪ حرامي آهي ۽ هر وقت اسان کي ٻلي وانگر جهوءِ وجهي ڏسندو رهندو آهي.“ آپوڪي ٻه مردس کي ايڏي اک سان ڏٺو ۽ چيو ”ها، اهو ٻه ماربو. انهي تي منهنجي اک ٿي ڪانه ٿي هڏي. هڪڙي چنبي جو خرچ آهي. پر رک مولا تي انهي جو ٻه ٻوٽ ٻلا وانگر چپيندا سين.“

هڪڙو پهريدار هنن کي ڪافي وقت کان پاڻ ۾ ڳالهائيندو ڏسي، هنن هٿ ۾ ڪٿيو هنن ڏي هلندو آيو. آپوڪي چيو انهي کي پاڻ ۾ شڪ پيو آهي. تنهنڪري هيڏانهن پيو اچي. پهريدار ويجهو اچي هنن تي هنن الاريو ته آپوڪي هٿ آڏو ڏنس. پهريدار پنهنجي ٻولي ۾ هنن کي گار گند ڪري، ٻيچاري وڃان لنگهي ويو. ڪيوڪي مسڪرائي چيو ”هي پنهنجي پر ۾ اسان کي ٻيچارڻ آيو هو. اهڙن نوسين کي اوهين ٻه اهڙي ڏيکائي ڏيو جهڙو ڪر واقعي اسين هنن کان ڏاڍو ٿا ڊڄون“ آپوڪي کي ڪيوڪي جي

صلاح وٺي ۽ چيائين ”مهرباني.“

جڏهن کان وٺي آڏوڪو گرفتار ٿيو هو تڏهن کان هن وري پنهنجو پٽ اکين سان نہ ڏٺو هو. هن دفعي هن هڪڙي ٻئي غلام ڇوڪري کان پڇيو ”ٽولو ڪٿي آهي؟“ هن اڳا ڪيس ڪو جواب ئي نہ ڏنو هو تہ اوچتو آڏوڪي جي نظر هڪڙي کلاسي تي پئي جيڪو هڪڙي غلام ڇوڪري ۽ کي ٻانهن کان جهلي پاڻ ڏانهن پئي ڇڪيو ۽ هن جو منهن پنهنجي منهن سان ملائي رهيو هو. مگر ڇوڪري ۽ هن کان جان ڇڏائڻ جي ڪابہ ڪوشش نہ ڪئي. هي حالت ڏسي آڏوڪي جو اندر ئي سڙي ويو ۽ هيڪاري وڏيڪ ڏک پيدا ٿي پيس تہ ڇوري هن کان جان ڇو نٿي ڇڏائي. آڏوڪي نيٺ پنهنجون اکيون بند ڪري ڇڏيون. آڏوڪي انهيءَ کان اڳ اڳا بہ وڌيڪ ڏکوئيندڙ حالتون ڏٺيون هيون جنهن ڪري هي ڏک بہ هن لاءِ آسان هو. هن پنهنجي پاڻ بيسوءَ کي ڪئين دفعا مارون کائيندي ڏٺو هو. هڪڙي ساٿي کي نانگ جي ڏنگ واري حالت ۾ ان کانپوءِ جنهن نموني هن جون ٻانهون وڍيون ويون هيون سي ڏٺيون هيون. هن پنهنجي جگر جي ٽڪري ليانو کي درياءَ ۾ ٻڏندي ڏٺو هو. تنهنڪري هي سور بہ في الحال برداشت ڪري ويو.“ ڪري وٺو مذاقون- ٻوائڙين جا اولاد وقت ايندو جڏهن اسين بہ اوهان کي ٻچن ۽ گهرن کان ائين برباد ڪري ڇڏينداسين جيئن اوهان اسان سان ڪيو آهي. مگر اڄا اوهان کي موقعو مليل آهي- ڪجهہ اڳيرا هلو- اسين بہ اوهان جي چڱي طرح

مرمت، ڪنداسين.“ آڏوڪي دل ۾ چيو ۽ هن کي ڏاڍا خار وٺي ويا هئا. ڪجهه دير کان پوءِ اڪيون کوليائين ۽ ڏٺائين ته پهريدار چوڪرنيءَ کي پري ڌڪو ڏنو ۽ شلوار جو اگهٽ ہڏي ڇڏيو. آڏوڪي دل ۾ چيو ”وقت آيو ته اسين انهي جو اهو نفس وڏي سنڌس وات ۾ وجهنداسين. اڄ اوهين اسان جي عزتن تي حملا ڪري رهيا آهيو شايد سڀاڻي اسين شيدي خود اوهان سان اها ئي حالت ڪنداسين.“ ٿوري دير کان پوءِ اهو چوڪر و آڏوڪي جي پٽ تولي کي وٺي هن وٽ آيو ۽ تولي پيءُ کي اچي هٽ سان جهليو ۽ پاسي ۾ بيٺو رهيو. آڏوڪي ڪجهه دير تائين هن جي منهن ۾ ڏسندو رهيو. ڪيوڪي آڏوڪي کي پڪا هو ته پهريون ڏنبو تنهنجي پٽ لڪائي رکيو آهي.

”ها پٽ؟“ آڏوڪي پٽ کان پڇيو جنهن ڪنڌ سان هاڪار ڪئي.

”مونکي تو جهڙي پٽ تي فخر آهي.“

”بابا، تون به هنن کي مارينديں نه!“

”ها.“

”بابا، مان تنهنجي ڪهڙي مدد ڪري سگهندس“ ”پاڻ سڀ گڏجي هنن کي ماريندا سين. جي تون به اسان سان گڏ هوندين ته پاڻ وڏيڪ خوشي جهڙي ڳالهه ٿيندي.“

”ها بابا، مان ته ضرور اوهان سان گڏ هوندس.“ آڏوڪو پٽ جا هي لفظ ٻڌي بهار بهار ٿي ويو ۽ خوشيءَ وچان ڪمس نراڙ تي چميون ڏيڻ لڳو.

”بابا. پلا اوهين هنن کي ڪڏهن ماريندا؟

هنن کي ماري پوءِ پاڻ گهر هلنداسين نه؟“
”ها“
”پوءِ پاڻ کي گهر ڪير کڻي ويندو.“
”گهر ليپي وينداسين، مان خود اوهان کي وٺي هلندس.“
”ڏاڍو سٺو- پر بابا مونکي ته گهر ڪونه ويندا.“
”پاڻ سڀ گڏجي هلنداسين، پٽ!“

آڊوڪي پٽ سان ڪڏهن به ڪوڙ نه ڳالهايو هو تنهن ڪري تولي کي پيءُ جي ڳالهين تي پڪو يقين ٿي ويو. ان کان پوءِ ٻئي ڄڻا ٻئي ڀرو ڀرو ڪان هن کي سڏ ڪيا ۽ تولي به هنن ڏي نهاريو پر وري به پيءُ سان گڏ ٻيهي رهيو. ”وڃ پٽ“ آڊوڪي کيس چيو ”وري ڪنهن ٻئي مهل ڳالهائينداسين“ تولو ٻئي ٻارن ڏي وڌي ويو ۽ پاڻ ۾ ڪاٺيدار اڪٽي هليا ويا ۽ آڊوڪي حسرت سان پٽ کي ڏسي رهيو هو.

پوءِ هاڻ ڪنهن سان به نه ڳالهائيندو هو ۽ دل جو دل ۾ پيو سور پچائيندو هو. اڄ به هو اڪيلو ٿي اڪيلو هڪڙي هنڌ ويٺو هو ۽ گورن کي هيٺ کان مٿي تائين چتائي پيو ڏسائين. سندس پٺن تي هڪڙي گنجي هئي. ٿلهي ماڻهو (سرجن ولڪس) ڀائوبر پٺن تي اچي چڙڪيو ته جيئن جلد زخم چٽي وڃن ۽ هاڻ زخم به ڪجهه قدر چٽي ويا هئس. باقي مٿي ۾ ۽ ڪلهن ۾ ڦٽ هئس. هن کي گورن تي تمام ڪجهه ڪاوڙ هئي ۽ هر وقت انهن تي اک ٻوندي هئس ته غصي ۾ تپي ڳاڙهو ٿي ويندو هو ۽ اکيون رت پيون ڇڏينديون هئس. ڪڏهن به هنن کي عزت جي نگاهه سان

نه ڏسندو هو. گورن جون ٻه هن سان ڪافي دفعا چڪرٻون
ٿيون هيون تنهن ڪري اهي ٻه هن تي ڏاڍا خار کائيندا
هئا. آڏوڪي کي به خبر هئي ته ٻيسو تمام خارباز ماڻهو
آهي مون جيڪو هن کي هيترو وقت صبر ڪرايو آهي سو
هن لاءِ برداشت ڪرڻ تمام ڏکيو ٿي پيو آهي. ڇاڪاڻ ته
هو نفعي نقصان جو ڪڏهن به نه سوچيندو آهي ۽ ڇوٽ
حملو ڪندو آهي. ڪيس هن جي عادتن جي خبر هئي. جنهن
ڪري ڪيس هر وقت اهوئي ڪتڪو لڳو پيو هوندو هو ته
ڪنهن مهل اوچتو ڪا بغاوت نه ڪري وجهي. ڪيس
وڌيڪ ڪتڪو انهي ڪري به پئي ٿيو جو اڳي ٻيسو هن
جي هر ڳالهه ڌيان ڏئي ٻڌندو به هو ۽ هن جي نصيحت تي
عمل به ڪندو هو. مگر هاڻ هو آڏوڪي جي ڪابه ڳالهه
ڌيان سان نه ٻڌندو هو ۽ واپس ۾، سواءِ منهن ۾ گهنڊ وجهي
مات ڪرڻ جي پيو ڪوبه جواب نه ڏيندو هو. نيٺ آڏوڪو
آهستي آهستي ڪري وڃي هن جي پر ۾ مات ڪري ويهي
رهيو ۽ هن کي هاڻ ڪابه هدايت نه پئي ڪيائين. آخر ٻيسو
هن ڏي ڏسي چيو ”ادا، هاڻ هنن ڪتن تي ڪڏهن ٿا حملو
ڪربو؟“ آڏوڪي ڪيس في الحال ڪو جواب نه ڏنو. آخر
ٻيسو ڪاوڙجي هن جي پر مان اٿي ويو ۽ پوءِ ٻن ڏينهن
تائين پاڻ سان بلڪل ڪونه ڳالهايائين. هڪڙي ڏينهن وري
به ٻيسو بلڪل اداس ويٺو هو ته آڏوڪو به وڃي پر
۾ ويٺس. هن کي ڏسي ٻيسو ٻئي پاسي منهن ڦيرائي ڇڏيو.
هوڏانهن ٻن ٻار ڊيڪ نمبر ٻئي جي دروازي وٽان

اچي لنگهيو ۽ جڏهن غلامن جي پرسان لنگهيو ته ڪيترن تمام گهڻو خوف وٺي ويو ۽ ڏڪيو پئي. اتان هتي جڏهن پئي چوڪيدار ڪرافورڊ وٽ پهتو ته به ڏڪيو پئي. ڪرافورڊ هن جي هيءَ حالت ڏسي مٿس کلڻ لڳو ۽ ٺوڪرون هڻڻ لڳو.

"خدا ڪو تنهنجي جان ڇڏائي. مان ته سمجهان ٿو ته وري جيستائين جيئرو هوندين تيستائين غلامن واري جهاز تي شايد پير به ڪونه رکندين." هن وقت ٻن بار ۽ ڪرافورڊ غلام عورتن کان ڪم وٺي رهيا هئا. عورتن ۽ ٻارن کي روزانو ٻيڪن مان ڪڍي ڇت تي آندو ويندو هو ۽ مردن مان اڌ هڪڙي ۽ اڌ ٻئي ڏينهن ٻاهر نڪرندا هئا. ٻيڪ جڏهن خالي ٿيندا هئا ته جهاز جا نوڪر وغيره انهن ۾ هيٺ لهي صفائي وغيره ڪندا هئا. ٻن بار به جڏهن ٻيڪ ۾ هيٺ لٿو ته هڪ ته ڪيس خوف پئي ٿيو ٻيو ته اندر بدبوءِ ايتري هئي جو هو اتي بيهي نه پئي سگهيو ۽ ذري گهٽ بيهوش ٿي ٿيو. چاليهن منٽن کان پوءِ ٻاهر نڪتو ته سڌو ٻيڪ جي مٿان ڇت تي هليو ويو ۽ اتي وڃي ڪري پيو. ٿڌي هوا ۾ وڏا وڏا ساهه کڻڻ لڳو. اهڙي طرح ڪيترائي ڀيرا هن جي دل خراب ٿي ويندي هئي ۽ ٻاهر نڪري اچي الٽيون ڪندو هو. هن کي اهو به خوف ٿيندو هو ته ڪنهن مهل ٽپ جي وگهي مري نه پوان. خدا کي ڪونه مڃيندو هو پر هن حالت کان بيزار ٿي خدا ڏي هٿ کڻي دعا گهرندو هو "اي خدا سائين! مهرباني ڪري مونکي هن مصيبت

مان ڇڏاءِ. او خدا يا! مان ڏاڍو تنگ ٿي پيو آهيان. تون
کي پنهنجو ڪرم ڪر ۽ مونکي هتان ڇڏاءِ هتي مان بي
ڪفن مري ويندس. مان مرڻ نٿو چاهيان. مونکي واپس
وطن پهچڻو آهي. خدا سائين مونکي بچاءِ.“ ٿوري دير ۾
نائب ڪپتان مرڊس آيو ”ٺيڪ آ. هاڻ موڪل ڪريو. اوهان
جا چاليهه منٽ پورا ٿيا.“ ڊنبار هن کي ڏسي اٿيو ۽ پاسي
۾ رکيل ڪچري جو ڍڳو ڪٺي سمنڊ ۾ اڇلايائين. ڪچرو
اڇلي هو يڪدم وڃي وهنتو ۽ چڱي طرح صابڻ هڻي بدن
صاف ڪيائين. سڪل ڪپڙي سان آلو بت اگهيائين. پوءِ
پيا ڪپڙا پائي ڊيڪ جي ڇت تي هليو ويو ۽ سگريٽ
دکائي پيئڻ ويٺو ۽ قيدين جي چرپر تي به نظر پئي ڊوڙايائين.
دل ۾ چوڻ لڳو مسٽر ولڪس واقعي سچو آهي. هي شيدي
وڏا ڪي نهاڳا آهن. هن حالت ۾ بند آهن ته به مرن ڪونه
ٿا. هتي ته جيڪر ڪنهن ڪتي کي به بند ڪجي ته شايد اهو به
هن گند ۽ ڏپ ۾ مري وڃي. اهڙي خيال به پئي ڪيائين
۽ سگريٽ به پئي ڇڪيائين.

جهاز بدستور الهندي طرف هلندو پئي ويو. هوا ٻه سٺائي
هئي جنهن ڪري جهاز بلڪل تيز رفتار سان سمنڊ کي
چيريندو پنهنجي منزل ڏانهن ويندو پئي ويو. رستي ۾ ڏهه غلام
مري چڪا هئا جن ۾ ٽي بخار وگهي مئا، ٽي جهيڙي ۾
مئا ۽ چئن خودڪشي ڪئي هئي. هنن کي رستي ۾ ٻيا به ٻه
جهاز مليا هئا جن جا تمام گهڻا غلام مري ويا هئا. هي خوش
نصيب هئا جو هنن جا فقط ڏهه غلام مئا باقي سڀ سلامت

هئا. ڪپتان هارينبي اندازو لڳايو تہ هاڻ فقط ڏهن ڏينهن جو پنڌ باقي آهي پوءِ منزل تي صحيح سلامت پهچي وينداسين. ايتري ۾ ڪپتان جي دروازي تي ٺڪ ٺڪ ٿي.
”اندر اچو.“ مسٽر مربس اندر داخل ٿيو ۽ ڪپتان کي عرض ڪيائين تہ ”جناب مان هن وقت اوهان وٽ انهي لاءِ حاضر ٿيو آهيان تہ پريان ڪناري تان ڪي شخص دونهان دکائي سنگل پيا ڏين.“

جيئن تہ هارينبي ڪافي دير ڪان مٿي نہ ويو هو تنهن ڪري کيس هوا جي رخ جي خبر ڪانہ هئي، تاهم هن سمجهيو ٿي تہ هوا سٺائي تي هوندي. هارينبي خلاصيءَ کي چيو تہ مسٽر مربس کي چئو تہ اوهين بہ هنن کي سنگل ڏيو ۽ جهاز جو رخ ڪناري ڏي موڙيو. هنن جهاز کي ڪناري ڏانهن موڙيو ۽ جهاز هلندو ويو تہ ايتري ۾ هارينبي بہ مٿي چڙهي آيو. ڪپتان ڪناري ڏي ڏٺو تہ اتي هن کي ونهارو کن شيدي ڏسڻ ۾ آيا جن ۾ پندرهن ڇهہ ڄڻا هٿا وٺا هئا ۽ باقي چار پنج ڄڻا بندوقن سان مٿن پهري تي بيٺا هئا.
”غلام ٿا ڏسڻ ۾ اچن“ هارينبي چيو.
”ها صاحب مون کي بہ ائين ٿو ڏسڻ ۾ اچي“ مسٽر مربس جواب ڏنو. هارينبي دوربيني اکين تي رکي هن کي چڱي طرح ڏٺو. ”ها- غلام آهن- هلو“ ڪپتان حڪم ڏنو. ٿورو ويجها ٿيا تہ ڪناري وارا پهريدار غلامن کي ٻيڙي ۾ چاڙهي هنن جي جهاز ڏي وڌيا. ڪپتان رسن واري ڏاڪڻ هيٺ لهرائي ۽ پاڻ مٿي ٿي بيٺو هو تہ ٻيڙي اچي جهاز

سان لڳي. مک پهريدار هڪڙو ڊگهو ۽ مضبوط شيدي هو. هن جي هٿ ۾ شيفيلڊ جي ٺهيل بهترين تلوار هئي جيڪا ڪنهن انگريز جي ٿي سگهي ٿي. هن ڪـي ريشمي ڪپڙا پهريل هئا. هن هيٺان ٻيڙيءَ مان ڪپتان کي چيو "بلڪل تندرست ۽ بهترين غلام آهـن. ڪپتان صاحب هـڪ هڪ ڇڙو ٻن جي برابر آهي."

"انهن کـي مٿي وٺي اچ. اسان جو سـرجـن انهن جو معائنو ڪندو" ڪپتان هارينبي جواب ڏنو.

غلام جهاز ۾ مٿي چڙهي آيا. هو مختلف قسم جا شيدي هئا. ڪن کي بت تي ڏينيوڙيون نڪتل هيون، ڪن کي ڇاتي ۽ نراڙ تي ڊگها ليڪا نڪتل هئا. هڪڙو اهڙو بـه هو جنهن جا وار گهنڊيدار مگر ڪافـي ڊگها هئا. ٻئي جا وار بلڪل ريوڙين جهڙا وٽيل هئا ۽ مٿي ۾ ڪـن ڪچرو هوس. ڏند صاف اڇا هئس. هن مان ثابت پئي ٿيو تـه هي غلام آفريڪا جي مختلف اندرين علائقن مـان جهليل هئا. ڊگهن وارن وارو بي انداز ڊڄڻو ۽ ٿاهرو شيدي هـو. ٿورو پير جو کڙڪو ڪرڻ سان ڏڪيو ٿي ويو ۽ خوفناڪ نموني جون دانهون ڪرڻ تي لڳو. خلاصين کي ٻه رؤنشو تي آيو ۽ گهڙي گهڙي هن کي ڊيڄاري کليا پئي ۽ خـوش پئي ٿيا. سرجن ولڪس هنن سڀني جي تپاس ڪري ڪپتان کي چيو "ڪپتان صاحب، غلام سڀ ٺيڪ ٺاڪ ۽ چڱا ڀلا آهن."

"پوءِ هي سست ڇو پيا ڏسڻ ۾ اچن."

"صاحب، هي تمام بکيا ۽ اڃايل ٿا ڏسڻ ۾ اچن، باقي

آهن بلڪل تندرست ۽ چڱا ڀلا." پوءِ ڪپتان ٻيڙيءَ واري شيدي سان ڳالهائيندي چيو "ها، هاڻ ٻڌاءِ ڪيترا پيسا؟"

"ڪپتان صاحب، في غلام هڪ بندوق، هڪ خنجر ۽ پنجاهه ڊالر ڪپڙو."

"نه ايتري رقم نه ملندي."

"اوهين ڇا ڏيندا."

"مان في غلام فقط هڪڙي بندوق ڏيندس."

"ڪپتان صاحب، اهو ملهه بلڪل گهٽ آهي."

"اسين انهي ڪان مٿي نه ڏئي سگهنداسين، ٻيا واپاري به انهي کان مٿي هرگز ڪين ڏيندو. ڪهڻ مسترڪائڻ!"

"ڪپتان صاحب، انهي کان مٿي نه ڏيندا." "اسان بلڪل مناسب پئسا ٻڌايا آهن" ڪائڻ چيو. شيدي چڙي پيو ۽ چيائين "رڳا اوهين آهيو ڇا، ٻيا به، ڪهڻ واپاري آهن. اوهان ڪي حرام ڪپي. اوهين حرام خور تا ڏسڻ ۾ اچو."

ڪائڻ: "بڪواس بند ڪر." شيدي يڪدم تلوار ڪڍي سامهون ٿيڻ واري ڪئي.

"اسان کي غلام نه ڪپن. ختم ڳالهه" ڪپتان چيو.

پوءِ شيدي ٻڪ ٻڪ ڪري غلامن کي واپس ٻيڙيءَ ۾ ويهاري هليو ويو.

ٻي رات هڪڙو غلام ڊن بار کي مدد ۾ ڏنو ويو ۽ ڪيس حڪم ڪيو ويو ته هن ڪان به ڪم وٺ ۽ پهرو جاري رکــ. ٻيا سڀ خلاصي سمهي پيا هئا. ڊن بار کي بــ ننڊ

تمام گهٽي هئي. آڌي رات مهل هو ڊيڪ تي مٿي چڙهي ويو ۽ جيئن ئي ليٽيو تيئن کيس ننڊ اچڻ لڳي. هن جي اچا اک اک سان مس لڳي ته ايتري ۾ کيس هڪڙي غلام ڇوريءَ جون رڙيون ٻڌڻ ۾ آيون. ٻن ٻار جي پير ۾ جيڪو خلاصي ستو پيو هو سو ننڊ مان اٿي پيو ۽ ڇوڪري، جنهن رڙيون پئي ڪيون تنهن کي پرپٽ گهٽ وڌ ڳالهائڻ لڳو. ايتري ۾ اوبرين هنن جي مٿان اچي بيٺو ۽ خلاصي کي ڇهائين ”اٿي ويهه. خلاصي بيزاري ڏيکاريندي چيس“اوبرين! ڀلي خدا کي مڃ، مونکي ڇڏ. مونکي ڏاڍي ننڊ آهي.“

”ننڊ قبر ۾ ڪجان؛ اٿي ويهه“ اوبرين چيس.

”اوهين انهيءَ ڇوڪريءَ ڪتي لاءِ ٿا جاڳايو نه؟“

”ها. اٿ“ اوبرين چيو.

”اوبرين، مونکي ڇڏيو“ خلاصي چيو. ”ته نيڪ آ، اچي سنڀال پنهنجي ڪتيءَ کي“ اوبرين ڇوري کي، جيڪا ساٿس گڏ هئي، خلاصي ۽ ٻن ٻار جي وچ ۾ ڇڏيو. ڇوري يڪدم ٻن ٻار کي چنبڙڻ لڳي ۽ همٿ چرانڊ ڪرڻ لڳي.

”نه نه، ڇڏ“ ٻن چيو، جنهن تي ڇوڪري سات ڪئي. ٻن کيس جاچي ڏٺو. عمر جي ڪجهه ننڍي، اکيون گول ۽ وڏيون. نڪ ويڪرو، چپ ٿلها. اکيان ڏس ته ننڍي پئي لڳي جي پنيان ڦري ڏس ته وڏي عورت ڏسڻ ۾ پئي آئي.

ڇوري ٻن ٻار سان گڏ سمهي رهي. هن جي اکين ۾ ڪشش هئي جيڪا ٻن ٻار کي هن ڏانهن ڇڪي رهي هئي. ايتري ۾ ٻيو ٻي ٻيا خلاصي به ويٺا ۽ ڇوڪري کي

ڏسڻ لڳا. "اها اسان جهڙن جي لائق آهي. ٻن ٻار ڇا چاٿي اهڙن قصن مان. هن کي ڇوڪرا کپن" اوبرين ٽڪبر سان چيو.

"نه." اڃا هيءَ ننڍي آهي- ٻن چيو.

"ها ها. اڃا ته ننڍي ڇوڪري آهي، پر جلد ننڍي عورت ٿي پوندي. جڏهن ننڍي عورت ٿيندي ته مان ڇڏي ڏيندوسانس. سيني لاءِ راهه هموار ٿي پوندي." اوبرين کلندي ڳالهه ڪئي ۽ پوءِ اوبرين ٻنهي تي پيا خلاصي ڇوڪريءَ کي هڪڙي پاسي ڪئي ويا. ٻن ٻاره هنن جي پٺيان وڃڻ لڳو. وري دل ۾ خيال آيس، "نه. تون اهڙو ڪم نٿو ڪري سگهين."
هو اتي ئي بيهي رهيو. ٽيهه وارو تصور سچو هن جي اکين اڳيان ڦرڻ لڳو. اوچتو سندس وات مان بي اختيار آواز نڪتو "نه." ٻيڪ جي ڪنڌ مان وري رڙ ٻڌڻ ۾ آئي.
"جيمي! ڇا خيال آهي؟" اوبرين چيو. "اڃا هي ٻولڙي ننڍي آهي." "ننڍي ڇا جي آهي- قصو جاري رهي ۽ ائين ٻيڪ ۾ واپس ڇڏي ناهي." ٻن ٻار هنن جا اهي گفتا ٻڌي سڌو ڪپتان جي ڪئبن ڏانهن ڀڳو. ٻيڪ جي ڏاکڻ دان هيٺ لهي ڪئبن جي در تي پهتو. هڪڙو سيڪنڊ بيهي هن در تي ٺڪ ٺڪ ڪئي، "ڪپتان صاحب! ڪپتان" هن سڏ ڪيا ته ڪپتان اندران زور سان دروازو کولي ٻاهر ڏٺو. هن کي سمهڻ وارا ڪپڙا پيل هئا. اکيون ننڊ ۾ پريل ۽ ڳل تي وهاڻي جي ڇهو جا نشان پيل ڏسڻ ۾ ٿي آيا. پر اهيءَ هوندي به هو بلڪل تيار هو. پريل پستول هٿ ۾

هٿس ۾ ڊن‌بار کي چتائي پٺي ڏنائين. ”ڇا آهي.“

”ڪپتان صاحب! هڪڙي ڇوڪري.....“

ڪپتان: ”ڇوڪري!“

ڊن‌بار: ”ها ڪپتان صاحب، مونکي نهايت افسوس آهي جو مان اوهان جي ننڊ خراب ڪئي آهي. مان چاهيان ٿو تہ مون هيءَ گستاخي ڪئي آهي. مگر صاحب ڇوڪري...“

”بڪواس بند ڪر“ ڪپتان ڏمڪي ڏنس ۽ ڊن‌بار بہ سمجهي ويو تہ هاڻي هڪ مار ڏيندو. پر هن مرڻ جو سانگو ٿي نہ ڪيو. ڪوشش ڪيائين. هن دل ۾ ڇيو اڄ جي ڪپتان منهنجي ڳالهہ نہ مڃي يا منهنجي بي عزتي ڪئي تہ مان بہ اوبرين کي جهڙو نہ ڇڏيندس. پيو بہ جيڪو هن مان شريڪ هوندو تنهن کي بہ نہ ڇڏيندس. هوءَ هڪ ننڍي ۽ نابالغ ڇوڪري آهي. اوبرين ۽ پيا هن کي زوري ٻيڙي جي پر ۾ ڪٺي ويا آهن. هو ظالم آهن مگر مان ڇوڪريءَ جي حفاظت ڪندس ۽ هنکي ڪو بہ نقصان رسڻ نہ ڏيندس. مان هنن کي هر آزائين ڪرڻ نہ ڏيندس. پوءِ هن ڪپتان سان دل کولي ڳالهايو: ”ڪپتان صاحب مسٽر رئنڊال کي سڄي خبر آهي تہ انهيءَ ڇوڪريءَ جي ڳالهہ تان وڏو جهيڙو ٿي سگهي.

”ڇا، اڄ ڪجهہ سرس ئي نہ پي ويو آهين؟ نشا ٿيا اٿئي.“

”ڪپتان صاحب، اوهين اها ڳالهہ سمجهي نٿا سگهو.“ ائين چئي هن پٺي هٿ ڪپتان جي ڪلهن ڏي وڌايا تہ ڪپتان يڪدم پستول پوئتي ڪري ورتو. ”ڪپتان صاحب،

مون کسي اها ڇوڪري ڪبي ۽ هن مهل کپي. سان اها ڇوڪري حاصل ڪرڻ ٿو چاهيان." هن اها ڳالهه ڪئي مس ته پنهان مسٽر مرڊس به هن جي بڪ بڪ ٻڌندو پئي آيو. هن جي به ننڊ ڦٽي وئي هئي ۽ پستول ڪٽي سٽو اچي ڊنبار تي اپو ڪمائين "ڇا جو گوڙ ڪيو اٿئي، ڪپتان صاحب کي تنگ ٿو ڪرين؟"

"مسٽر مرڊس! هي خلاصي مون کي نشي جي حالت ۾ تو ڏسڻ ۾ اچي. ها هي چريو ٿي پيو آهي. مهرباني ڪري في الحال نهترن سان ٻڌي ڇڏيوس پوءِ وڏيڪ صبوح جو هن جو فيصلو ڪبو." ڊنبار وري به دانهن ڪري چيو "ڪپتان صاحب! مان اها ڇوڪري خريد ڪرڻ ٿو چاهيان. مان اها پنهنجي لاءِ خريد ڪرڻ ٿو چاهيان." ڊنبار ڪپتان جي پيرن تي ڪري پيو ۽ وري به چيائين: "خدا جي واسطي ڪپتان صاحب اها ڇوڪري مونکي ڏني وڃي." اهتري ۾ مرڊس ڳلي مان جهلي اپو ڪيس. "هل" هو ڪيس ٻاهر ڌڪڻ لڳو. هارينبي ڊنبار جي شڪل ۾ ڏسي چيو "ترسو مسٽر مرڊس هن کي ڇڏيو. اوهين پنهنجي ڪمري ۾ وڃو. ضرورت محسوس ٿي ته اوهان کي سڏ ڪندس. مونکي هن سان اڪيلائي ۾ ڳالهائڻو آهي."

"جيڪا اوهان جي مرضي، ڪپتان" مرڊس ائين چئي پنهنجي ڪمري ۾ هليو ويو ۽ هارينبي ڊنبار کي ڪئبن ۾ اندر وٺي ويو. ڊنبار وري به هن جي پيرن تي ڪري پيو. "ڪپتان صاحب! بس مهرباني ڪريو." ڪپتان چيس،

"اتي ويهه" هو اکبرن هٿ ڪري اتي ويٺو.

"تون ڇالاءِ ٿو اها ڇوڪري خريد ڪرين؟"

ڊنبار ڪو جواب ڪونه ڏنو. ڪپتان وري چيس "ڇوڪري جي قيمت ڪيتان آلهندين؟" ڊنبار يڪدم ڳالهايو "مون وٽ رقم آهي. اوهين جيترا پئسا چوندا اوترا مان ڏيڻ لاءِ تيار آهيان." وري دل ۾ خيال ڪيائين ته متان ڪپتان چڙي نه پوي يا ڪو ٻيو مطلب سمجهي. تنهن ڪري چيائين "مان هن جي عيوض ۾ پنهنجو سمورو پگهار ڏيندس."

"پگهار مان ڪجهه به نه ٿيندو. هن جي قيمت گهڻي آهي." ڪپتان چيو.

"ته پوءِ منهنجو پگهار سوڌي طور رکو باقي رقم بندر تي هلڻ شرط اوهان کي ڏيندس. مون ڪجهه رقم بچائي بئنڪ ۾ جمع ڪري ڇڏي آهي."

ڪپتان مسڪرائيندي چيو "مطلب ته هلندي رستي هڪ غلام ڇوڪريءَ جو تون غلام ٿيڻ وٺين." ڊنبار سوچيو ته جواب ڏيڻ سان ڏيانس پر ڇڪائي ڪانه ٿيندي. تنهن ڪري چيائين "ها صاحب." ڪپتان پڇيس "تنهنجي ذات ڪهڙي آهي؟"

"ورڪل."

"ورڪل. چڱو، ترس." ائين چئي پر واري ڪئبن مان رسيد بڪ ڪڍيائين ۽ ڊنبار کي ڏنائين. ڪندي چيائين "جيڪڏهن بندرگاهه تي هلي يڪدم سڀ پئسا نه ڏنا اٿئي

تہ سوڌو ختم، پئسا هضم.“

”مونکي اهو شرط منظور آهي ڪپتان صاحب.“

پوءِ هارينءَ هن کي وڪري جي ڪچي رسيد پنهنجي صحيح سان ڪري ڏني. ڊنبار ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪپتان سان سٽ ملائي چيائين ”ڪپتان صاحب، اوهان جي وڏي وڏي مهرباني.“ ائين چئي هو سڌو ڇوڪريءَ ڏي ويو. هن جي وڃڻ کان پوءِ مرڊس ڪپتان کان پڇيو ”سڀ خير ٿي ويو، جناب!“

”ها، سڀ خير آهي. خدا حافظ“

”خدا حافظ“ مرڊس واپس ويو ۽ ڪپتان بہ وري سمهي پيو.

ڊنبار ڊوڙندو وڃي انهي هنڌ جتي خلاصي ڇوڪريءَ کي گهيرو ڪيو بيٺا هئا. ڇوڪريءَ جي نڪ ۽ چپن مان رت پئي نڪتو. هن جون اکيون بند هيون. گوميز هن کي ڪاهن کان جهليو بيٺو هو ۽ بہ خلاصي انگن کان مرڻ وٽان جهليو بيٺا هئا ۽ اوبرين ٻاڪل... .... ايتري ۾ ڊنبار بہ اچي رسيو ۽ اکيون پٽي پهريدار کي هڪڙي پاسي ڌڪو ڏئي وڃي اوبرين کي پنهنجي ٺوڪي اتاريائين ”اٿو، هٽو“ اوبرين کي ٻانهن وٺي ۽ اتي شرط کٽي ۾ ڪئي هٿ وڌائينس. گوميز يڪدم خنجر ڪڍي وار تي ڪيس تہ رنبدال ڏٺو تہ هاڻ اجها ٿي خونريزي ٿئي، تنهن يڪدم رڙ ڪري هن کي چيو ”خبردار! خبردار! گوميز! چاقو بند ڪر.“ گوميز ڌڪ روڪي ورتو. اوبرين بہ ڳلي مان هٿ ڪڍيس. پوءِ رنبدال ڊنبار سان ڳالهائيندي چيو ”ڇا حال آهي؟“

”هاڻ هن ڇوڪريءَ کي ڪير به هٿ نٿو لائي سگهي، هاڻ هيءَ منهنجي ۽ فقط منهنجي آهي. منهنجي خريد ڪئي آهي. پنهنجي لاءِ. هي ڏسو رسيد.“ هن رسيد ڪڍي رنڊال کي ڏيکاري، رنڊال روشني تي رسيد پڙهي ڏٺي ۽ چيو ”واهه، هي ته بلڪل نئين ڳالهه ڏٺيسين. برابر ڪچي رسيد آهي ۽ ڪپتان صاحب پنهنجي هٿن سان ڪڍي ۽ پاڻ صحيح ڪري ڏني آهي.“ اوبرين رسيد هن جي هٿ مان کسي ڏني ۽ چيائين ”رسيد آهي ته ڇا آهي. هي خوشي جي ڳالهه آهي. ڊنبار جيڪڏهن دوستيءَ ۾ اجازت ڏئي ڇڏي ته ٻي ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.“

”نه، هرگز نه. هاڻ هيءَ منهنجي ملڪيت آهي ۽ مان ڪنهن جي به حوالي ڪرڻ نٿو چاهيان“ ڊنبار چيو. تنهن تي رنڊال، اوبرين ۽ ٻين کي چيو، ٺيڪ آهي، اوهين ڇوڪري کي ڇڏي ڏيو. پوءِ هو ڊنبار کي ڏسي کارڻ وچان چوڻ لڳا. ”خير، اسان ڄاڻون ٿا ڪيترا شڪار ڦاٿائيندين؛ اها نه ته ٻي. اسين وري به ٻي ڪا ڪٿي ايندا سين پوءِ ڏسون ته تون ڪيترين تو خريد ڪرين.“

ڊنبار هنن جي بڪواس تي ڪو ڌيان نه ڏنو ۽ هو ٻڙ ٻڙ ڪندا هليا ويا. رنڊال به هنن جي پويان جلد ئي هليو ويو. ڇوڪري ساڳي حالت ۾ اتي ئي سمهيو پئي هئي. ڊنبار کيس اٿڻ لاءِ چيو. ڇوڪري اکيون کوليون هن کي ڏٺو پر اڃا به کيس خوف تمام گهڻو پئي ٿيو ۽ اتي ئي پئي هئي. ڊنبار هن ڏي وڌيو ته هن به پئي پئي اکيون کولي هن کي پئي ڏٺو.

ٻيو

”مون کان ڪو به خوف نه ڪر.“ ڀنڀار اهڙي انداز ۾
چيو، جيئن هو سمجهي سگهي. ”هاڻ تون محفوظ آهين.“
ڇوڪري هن جي ٻولي سمجهي نه ٿي سگهي مگر هن جي
لهجي مان خبر پئي ٿي ته ڇا ٿو چوي. پوءِ هوءِ ٽنگون
سوڙهيون ڪري اٿي ويٺي. ڀنڀار وري به کيس چيو ”مون
سڀ بندوبست ڪري ڇڏيو آهي. تون ڪو به فڪر نه ڪر
۽ هاڻ هتان اٿي ته ڪنهن ٻئي هنڌ اڪيلائيءَ ۾ هلي ويهون.“
ائين چئي هن سندس ٻانهن ۾ هٿ وجهڻ جي ڪوشش ڪئي
ته هوءَ ڪانئس ڇڏائي تمام پري وڃي ويهي رهي. ڀنڀار هن
جي پٺيان ڀڳو ڪونه پر آهستي آهستي ويجهو وڃڻ لڳو
۽ ٿورو اڳيرو وڃي هڪ هنڌ ويهي هن کي پاڻ ڏي سڏڻ
لڳو. ڇوڪري به ڊڄي ڊڄي اڌ ڪلاڪ کانپوءِ مس اچي
سندس ڀر ۾ ٿورو پري پري ٿي ويٺي. پوءِ ڀنڀار ڪجهه زباني ۽ ڪجهه
هٿن جي اشارن سان هن کي سمجهائڻ لڳو ته ڪو خوف نه
ڪر، مان توسان ڪا به حرڪت نه ڪندس. اهڙي طرح
هن جو خوف لاهڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو. هن جي دل
۾ به اها ئي نيت هئي ته آمريڪا پهچي، هن کي بلڪل
آزاد ڪري ڇڏيندس. جيڪڏهن ٿي سگهيو ته کيس وطن
واپس موڪلڻ جي به ڪوشش ڪندس. مگر هو اها ڳالهه
کيس اشارن ۾ سمجهائي نه پئي سگهي. ايتري ۾ رڌڻوال
مٿان اچي ويو. هن کي پاڻ ڏي ايندو ڏسي ڇوڪري ڀنڀار
ڏي سرڪڻ لڳي ۽ هن سان ڳنڍجي ويٺي. ڀنڀار آهستي ڪري
ڪلهن ۾ هٿ وڌس ته هوءَ ڏڪڻ لڳي- پر پري ڪانه ڀڳي.

رنڊال جي هٿ ۾ لالٽين هئو جنهن جي روشنيءَ تي ڇوڪريءَ جا آرهه، چمڪيا پئي. رنڊال ٿورو کلي، ٻن بار کي چيو "هاڻ تون وڃي ڪم ڪار ڪر هاڻ پڪ سمجهجان ته هيءَ توکي ڇڏي ڪيڏانهن ڪانه ويندي." ڇوڪري ٻن بار کي وڏن ۽ گول اکين سان ڇتائي پئي ڏٺو. ٿوري دير کان پوءِ رنڊال به هليو ويو. پيا به سڀ خلاصي وغيره ستا پيا هئا، ته ٻن بار اتان اٿي مٿي ويو ۽ هڪ هنڌ ليٽي پيو.

هارينبي اصل انگريز هو. هن جو پيءُ به اهڙي قسم جي غلامن ڍوئڻ واري جهاز تي ڪپتان هو. ان زماني ۾ غلامن جي واپار تي ڪا بندش وغيره ڪانه هئي. هو لورپول جو رهاڪو هو جتي غلامن جي وڏي منڊي قائم ٿيل هئي.

جڏهن سندس عمر چوڏنهن سال هئي ته پهريون پيرو پيءُ سان گڏجي جهاز تي ويو هو. اٽڪل هڪ سال کن کان پوءِ هن واپار تي پارليامينٽ بندش وجهي ڇڏي. هارينبي کي هي واپار تمام گهڻو پسند هو جنهن ڪري ڪيس بندش واري ڳالهه بلڪل پسند ڪانه هئي ۽ پيءُ کي زور ڀريندو هو ته هي واپار جاري رکو. پٺس کي وقت، جي بادشاهه، پارليامينٽ جي قانونن ۽ غلامن جي ڌنڌي جي پوري پوري خبر هئي تنهنڪري هن هي ڪم صفا ڇڏي ڏنو. انهي ڳالهه تان هارينبي پيءُ سان ڪاوڙجي گهر ڇڏي ڀڄي ويو ۽ پوءِ ڪو وقت اسپين جي جهازن تي ڪم ڪيائين وري پوءِ برازيل ڀڄي ويو ۽ اتي براهوٺي ڪم ڪندو رهيو. آخرڪار پڇاڙيءَ جو آمريڪا جي جهازن تي ڪپتان ٿي ڪم ڪرڻ لڳو هو.

جيڪا ڇوڪري ٻن ٻار خريد ڪئي هئي سا ٻن ٻار کان سواءِ اڪيلي ويٺي هئي ۽ دل ۾ ويچار ويٺي ڪيائين ته ”شايد هنن گورن کي مون تي ڪا ڪاوڙ هئي جنهن ڪري مون کي هماڻون ٻه هنيون هئادون ۽ پٺن ۾ رسن جا ڏڪ ٻه هنيا هئاڏون. پر هنن ته ٻين کي ٻه ڏاڍو ماريو آهي. انهن مان ڪنهن ٻه هنن جو ڪو ڏوه نه ڪيو هو. عورتن کان مردن کي وڌيڪ ٿا مارين. شايد هي وڏا ڪي وحشي ماڻهو آهن. خبر نٿي پوي ته هي اسان کي ڇو ٿا مارين.“ وري چوڻ لڳي ”هنن سان گڏ هنن جهڙيون زالون ڪينهن. شايد هنن کي زالون آهن ئي ڪين، انهي ڪري زالون هتان جهلي شاديون وچي ڪندا هوندا. اهو ماڻهو جنهن مون کي ٻين کان بچايو آهي شايد مرڻ سان شادي ڪندو. پوءِ پيلا مردن کي ڇو جهليو اٿن؟ شايد هي سندن شڪار آهي. اهو ڏاڙهيءَ وارو ٿلهو (اوبرين) جنهن مون سان زوري ٿي ڪئي سو سڀني کان وڌيڪ بدمعاش ۽ وحشي دشمن ۾ ٿو اچي. نهي گوري مون کي هنن کان ڇڏايو هو- سو ڇو؟ الائي چا پئي چيائين، مون کي تهسدس ٻولي بلڪل سمجهه ۾ نٿي اچي. مون کي ته شڪ ٿوپوي ته شايد ڪنهن نه ڪنهن مهل اهو به زوري بدفعلي ڪندو الائي ڇاه پر جي اڻين هجي ها ته هيستائين ڪڏ هو ڪو ڪري ڇڏي ها.“

اهڙي طرح من ڪئين خيال پئي پچايا. پر ڪابه ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آيس. جيئن وٽيڪ هوءَ ٻن ٻار کي تمام

گهڻو ڏسندي هئي پر هر وقت شڪ پوندا هئس ته هي
ڇڏيندو ڪونه ضرور زوري زنا ڪندو. پوءِ وري به ڪيس
نيڪ تي ڏسڻ وٺي. پر هو اتي ڪو نه هئو. متي وچي هن
ڏٺو ته ڪي گورا ڏيکن مان مثل غلامن کي ڪيڏي سمنڊ
۾ پيا اڇلين اهو ڏسي هن کي تمام گهڻو خوف ٿيو ۽ منهن
ٻئي پاسي ڦيرائي ڇڏيائين. ٻئي پاسي، هن ڏٺو ته ڪي گورا
جهاز جا سڙهه پيا چاڙهين ۽ لڪڙا وغيره ڪٽيو هاڪارڻ
جون تياريون پيا ڪن. ٻن ٻار به انهن سان گڏ ڪم ۾
لڳو پيو هو. ان چوڪريءَ کي ڏٺو ۽ پري کان هٿ
لوڏيو مگر جواب ۾ چوڪري هٿ نه لوڏيو. ٿوري دير
۾ ٻن ٻار واندو ٿي چوڪري جي ويجهو آيو ۽ هن جي
پير ۾ اچي ويٺو. بلڪل خوش ٿي ڏسڻ ۾ آيو ۽ چوڪري
کي ڪجهه چيائين پر هن نه سمجهو. ٻن ٻار پنهن جو
وات کولي گول ڪري ڪي اکر وات مان ڪڍيا جنهن
تي چوڪري ٻنا ڪنهن سمجهڻ جي منهن ۾ گهنڊ وڌو.
ٻن ٻار مسڪرائي وري به ساڳيو اچار ڪڍيو. هاڻ
چوڪري به سندس نقل ڪندي چيو "ٻهه بار" ٻن ٻار
ڪنڌ سان ناڪار ڪري وري چيو "ٻن بار." چوڪري
وري چيو "ٻهه بار." آخر ٻن ٻار اٿيو ته چوڪري به
اٿي. ٻن ٻار هن سان هٿ ملائڻ لاءِ هٿ اڳتي وڌايو،
چوڪريءَ سمجهيو ته شايد ماريندو يا چڪي پٽي ڏسيندو
۽ بروفعل ڪندو. تنهن ڪري هن ٻپ کان هن سائس هٿ نه ملايو،
چوڪريءَ پنهنجي هٿ جي آڱر ڇاتي تي رکي چ

”ليانا.“ ڊن بار ساڳيو اکر ورجائيندي چيو ”لي يانا“ انهيءَ تي هن ٿورو مرڪيو. پوءِ ڊن بار ٽي دفعا چيو ”لي-يا- نا. لي يانا- ليانا“. پوءِ وري هن جي هٿ کي جهلي چيو ”ليانا.“ اول ڇوڪري دانهن تي ڪئي ته ڊن بار وري مسڪرائي چيو ”ليانا“ پوءِ هن به دل جهلي چيو. ”ڊم بار“ ٻئي کلڻ لڳا. اوچتو ڊيڪ تي هل ٿيو. ڊن بار ۽ ليانا اوڏانهن ڏٺو ته ساڳيءَ ڏاڙهيءَ واري خلاصي ٻڪواس ٻئي ڪئي. ليانا کي ڊپ ٿيو ته شايد ڊن بار وڙهندو. انهي ڊپ کان هوءَ ٿورو پوئتي هٽي. ڊن بار اوبرين کي ڪجهه چيو ته اوبرين به ڳالهايو ۽ پيٽ تان ڪپڙو کڻي ڊن بار کي ڏيکاريائين. پوءِ ٻئي چٽا ٻتي منٽ ڳالهائيندا رهيا ۽ ليانا سمجهي ورتي ته ٻئي پاڻ ۾ دوست آهن. وري هو ٻئي هڪ ٻئي سان کليا. پوءِ اوبرين هليو ويو. ڊن بار ليانا کي آهستي ڪلهن تي هٿ رکيو ته هن پنهنجي هٿ سان هن جو هٿ هيٺ لاهي ڇڏيو ۽ هيٺ ڪنڌ ڪري ويهي رهي وري اکيون مٿي نه کنيائين. هوءَ اڃا اتي ئي ويٺي هئي ته هڪڙي خلاصي ڊن بار کي سڏ ڪيو. ڊن بار ليانا کي سمجهايو ته تون ويهه. مان ٿوري دير ۾ اچان ٿو. پوءِ ڊن بار اوڏانهن ويو ته ليانا به آهستي هن جي پٺيان وڃڻ لڳي. ڪيس ڏسي اتي ويٺل خلاصي کليا ته ڊن بار به کليو. ليانا سمجهي ورتي ته سڀ خير آهي. ڊن بار اتان ٻه ڏاڪا کڻي ڊيڪ ۾ هيٺ لٿو ته ليانا به هن جي پٺيان هيٺ لهڻ لاءِ اڳتي وڌي پر هڪڙي

خلاصي ڀانئن کان جهلي پئي ڪيس. هوءَ هن ڪاڻ
وري اوڏانهن وڌڻ لڳي ته ٻئي خلاصي ٻن ٻار ڪي ڌڪ
ڏيئي ڇيو. ٻن ٻار ڊيڪ جي سوراخ مان منهن ڪڍي
هن کي ڏٺو ۽ آڳر مان اشارو ڪيائين ته تون ساڳي جاءِ
تي هلي ويهه. مان ٿوري دير ۾ تو وٽ اچان ٿو پوءِ هوءَ
ٿورو پوئتي هٽي ويهي رهي.

اوبرين به ڊيڪ ۾ لٿو پر هن دفعي ليانا ڏي ڪونه
نهاريو. اوبرين جي پٺيان ٻيا خلاصي به هيٺ لٿا جن ليانا
کي ڏسي ڏندڙا ڪڍيا. ليانا کي اڳين رات واري يادگيري
اچڻ لڳي پر وري سندس دل کي يقين اچڻ لڳو ته ٻهر
هوءَ منهن جو نالو ڪونه وٺندا. ٿوري دير کان پوءِ ٻن ٻار
ڊيڪ مان ٻاهر نڪتو ته سندس سڄو بت خراب لڳو پيو هو.
غلامن کي ڪثرت جي خيال مان متي آندو ويو. هولسٽر
جيڪو سمورو وقت ڪئبن ۾ رهندو هو سو به ڪئبن کان
ٻاهر نڪري غلامن کي ڏسڻ لڳو. سرجن ولڪس هن کي
ڏسي سندس پر ۾ وڃي ويٺو ۽ هولسٽر جي طبيعت کي ڏسڻ
لڳو. هولسٽر تمام ٿورو ڳالهائيندو هو.

غلامن کي ڏسي هولسٽر چيو: ”هنن غلامن ۾ گهڻا
اهڙا آهن جيڪي خود غلام بڻجڻ ۾ خوش آهن.“

ولڪس: ”ها، واقعي ڪي انهي ۾ خوش آهن.“

هولسٽر: ” اهڙا ماڻهو انسانيت کان ڪريل آهن.“

ولڪس: ”نه ائين ڪونهي“

هولسٽر: ”اهڙن ماڻهن جي حالت رحم جوڳي آه“

والڪس: "ها پرشيدين جو شڪار دلچسپ آه."

هولسٽر: "مونکي به ڏاڍو مزو ايندو آه مون پنهنجي زندگي انهي شڪار ۾ گذاري آهي." پوءِ سرجن ولڪس هن کي گهڻو ڳالهائڻ کان منع ڪئي. ايتري ۾ ماني کائڻ جي گهنٽي وڳي ۽ سڀ غلام قطار ۾ ٿي ويٺا ۽ ماني کائڻ لڳا. هنن کي کائيندو ڏسي هولسٽر چيو: "شيدي به وڏي بي وقوف مخلوق آهي."

"هل پر ان سان گڏوگڏ خطرناڪ به ڏاڍا آهن"

ولڪس چيو، "ڪنهن مهل مان اوهان کي هنن جو رنگ ڏيکاريندس."

"مون کي ڏيکاريندين." هولسٽر تعجب مان پڇيو. ٿوري دير ۾ هڪڙو خلاصي ڊوڙندو آيو ۽ سرجن ولڪس کي چيائين، "جناب مسٽر مرڊس اوهان کي سڏي پيو. هڪڙو غلام بلڪل ماني نٿو کائي."

"ڪٿي آهي اهو غلام؟" ولڪس خلاصي کان پڇيو.

"ٻئي نمبر ڊيڪ ۾."

"ٺيڪ آهي. هاڻ تون مسٽر پيٽرسن وٽ وڃ ۽ چئينس ته پاڻ به اچي ۽ منهن جي بئگ به کڻي اچي."

ولڪس مسٽر مرڊس ڏي ويو ته ايتري دير ۾ ڪي خلاصي هڪڙي غلام کي ڊيڪ مان ڪڍي مٿي کڻي آيا. هو بلڪل ساڻو ٿيو پيو هو ۽ اکيون بند هئس، نڪ مان به رت پئي وهيس.

"ڇا هي هوش ۾ آهي؟" ولڪس پڇيو.

مرڊس چيو ”ها- هوش ۾ آهي.“ ائين چئي غلام کي ٻاهرائين ۾ لت هڻي هن کان پڇيائين ”ڪئپٽن، آهين نه هوش ۾؟“ غلام اکيون کولي هن سيني کي پنهنجي مٿان بيٺل ڏسي وري اکيون بند ڪري ڇڏيون.

”هي گهڻن ڏينهن کان ماني نٿو کائي؟“

”اسان کي خبر نه آهي. اسان ته هن کي اڄ صبح جو هن حالت ۾ ڏٺو آهي.“ پوءِ سرجن هن جي ڇاتي ٺوڪي ڏٺي ۽ ڪن رکي ڏٺائين. پيٽ کي ٺوڪي ڏٺو ۽ پوءِ چيائين ”شايد ٻن ڏينهن کان هن ڪجهه به نه کاڌو آهي.“ ٽام جان بئگ کڻي آيو. هولسٽر به ڪئبن مان نڪري مٿان اچي بيٺو. ولڪس غلام جي ڇاڙين کي هٿ هڻي ڏٺو ۽ خلاصين کان پڇيو ”اوهان هن کي ماني کارائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي؟“

”ها- صاحب، اسان ڪوشش ته ڪئي آهي پر هي صفا ماٺ ٿيو پيو آهي.“ هولسٽر ويجهو ٿي چيو ”ڇو نه کائيندو ماني؟“ ولڪس کيس چيو ”هي بيهوش آهي تنهن ڪري ماني کائي نٿو سگهي- حقيقت ڪري هن خودڪشي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ۽ بک جي وگهي مرڻ ٿو چاهي- هو وڌيڪ زنده رهڻ نٿو چاهي.“

”واقعي! ڇا ائين ممڪن ٿي سگهي ٿو؟“

”ها“ پوءِ غلام جي تپاس ڪري هن کي کاڌي کارائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. پهرين هن کي ڳچيءَ تي زور زور سان چماٽون هڻڻ ويون. جنهن تي هن اکيون

ڪوليون. ڪاڏوسندس وات تي رکيو ويو. مگر هن پنهنجو وات نه پٽيو. آخر اوزارن جي وسيلي هن جو زوري وات پٽيو ويو ۽ زوري ڪاڏو وات ۾ وڌو ويو، انهي زور زبردستي سبب هن جا ٻه اڳيان ڏند ڀڄي پيا. آخر زبردستي هن کي ڪاڏو کارايو ويو. اهو ڏسي هولسٽر پڇيو "ٻيءَ مهل ڇا ڪندا؟" "ٻيءَ مهل گهڻو ڪري پاڻهي کائيندو، جي نه ته وري به اهڙي طرح زوري ڪاڏو هن جي وات ۾ وڌو ويندو ۽ ٽيستائين جيترو رکڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي جيستائين بندرگاهه تي پهچي وڃون." گفتگو جاري رکندي واڪر وري چيو "ڪڏهن ڪڏهن ته غلام ائين مري به ويندا آهن."

"ڇو؟" هولسٽر هن کان پڇيو.

"ڇاڪاڻ ته هو غلامي واري زندگي کان موت کي بهتر سمجهندا آهن."

بيسو کي پهرين ڏينهن کان جيئن هٿڪڙيون ۽ ڏنڊابيڙيون هنيون ويون هيون تيئن ئي لڳيون پيون هيون جن هن جي ٽنگن ۽ ٻانهن کي جهڙو ڪر مفلوج ڪري ڇڏيو هو ۽ هو ٻانهون مٿي ڪري نٿي سگهيو. هن کي هڪ هنڌ ويٺي آدوڪي ڏانهس وڌي آيو ۽ ڏٺائين ته بيسو ۾ ڪو سٽ نه رهيو هو ۽ اڌ مئو ٿيو پيو هو. آدوڪي کي پير ۾ ويٺل ڏسي بيسو چيس "آدوڪا! ڪافي ڏينهن ٿي ويا آهن ته پاڻ وري هڪ ٻئي سان ۾ نه مليا آهيون."

"تون ڏسڻ ۾ ڪونه ٿي آئين سون ته توسان ملڻ جي ڪهڙي ڪوشش به ڪئي" آدوڪي چيس. "واقعي مون تو کي ڳولهڻ به ٿي نهاريو مگر ملاقات نه ٿي سگهي."

”بيسو! مان به سڀ ڪجهه سمجهان ٿو ۽ محسوس ڪريان ٿو. مگر وقت جي حالت کي ڏسي ڪاوڙ کي ماري ڇڏيان.“ بيسو ڪناري ڏانهن ڏسي ٿڌو ساهه کڻي آڏوڪي کي چيو ”توکي جهنگ جي وڻن جي خوشبوء اچي ٿي؟“

”ها، خوشبوء ته اچي ٿي ۽ هوا به ٿڌي ڪان پئي اچي. پر ها خوشبوء سونگهي مونکي وڌيڪ تڪليف ٿي محسوس ٿئي.“ ڪڙو ٻهريدار هنن کي شڪي نگاهن سان ڏسي رهيو هو. ...و هن کي ڏسي آڏوڪي کي چيو ”هلو ته هتان اٿي ڪنهن ٻئي پاسي هلي ويهون ۽ تازي هوا جهٽيون. پيو ته مونکي هن بلي جون اکيون نٿيون وڻن.“ پوء ٻئي ڇٽا اٿان ٻيڙيءَ ڪن جي وچ ۾ وڃي ويٺا.

”ادا، هاڻ ٻڌاء ڇا ٿو چئين“ آڏوڪي پڇيو.

”چوڻ ڪجهه به نٿو چاهيان. مان اوهان جو پيار ٿو چاهيان. ڇا اوهين مونکي پنهنجو پيار ڏئي سگهو ٿا؟“

”مان ته هميشه توکي پيارڻي ڪندو آهيان.“

”توکي ياد آهي، جڏهن باباڻ پنهي کي سڏي سامهون ويهاريندو هو ۽ مون کي چوندو هو بيسو، هميشه آڏوڪي جو چوڻ مڃيندو رهجانء، هو تنهن جي لاء هڪ ڏينهن وڏو ڪارآمد ثابت ٿيندو ۽ توکي چوندو هو آڏوڪا توکي بيسو جي هر وقت پارت هجي، هي تنهن جي طاقت آهي ۽ هي هر ڏکئي وقت ۾ تنهجو مددگار ثابت ٿيندو.“

”ها ادا، مونکي به ياد آهي. بابا جو مطلب اهو ٿي ٿيندو هو ته جيڪڏهن پاڻ ٻئي هڪ ٻئي سان ٻڌي ۽ اتفاق

پر رهنداسين ته دشمن ڪڏهن به ڪامياب نه ٿي سگهندا.“ پوءِ بيسو پنهنجا ٻئي هٿ مٿي ڪيا ۽ آڊوڪي به پنهنجا هٿ هن جي هٿن سان پڇائي ڇڏيا.

”پاڻ ٻنهي هڪ ٻئي مان وڏا سبق پرايا آهن، پر اڃا به پاڻ کي هڪ‌ٻئي، جي ضرورت آهي.“ آڊوڪي بيسوجي منهن ۾ ڏٺو ته ڪيس هن جون اکيون خشڪ ڏسڻ ۾ آيون. هن سڏ ڪندي چيس ”بيسو!“ ”آڊوڪا مونکي اڃ آهي. اڃ جهڙي اڃ لڳي اٿم تهڙي اڳي ڪڏهن ڪانه لڳي، شايد هاڻ مان جلدئي اوهان کان جدا ٿي وڃان. مگر نه مونکي اڃين مرڻ نه گهرجي. تون اتي وڃ ته مان پاڻي پي ٿو اچان.“ پوءِ بيسو اتان اٿي پاڻيءَ جي نلڪي ڏي وڃڻ لڳو. آڊوڪي ڏٺو ته ان جا پنا ڏکن کان ڦٽيا پيا هئا. بيسو نل تي پهتو ته هن کان اڳ هڪڙو غلام پاڻي پي رهيو هو. ٿوري دير ۾ پيا به ڪئين غلام هنوٽ اچي جمع ٿيا. پريان هڪڙي پهريدار هن کي هڪ هند گڏ ٿيل ڏسي اوچتو مٿن فائر ڪيو. جنهن غلام پاڻي پئي پيتو سو ته ڪ لڳڻ شرط هيٺ وجي ڪريو. بيسو اڃا پاڻي نه پيتو هو. آڊوڪي فائر ڪندڙ پهريدار ڏي ڏٺو ته اهو ساڳيو پهريدار هو جنهن بابت ڪيوڪيءَ ڪيس ٻڌايو هو ته اهو پهريدار بلڪل واتڙو آهي. هن کي ڏسي آڊوڪو رڙ ڪري اٿيو. بيسو ڪجهه به نه سمجهو ته آڊوڪي رڙ ڇو ڪئي. پهريدار منهن ڦيرائي آڊوڪي ڏي ڪيو ته پويان بيسو سٽ ڏئي نلڪو پٽي ورتو ۽ ايندي شرط ڌڪاءِ ڪيائين پهريدار کي ته هو منهن

پير وڃي ڪريو پوءِ ٻيسو سندس بندوق ۽ تلوار کڻي
هٿ ۾ ڪيا. تلوار هڪڙي غلام کي ڏنائين. باقي ٻئو ۽
بندوق پاڻ جهليائين. ٻين ٻن غلامن وري پير ۾ ٻيٺل ٻئي
پهريدار تي حملو ڪري ان کي ڏاهي وڌو ۽ هن کان به
بندوق ۽ تلوار کسي پنهنجي هٿ ۾ ڪيائون. هڪڙو
پهريدار هي حالت ڏسي رڙيون ڪري ڀڄو ته
ٻيسو فائر ڪيس ۽ پهريدار مري ويو. ٿوري ئي دير ۾ هنن
پنج پهريدار اتي جو اتي ماري ڇڏيا. ٻيسو ڄڻو ته اڃا به
پهريدار مارڻا آهن. اڃا ته ڪٿي ٿي ڳالهه. آڏوڪو هنن
ڏي وڌيو ته اوچتو ڪيس ڪنهن جي لت ٽنگ ۾ لڳي وئي
۽ هو ڪري پيو. ايتري ۾ هڪڙي پهريدار هن کي ڌڏي
وڌو. پوءِ ته گورن ۾ ڀڃ ڀڄان پئجي وئي ۽ گوڙ تمام گهڻو
وڌي ويو. جهاز جو عملو هوشيار ٿي ويو ۽ يڪدم پنهنجا
هٿيار پنهوارتا سنڀالي غلامن تي گهيرو ڪري ويا. ڪيترن
کي بندوقن ۽ تلوارن سان ماري وڌائون. ٻيسو هڪڙي
پهريدار تي حملو ڪري گلي سان جهلي ورتو ۽ نپوڙي
ماري ڇڏيائينس. ٻئي کي ٻيسو جي ساٿي فائر ڪري ڏاهي
وڌو. اچانڪ هڪڙي ڪاري خلاصي هڪڙي غلام کي پٺي
ڏان چاقو اڇلائي هنيو ۽ غلام ڦٿڪي مري ويو. ٻئي
غلام کي ٽنگ ۾ گولي لڳي. جهيڙي دوران اهو ٽلهو
۽ ڏکو خلاصي غلامن جي گهيري ۾ اچي ويو ۽ زور سان
دانهون به ڪرڻ لڳو ۽ بچاءَ خاطر هيڏانهن هوڏانهن ڀڄي
پيو. ڪجهه خلاصي پيڙين جون ناتارون وغيره ڪٽي غلامن
ڏي وڌندا آيا ۽ گول گهيرو ٻڌي اوٻرين ڏي ٻئي وڌيا.

پيا پيسو کي ڏک هڻندا پوئتي ڌڪيندا ويا. آخر غلامن کي هڪڙي هنڌ وچـي سوڙهو ڪيائون. هڪڙو غـلام گهيرو ٽوڙي اڳتي نڪري ويو ته پيا خلاصي انهي کي به وڪوڙي وچـي هڪڙي ڪنڌ ۾ ڦـاسايو. اوچتو پيسو ۽ سندس هڪڙو ساٿي جهلر جي رسي ۾ ٽاڻڙجي ڪري پيا. آڊوڪو بچي ويو. پيسو کـي جيڪا اچ هئي تنهن مان آڊوڪي کي پڪ ٿي وئي ته هاڻ پيسو بنا دير جـي ۽ بنا تڪليف جي تمام جلد مري ويندو. آخرڪار سپني غلامن کي ڌڪي وچي ٻيڪن ۾ هنيائون. گورن ڏٺو ته هڪڙي غلام عورت به لاش کهليندي وئي. ساٿس گڏ ٿي پيا به مرد غلام هئا. نيث حملو ناڪامياب ٿيو. ٽاپر ٿي. هاڻ گورن جانچ ڪرڻ شروع ڪئي ته غلامن وٽ هتيار ڪيئن پهتا. ٻن عورتن اهو ٻڌايو تـه اها عورت جيڪا لاش کڻيو پئي وچي سا هتيار لڪائي وچي غلامن کي رسائيندي هئي. اها عورت گرفتار ٿي. غلام به قابو ٿي ويا. پوءِ ڪپتان غلامن لاءِ اعلان ڪيو. هن ٻڌايو ته هاڻ پيسوءَ کي ۽ سندس ٻين ٽين کي جيڪا سزا ڏني ويندي تنهن جو سبب چئا آهي ۽ هيءَ جيڪا سزا هنن کي ملندي سا بلڪل نرم هوندي ۽ سپ غلام اکين سان ڏسندا. پر هن کان پوءِ جيڪڏهن وري ڪنهن بغاوت ڪئي ته ان جي سزا وڏيڪ خطرناڪ هوندي. هارينبي پوءِ هانيسٽ جڻڪ کي چيو ته اهو اعلان مختلف آفريڪي ٻولين ۾ ڪري ٻڌاءِ ته جيئن سپ سمجهي سگهن. هانيسٽ جڻڪ سپني غلامن کي اعلان ڪري ٻڌايو

۽ ڪپتان کي چيو ته ”جناب اعلان سڀني ٻڌو ۽ هاڻ وري ڪڏهن بغاوت نه ڪندا.“

ڪپتان، مسٽر مرڊس کي ڪارروائي ڪرڻ جو حڪم ڏنو. مرڊس هانيسٽ جنڪ کي ڪجھ چيو ۽ هڪ ڇرو به ڏنو ۽ چيو ته هاڻ اول انهي غلام کي ٻاهر ڪڍو جنهن بغاوت شروع ڪئي. هارينبي نهايت غصي ۾ شيديءَ ڏي نهاريو. هن کي انهن ٻن خلاصين تي به سخت غصو هو جن جي نا اهلي ۽ سستيءَ جي ڪري سڄي بغاوت ٿي هئي. هارينبي غلامن کي چيو ”اوهان اها اميد رکي هئي ته خلاصين ۽ جهاز جي ٻئي سموري عملي کي ماري ختم ڪري ڇڏيندا، مگر اها اوهان جي سخت ڀل هئي. اوهان کي شايد اها خبر نه هئي ته جيستائين عملي جو فقط هڪڙو ماڻهو به زنده هوندو تيستائين اوهين ڪڏهن به ڪامياب نه ٿي سگهندا! هن چيو مونکي انهن ٻن خلاصين جو به ڏک آهي جيڪي مارجي ويا آهن. حقيقت ڪري انهن جو موت ٻين خلاصين لاءِ هڪڙو سبق پڻ آهي ۽ غلامن لاءِ سبق هاڻ ظاهر ٿيندو ته جيڪي غلام بغاوت ڪندا آهن تن کي ڪهڙي سزا ملندي آهي ۽ انهن جو ڇا حشر ٿيندو آهي. هانيسٽ جنڪ کي مرڊس اشارو ڪيو ۽ هن چاقو زور سان اڇلي هڪڙي لاش کي هنيو ته سڄو چاقو جسم ۾ پيهي ويو. ڪپتان هارينبيءَ دلي طور مرڊس کي به پسند نه ڪندو هو. مگر سندس بلند همتي جي ڪري ڪجھ متاثر ضرور هو. هارينبي ۽ مرڊس گذريل پنجن سالن کان وٺي گڏ هئا

۽ مرڊس هن جي ٽيم جو هڪڙو خاص رڪن هو. ڪپتان بذات خود ظالم ڪونہ هو. مگر هن کي اندر جي خبر هئي تہ هن واپار ۾ ڪتي ظلم ڪرڻ جي بہ ضرورت پوندي آهي. انهيءَ لاءِ هن مرڊس کي پاڻ سان گڏ ڪنيو هو ڇو جو مرڊس وڏو ظالم ماڻهو هو ۽ ظلم ڪرڻ ۾ هن کي ڪوبہ لوڏو ڪونہ ايندو هو. تنهن ڪري ڪٿي ڪٿي مرڊس بہ هن کي ڪم ڏئي ويندو هو. انهي جو ڇا حشر ٿيندو، سو سڀ مرڊس جي ڪنڌ تي پوندو. هارينءَ کي ان ڳالهہ جو ڪوبہ ڪٿڪو ڪونہ هو.

مرڊس ٽام جنگ کي چيو تہ آفريڪي ٻوليءَ ۾ انهي غلام کي چئو تہ لاش جي ٻر ۾ گوڏا کوڙي ويهي. پوءِ مرڊس هڪڙي ڳري ڪاني کڻي آيو ۽ غلام جي ڪنڌ جي مٿان اهڙي طرح سان رکيائين جيئن هو ٽي ايوڙي سگهي. پاڻ هٿ ۾ هنٽر کڻي هن جي مٿان بيٺو ۽ جنگ جي معرفت غلام کي حڪم ڪيائين تہ لاش جي جسم مان چاقون ڪڍي هٿ ۾ ڪر. هن چاقو ڪڍيو. حڪم ڪيو تہ هاڻ انهي لاش کي پاسراٽين وٽان چيري ڇڏ. هي ڪم غلام لاءِ تمام ڏکيو هو جنهن ڪري هو ڪجهہ گهٻرائڻ لڳو ۽ ائين ڪرڻ جي نہ پئي ڪيائين. مرڊس بہ تي هنٽر زور سان پٺن ۾ هنيس ۽ وري حڪم ڪيائين تہ مردي کي چير. آخر هن مردي کي پاسرين کان چيري وڏو سوراخ ڪيو. پوءِ حڪم ڪيائينس تہ دل ٻاهر ڪڍي وٺ لاچار هن دل ڇڪي ٻاهر ڪڍي. پوءِ حڪم ڪيائينس تہ هاڻ

اها ڪاهه. هو دل کي هٿ ۾ جهلي پنهنجي جسم کان
تمام پري ڪري جهلي بيٺو. مردس وري جڏهن کي ڇيو
هن کي ڇڻو ته هاڻ اها ڪائي. غلام اهي اکر ٻڌي منهن
گهنجايو ۽ يڪدم دل کي هيٺ ڪٽي ڦٽي ڪيائين ۽
سچو پٺي ڏڪيو. جڏهن تمام مردس کي سمجهايو ته هاڻ هن
کي ڪيترو به ماريو ويندو مگر هو اها دل هرگز ڪونه
کائيندو، تنهن ڪري پيو ڪو حڪم ڪريوس.
”اڇا! ته هي اها دل ڪونه کائيندو، نيڪ آ، مان ٿو
ڏسان ته ڪيئن نٿو کائي“ مردس غصي ۾ ائين چئي ٻه
ننڍا اسڪنجا گهرايا ۽ هن جي پيرن جي، ڪڙين ۾ ڦاسائي
اسڪرو ٽائيٽ ڪندو ويو تان جو اسڪنجا هن جي ڪڙين
۾ پيهي ويا. پوءِ چيائين ته دل کڻي هٿ ۾ ڏيوس ۽ ٻڌايوس
ته جيسين نه کائيندين تيسين اسڪنجا ڇڪبا رهندا. غلام
دل هٿ ۾ جهلي زور سان هٿ ڀڪوڙيو مگر وات تي نه
رکي. مردس وڌيڪ اسڪنجن کي ٽائيٽ ڪيو. آخر رت
ڦوهارا ڪري هن جي ڪڙين مان نڪتو ۽ ڪڙيون ائين
ڇيهجي ويون جيئن ڪا نارنگي ڪرش ۾ نپوڙبي آهي
۽ ان مان سڀ رس نڪري ايندو آهي. غلام جي حالت
تمام خراب ٿي وئي ۽ جڏهن هن کان وڌيڪ تڪليف برداشت
نه ٿي سگهي. تڏهن يڪدم اها دل وات ۾ وجهي هڪڙو
ٽڪر کائي کڻي ڇڏيائين. اها دل کائڻ سخت حرام هئي
پر لاچار ڦاهي کان ڪندو ٻاسڻ سولو ٿي پانيائين ۽ هڪڙو
ٽڪرو کاڌائين. مردس ڏسي چيس ”تڪ اٿي ڪتا! ڪيئن

نہ ڪائيندي،ضد تہ ڪرين، ڪر ضد ڏسان.“ پوءِ اسڪنجا
هن جي پيرن مان ڪڍيائين. وري ٻئي باغي کي سڏي ٻاهر
ڪڍيائين ۽ حڪم ڪيائين تہ هاڻ جنهن باغي پنهنجي
ساٿي جي دل ڪاڍي آهي تنهن کي انهيءَ چاقوءَ سان
پنهنجي هٿن سان قتل ڪر. غلام صاف انڪار ڪيو تہ
مردس هن ڏي بہ اها لنئہ، ڪٿي ويجهو تيو. اهو ڏسي ڀهرئين
غلام ٻئي کي ڪجهہ چيو ۽ يڪدم هٿ هيٺ ڪري
ڪنڌ مٿي ڪيائين. ٻئي غلام اهو ڏکهو خنجر هن جي
ڳلي ۾ ٽنبي ڪڍيو ۽ هو ڦٿڪي ڦٿڪي مري ويو.
هاريئبي جي دل هن ڀيري ايتري خوش نہ ٿي. ان ڪانپوءِ
وري بيسوءَ کي ٻاهر ڪڍيو ويو ۽ حڪم مليو تہ هاڻ
تون انهي چاقوءَ سان ٻنهي نمبر باغي کي قتل ڪر. بيسو
يڪدم چاقو وٺي هٿ ۾ ڪيو ۽ بجاءِ ساٿي کي قتل
ڪرڻ جي مردس کي خون خوار حملو ڪري ڏنائين.
مردس کي انهي جو اڳئي ڪنڪو هو جنهن ڪري
هو بلڪل هوشيار تيو بيٺو هو ۽ جيئن ئي بيسو
هن ڏي ٽپ ڏنو تيئن هو پوئتي هٽي ويو ۽ ڌڪاءُ ڪيائين
بيسو کي ٻانهن ۾ لنئہ، تہ چاقو پري وڃي ڪريو ۽ بيسو
ڪري پيو. ٻيا خلاصي ٻسو تي چڙهي ويا ۽ قابو جهلي
ورتائونس. مردس کلڻ لڳو.

آڍوڪو اطمينان سان سڀ ڪجهہ ڏسي رهيو هو. هن
کي ڪو بہ جذبو نہ آيو. البت جيڪڏهن هن وٽ ڪو
هٿيار هجي هاتہ هوند يڪدم بيسو کيپاڻ ڏک هٽي ماري
ڇڏي ها ۽ تڪليف جي موت کان سولائي سان نجات

ڏياري ڇڏيس ها. پر بيوس هو. بيسو جي ٻانهن ڪپڙي ۾ ويڙهيل هيس. پٺيان لڙڪي جنهن مان ثابت ٿيو ته ڪلهي ڪلهي نڪري پيئي هئي. پوءِ بيسو کي ساري ماري رت مان ڳاڙهو ڪري ڇڏيائون. ڦٽڪا هڻيائونس جن چمڙي اڌاري ڇڏيس. وري ٻرندڙ ڪوئلن جي مٿان اڇلائي لئيون هڻي اکيون ڪڍي ڇڏيائونس. مگر هن پنهنجي هٿن سان پنهن جي ساٿي کي مارڻ کان صفا صاف انڪار ڪري ڇڏيو. ڳاڙهن وارن وارو خلاصي اوٻرين هن کي ماري ساٿو ئي پيو. مگر جيئن بيسو ”نه“ ڪئي تيئن نه کي نوڪوٽ. آخر ۾ هن غلام کي ڪاتسان وڍي ٻوٽيون ڪري ڇڏيائون. غلام عورت کي ٽنگن ۾ رسا ٻڌي ڇڪي وڇان چيري ڇڏيائون ۽ هوءِ پورا ٻه ڏينهن ٽنگي رهي. پوءِ ٻه سنها رسا ڪلهي آيا. ۽ سڙهه جي ڪپڙن مان مٿائي، چيڙن ۾ سرڪڻ ڦاهيون ڦاهي هن جي ڳلي ۾ وڌائون. آبوڪي اهڙي قسم جي سزا اڳ ۾ به ڏٺي هئي. جڏهن ڪن انگريزن هڪڙي باغي سپاهي کي ڦاسي ڏني هئي ۽ هن جو ساهه يڪدم نڪري ويو هو. هاڻ آبوڪي کي ڪجهه تسلي ٿي ته هاڻ منهن جو ياءُ آساني سان جلد مري ويندو. مگر کيس اهو ڏسي عجب لڳو جڏهن هن ڦاسي جي طريقي ۾ ڪجهه فرق ڏٺو هي طريقو اڳئين پيري آبوڪي کان ڏٺو هو. اڳي به هن انگريزن ڇا ڪيو هو جو هڪڙي وڻ ۾ رسو ٻڌي هيٺ. لٽڪا سرڪڻ اهڙي نموني ڦاهي هئي جو سپاهي جي ڳچي وٽ مٿڪي جي سامهون هڪڙي وڏي ڳنڍ

ڏاهي هٽائون. پوءِ هن کي مٿيرو ڪري هيٺان تختو مٿي رکي انهن تي ٻيهاريو هو ۽ ڦاهي گهڙيءَ ۾ وجهي تختو يڪدم هيٺان ڪڍي ڇڏيو هٽائون ۽ هو جهٽڪي اچڻ شرط مري ويو هو. پر هن ڀيري ڪجهه ٻيو طريقو پٺي ڪيو ويو. سرڪڻ ڦاهيون گهڙيءَ ۾ وجهي ڪپڙيءَ سان مٿانئي ٻنهي پاسي هن خلاصين ڇڪڻ شروع ڪري ڏنو. بيسو آهستي آهستي مٿي ٽنگيو ويو. ورتي وڌيڪ ڇڪيائون.ته رسا هن جي گهڙيءَ ۾ پيهي ويا ۽ هن جا سڙيل ڏوڏا ٻه ٻاهر نڪري آيا. اڃا وڌيڪ ڇڪيائون ته هن جا هٿ ۽ پير ڪروندڙا ٿي ويا. آبدوڪو سامهون بيٺو هو ۽ هن ڏٺو ته بيسو مسڪرائي رهيو هو ۽ پوءِ ٽڏو ٿي ويو. پوءِ آبدوڪي کي پاڻ جي عظمت جي خبر پئي ته هو ڪيڏو بهادر آهي ۽ هن شير جي عزت ۽ هن جو پيار ڪيڏو عظيم هو. مرڻ کان پوءِ به هن دشمن کي فاتح تسليم نه ڪيو. آخر هن کي مئل سمجهي رسا ڍرا ڪيائون ۽ هو پٽ تي اچي ڪريو ته وري سندس بت ۾ ساهه پوڻ لڳو. هن جي منهن ۾ عجيب قسم جي رونق اچي وئي. هن جي سڄي ٻانهن مٿي ٿي- هٿ جون آڱريون ڪليون وري بند ٿيون.هن جون ٽنگون چريون ۽ هن ڇڙيون هنيون ته پيرن ۾ ٻڌل زنجير ڇٽڪيا، جسم جو هرهڪ عضوو چريو ۽ پوءِ جسم حرڪت ڇڏي ڏني ۽ هن جو دم پرواز ٿي ويو. مٿي ڪان پوءِ ٽلهو اوبرين هن جي جسم تي ڦٽڪا هڻڻ لڳو ۽ پوءِ هن جي مٿان چڙهي بيٺو ۽ لتون هنيائين. آبدوڪي آهستي

پڻ پڻ ڪري پاڻ کان موڪلايو ۽ چيو ”ادا، پيارا پاڻ. توهان جي خاطر مان انهي ٽلهي جي دل پنهن جي هٿن سان ڪڍي ڪائيندس. جيتوڻيڪ اها حرام آهي. اهو توسان منهن جو آخري واعدو آهي.

سزائن جو سلسلو ختم ٿيو. لاشا پاڻيءَ ۾ اڇلايا ويا. انهي ڳالهه کي هڪڙو ڏينهن گذري ويو پر ڊن بار جو دماغ اڃا جاءِ تہ آيو هو. هن کي اڪر نہ پيا لڀن جن سان هن حقيقت کي پيش ڪري سگهي. ڪيس خوف وٺي ويو تہ شايد هاڻ هوُ خود بخود انهي هراس ۾ مري ويندو. مگر اميد ٿي رکيائين تہ خدا ڪري جيئرو وطن پهچان ۽ هي حقيقت دنيا جي اڳيان پيش ڪريان. ڊن بار غلامن جو جاٺرو ورتو تہ انهن ۾ هن کي ڪو فرق ڏسڻ ۾ ڪونہ آيو. ڇا هنن تي هيڏي ساري واقعي جو ڪو اثر نہ ٿيو! آخر چپ بهرحال ڪيس ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ ڪانہ آئي.

ڊن بار ليانا لاءِ هيڏانهن هوڏانهن نهاريو پر هوءَ ڪيس ڏسڻ ۾ ڪانہ آئي. هن خيال ڪيو تہ هاڻ شايد هو سندس حفاظت ڪري نہ سگهندو ۽ جي اڃا بہ هن جي پٺيان لڳندو تہ ڪنهن وڏي مصيبت ۾ مبتلا ٿي ويندو ڇاڪاڻ تہ جڏهن کان هن اها ڇوڪري خريد ڪئي هئي تڏهن کان سڀ ملازم هن کي ٽوڪون هڻندا هئا ۽ هن کي وڏو بيوقوف سمجهندا هئا ۽ سوچيندا هئا تہ هن ليانا جي محبت ۾ ڦاسجي اها خطا ڪئي هئي. هاڻ ڪٿين خلاصي ليانا کي اکيئين کان وڌيڪ برين نگاهن سان ڏسڻ لڳا هئا ۽ ڊن بار بہ

خيال ڪيو ته هاڻ ڇوڪريءَ کي هنن کان بچائڻ لاءِ ہي
ڪا حڪمت عملي ڪرڻي پوندي. هاڻ هنن کي جيئن
وڌيڪ جهلبو يا منع ڪبي تيئن انهي ڳالهه تي وڌيڪ
زور ڏيندا ۽ آخر سڀ پاڻ ۾ ملي جلي ڪانءِ ڪا حرڪت
ٻه ڪندا ۽ مونکي ٻه مارينداد اوبرين ۽ ريز جهڙا وحشي
۽ اٺهو مونکان وڌيڪ پنهن جو حق ٿا سمجهن ۽ آخر ليانا
کي حاصل ڪري وٺندا ۽ هن کي نقصان رسائيندا.
هن بغاوت کان پوءِ سيني خلاصين جا ويتر دماغ خراب
ٿي ويا آهن ۽ ڇڙواڳ ٿي پيا آهن. اوبرين هنن سيني جي اڳواڻي
پيو ڪري. ٻن بار ٿهڪندڙ ڏامر کي برش سان جهاز جي
ڪاٺن کي مک پئي ڏنو ته اوچتو ليانا جي نظر مٿس پئجي
وئي ۽ هوءَ سڌي هن ڏي وڃڻ لڳي. اڳيان اوبرين بيٺو هو
تهن پنهن جي ٻانهن هن جي اڳيان ڪڍي ايي ڪئي ۽ هن
کي اڳتي وڃڻ کان روڪيو. هوءَ هيسجي بيهي رهي تہ
هن ڀڪدم ڇانئين ۾ هٿ ڪڍي وڌس. ليانا هن کي ٻانهن
کان ڌڪي جان ڇڏائي ته هن وري ڪڍي ڳچيءَ مان جهليس.
”ٻه بار!“ هن ٻن بار کي مدد لاءِ سڏ ڪيو. ٻن هن ڏي
ڏٺو تہ اوبرين ٻہ ٻن بار ڏي ڏٺو ۽ ڳچيءَ مان هٿ
ڪڍيائين. اول ٻن بار خيال ڪيو تہ هڪ دفعو وري
ڪپتان کي دانهن ڏيان ۾ ڏنائين ته متان گهڙي گهڙي
ڇوڪريءَ جي باري ۾ هن وٽ وڃان ۽ هو ناراض نہ ٿي
پوي ۽ سودو ٺيل، رد نه ڪري ڇڏي. جيڪڏهن چاهيان
تہ اوبرين کي ماري ٻہ سگهان ٿو. رکو گرم ڏامر جو برش

پري منهن ۾ هڻانس ته بـ جيڪر شڪل ڦيرائي ڇڏيانس، ۽ ائين به مسئلو حل ڪونه ٿيندو. پلا جي، حڪم ڪندو سانس ته هن پيري مڙڻي به ويندو پر وري به پنهن جي ذلالت ڪونه ڇڏيندو ۽ ڪڏهن نه ڪڏهن ليانا کي ضرور تڪليف پهچائيندو. ٿنهن ڪري هيٺانهين ونانس. اها اٽڪل دل ۾ سوچي هن کي چيائين ”هلو- جيمي! مان پانيان تـو تون زندگيءَ ۾ ڪڏهن به ناڪام نـه ٿيو آهين.“ اوبرين ٽهڪ ڏئي کليو ۽ چيائين ”اڙي بوڊا! ناڪامي دنيا ۾ ڪا شئي ڪانهي.“ ٻن بار جي بت ۾ غصي کان سرڙاٽ پـئدا ٿيڻ لڳا پر وري به جذبات تي ڪنٽرول ڪري ويو ۽ سوچيائين تـه جي هن کي چوندس تــه هاڻ تنهن جـي هن ۾ ڪابه دلچسپي ڪانهي ته پوءِ هو بـــ هن کان ڪٿو ٿي ويندو ۽ وڌ ۾ وڌ ڪنهن مهل چماٽون هڻي ڪيندس باقي ٻي ڪابه حرڪت نـه ڪندو ۽ پيا به ڪئي ماريندس باقي حملو نـه ڪندس ۽ اهڙي طرح هوءَ هن کان بچي ويندي. پــوءِ ٻن بار ليانا کي سڏ ڪيو ”لبانا!“ پر هوءَ هن ڏي ڪانه آئي ۽ واپس هلي وئي.

ليڪا سؤ جـــي ساموندي ڪناري وٽ هڪ ٿي هنـڌ پنج درياءَ سمونڊ ۾ اچي چوڙ ڪندا هئا جنهن ڪري اتي سون جي تعداد ۾ ننڍيون وڏيون ڪيٽيون ۽ پيٽ نهي ويا هئا. جن ۾ وڏا ۽ گهاٽا وڻ ڦٽا بيٺا هئا. انـدر هزارن جـــي تعداد ۾ جهنگلي جانورن جـا ٽڪاڻا هئا. جيڪي جهــاز چوري غلام ڪڍندا هئا سي به هنن وهڪرن ۾ اگهي وڃي

لڪندا هئا. گويا هي اهڙن جهازن لاءِ هڪ قسم جو ٺٺ هو. سچ لڳي ٿو ته ڪن ٽورو پوءِ جيو بيليشن به هتي اچي رهيو. جيڪي خلاصي هن ڪپتان سان اڳي به ڪم ڪري چڪا هئا، تن کي خبر هئي ته هاريئبي ڪنهن به صورت ۾ اچوڪي رات هتي ترسندو ۽ پنهنجي جهاز ڏسان لهي ٻين ڪپتان دوستن سان ملڻ ويندو ۽ انهن سان گڏ شراب پاڻي پيئندو. تنهن ڪري خلاصي به خوش ٿيا. ڇو جو هتي هنن کي ڪوبه ڪم ڪار ڪرڻو نه پوندو. البت جيڪي ڪپتان کي بيڙيءَ ۾ ويهاري گهمائڻ وٺي ويندا. تن لاءِ آزار ٿيندو. ٻين جهازن جا به ڪئين خلاصي وغيره اتي ٺٺ ۾ اچي گڏ ٿيندا. جهاز کي ٻيهاري ڪپتان بيڙيءَ ۾ چڙهي ٻين دوستن ڏي ويو. هتي هنن کان اڳ ۾ به جهاز بيٺا هئا. جنهن جهاز جي ڪپتان سان هو ملڻ ويو هو سو اسپين جو باشندو هو ۽ نئين ٺاهيل مان هتي آيو هو. هنن ٻنهي پاڻ ۾ پئي ڪاڏو پيتو ته اوچتو سمونڊ ۾ ڌماڪو ٿيو. اسپيني ڪپتان ڌماڪو ٻڌي ششدر ٿي ويو.

هاريئبي هن کي ڏسي پڇيو "ڇا اوهان وٽ رجسٽري جا ڪاغذات آمريڪا جا آهن؟"

"ها. آهن ته آمريڪا جا."

"ها ته اهي ٻئي جهاز وارا آهن. جن سپني کي هوشيار ڪرڻ لاءِ ڌماڪو ڪيو آهي. جنهن جو مطلب اهو آهي ته برٽش جي فرگيٽ ويجهڙائي ۾ اچي چڪي آهي ۽ ان جا چوڪيدار سمونڊ ۾ ڦرن پيا."

”چا تہ انهي جو مطلب اهو آهي. پلا اوهان وٽ ڪٿان جا ڪاغذات آهن؟“ هن هارينبي کان پڇيو. ”آسان وٽ بہ آمريڪا جي رجسٽرى آهي.“

”تہ پوءِ اوهين بہ ڪو فڪر نہ ڪريو. اوهين بہ بچي ويندا.“

”بچي تہ ويندا سين پر بشرطيڪ اهي سچا هجن.“

”مگر اوهين بہ بچي ويندا. فڪر ڪرڻ جي ڪا بہ ڳالهہ ڪونهي.“

”چڱو ڪپتان صاحب، هاڻ مونکي بہ هلي پنهن جي جهاز تي حاضر ٿيڻ گهرجي.“ هارينبي چيو.

”چڱو مسٽر هارينبي، خدا حافظ“

”خدا حافظ“

هارينبي جيو بيليشن تي موٽي آيو. مسٽر مردس اڳ ۾ ئي ڏماڪي جو آواز ٻڌي هوشيار ٿي ويو هو ۽ پنهنجا ماڻهو سڙهن تي مٿي چاڙهي ڇڏيا هئائين تہ فريگيٽ جي جانچ وٺن ۽ پاڻ هارينبي جو انتظار ڪري رهيو هو.

”مسٽر مردس! چا خبر آهي؟“

”ڪپتان صاحب، پيٽن جي چوگرد ٽي جهاز پيا ڦرن. هنن تي برطانيہ جو ڪو بہ نشان ڪونهي. خبر نٿي پئجي سگهي تہ برٽش جا آهن يا پيا آهن.

”خير، ڪنهن جا بہ هجن، اوهين آمريڪا جا جهندا مٿي چاڙهي ڇڏيو.“

”حاضر صاحب، پلا غلامن لاءِ چا حڪم آهي. انهن

کي ڊيڪن ۾ بند ڪري ڇڏيون؟"

"ضروري ڪونهي يلي پيا مٿي ڦرن. برٽش جي فرگيٽ اسان کي ڇا ڪندي."

ٿوري دير ۾ خلاصين وري اچي ٻڌايو ته جهاز بلڪل ويجها اچي چڪا آهن. مرڊس ۽ هارينبي ٻئي مٿي چڙهي ويا. هارينبي دوربيني ۾ ڏٺو ته واقعي برٽش نيوي جا ٽي جهاز آهن جن ۾ ٻه فرگيٽون آهن ۽ هڪڙو ڦيٽن وارو ڪوئلي تي هلندڙ جهاز آهي. جهاز سمنڊ مان نڪري وهڪرن ۾ اندر داخل ٿي رهيا هئا. هارينبي جي دل کي ڪو لوڏو ڪونه هو. هن کي پڪ هئي، ته اهي هنن کي ڪجهه به نه ڪري سگهندا. انهن کان ٻچڻ اجايو آهي. هارينبي دوربيني لاهي ڇڏي ۽ ڏٺائين ته فرگيٽون انهن ٻن جهازن سوڌو هليون ويون ۽ ڪوئلي وارو جهاز هنن ڏي وڌيو. جيڪي ٻه جهاز پيا اتي بيٺل هئا تن مان هڪڙو "بن ملاح" ۽ ٻيو "بن احمد" هو. مرڊس کي ڪپتان حڪم ڏنو ته في الحال ٿي سڙهه چاڙهي ڇڏيو ۽ جهاز جو رخ هيائڪ وڃي بندرگاهه ڏانهن موڙيو ۽ آهستي آهستي هلڻ شروع ڪريو جيئن برٽش نيوي کي اهو شڪ نه پوي ته ڪو ڀڄڻ ٿا چاهيون.

"حاضر صاحب!" مرڊس جواب ڏنو. انهي وچ ۾ بن ملاح ۽ بن احمد ڀڄڻ تي چاهيو پر فرگيٽون انهن کي رسي وٺون ۽ واپس ڪناري تي وٺي آيون. هڪڙي جهاز توب سان فرگيٽ تي حملو ڪيو پر ڪجهه به نه وريس ۽

جهلجي پيو.

”آگبوٽ ڀاڻ ڏي پيو اچي، صاحب!“ ڪرڙي خلاصي دانهن ڪئي. آگبوٽ فرگيٽن ڪان ڏار ٿي جيوبيليشن ڏي موڙو کاڌو ۽ دونهان ڪڍندو هنن وٽ اچي پهتو. آگبوٽ تي ڇهه توبون ڦٽ ٿيل هيون جن ۾ چار هاڪيون هيون باقي ٻه ٽيهن ٽيهن پائونڊن جا گولا اڇلڻ واريون هيون.

”هلندا هلو، هلندا هلو“ هارينبي حڪم ڪيو. آگبوٽ هنن کي بيهڻ لاءِ سگنل ڏنو.

”ڇا خيال آهي، ڪپتان صاحب!“ مرڊس پڇيو. هارينبي ڪو جواب ڪونه ڏنو. غلام جهاز جي ڪنارن تان بيهي برٽش جهاز کي ڏسي رهيا هئا ۽ هڪ ٻئي کي ڌڪا ڏئي اڳيان بيهڻ جي ڪوشش پئي ڪيائون. خلاصين هنن کي ڏنڊا هڻي، هيٺ ويهي رهڻ لاءِ چيو. سڀ اوڪڙو ويهي رهيا ۽ ڪنڌ مٿي ڪري وري به جهاز کي ڏسڻ لڳا. ايتري ۾ برٽش نيوي توب جو گولو هنن ڏي اڇليو، جيڪو جهاز کان ٿورو پري وڃي پاڻيءَ ۾ ڦاٿو ۽ پاڻي مٿي اڀري ويو. اهو ڏسي سڀ خلاصي خودبخود ڊيڪ ۾ لڪي ويا.

”ٺيڪ آهي، مسٽر مرڊس جهاز جو رخ هنن ڏي ڪريو، ۽ ويجها هلو. اڄ انهن کي به ڏسي رهبو“ هارينبي غصي ۾ مرڊس کي حڪم ڏنو جنهن جهاز جو رخ آگبوٽ ڏانهن ڪيو ۽ هنن ڏي وڌڻ لڳا.

آگبوٽ هنن جي ويجهو آيو. بلو ڪپڙن ۽ گول ٽوپين

ڏارا برٽش نيوي جا سپاهي بندوقون هٿن ۾ ڪريو تيار بيٺا هئا. جهاز تي "پيريگرائين" نالو لکيل هو. نيوي جو ڪپتان پنهن جي سپاهين سميت پيڙيءَ ۾ چڙهي جيوبيليشن جي بلڪل ويجهو اچي بيٺو ۽ مائيڪ وات تي رکي هارينبي کي چيائين "ڏاڪڻ هيٺ لاهيو. اسين مٿي اچڻ ٿا چاهيون."

"اوهان کي آمريڪا جي جهازن تي چڙهڻ جو ڪو حق ڪونهي" هارينبي هٿن کي گول ڪري وات تي رکي نيوي جي ڪپتان کي جواب ڏنو.

"اسين اوهان جا ڪاغذات چيڪ ڪرڻ ٿا چاهيون".

"ڪهڙي سبب ڪان؟" هارينبي پڇيو.

"شڪي حالت سبب."

"مگر اها سراسر بي واجبي ٿيندي."

"جيڪڏهن اوهين ڪاغذات ڏسڻ نه ڏيندا ته اسين سمجهنداسين اوهين آمريڪن نه آهيو. انهي حالت ۾ اوهان جو جهاز ضبط ٿي سگهي ٿو ۽ اوهان تي فائرنگ به ڪري سگهجي ٿي" نيوي واري ڪپتان صاف لفظن ۾ چيو.

هارينبي کي غصو ته تمام گهڻو لڳو پر ڄاڙيون ڀڪوڙي، منهن ۾ گهڻو وجهي خلاصين کي چيائين "ٺيڪ آ، اوهين ڏاڪڻ هيٺ لاهيو." هنن ڏاڪڻ لاٿي، نيوي جو ليفٽيننٽ ٻه سپاهين سان گڏ مٿي چڙهي آيو. پر هارينبي هن سان هٿ نه ملايو. مان ڪيو هڪڙيئي هنڌ بيٺو هو. غلام ٻيڪن ۾ ۽ ڊيڪن جي ٻنين لڏائي ويا ۽ اتان گجيون

ڪيڊي ليفٽيننٽ کي ڏسي رهيا هئا. ليفٽيننٽ به هنن کي ڏسي ورتو هو، پر پوءِ هوءُ هاربنبي ڏي وڌي ويو. سپاهي به هن جي پٺيان لڳا آيا. ليفٽيننٽ هارينبي کي چيو ”مان ليفٽيننٽ مڪائيل سي هيسٽنگ آهيان. هز مئجيسٽي جي نيوي جو ملازم آهيان.“

ڪپتان هن کي بنا ڪنهن جواب ڏيڻ جي مرڊس کي چيو ڪئبن مان ڪاغذات ڪٽي آ. هو ڪاغذات ڪڍڻ لاءِ هيٺ لهي ويو ته پاڻ هنن کي پٺ ڏئي سمنڊ ڏي منهن ڪري بيهي رهيو. هنن کي رخ نه ڏنائين. مرڊس ڪاغذات ڪٽي اچي ليفٽيننٽ کي ڏيکاريا. ليفٽيننٽ به تي منٽ ڪاغذن کي اٿلائي پٿلائي ڏسي، مرڊس کي واپس ڪندي چيائين ”اوهان جا ڪاغذات بلڪل ٺيڪ آهن.“

”ٺيڪ آهي. ته هاڻي مهرباني ڪري جلدي هيٺ لهو ۽ اڳتي وڌڻ جي ڪوشش نه ڪجو نه ته مجبورن اوهان کي جهاز کان هيٺ ڌڪو ڏنو ويندو.“ ليفٽيننٽ کي ڪاوڙ ته ڏاڍي آئي پر ضبط ڪري هن کي چيائين ”تازن قانونن موجب اوهان جي نرم رويي ۽ شرافت سان رجسٽري جا ڪاغذات ڏيکارڻ تي مونکي اوهان جو شڪريو ادا ڪرڻ گهرجي، مگر اوهين جنهن نموني پيش آيا آهيون. ان لاءِ جيڪر مان اوهان جي جهاز کي توبن سان اڏائي ڇڏيان مگر مونکي ايئن ڪرڻو ڪونهي.“

مرڊس چيو ”مسٽر هيسٽنگ! اوهين جيڪڏهن اسان تي ڪا مهرباني ڪرڻ چاهيو ٿا ته اوهين جهاز مان هيٺ

لهي وڃو.“

”مسٽر، ٠ان اوهان کي جيل حوالي ڪرائيندس.“

”ها ها، نيڪ آهي پر هاڻ هيٺ لهو. لهو ته اسان جا ماڻهو ڪم ڪار ڪن“ مرڊس چيو. لفٽيننٽ هيٺ لهندي ڏاڪڻ تي بيهي هڪ پيرو وري غلامن ڏي ڏٺو ۽ پوءِ لهي ويو. هن کي غصو تمام گهڻو هو. پنيان جيوبيليشن جي عملي هن تان ڪلون ۽ ٽوڪون ڪرڻ لڳا.

ان کان پوءِ هارينبي پنهن جي عملي کي چيو ”هاڻ ـڏا ”هياڪ“ جي بندر ڳاهه تي هلو؛ اتان به ڪجهه غلام خريد ڪرڻا آهن. جهاز هلندو ويو ته اوچتو ڊيڪ ۾ غلام عورتن ۾ دانهون ٿيون. هڪڙي عورت رڙيون پئي ڪيون ۽ ٻيون هن کي ماٺ ڪرائڻ لاءِ پاڻ به دانهون ڪري رهيون هيون. عورت ڪجهه چيو پئي پر ڪنهن به هن ڏي ڌيان نه ٿي ڏنو. سڀڪا پنهن جي ۾ لڳي پئي هئي. ليانا هن جي مدد ڪرڻ ٿي چاهي مگر هوءَ سندس ٻولي نه پئي سمجهي سگهي ۽ اٽڪل ٻه ڪلاڪ هن عورت جي دانهن پئي پئي. جهاز لوڏا کائيندو تيزيءَ سان پڳو ويو. آخر هوءَ عورت ليانا جي اڳيان ڪري پئي. ليانا پڇڻ جي ڪئي ته هن کيس زور سان ڌڪ هنيو. ليانا ڪئي ٻانهن سان جهليس ۽ وات تي هٿ رکي ماٺ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي. اينري ۾ هن کي ٻار جمڻ لڳو. پوءِ ليانا سمجهي وئي ۽ ٻارڙي جي ٽنگن ۾ هٿ وجهي ٻاهر ڇڪڻ لڳي ۽ هن کي چوڻ لڳي ”هاڻ بس. سڀ خير ٿي ويو.

ڪو فڪر نه ڪر، هاڻ مان تو وٽ ويٺي آهيان. مان تنهن جي خدمت ڪندس. نه گهبراءِ." ٻارڙو ٻاهر ڪڍي ليانا وات سان هن جو نازو ڪتري ڳنڍ ڏني ۽ ٻار کڻي هن جي ڇاتين سان لاتائين. پوءِ هن جا رت پٽ اگهي صاف ڪري هن کي ليٽائي پاڻ هلي وئي. عورت کي تڪليف ڏاڍي هئي ۽ سڄي رات دانهون ڪري ڪري سمهي رهي.

صبوح جو خلاصي عورتن کي ڏيک جي مٿان وئي وچون لاءِ آيا ۽ سيني کي ٿڌا هٿندا اتاريندا ويا. جڏهن عورت وٽ پهتا ۽ ٻار سندس ڇاتيءَ تي هن جي ٻانهن ۾ چنبڙيل ڏٺائون ته ٻار کي هٿ لائي ڏٺائون. هن جو بدن بلڪل ٿڌو محسوس ڪري پاڻ ۾ ڪجهه ڳالهايائون. ليانا ... اٿي هن عورت ڏي ڏٺو. هن جو وات کليو پيو هو ۽ ... ي ڪنيائين. ٻار جو منهن هن جي ڇاتين جي وچ ۾ ... پيو هو. هين تمام گهڻو رت هاريو پيو هو. ليانا ... آئي ۽ هن عورت ۽ ٻار جي مٿان ٿي ... ڪري سگهي ته ڪو هي اهائي عورت ۽ ٻار آهي جنهن سان ... هن ... ڪئي هئي. آخر ... تي خلاصي لاش ... کڻي ... ٻار جيئن جو تيئن هن جي ٻانهن ۽ ڇاتي ۾ ... پيو هو ۽ خلاصين هن کي ... سان ... اچي ڇڏيو.

ليانا ... ويٺي هئي ۽ رات ... منظر ... رنج ۽ غم ... وري پنهنجي حال تي ...

هن کي ٻن بار بابت بہ ڪئين شڪ شبها پيدا ٿي رهيا هئا. ٻن بار ڪير آهي؟ ڇا آهي؟ سندس همدردي جو مقصد ڇا آهي؟ وغيره. هن کي فقط اها خبر هئي تہ هو سندس حفاظت ڪري ٿو ۽ ٻين کان بچائي ٿو. انهي ڪري ڪيس مٿس ڪجهہ ڀروسو ۽ اعتبار ٿيو ٿئي. شايد هو هن سان محبت ٿو ڪري. يا حقيقت ۾ ٻن بار فقط هڪڙي راند کيڏي رهيو آهي ۽ هاڻ هو انهيءَ راند مان بہ ڪڙهو ٿي پيو آهي. هاڻ هو سندس حفاظت بہ نٿو ڪري ۽ ٻين سان گڏ پاڻ بہ هن تان ڏاڍون ٿو ڪري. جي ڪير هن کي ڇمات ٿو هڻي يا ڇيڙ ڇاڙ ٿو ڪري تہ هو ان کي ڪا منع نٿو ڪري. ڇو؟ هاڻ ليانڊا کي بہ هن کان نفرت ۽ ڌڪار پيدا ٿيڻ لڳي هئي.

سرجن ولڪس ننڊ ۾ ستو پيو هو تہ اوچتو ڪنهن سندس در تي ٺڪ ٺڪ ڪئي ۽ هو ڇرڪ ڀري ننڊ مان اٿيو. در کولي ڏٺائين تہ ڪپتان هارينبي ۽ مردس در تي بيٺا هئا.

”اچو، اچو ڪپتان صاحب، پيو تہ سڀ خير آهہ.“

”ها سرجن صاحب، اسان جو هڪڙو مريض آهي؛ انهي کي اوهان جي علاج جي سخت ضرورت آهي“ ڪپتان چيو.

”هڪڙو منٽ.“ هن گائون ڇڪي پڌو. بتي ٻاريائين. دوائن جي بيگ کڻي دوائون چيڪ ڪري ڪپتان کان پڇيائين ”اوهان جي مريض کي ڪهڙي تڪليف آهي؟

مريض ڪير آهي؟"
ڪپتان هن جي بيڊ تي ويهي هن کي چيو "سرجن صاحب هڪڙو منٽ ويهو. مردس تون به ويهه." بئي ويٺا.
هارينبي همٿ مليندي ڳالهه ڪئي، "مسٽر ولڪس! اسان وٽ ٻه مسافر لڪل آهن جن جي خبر هوا، انهن جي ۽ مسٽر مردس جي، بئي ڪنهن کي به ڪانهي."
سرجن نهايت عجب وچان پڇيو "ڪير آهن؟"
"مسٽر ولڪس، ڇا اوهان چارلسٽن کان ٻاهر مائونٽ سيليسشل جو خفيه قيدخانو ڏٺو آهي؟"
"ها، اهو ته هڪڙو ناجائز جيل خانو آهي!"
"ها، اها هڪڙي بدنام ۽ بدترين جڳهه آهي، ٺيڪ آهه. تان اسان سفيد چمڙيءَ واريون پنج لاوارث ڇوڪريون خريد ڪيون آهن."
"لاوارث ڇوڪريون، ڇا مطلب! اوهين انهن کي ڇا ڪندا؟"
"سڀ ڇوڪريون ٻارنهن ۽ چوڏهن سالن جي عمرين جون آهن. اسين انهن کي "بن احمد" وارن کي وڪڻي ڇڏينداسين."
"بن احمد کي! ڇو؟ مسٽر هارينبي، هي اوهان ڪهڙو ڪم ڪيو آهي؟ اوهين انهن کي رنڊيون ۽ لونڊيون بنائڻ ٿا چاهيو؟ اوهين انهن کي ڪارن جانورن جي حوالي ڪرڻ ٿا گهرو؟ مسٽر ڪپتان، مونکي ڪجهه سمجهه ۾ نٿو اچي- اوهان هنن سان ظلم ٿا ڪريو. هي سراسر ظلم آهي- ظلم"

سرجن عبرت ۾ پئجي ويو. ڪپتان تڏو تـي ولڪس کي
سمجهائڻ لڳو ”مسٽر ولڪس، اسين انهن کي شيدين جي
حوالي نٿا ڪريون. دل نہ لاهيو. اج تائين اوهان اهو ڪڏهن
بہ نہ ڏٺو هوندو تہ اچي چمڙيءَواريون ڇوڪريون شيدين کي
وڪڻي ڏنيون ويون هجن. اهڙي ڪا ڳالهہ ڪانهي. اوهين
يقين رکو مان خود انهي خيال جو ناهيان. مسٽر ولڪس!
اوهين ٿورو انهي جيل خاني جي زندگي تي غـور ڪري
ڏسو. جتي هنن بدنصيب ڇوڪرين کـي ڪير پسند نٿو
ڪري ۽ هو نهايت ذلت جي زندگي گذارين ٿيون ۽ اتي
هي لاوارث ڇوڪريون هنن شيدي غلامن کان بہ وڌيڪ
بري حالت ۾ مبتلا آهن. بن احمد جهاز جـا واپاري هنن
ڇوڪرين کي مشرق وسطيٰ جي امير ماڻهن وٽ وڪڻندا.
جيڪي اڇي چمڙي تي عاشق آهن ۽ وڏو قدر تا ڪن.
انهن وٽ هي ڇوڪريون راڻيون ٿي رهنديون. اتـي هنن
جي وڏي حفاظت ۽ عزت ٿيندي. اتي هي اهڙي عيش ۽
آرام سان رهنديون جو شايد اسان جي پنهنجي ملڪ جون
عورتون بہ نہ رهنديون هونديون.“ ڪپتان اتـي، ولڪس
جي ڪلهن تي هٿ رکي وري چيو ”اوهان کي سڄي خبر
آهي؛ اسان هنن جي ڀلائي خاطر سڀ ڪجهہ ڪري رهيا
آهيون، اسان هنن کي ظلم جي منهن مان ڪڍي آيا آهيون.“
”ٺيڪ آهي مسٽر هاريئمبي، مگر مـان نٿو سمجهي
سگهان؛ مونکي اها ڳالهہ نٿي وڻي.“
”پر سرجن صاحب علاج جي لاءِ ڇا ٿا چئو؟“

”خير، جيڪي اوهان ڪيو سو ڪيو، هاڻ انهن جو علاج ۽ انهن جي سنڀال ته ڪرڻي پوندي.“ سرجن پڳل دل سان جواب ڏنو.

ڪپتان وري چيس ”برابر، اوهان کي ڪجهه ڏک محسوس ٿيو هوندو- پر في الحال مهرباني ڪري هلو ۽ مريض جو علاج ڪريو. هوُ اوهان جو انتظار پيو ڪري“.

ڇوڪريون، ڪپتان هارينبي جي ڪئبن جي بلڪل پر ۾ هڪڙي ننڍي ڪئبن ۾ بندهيون جنهن جي دروازي جي ٻاهران لوهي راڊ لڳل هئي ۽ راڊ کي مضبوط تالو لڳل هو.

هارينبي چابي هڻي دروازو کوليو. اندر ننڍي ڪوٺي هئي . پٽ ۾ هڪ ٻئي جي مٿان پنج بسترا لڳل هئا. چار ڇوڪريون، نهايت خوبصورت، هيٺين بستري تي ويٺيون هيون. پنجين ايتي پئي هئي. جيئن ئي ولڪس، هارينبي ۽ مرڊس اندر داخل ٿيا ته هو چارئي ڇٽيون اٿي بيٺيون.

”ڇوڪريون! اوهين مسٽر ولڪس سان ملو، هي اسان جو سرجن آهي.“ هارينبي چيو.

”ڇا اوهين هولي جو علاج ڪرڻ آيا آهيو؟“ سيني ۾ ڊگهي ڇوڪريءَ سرجن کان پڇيو. پيون تـي ڇٽيون هن جي پٺيان بيٺيون هيون.

سرجن منهن تي خوشيءَ جو اظهار ڪندي چيو ”ها- انهيءَ لاءِ مان هتي آيو آهيان. اوهان جو نالو ڇا آهي؟

”ملي ڪينٽ.“

”ميڪينٽ، نالو ڏاڍو پيارو آهي“

”هن جو نالو اينی آهي، هيءَ گريس آهي، ۽ هيءَ چيڙي آهي.“ سرجن سيني ڏي ڏسي مسڪرائي چيو ”اوهين سڀ خوش آهيو!“

”ها اسين سڀ بلڪل خوش آهيون اوهين ڪيئن آهيو“

”مهرباني مان بلڪل خوش آهيان.“

هولي ستري تي ليٽي پئي هئي. سندس ڊگهاءَ ڪارا وار وهاڻي ڪان هيٺ پئي لڙڪيا. هن جون اکيون ته کليل هيون مگر بيهوش هئي، ڪيس ڪا خبر ڪا نه هئي ته مٿان ڪير بيٺو آهي. ولڪس هن جي نبض ڏٺي ته زري تيز ۽ زري گهٽ پئي هلي ۽ ڪِل جو رنگ پيلو تي چڪو هو. هن جا هٿ ۽ منهن گرم ته بلڪ ڪوسا ها. ولڪس هن جي بت تان ڪپڙو لاٿو. مليڪينٽ اتي بيٺي باقي تي چٺيون منهن ورائي پنيريون تي بيٺيون. ولڪس هن جو پيٽ ڏسي هٿ رکيو ته هن دانهن ڪئي. ولڪس وري مٿان ڪپڙو وجهي ڇڏيس. مليڪينٽ کان پڇيائين.

”هن کي بيماري تئي گهٽا ڏينهن ٿيا آهن؟“

”هي ٽن چئن ڏينهن کان بيمار آهي پر ... حالت اڄ تي اٿس“ ملڪينٽ سرجن کي ٻڌايو.

”ڇا هي ٿڪي ۽ پريشان ٿي تي؟“

”ها. ڪالهه هيءَ ڏاڍو پئي ٿڪي ۽ لڇي پڇي.“

ولڪس، ڪپتان ۽ مردس کان ”پڇيو اوهان هن کي ڪا دوا وغيره ڏني آهي؟“

مرڊس چيو ”ها. ڪالهه جڏهن تـه هن کي لوچ پوچ
پئي تي تہ مون هن کي آرام ڪرڻ لاءِ جلاب ڏنو هو.“
”اوهو! بيوقوف، هٽ سان پڙي ڏني اٿيئس“ ولڪس
سخت ناراضگيءَ ۾ چيو. وري منهن پڪو ڪري چيائين
”خير، ڪا ڳالهہ ڪانهي. هي تمام جلد ٺيڪ ٿي ويندي.“
”ايني! تون هيڏانهن اچ.“ ”ها. ها. ايني، تون هيڏانهن
اچ. اوهين هن کي اٿاري ويهاريو.“ هنن گڏجي هولي کي
اٿاري ويهاريو. ولڪس هـن جي اکين ۽ ڳلن تـان لڙڪ
اگهي صاف ڪيا ۽ چيو ”هي جلـد ٺيڪ ٿي ويندي. مان
هن جـو علاج ڪندس. ايني! اوهان جـو مونتي اعتبار ۽
يقين آهن؟“ ايني ڪنڌ سان ها ڪئي. ”تہ پوءِ اوهين ڪوبہ
اوسيئڙو نہ ڪريو، مان هن کي چڱو ڀلو ڪندس.“
”في الحال مـان هن کي پنهن جي ڪئبن ۾ ڪٽائي ٿو
وڃان تاڪہ مان هروقت هـن جي سنڀال ڪري سگهان ۽
علاج بہ ڪريان تہ جيئن تمام جلد چڱي ڀلي ٿي وڃي.“
اهو ٻڌي ڪپتان چيو ”مگر اهو تہ .... ڇا اوهين هـن کي
پنهن جي ڪئبن ۾ ڪٽائي ويندا؟“
”ها ڪپتان صاحب، اهو بلڪل ضروري آهي.“
”ٻي ڪا صورت ڪانهي؟“
”نہ. ٻيو ڪو طريقو ڪونهي.“
”جيڪا اوهان جي مرضي. مسٽر مرڊس! اوهين هولي
کي ڪٽي سرجن جي ڪئبن ۾ هلي ڇڏيو، اسين اچون ٿا“
ڪپتان چيو.

”حاضر صاحب.“ مرڊس ڇوڪريءَ کي ڪنيو تہ هن دانهون ڪيون مگر مرڊس هن جي وات تي هٿ رکي ڪئبن ڏي ڪٺي ويو.

”اوهين اسان وٽ وري ايندا؟“ اينيءَ سرجن کان پڇيو. سرجن چيو ”ها، مان توهان وٽ ايندو رهندس. اوهين ڏاڍيون سٺيون ڇوڪريون آهيو. اوهان جهڙيون سهڻيون ڇوڪريون مون اڳي ڪڏهن ڪونہ ڏٺيون آهن. مونکي بہ سهڻيون ڏيهيون آهن.“

”هنن جا نالا ڇا آهن؟“

”مان هڪڙيءَ کي الائيس ۽ ٻيءَ کي الائيشا چوندو آهيان، هن وقت هي اوهان جيڏيون آهن.“

سرجن چيو ”ڇا اوهين گهبرايو ٿيون؟“ ”هاڻ تہ اوهان کي بلڪل گهبرائڻ نہ گهرجي. اوهين تہ مائونٽ ميليسشل جي قيدخاني مان آزاد ٿيون آهيو. اوهان کي تہ خوش ٿيڻ گهرجي.“ ڪپتان ٿورو چڙ ۾ ڇوڪرين ڏي نهاري چيو. واڪس هن کي مسع هڪئي.

گريس چيو ”ها سرجن، اتي اسان کي ڏاڍو مارينا هئا.“ چيري چيو ”اسان کي کاڌو بہ سٺو ڪونہ ڏيندا هئا.“ گريس چيو ”۽ اسان کي روز چرچ ۾ وٺي ويندا هئا. ۽ سڄو ڏينهن ڪم وٺندا هئا. رکو ڇنڇر ڏينهن اٺ ڪلاڪ راند روند ڪرڻ لاءِ ڇڏيندا هئا.

اينيءَ پڇيو ڇا اوهين اهو ٻڌائيندا تہ هاڻ ڪيڏانهن ٻيون وڃون؟“

سرجن صاحب! اوهين مهرباني ڪري مريض کي ڏسو.
في‌الحال ڇڏيو انهن ڳالهين کي“ ڪپتان چيو.
سرجن ڪپتان جي ڳالهه ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ايني
کي چيو ”ڇا اها اوهان کي خبر ڪانهي؟“
”ڪپتان صاحب اسان کي ٻڌايو آهي ته اسين ٻئي
ملڪ ۾ پيا هلون جتي شهزادا رهندا آهن. جتي بادشاهه
رهندا آهن. اتي خوبصورت محلات آهن ۽ اسان کي اهڙا
فوٽو به ڏيکاريا اٿس. جتي دو ا ٺين سڀ اتي هلي رهنديون.
اتي اسان جي وهنجڻ لاءِ خوبصورت جشما آهن. گل ڦل
آهن. جهڙا ڪاڏا اسين پسند ڪنديوسين اهڙا ڪاڏا اسان کي
ملندا. اسان کي ريشمي ڪپڙا ملندا. اسان کي سون ۽
هيرا جواهر ملندا. اسان کي ڏار ڏار نوڪر ملندا ۽ ڏاڍا
مزا هوندا.“
”واهه واهه. ڇڻبو ته اوهين ڏاڍيون خوش نصيب
ڇوڪريون آهيو.“ ولڪس مسڪرائي ايني کي ڳلن تي
چمي ڏني. ايني ولڪس کي ڏسي ۽ مسڪرائي چيو ”ڇ
'وهين اتي به اسان کي ڏسڻ ايندا؟“
”ها، مان ڪوشش ڪن' س“ ائين چئي اکيو ۽ چيائين،
”هاڻ مونکي اٿڻ کپي. هوليءَ جو علاج ڪرڻو آهي.“
”سرجن صاحب! ڏسجؤ متاز وري، نه اچو!“
”مان سڀاڻي وري اوهان وٽ ايندس“ ولڪس چيو.
”واعدو!“ ايني چيو.
۴ ”ها. واعدو“ ولڪس جواب ڏنو. هو ٻاهر نڪتو

هارينبي ٻاهران دروازو بند ڪيو ۽ هو ڪئبن ڏي وڃڻ لڳا.
”سرجن صاحب! اوهان ٻڌو، هو بلڪل خوش آهن!“
”ها. مگر اوهان هنن کي اهو نه ٻڌايو آهي ته حرم ۾ ڇا ڇا آهي.“
”وڌيڪ سڀ ڪجهه هو پنهنجين اکين سان ڏسنديون.“
”ڇا جيستائين اسين بنهن احمد پهچنداسين تيستائين هولي چڱي ڀلي ٿي ويندي؟“ ڪپتان پڇيو.
سرجن هنن جي منهن ۾ ڏسندي چيو ”چڱي ڀلي! هوءَ صبوح تائين مري ويندي، ڪپتان صاحب.“
ڪپتان يڪدم منهن ۾ گهنڊ وجهي چيو ”ته پوءِ اها ڪتني حي بيوقوفي آهي جو هنن کي پنهن جي ڪئبن ۾ ڪٺائي آيو آهين؟ هتي ڇوڪرين جي اکيان ڇا پئي چئي ۽ هاڻ وري ڇا پيو چئين؟“
”ڪپتان صاحب، هو ننڍيون ٻار آهن. ڇا تون چاهين ٿو ته مان هنن کي ٻڌايان ته اوهان جي ساٿياڻي جلد مرڻ واري آهي. هتي ته مان ڪيس فقط انهي ڪري ڪٺي آندو آهيان ته جيئن هن کي ڪا خبر نه پوي، نه ته هو نه روئي روئي مري ويندين. هاڻ ته مان روزانو هنن وٽ وينديس ۽ روز نئون ڪوڙ هنن کي ٻڌائيندوسان ته هوءَ ٺيڪ ٿيندي وڃي. هنن کي هن جي موت جو ٻڌائڻ بلڪل ٺيڪ ناهي.“
”ڇا اوهين هولي لاءِ ڪجهه نٿا ڪري سگهو؟“
”جيڪڏهن بهرئين ڏينهن مون سان ڳالهه ڪريو ها ته شايد بچي به پوي ها. حقيقت ڪري هن جو آنڊو آندي .

تـي چڙهي ويو آهي. جنهن ڪري هو بيهوش آهي. وينر هن نيم حڪيم مردس هن کي جلاب ڏنو آهي، ۽ پنهنجي حڪمت ڏيکاري آهي- تنهن ۾ مريض لا عـلاج تي ويو آهي. هن وقت هن جي سڄي جسم تي زهر چڙهي ويو آهي. تنهن کان سواءِ کيس دلي صدمو به رسيل آهي. هـن وقت هـن حو جوڪو بـه ڪلاڪ تو گذري سو هـن لاءِ جيئرو رهڻ به غنيمت آهي."

اهو ٻڌي ڪپتان ڪٺي مات ڪئي.

''مسٽر هاريني! هن ڇوڪري جي قيمت گهڻن غلامن جي برابر آهي؛ ڇهن جي؟ يا ٻارنهن غلامن جي؟"

''ان غلام." اهو ٻڌي ولڪس جي دل ۾ نفرت پيدا ٿـي. هو ٻئي ڪئبن ۾ آيا. ولڪس ڪئبن جـو در کولي اندر داخل ٿيو ۽ ڏٺائين ته هولي سنلس بستر تي پئي هئي. هن جي بت تي ڪو ڪپڙو ڪونه هو. فقط منهن تي ڪپڙو پيل هوس. مردس مٿان چڙهيو بيٺو هو ۽ هـن جي سڄي بت تي هٿ پئي ڦيرايائين.

''او سوئر- ڪتي جا پٽ!" ولڪس کي بي حد غصو چڙهي ويو ۽ يڪدم هڪڙي ڪاٺ جي پٽي ڪٺي هـن تي ٺوڪي ڪڍيائينس ۽ هو وڃي ڪريو. وري مٿان به لي تڏا هڻي ڪڍيائينس. ڪپتان هن کي جهليندي چيو ''بس مسٽر ولڪس- وڏيڪ نـه ماريوس." ايتري ۾ مردس اٿي چاقو ڪڍيو. ڪپتان ڪاوڙ ۾ مردس کـي چيو ''ٻـاهر نڪر نالائق، نـه تـه گلي ۾ ـ مو ٻڌي تيستائين لٽڪائيندو سان

جيستائين ساهه نه نڪرئي. مرڊس ڪپتان کي ڏسي ٿڌو شوڪارو ڀري، چاقو بند ڪري ٻاهر هليو ويو. ولڪس ٻوء چوڪري جو جسم نپاس ڪري وري ڪپڙو مٿان وجهي ڇڏيو. ڪپتان کي چيائين "مسٽر هاريڊبي! هڪ ڏينهن ايندو جڏهن ڪو نه ڪو هن کي ٻه ڪتي جي موت ماري ڇڏيندو." خير مسٽر ولڪس في الحال ته اها ڳالهه وساري ڇڏيو. اوهين مريض کي ڏسو، پر جي مري وڃي ته فوراً مونکي اطلاع ڪجو. ولڪس ڪنڌ سان ها ڪئي. ڪپتان وڃڻ لڳو "چڱو خداحافظ" "خدا حافظ."

ولڪس اندران در بند ڪري. هن کي بچائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو ۽ وس مان ڪونه گهٽايائين، سڄي رات هن جي مٿان ويٺو هو. رات نه پئي ڪٽي. هو هولي جو بخار توڙڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو ۽ جيترو وقت هن جي خدمت پئي ڪيائين، اوترو وقت ڪيس ٻنهن جون ڏيئون پئي ياد آيون. ٻاهر پهريدار صبح جو پنجين بجي پنج گهنڊ وڄايا. ولڪس جي اکين مان لڙڪ ڪريا ۽ هولي جو دم پرواز ڪري ويو.

جهاز هياڪ بندر گاهه تي لنگر انداز هو پيو سڀ عملو جهاز تي رهيو، باقي ڪپتان هاريئبي، نائب ڪپتان مرڊس، سرجن ولڪس ۽ چوٿون مسٽر هولسٽر، جيڪو ڪپتان جي اجازت سان آيو هو سي هياڪ جي بادشاهه جي دربار جي ٻاهرئين دروازي تي پهتا ته بادشاهه جو وڏو وزير ٽيڪومو هنن کي مليو. ٽيڪومو جو خيال هو ته ماڻهو ڪجهه گهٽ هجن. تنهن ڪري هن ڪپتان کان پڇيو ”ڪپتان، اوهين يقين سان چئي سگهو ٿا ته هنن سڀني جو اوهان سان گڏ هجڻ ضروري آهي؟ ڇاڪاڻ ته بادشاهه جي دربار ۾ فقط وڏي درجي جا ماڻهو هلي ٿا سگهن. تنهن کان سواءِ هي جيڪو گهڻن وارن وارو ماڻهو اوهان سان گڏ آهي سو ته مون کي بلڪل جانور قسم جو وحشي ماڻهو ٿو لڳي.“ ٽيڪومو مرڊس جي منهن ۾ ڏسي ورتو جيڪس جو ”ياد رکجانءِ، جي بادشاهه جي دربار ۾ ڪا گستاخي يا بيهودگي ڪئي اٿئي ته تلوار سان سر ڪپيو ويندءِ.“

”نه صاحب مان دربار جا آداب بجا آڻيندس ڪا به اڻوڻندڙ حرڪت نه ڪندس.“ مرڊس جواب ڏنو. ٽيڪومو نهايت مغرور مندي هو. قد جو ڊگهو هو. ڪنن ۾ سونا والا پيا هئس. عادت قيمتي ڪپڙي جو ڳاڙهو جبو پيل هوس. ڳلي ۾

سونو هار ڀڏل هوس ۽ هن سان گڏ جيڪو ٻيو عملو هو، تن کي ڳچين ۾ پتل جا ٻل پيل هئا، جن تي نانگن ۽ چيتن جون شڪليون ٺهيل هيون. در بار جا در ڪاٺ جا ٺهيل ۽ نهايت وڏا هئا. جن تي قديم جاني قوم جي جابلو باشندن جون تصويرون اڪريل هيون. جاني نهايت ئي طاقتور شيدي هئا جيڪي غلامن جو واپار ڪندا هئا.

ٽيڪومو هڪڙو هٿ ڪپتان ۽ سندس سائين ڏي ايو ڪيو ۽ ٻيو هٿ چپلهه تي رکيو بيٺو هو ته ٿوري دير ۾ در مان هڪڙو دربان شيدي وٽس آيو ۽ بادشاهه جو پيغام هن کي اچي ٻڌايائين. پوءِ ٽيڪومو اڳتي وڌي ولڪس جي ٽاءِ ٽيڪ ڪئي ۽ چيو ”بادشاهه سلامت اوهان کي اندر اچڻ جو حڪم ڪيو آهي.“ ائين چئي هو اڳيان ٿيو ته سندس عملي جا ماڻهو سجدي ۾ ڪري پيا ۽ هن ڪپتان کي ۽ سندس سائين کي وٺي در ڏانهن منهن ڪيو. دروازو زور سان اندران کليو ۽ آواز ٿيو ”بادشاهه سلامت جي دربار ۾ ڪير حاضر ٿي رهيا آهن؟“

ٽيڪومو جواب ڏيندي چيو ”جيو بيليشن جهاز جو ڪپتان هارينبي ۽ سندس سائي حاضر ٿيڻ ٿا چاهين.“

”انهن کي اندر وٺي اچڻ وارو ڪير هوندو؟“

”مان، بادشاهه سلامت جو وفادار ۽ ٻانهن ٻيلي، وزير اعلي- ٽيڪومو.“

”اندر اچو.“ جيئن هي اندر گهڙيا ته دروازي جي ٻنهي پاسي درجن کن پهريدار هٿن ۾ هنٽر جهليو آڪڙيا

ڀتا هئا ۽ تلوارون ۽ بندوقون ڪلهن ۾ لڙڪيون پيون هئن. ٻاهر بيٺل عملي جا شيدي، جيڪي ٽيڪومو سان گڏ هئا، سي پهرين دروازي تي بيهي رهيا. ٽيڪومو، ڪپتان ۽ سندس ساٿين کي وٺي ڊگهي گهٽي مان اڳتي وڌندو ويو ۽ هنن کي چيائين ”اوهان ته سڀ گورا آهيو نه؟ مهرباني ڪري ٻڌايو ته انگريزي ته سڀ سمجهو ٿا نه؟“ هولسٽر ٿورو گهٻرائجي ويو ۽ پنهنجي ساٿين ڏي ڏسڻ لڳو، جن سيني ڪي لهائيندي چيو ”ها.“ اهو ٻڌي هولسٽر هنن کي چيو ”منهن جي به مدد ڪجو.“ گهٽي ۽ جي ٻنهي پاسي ننڍيون ننڍيون ڪوٺيون ٺهيل هيون جن ۾ ڪئين غلام بند ٿيل هئا. هنن کي اندر ويندو ڏسي هو سمجهي ويا ته واپاري آهن. ڪوٺين مان مختلف قسمن جو صدائون اچڻ لڳيون ”ڪپتان صاحب! مون کي خريد ڪجو.“

”مون کي به خريد ڪجو. هتي مان مري ويندس.“

هولسٽر هنن جون صدائون ۽ منٿون ٻڌي عجب ۾ پئجي ويو ۽ پنهن کان ٿورو پوئتي رهجي ويو. هن هڪڙي ڪوٺي ۾ هڪڙواڇي چمڙي وارو غلام ڏٺو جنهن جي حالت تمام گندي هئي. دروازي جي شيخن مان هٿ ٻاهر ڪڍي، هن هولسٽر کي چيو، ”ڪپتان صاحب، جيڪڏهن اوهان ۾ ذرو به انسانيت جو ذرو آهي ته مون کي خريد ڪري هتان ڪڍو.“

”يا مسيح!“ هولسٽر عجب مان چيو ۽ هن کي ڏسڻ لڳو. ايتري ۾ ٽيڪومو ڪپتان ۽ پين کي وٺي دربار

جي در وٽ پهچي ويو. هو لسترڪدم ٽڪرو ٽڪرو وڏي وچي هنن کي پهتو، پنيان هڪڙي قيدي عصي ۽ چيس "جهنم جي منهن ۾ وڃو سڀ" "مڙي مرو." ٻي قيدي چيو. اهڙي طرح هنن اٽڪل ڏهاڪو کن قيدي ڏٺا جيڪي ڏار ڏار بند ٿيل هئا جن هنن کي منتون ٻه ڪيون تهڪهٽ وڏ ٻه ڳالهايو، ته ڪن هٿن مان ٻه پڻي جهليو. "مون کي بچايو." اهو آواز آخرين ڪوليءَ مان آيو. اهو هڪڙو پيرسن گورو هو. جنهن جي چيلهه ٻه جهول ڪائي وٺي هئي. ڏاڙهي ڪپهه جهڙي اڇي، ۽ مٿي جا وار ڪتل هئس، چرين وانگر لڳاتار بڪ بڪ پئي ڪيائين.

اڳتي وڌي گهٽي هڪڙي ٻاسي مڙي ته اڳيان پيا خاص پهريدار بيٺا هئا. ٽيڪومو هارينبي جي ٽولي جي اڳواڻي ڪندو پهريدارن سان خفيه اکرن ۾ ڳالهائيندو اڳتي هلندو ويو. آخرين دروازي مان مٿي هو هڪڙي هال ۾ داخل ٿيا. هال ۾ ڪئين شيدي نهايت ادب ۾ بيٺا هئا. پيا آفيسر ۽ منشي ٻه بيٺا هئا. جن هنن کي ڏسي ڪابه نئين ڳالهه محسوس نه ڪئي. ٽيڪومو هنن کي هڪڙي بهترين غاليچي تان اڳتي وٺي سامهون رکيل ڪاٺ جي ٽن اسٽولن جي سامهون وچي بيٺو. جيڪي ويهارو کن فٽ اچا ٻه پري هئا. انهن ۾ ٻه اسٽول نما تخت ننڍا هئا جن تي گل ٻوٽي جو عمدو ڪم ٿيل هو ۽ جيڪو تخت وچتي پيو هو سو انهن کان ڪجهه وڏو ۽ مٿيرو پيل هو ۽ سچو عاج ۽ سون سان مڙيل هو.

"هاڻ اوهان سڀ هتي بيهي رهو" نيڪومو ڪپتان

۽ سندس ساٿين کي چيو "۽ جي چاهيو ته ڀلي هڪ ٻئي سان ڳالهايو ٻولهايو." ايئن چئي، ٽهڪو مو اڳتي هليو ويو ۽ ڪپتان وارا اتيئي بيٺا رهيا.

"ڀلا ڪارا لنگورؤ!" مرڊس مغروري مان چيو.

"ٽڪي جا شيدي- پاڻ کي الائي ڇا پيا سمجهن!"

هارينبي چيس "بڪواس نه ڪر، جي ٿورو به هنن کي شڪ پئجي ويو ته تون دربار جي بي ادبي پيو ڪرين، ته هنن کي ايترو پاور آهي جو اٿي جو اتي منٽن ۾ مسي لاهي ڇڏيندو." مرڊس تي ڪو اثر ڪونه ٿيو ۽ چيائين "برابر پاور اٿن. پر ڏسجانءِ ويٺو ته مان انهن ڪتن کي ڪيئن ٿو غلام بنائي جهاز ۾ بند ڪريان."

"پر توکي شايد هنن پڃرن مان ڪنهن هڪڙي ۾ نه بند ڏسان" سرجن ولڪس چيس.

"اڇا! ته توکي اڇا ڪاوڙ آهي. شايد جيڪا ڇوري تنهن جي ڪئبن ۾ مري وئي هئي تنهن توکي تنهنجون ڌيئيون ياد ڏياري ڇڏيون آهن" مرڊس، هن کي هولي واري ڳالهه ياد ڏياري.

"خبردار جو منهنجن ڌيئن جو نالو ورتو اٿئي. مان تو جهڙي گندي ماڻهو جي واتان هنن جو نالو ٻڌڻ نٿو چاهيان."

"چڱو هاڻ مهرباني ڪري اهي ڳالهيون بند ڪريو ۽ ماٺ ڪري ويهو يا ٻي ڪا ڳالهه ڪريو." هارينبي هنن ٻنهي کي منع ڪندي چيو. هولسٽر هنن جي منهن ۾ ڏسڻ

لڳو. هن کي انهي جهيڙي جي ڪا خبر ڪانه هئي. البت هن کي شڪ پيو ته هي ڪو راز آهي جيڪو هن کان لڪايو ويو آهي. تنهن ڪري هو وڌيڪ ڌيان سان هنن جون ڳالهيون ٻڌڻ لڳو مگر هارينبي هنن جي گفتگو بند ڪرائي ڇڏي. هولسٽر نااميد ٿي ويو ۽ وري هارينبي سان ڳالهائڻ لڳو "مسٽر هارينبي! شيدين ڪي ڪنهن اجازت ڏني آهي جو گورن کي ٻيڙن ۾ بند ڪريو وڃنا آهن؟"

"ڳالهه اجازت جي ڪانهي-هولسٽر، هي سڀ پاور آهي پاور. هتي گورن کي پاور بند ڪيو آهي، نه ته انهن ۾ کي جهازن جا ڪپتان آهن ۽ ڪي ٻين ڌوهن جا ڌوهاري آهن."

"مگر هي ته گورا آهن!" هولسٽر چيو.

"ها، گورا آهن- انهن کي منهن جي طرفان مبارڪ ڏي."

هولسٽر ڪجهه دير ماٺ ڪري وري چيو "مان ته اڄ تائين ائين ٿي سمجهندو هوس ته شيدي سڀ جهوپڙين ۾ رهندا آهن ۽ هڪ ٻئي جو ماس کائيندا آهن!"

ٿوري دير ۾ ٽيڪومو اندران آيو ۽ ننڍن تختن مان هڪڙي جي سامهون ماٺ ڪري اچي ويٺو. پوءِ ٿوري ٿوري وقفي کان پوءِ ڪجهه اکر چوندو رهيو ۽ اندر موجود سڀ شيدي ڪنڌ هيٺ جهڪائي ٻڌندا رهيا.

"هي بادشاهه بلملاح جو تعارف پيو ڪرائي ۽ هن جا عجيب غريب خطاب پيو ٻڌائي" ولڪن هولسٽر کي ٻڌايو.

ٿوري دير ۾ بادشاهه جا ٻه باڊي گارڊ جن جي هٿن ۾ ننگيون تلوارون هيون سي آيا ۽ وچئين تخت جي پاسن کان بيهي ڪنڌ جهڪائي وري سڌا ٿي بيٺا. خاص ماڻهن ۽ هاريتبي ۽ سندس ساٿين به ڪنڌ جهڪايا. ننڍي درجي جي دربانن ڪنڌ غاليچي تائين هيٺ جهڪائي سجدي ۾ ڪري پيا ته ايتري ۾ کڙڪو ٿيو. بلملاح جي قدمن جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. جيڪو تخت تي اچي ويٺو هو. ”هاڻي پاڻ ڪنڌ مٿي ڪري ٿا سگهون“ ولڪس آهستي مولسٽر کي ٻڌايو. ٽيڪومو ڪجهه اکر چيا ۽ سيني منهن سامهون ڪيا پر هاڻ هنن کي هٿ، پاسي ڪيڏانهن به ڏسڻو نه هو.

بلملاح نهايت بدشڪل ۽ ٿلهو شيدي هو. جنهن جي ڇاتي ڇاتيءَ تي رکي هئي ۽ ڪن ڪلهن تي رکيا هئا. ڪنڌ سڌا ڏسڻ ۾ ڪونه ٿي آيو. منهن اهڙو ڪارو هوس جو ڏونهون. سندس هڪڙي، هڪڙي ٻانهن، چڱي ڀلي جوان جي رانن جهڙي ٿلهي ۽ ٽنگون جهڙا ڪارا ۽ ڄاڙا ٿنيا. تمام ڊگها ٻه باڊي گارڊ بندوقن سان هن جي بلڪل پٺيان بيٺا هئا. هڪڙو بندري قد جو غلام سندس پيرن وٽ هيٺ، ويٺو هو. چيلهه ۾ خنجر ٻڌل هوس، جيڪو هڪڙي خوبصورت مياڻ ۾ بند هو. دربان حاضر ٿيل سيني ماڻهن کي شڪي نگاهن سان جاچي ڏسي رهيا هئا. ننڍن تختن سان هڪڙي تي ٽيڪومو ويٺو جيڪو بادشاهه جو وڏو وزير هو ۽ ٻئي تي هڪڙو بلڪل پوڙهو ۽ اپرو شيدي

اچـي وينو جيڪو بادشاهه جو خاص صلاحڪار هو. هـو ابترو ته پيرسن هو جو هن جا هٿ به پٺي ڏڪيا. بلملاح تيڪومو ڪـي ڪجهه چيو. تيڪومو وري هارينبي ڪـي چيو، ”ڪپتان! بـه قدم اڳيرا ٿيو، بادشاهه بلملاح اوهان جي ماٺهن هٿان آندل ٻيٽين ۾ بنـد تيل سوکڙيون ڏٺيون آهن ۽ خوشيءَ سان قبول ڪيون آهن.“

”بادشاهه سلامت سوکڙيون قبول ڪيون ان لاءِ اسين سندس شڪر بجا ٿــا آڻيون. وڏيڪ ڪين ٻڌايو تـه اڃا به ڪي وڌيڪ بهترين سوکڙيون مون پاڻ سان گڏ آنديون آهن- جيڪي مان هنن ڪي روبرو حاضر ٿي ڏيڻ ٿو چاهيان.“

تيڪومو هـن جـي ڳالـهه بادشاهه ڪـي ترجمو ڪري ٻڌائي ۽ بادشاهه هٿ مٿي ڪنيو. پيرن ۾ هيٺ ويٺل دربان ٽپ ڏئي اٿيو ۽ هٿ اڳتي وڌايائين. هارينبي هڪڙو بـند تيل لفافو هـن ڪي ڏنو ۽ هن اهـو لفافو وٺي بادشاهه ڪي ڏنو. لفافي ۾ بـرطانيه جـي بئنڪ جو پنج سؤ ڊالرن جـو چيڪ پيل هو. بادشاهه آمريڪا جي بئنڪن جا چيڪ قبول نه ڪندو هو. چيڪ وٺي ٻيڙتي صلاحڪار ڏي وڌايو. ويو جنهن چيڪ پڙهي ڏنو ۽ ڪنڌ سان هاڪار ڪري صحيح هجڻ جي تصديق ڪئي ۽ چيڪ وري تيڪومو جي حوالي ڪيو جنهن وري واپس بادشاهه ڪي ڏنو. ”بادشاهه سلامت اوهان جـو شڪريو ادا ٿـو ڪري“ تيڪومو ڪـپتان ڪي ٻڌايو. ”مهرباني، ۽ هي بيون شيون بادشاهه سلامت جي دلچسپي ۽ وندر لاءِ آنديون آڻيون- قبول پون.“

هاريئبي مردس ڏي ڏنو ۽ هن هڪڙي عاج جي خوبصورت پيتي بند ٿيل حالت ۾ دربان جي حوالي ڪئي. هيٺ ويٺل دربان پيتي کولي بادشاهه جي اڳيان رکي- بادشاهه ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪاڻ لڳو. پيتيءَ ۾ فرانس جا ٺهيل ٻه خوبصورت پستول هئا. هڪڙو پستول ڪيڏي بادشاهه ان جو ڳن جاچي ڏٺو جنهن تي بهترين نقش نگار هئا. پوءِ ڪاڪ ۾ هٿ وجهي مذاق ڪندي پستول جو منهن ٽيڪومو ڏي ڪري ڪاڪ دٻايائين ته ٽيڪومو جو ٻت ڏڪڻ لڳو جنهن تي بادشاهه وڏيڪ ڪليو. آخر پستول واپس پيتي ۾ وجهي ڪجهه جسلا چيائين. ٽيڪومو ڪپتان کي ٻڌايو ته بادشاهه سلامت چوي ٿو ته پستول تمام بهترين آهن ۽ کين ڏاڍا پسند آهن. هن وري چيو ته بادشاهه سلامت چوي ٿو ”سوکڙيون ته اوهان ڏنيون مگر مونکي افسوس آهي جو بروقت مون وٽ غلام ڪينهن جيڪي اوهان کي ڏئي سگهجن. ها، باقي فقط هڪ هفتو ترسو پوءِ اوهان کي غلام ملي ويندا. هفتي کان وڌيڪ وقت نه لڳندو.“

”مگر جناب، اڳئين ڀيري بادشاهه مون سان زبان ڪئي هئي ته ڏيڍ سؤ غلام اسان کي ڏيندو ۽ هاڻ وري ٿا چئو ته في الحال غلام ڪينهن، اها ته نهايت افسوس جهڙي ڳالهه آهي.“ هاريئبي سهن گهنجائي ٽيڪومو سان ڳالهايو. ٽيڪومو اهي اکر بلملاح کي ٻڌايا جنهن تي اول هن هڪڙو هٿ گوڏي تي هنيو ۽ وري ٽيڪومو کي ڪجهه چيو- ايتري ۾ هيٺ ويٺل دربان يڪدم خنجر ۾ هٿ وڌو.

ٽيڪومو ڪپتان کي چيو ”بادشاهه سلامت کي اوهان جا گفتا پسند نه آهن. ڪير به هنن کي سندن ڪيل واعدي تي زور نٿو ڀري سگهي. بهرحال هو اوهان کي هن گستاخي جي معافي تو ڏئي ڇاڪاڻ ته اوهين اسان جا پراڻا گراهڪ آهيو ۽ دوست آهيو، نه ته هن گستاخي جي سزا دڪاندڪ ثابت ٿي سگهي ٿي.“

هارينبي ٿورو تڏو ٿي چيو ”اسين ان لاءِ بادشاهه جا شڪر گذار آهيون. مان سمجهان ٿو مهڙ وارين ڪولين ۾ جيڪي غلام بند آهن سي شايد هنن ٻين واپارين کي ڏئي ڇڏيا آهن جيڪي اسان کان اڳ دربار ۾ حاضر ٿيا هوندا!“

”ها، اهي ڏنل آهن“ ٽيڪومو چيو.

”۽ جيئن ته انهن سان بادشاهه سلامت واعدو ڪري چڪو هوندو ۽ سندن واعدو سڄي دنيا ۾ مشهور آهي. تنهن ڪري شايد اهي غلام مونکي نٿا ملي سگهن!“ هارينبي سجائپ ڪري ٽيڪومو سان ڳالهايو.

”هائو“ پوءِ ٽيڪومو ۽ ٻيڙو صلاحڪار ٿورو کليا. انهن کي ڏسي بادشاهه به ٺهڪ ڏنو. پوءِ ٽيڪومو کي ڪجهه چيائين. ٽيڪومو وري ڪپتان کي چيو ”بادشاهه بلملاح چيو ٿو. هياڪ جو شهر اوهان پنهن جو شهر ڪري سمجهو. اوهان جا خلاصي ۽ ٻيو عملو نهايت آزادي سان شهر گهمي ٿا سگهن. باقي ڪپتان ۽ چند ٻيا آفيسر اڄ رات بادشاهه جا مهمان آهن.“

هارينبي چيو ”عملي کي شهر گهمڻ جي اجازت لاءِ مان عملي جي طرفان بادشاهه جو شڪريو ادا ٿو ڪريان

۽ مان ۽ منهنجا آفيسر رات جو مهماني مهل حاضر تيندا سين." تيڪومو ڪند سان ها ڪندي چيو، "هاڻ اوهين وڃي سگهو ٿا." پوءِ هن کي دربار کان ٻاهر آندو ويو.

جهاز جي ڊيڪن ۾ بند غلام شيدي ڏاڍا مايوس هئا. اڳئين بلووي کان پوءِ ڪيوڪي صفا همت هاري ڇڏي هئي. هر ڳالهه ۾ فقط ٻاهرين دل سان ها ۾ ها ملائيندو رهيو. جيڪو ننڍو وڏو شيدي يا گورو جئين چوندو هوس تيئن ڪندو هو. هڪ ته هو بيمار هو ٻيو ته بزدل به ٿي پيو هو. ٻيا غلام اڳي ئي ڊڄڻا ۽ بيڪار ماڻهو هئا. هاڻ آڊوڪي جو ڪوبه دل وارو ساٿي نه رهيو هو. تنهن ڪري سڀ سڙو دل جو دل ۾ پيو هنڊائيندو هو. هو سوچي رهيو هو ته جيئن پکي هڪڙي ڪنيڙاتي سان اڏامي نٿو سگهي ۽ تاري ٿيڙ کان سواءِ هوا ۾ مٿي لڏي نٿي سگهي تيئن اڪيلو آڊوڪو به ڪجهه ڪري نٿو سگهي. ڪٽنب ۾ اهڙو ڪوبه باقي نه بچيو هو جنهن جو آسرو ڪري سگهجي. ڪم وارا جوان سڀ موت جي منهن ۾ هليا ويا هئا. ۽ هاڻ آڊوڪو وڏيڪ زنده رهڻ کان بيزار ٿي پيو هو.

سج لٿي مهل ڪپتان بلملاح جي دعوت تي ويو. سڄي دربار ماڻهن سان پيري پئي هئي. جنهن ۾ ٻين جهازن جا ڪپتان، آفيسر، دربان ۽ ٻيا شيدي وغيره سڀ حاضر هئا. ڪجهه دير کان پوءِ سڀ حاضرين پلٿي هڻي غاليچن تي ويٺا ۽ بهترين قسم جا طعام پيش ڪيا ويا جن ۾ پڪل

گوشت، پکي ۽ مختلف قسم جون ڀاڄيون وغيره شامل هيون. سيني گرم گرم کاڌو هٿن سان کاڌو پئي سندن مٿان ڪئين شيدي هٿن ۾ وڏيون جهليون کڻيو بيٺا هئا جن سان مکيون پئي هڪليائون ۽ هوا به پئي جهليائون. درين کي ڪاٻه چاري وغيره لڳل ڪانه هئي جنهن ڪري مکين جا جهنڊ اندر ٻاهر پئي آيا ويا. انگريزي ۽ فرانس جو شراب تمام گهڻي انداز ۾ موجود هو. تنهن کان سواءِ ديسي تاڙي به موجود هئي. هاربنبي کي هٿن سان رس وارو ٻوڙ کائڻ نه پئي آيو. سندس هٿ پئي سڙيا ۽ ٻوڙ جي رس هٿن کان وهي ڏونئن تائين ٻهچي هيٺ گلم تي پئي ڪري. کاڌو کائيندي هن بلملاح کي تيڏي اک سان ڏٺو پئي. هن کي بادشاهه تان ڪل پئي آئي پر وري به هن جي نيڪي ڪري رهيو هو. هن کي اها خبر هئي ته هو وڏو مطلبي ۽ رکي طبيعت جو ماڻهو آهي پر جي خوشامد ڪبس ۽ راضي ٿي پيو ته پنهن سان ڪيل واعدو ٽوڙي غلام ڏيڻ ۾ دير ڪونه ڪندو چاڪاڻ ته بلملاح لالچي وڏو هو. ڪپتان کي اها خبر هئي.

جڏهن کاڌو کائي فارغ ٿيا ته سڀ ڇٽا اٿي ان ڪري پر واري هال ۾ داخل ٿيا جتي ڪئين ميزون ۽ ڪرسيون قطار ۾ رکيون هيون. ميزن تي پتن جون تاشون ۽ ٻئي قسم جا جوئا جا ٽاٽ ۽ ڇڪا ڏارا وغيره پيا هئا. سڀ جوئا کي لڳي ويا ۽ سگريٽن جو دونهون سڄي هال ۾ ڀرجي ويو. سيني پنهن جي واسڪوٽن ۽ صدرين جا کيسا

ڪولسي ڇڏيا. پانهون ڪنجي ڇڏيون ۽ نيڪتايون ۽ بوء وغيره ڏيرا ڪري ڇڏيا. ڪلن جا ڏاڪ ٽا ٻنجي وبا ۽ هال ۾ ڪڻين قسم جون دانهون ۽ هوڪرو پئي ويو. خوب جوٺا هلي. هارينبي بـه جوٺا ڪٺي پر ٻين ڪان گهٽ. هن ٻه ڪجهه ڊالر هارايا. هڪڙي ڪپتان چئي لڪي لفافي ۾ بند ڪري هارينبي کي ڏنـي. هارينبي چئي پڙهي هن کي چيو "نهايت افسوس!" ٿوري دير ۾ آمريڪي سڀ اٿيا. چئي ڏيڻ واري ڪپتان ويجهو اچي، بيوقوفن وانگر ڏسندي چيو "مسٽر هارينبي! مون پرائي امانت جا ڏهـ هزار ڊالر هارايا آهن! هاڻ مان ڪيڏانهن وڃان، ڇا ڪريان!" ايتري ۾ هڪڙو شيدي ٽري ۾ وسڪي جون ڪجهه بوتلون کڻي هارينبي جي پاسي کان ٽپيو. هارينبي يڪدم انهن مان هڪڙي بوتل کڻي ورتي. "اچي هي وسڪي پي غم غلط ڪر." هڪڙو دربان هارينبي وٽ آيو ۽ چيائين "بادشاهه چوي ٿو تہ تون مزي سان راند نٿو ڪرين." "بادشاهه کي وڃي چئو مان معافي ٿـو چاهيان. مان وڌيڪ راند ڪرڻ پسند نٿو ڪريان. مونکي جلد واپس وڃڻو آهي جو صبوح جو سويري جهاز هاڪاري ويندس تنهن ڪان سواءِ مونکي اوجاڳو آهي ۽ اڄ رات ننڊ بہ ڪرڻي اٿم. تنهن ڪري معافي ٿو چاهيان."

"صبوح جو! پنا غلام وٺڻ جي؟"

"ها. مان وڌيڪ ترسي نٿو سگهان. اڳتي وڃي ڪتان غلام خريد ڪندس." دربان اهو نياپو بادشاهه کي ڏنو ۽

بادشاهہ ٽورو ڪلي ٽيڪومو کي ڪجهہ چيو. هن وري ڪپتان کي ٻڌايو تہ "بادشاهہ چوي ٿو ٻن ٽن ڏينهن جي ڪا وڏي ڳالهہ ڪانهي. نهايت بهترين قسم جا غلام اڄڪلهہ وارا آهن. ونيءَ پوءِ هليا وڃجو." هارينبي چيو "ترسڻ مان بہ چاهيانٿو پر جن جون رقمون آهن تن وقت جي سخت پابندي لڳائي ڇڏي آهي. اسان بادشاهہ جي همت کي تسليم ٿا ڪريون هو بلڪل جلد سڀ ڪجهہ ڪري ٿو سگهي مگر هن دفعي اسان کي معافي ملي، ٻئي دفعي وري اينداسين ۽ واپار ڪنداسين." ايئن چئي، بادشاهہ جو سلام ڪري پوئتي هٽيو.

"ترس." ٽيڪومو پنهنجي سڏ ڪيس. هارينبي واپس وريو. بلملاح ڪجهہ چيو. جنهن جي پنهنجي ٽيڪومو چيو "بادشاهہ چوي ٿو تہ توهان اسان جا پراڻا گراهڪ آهيو، خالي هٿين توکي وڃڻ نہ ڏيندو، تنهن ڪري توکي في الحال پنجويهہ غلام ڏنا ٿا وڃن جوڪي نهايت بهترين قسم جا غلام آهن ۽ بادشاهہ خاص طرح پنهنجي دربار ۾ رکائي ڇڏيا آهن." "بادشاهہ جا اهي وڏا احسان پر پوءِ بہ تہ اڃا هڪ سؤ پنجويهہ غلام ڪپتان ٽن ڪپتان خريد ڪرڻا پوندا." ٽيڪومو هن جي ڳالهہ بلملاح کي ٻڌائي. پوءِ ڪپتان کي پانهنجي ۾ هٿ وجهي ڪجهہ پاسي تي وٺي اڪيلائيءَ ۾ ڳالهايائين. "توکي خبر آهي تہ ڪناري تي يورپيئن جا بہ جهاز بيٺا آهن." "ها- بلڪل بيٺا آهن." "هڪڙي جهاز جو ڪپتان صفا الڙ قسم جو ماڻهو آهي.

عملو به بلڪل معمولي اٿس. پئسي جو به حال ڪونهيس.
بادشاهه کان اجازت وٺي درياءَ جـي رستي اندر ويو آهي.
اول ته غلام خريد ڪري ڪونه سگهندو جي خريد ڪري
ايندو نه محصول ڀري ڪونه سگهندو." "پوءِ!" "پوءِ اهو
ته تن ڏينهن کان بندر تي بيٺو آهي. سندس چـاڙتا ٻيڙيون
ڪاهي ملڪ اندر ويا آهن گوٺن مان غـلام خريد ڪرڻ.
اسان ٻڌو آهي ته ستر اسي غلام خريـد ڪيا اٿن ۽ سيائي
سوح جو شهر ۾ پهچي ويندا. بادشاهه سلامت جـو چـوڻ
آهي ته هڪ ته هو محصول نه ڏيئي سگهندا، ٻيو ته گهٽ
درجي جا ماڻهو آهن ۽ ٿيون تـه نهايت ڏکيا ماڻهو آهن.
تنهن ڪري انهن جو ڪو نقصان ٿيو ته بادشاهه کي ان
جو ڪو ڏک ڪونه ٿيندو. اهي غلام هارينبي کـي ڏياريا
ويندا چاڪاڻ ته هو ڏيتي ليتي جو بلڪل سڌو آهي. اجا
به جيڪڏهن توکي وڏيڪ گهرج هوندي ته پنجويهه غلام
ٻيا به پيدا ڪري ڏيندو: تنهن ڪـري ڪپتان صاحب،
فقط هڪڙي ڏينهن جـي ڪري پنهن جـي ڪيپ چو ٿو
فنائين." هارينبي بلملاح جي منهن ۾ ڏٺو ته هن به ڪليو.
"بادشاهه سلامت کي ٻڌايو ته منهن جو هن ۾ پورو ڀروسو
۽ يقين آهي. بادشاهه ڏاڍو بااثر آهي. پر ايترو چئوس ته هن
مهم ۾ جيڪڏهن اسان جو ڪو نقصان ٿيو ته اهو بادشاهه
کان ڪري نه سمجهنداسين ۽ جي پورچوگيزن کي تڪليف
پهتي ته ان لاءِ اسان کي ڪجهه نه چيو وڃي ۽ اسان کي
يقين آهي تـه ان حالت ۾ هـو اسـان کي ڪا سزا وغيره

نہ ڏيندو.“

”ٻيو ڪو طريقو نٿو ٿي سگهي؟“ ٽيڪومو همت مٿي ڪري ڪپتان کان پڇيو.

”نہ، ٻيو ڪوبہ طريقو ٿي نٿو سگهي، اوهين مونکي پنهنجا ٻہ ماڻهو ڏيو جيڪي منهنجن ماڻهن سان گڏجي وڃن ۽ اها جاءِ ڏيکارين جتان غلام کسيا وڃن. ان لاءِ اسين هنن کي هرهڪ غلام جا وڌيڪ ڊالر اتي جو اتي ڏينداسين.“

”ويهہ ڊالر تمام گهٽ آهن. ٽيهہ ٽيهہ ڊالر هنن کي ڏجو.“ ٽيڪومو چيو.

”هلو سائين پنجويهہ ڊالر في غلام ڏينداسين.“

”ٽيهہ ٽيهہ ڊالر تہ هنن کي بادشاهہ وٽ جمع ڪرڻا پوندا. باقي هنن جي محنت ان کان سواءِ ٿيندي.“ ٽيڪومو چيو.

”چڱو سائين ٽيهہ ڊالر قبول آهن وڌيڪ اوهان چاڙهو اوهان جا ماڻهو چاڙهن. ان کان مٿي نہ ڏئي سگهنداسين.“

اڃان منهن اونداهي هئي تہ نائب ڪپتان مردس جي اڳواڻي ۾ ٻارنهن ڄڻن جو هڪ جٿو بندوقن ۽ تلوارن سان تيار ٿي بلملاح جي ٻن شيدين سان گڏ درياءَ تي ويو. ٻن ڊالر انهن ۾ شامل هو، مگر هن کي ضمير سخت ملامت ڪري رهيو هو. دل ۾ چوڻ لڳو ”يا خدا! ماڻهو ڇا ٿيو ڪريان.“ جيتوڻيڪ ٻن ڊالر خدا ۾ يقين نہ رکندڙ هو مگر وقت جي حالت کيس بار بار خدا ياد ٿي ڏياريو. هن

جي دل ۾ ڪا شيءِ هئي جنهن هن کي خدا ۾ اميد ۽ هن جي رحم جي ضرورت محسوس ڪرائي هئي. جيتوڻيڪ خشڪيءَ تي هن ڪڏهن خدا کي ياد ڪرڻ جي ضرورت محسوس نه ڪئي مگر هتي هن کي خدائي طاقت جي سهاري کان سواءِ ٻي ڪا واٽ ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي آئي. ٻي حالت ۾ هو چريو ٿي پوي ها. هن کان اڳي ٻن بار لڙايون ڏٺيون هيون، انهن ۾ حصو به ورتو هئائين ۽ ڪئين آرٽيڪل به لکيا هئائين. سندس زندگي موت جي چنبي ۾ اچي چڪي هئي؛ پر اها جنگ هئي ۽ ڪنهن سبب جي ڪري جنگ ٿي رهي هئي ۽ ڪن اصولن جي تحت لڙائي ٿي رهي هئي جنهن ۾ هٿيار استعمال ڪرڻ، مرڻ ۽ مارڻ جائز سمجهيو پئي ويو. ساڳي طرح هن وقت به سندس هٿ ۾ بندوق هئي ۽ ڪنهن کي مارڻ جي نيت سان اڳتي وڌي رهيو هو، پر ... سندس ضمير جي سراسر خلاف هو. هن سان گڏ ... ٻيا ڏاڙهيل هئا تن کي اهوئي احساس هو ... ڪرڻ جي عيوض هنن کي پنج پنج ڊالر انعام ملندو.

صبح جو فجر ... درياءَ جي مٿان ڌنڌ ۽ ڪوهيڙو ... ڪجهه هو، ڪا شي ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي آئي. ڪپڙا پسي ... ويا هئا ۽ سواءِ ماڻهن جي ڳالهائڻ جي، ٻيو ڪجهه ... بدن ۾ ڪونه ٿي آيو. درياءَ جي ڪنارن تي وڏن وڻن جون چوٽيون ٿوريون ٿوريون ڏسڻ ۾ آيون ٿي ۽ ... جي چڻ چڻ به بدن ۾ پئي آئي. جيئن سج اڀرندو ... ويو تيئن ڪوهيڙو به جهڪو ٿيندو ويو. ڪجهه دير

ڪان پوءِ رات وارو انڌيرو ۽ مونجهه ختم ٿي وئي. ڪوهيڙو به ختم ٿي ويو ۽ سج صاف ڏسڻ ۾ پئي آيو جنهن ڪري گرمي وڌڻ لڳي. جيئن اڳتي پئي ويا تيئن ٻيلي جا وڻ به گهاٽا ٿيندا ويا. هاڻ گرمي جي شدت ايتري وڌي وئي جو ساهه ٻوساٽجڻ لڳو. هي هياڪ بندرگاهه کان پنج ڇهه ميل پري هئا. جتي گاهه ۽ ٻوٽا درياهه جي ڪپ تي بيٺا هئا ۽ ڪي گاهه ته درياهه جي پاڻيءَ ۾ بيٺا هئا. آهستي آهستي درياهه جو پيٽ سوڙهو ٿيندو ويو. وڻن جا جهنڊ ۽ انگورن جون وليون پاڻيءَ جي مٿان جڪڙيون پيون هيون. خلاصي ٻيڙيءَ ۾ وهنتا پيا هئا ۽ وليون وڍي سندن تلوارون ٿي منڌيون ٿي ويون هيون. سنهن جيتن ۽ ڪت جا مڇا هنن جي منهن ۽ وات ۾ پئي پيا. ڪناري وارن وڻن مان پکين جا آواز ۽ جهنگلي جانورن جون دانهون ٻڌڻ ۾ پئي آيون. اچانڪ هڪڙي خلاصي فائر ڪيو ڊن ٻار ڏٺو ته هڪڙو چيتو ڪناري وارن وڻن جي ڏار تي ويٺو هو ۽ ڏک گسي وڃڻ جي سبب ڪهڙيون ڪندو هڪڙي وڻ تان پئي ٽي ٽپ ڏيندو پري پڄي ويو. شيدي خلاصي جي حالت ڏسي ڪلڻ لڳا جنهن تي هڪڙي خلاصي تلوار سان هنن تي حملي ڪرڻ خاطر لوڏو ڪاڍو ته مردس يڪدم ٻانهن کان جهلي منع ڪيس ۽ مٿي ۾ ڏک بسه هڻي ڪڍيائينس. آخر هو اڳتي وڌندا ويا. ڊن ٻار درياهه جي ڪناري تي ڪٿين واڳون ڏٺا جيڪي هنن جي ٻيڙي کي ڏسي پاڻيءَ ۾ ٻڄندا ٿي ويا. اڃا اڳيرو ويا ته هنن

جهنگلي ڍڳا ڏٺا جيڪي درياءَ جي ڪپ تي ڪاوڙيا بيٺا هئا. ڪٿين پولڙا به وڻن تي چڙهي ٽپيا ۽ ڪڏيا مگر انهن کي ڏک هڻڻ تمام مشڪل هو. هڪڙي هنڌ پولڙن هنن تي زبردست حملو به ڪيو هو ۽ ٻه ماڻهو زخمي ڪري وڌا هئائون. شيدين حڪم ڪيو ته هتي ٻيڙي کي موڙي ڪناري تي هلو. اتان درياءَ ۾ موڙ به هو ۽ وڻ به ڏاڍا هئا. ٻن ٻار جي هٿ ۾ به تلوار هئي ۽ وليون پئي وڍيائين ته هڪڙي هنڌ سڪل ٻنگهرن ۾ ڦاسجي ويو ۽ وٺي دانهون ڪيائين. ٻين خلاصين ٻانهن مان جهلي ٻاهر ڇڪي ڪڍيس ته قميص ڦوندا تي ويس. ٻن ٻار ٽڪي ٽٽي ڪناري تي ويهي رهيو. آخر لاچار اٿڻ وارتي ڪيائين ته شيدين سيني کي ڇيوته هتي ويهي رهو. سڀ هيٺ ڪناري تي لهي ليٽي پيا، ڪن کي ته ننڊ ڪٺي وٺي پر جيتن هنن کي ڏاڍا چڪ پاتا. جيئن ته اتي درياءَ جي موڙ سبب ڪناٻ هئي، ۽ پاڻي به ٿانگهو هو. تنهن ڪري ڪنهن به پاسي ڪاڻ ڪا ٻيڙي وغيره اچي ها ته اهي انهن کي ڏسڻ ۾ ڪونه اچز ها. ٿانگهي پاڻيءَ وٽ ٻيهڻ جو مطلب اهو هو ته جنهن وقت حملو ٿيندو ته، جي ڪو به غلام وغيره هيٺ ٽپو ڏيندو ته ٻڏندو ڪونه ۽ آسانيءَ سان جهلجي سگهجندو. مرٻس به اها جڳهه پسند ڪئي. هنن کي هتي ڇڏي شيدي پورچوگيزن جي ٻيڙي کي ڏسڻ لاءِ اڳتي هليا ويا تيستائين مرٻس به خلاصين سان گڏ اتي ئي سمهي رهيو. ٻن ڪلاڪن

کان پوءِ شيدي ٻوڙندا واپس آيا. انهن ۾ هڪڙو انگريزي ڄاڻندو هو. تنهن مرڊس کي چيو ”پندرهن منٽن ۾ پورچوگيز هتي پهچڻ وارا آهن.“

”ٺيڪ. ڪهڙيون ٻيڙيون آهن“؟

”پنج.“

”پورچوگيز ڪيترا آهن؟“

”ڏهه ڄڻا آهن- هر هڪ ٻيڙي تي ٻه ٻه ڄڻا ويٺا آهن.“

”ڏاڍو سٺو هاڻ مقابلو سولائيءَ سان ٿي سگهندو.“

”هاڻ اسان کي ڏالر ڏيو ته اسين وڃون. اسان جي ڊيوٽي ختم ٿي“ شيدين نائب ڪپتان کي چيو.

”اڳواٽ هڪڙي پائي به نه ڏينداسين. غلام هٽ ڪرڻ کان هڪڙو سيڪنڊ به اڳواٽ رقم نه ڏينداسين“

شيدي ڪاوڙ جي پيا. پر لاچار ماٺ ڪري ڪناري وارن وڻن ۾ لڪي ويا. مرڊس پنهنجن ماڻهن کي بندوقن سميت تيار ڪري قطار ۾ ويهاري لڪائي ڇڏيو. پورچوگيز به ڏاڍي خوشي مان پئي آيا ته واهه جو شڪار هٿ لڳي ويو آهي ۽ اڄهو هاڻ بندر گاهه تي رسياسين. فائدو به تمام گهڻو ٿينداسين. هيڏانهن مرڊس پنهنجي همراهن کي هدايت ڪئي ته حڪم ملڻ کان اڳ ۾ ڪو به فائر نه ڪري ۽ جنهن وقت مان حڪم ڪريان ته يڪدم سڀ ڄڻا هڪ آواز ۾ فائر ڪجو. هر هڪ ٻيڙي تي ٻه ٻه پورچوگيز ويٺل آهن، هڪڙو اڳيان ٻيو پٺيان. اوهين به نمبر وار هرهڪ تي شست ٻڌجو ۽ ڏهن ئي ڄڻن کي

يڪمشت ڏڪ هڻجو. باقي ٻه خلاصي انهيءَ تاڙ ۾ رهن
ته جيڪڏهن اتفاق سان ڪنهن جو ڏڪ گسي وڃي ته
انهي تي اهي فائر ڪن. اچا ٻه جيڪڏهن ڪو پورچوگيز
بچي وڃي ۽ ڀڄڻ جي ڪوشش ڪري ته ان تي حملو
ڪري تلوار سان مارجو. تنهن کان پوءِ غلامن تي قبضو
ڪيو ويندو. اهي هدايتون ڏئي هنن کي وڻ جي جهپٽن
۾ لڪائي ويهاري ڇڏيو.

ڪجهه دير کان پوءِ پورچوگيزن جي ويجهو اچڻ جو
آواز ٻڌڻ ۾ آيو. سڀ ٻيڙيون قطار ۾ پئي آيون. ٻارنهن
ٻارنهن ڇڙا غلام هرهڪ ٻيڙيءَ کي هاليسن سان هلائيندا
پئي آيا. سيني جي ڪچين ۾ يڪيون سنگهرون پيل هيون
۽ هڪ ٻئي سان گڏ ٻڌا پيا هئا.

ٻنبار تين نمبر پورچوگيز تي نشانو ڪريو بيٺو هو.
اهڙي طرح سيني جي بندوقن جون ناليون هنن تي کپي
ويون. اوچتو مرٻس حڪم ڪيو ”فائر“ حڪم ملڻ شرط
بندوقن جا ڪڙڪاٽ ٿيا ۽ سڀ پورچوگيز ڏڪ لڳڻ شرط
وڃي پاڻيءَ ۾ ڪريا. جنهن کي ٻن بار ڏڪ هنيو سو
ٻيڙيءَ ۾ ئي هيٺ جهڪي ويو ۽ ڏڪ گسي ويو هوس.
حقيقت ڪري ٻن بار جو ڏڪ نه لڳو هو مگر هن فائر
ڪيو ئي ڪونه هو. پورچوگيز هيٺ نئوڙي بندوق کڻي
۽ ٻنبار جيئن هيٺ لٿو ته هن مٿس بندوق جو نشانو ٻڌو.
تيستائين ٻنبار مٿس فائر ڪيو مگر هو ٻيڙيءَ جي پٺيان
لڪي ويو. ايتريءَ ۾ مرٻس جا ماڻهو تلوارون هٿ ۾ ڪري

پاڻيءَ ۾ گهڙي پيا. ٻن بار اڳتي ڪونه وڌيو. هن جي لاءِ خون ڪرڻ ڪو ڏکيو ڪونه هو مگر هن کي خبر هئي ته بيگناهه خون ڪرڻ آسان ڪونهي. هن ڏٺو ته سنڌس ساٿي ٻيڙين تي چڙهي ويا ۽ غلامن کي ماريندا هيسائيندا پٺي آيا. ڪن کي تلوارن جي ڌڪن سان زخمي به ڪري وڌو هئائون. درياءَ جي پاڻيءَ ۾ رت جون لهرون پئي هليون. سيني کي وٺي اچي پنهن جي ٻيڙي ۾ چاڙهيائون. هڪڙي پورچوگيز ٻيڙين وٽان دانهن ڪري چيو ”خدا جي واسطي منهن جي مدد ڪريو.“ مگر ڪنهن به سنڌس مدد نه ڪئي. سڀ غلامن کي ٻيڙيءَ ۾ چاڙهڻ ۾ مصروف هئا. ٻن بار جي بندوق به پاڻي ۾ ڪري پئي مگر هو سنڌس مدد لاءِ اڳتي وڌي ويو. بادشاهه جا چاڙتا شيدي غلامن کي پنهن جي ٻولي ۾، مات ڪرڻ لاءِ چئي رهيا هئا. هنن ملت ڪئي ڪئي- چو جو کين خبر هئي ته هڪڙن جي غلامي مان چئي ٻين جي حوالي ٿيا آهيون- ڪو فرق ڪونهي. هنن مان ڪوبه مئو ڪونه هو. هنن کي جهازتي هڪ سال کان به وڌيڪ عرصو گذري چڪو هو ۽ هڪڙن جي هٿان ٻين وٽ ست اٺ دفعا وڪامندا رهيا هئا. تنهن ڪري هنن لاءِ هي به ڪا وڏي ڳالهه ڪانه هئي. مربس غلام ڪٺي رهبر شيدين کي رقم ڏني ۽ غلام پنهن جي قبضي ۾ ڪري ڇڏيا. هاڻ هنن کي وٺيو سڀ خلاصي لڏندا ۽ هڪ ٻئي سان يورپ مذاقون ڪندا بندرگاهه ڏي وڌندا آيا. هنن کي گذريل فائرنگ وغيره سڀ وسري وئي. ٻن بار ڏٺو ته

پورچوگيز هن کي چتائي ڏسي رهيو هو آخر ٻن ٻار ڪيس چڙي مرد ٻس سان گڏ واپس آيو هو. هن کي پورچوگيز جو چتائي ڏسڻ ياد پئي آيو ۽ دل ۾ خيال ڪيائين ته ڇا غلامن جي شڪاري کي جيئري رهڻ جو ٻيا مدد حاصل ڪرڻ جو حق آهي؟ ڇا اهو مناسب هو ته سيني کي ماري ڇڏجي؟ "ها." ورگل ٻن ٻار پاڻ به غلامن جو شڪاري هو. هن به ٻين ماڻهن کي جانورن وانگر ئي سمجهو! هو به قاتلن ۾ شمار هو. هن کي ڪئين خيالات اچي رهيا هئا. جيوبيليشن جي خلاصين ۾ ۽ پورچوگيزن ۾ ڪهڙو فرق هو. ٻنهي جا ڪم ساڳيا هئا، پوء هنن ڇو هنن کي ماريو؟ فرق صرف اهو هو ته پورچوگيز غريب هئا.

ٻئي ڏينهن صبوح جو هارينبي بلملاح جي دربار ۾ اڪيلو ويو. هن کي چوراسي غلامن جا ٢٥٢٠ ڊالر ڏيڻا هئا مگر حملي وقت مرد ٻس کان ٤٨٠ ڊالر پاڻي ۾ ڪري پيا هئا. هاڻ هن کي چوراسي غلامن جي بدلي ۾ ڪل ٣٠٠٠ ڊالر خرچ ڪرڻا هئا.

هارينبي کي بلملاح جي دربار ۾ آندو ويو، جتي هن کي البت ڪا گڙ ٻڙ ڏسڻ ۾ آئي ۽ دل ۾ خيال ڪيائين ته ڪجهه به هجي ان ۾ اسان جو ڇا. ماحول خراب ڏسڻ ۾ اچي رهيو هو. هارينبي خاموش بيٺو هو ۽ ڏٺائين پئي ته ڪن ڪارن ماڻهن ۾ پريشاني جا آثار ڏسڻ ۾ پئي آيا. ڪي ته هن وانگر بلڪل بي خبر به هئا. تيڪومو ڪجهه قدر پريشان ڏسڻ ۾ آيو ٿي. هن بادشاهه جي حڪم جو

اعلان ڪيو. بادشاھ تخت تي ويٺو ھو. ھارينبي کي حڪم ٿيو تہ ٻہ ٽي قدم اڳيرو ٿــي بيھہ. ٽيڪومو چيو "بادشاھہ سلامت فرمائي ٿو تہ ھارينبي جي ڪن ماڻھن جـو نقصان ٿيو آھي ان لاءِ اسـان کي ڏکـ آھي. اسان کي ھن سان دلي ھمدردي آھي."

"ھن ڏنڌي ۾ اھي ڪم ٿيندا آھن جناب، ڪا وڏي ڳالھہ ڪانھي." ھارينبي اخلاقي طور جواب ڏنو.

"بادشاھہ اوھان کي ڪا خوشخبري ٻڌائڻ ٿو چاھي."

"اسان کي خوشي ٿيندي. ڪھڙي خوشخبري آھي؟"

"رات اوچانڪ غلامن جو ھڪڙو قافلو اچي ويو آھي ۽ بادشاھہ سلامت اھي غلام اوھان کي ڏيڻ ٿــو چاھي." ٽيڪومو چيو "تہ جيئن اوھين خالي ھٿن نہ وڃو."

"قافلي ۾ گھڻا غلام آھن؟" ھارينبي پڇيو.

"چوراسي." ٽيڪومو جواب ڏنو.

جيڪڏھن في غلام ٽيھہ ڊالر مقرر ڪجن تـہ ڪل رقم ٿيندي..............

"ٻہ ھزار پنج سئو ويھہ ڊالر" ھارينبي جواب ڏنو.

"بادشاھہ سلامت گھڻي رقم ٿو گھري؟" ھارينبي پڇيو.

"ڪپتان صاحب اوھان کي خبر آھي تـہ ھياڪي غلام تمام گھڻا مھانگا آھن گھٽ ۾ گھٽ نـوي ڊالر في غلام قيمت اٿن. مگر اوھان سان ڪجھہ مروت ٿيندي."

"ھا. حالات جي لحاظ کان مروت ٿيڻ گھرجي"

"حالات جي لحاظ کان! مون نہ سمجھيو. ٽيڪومو چيو.

”واقعي تو نہ سمجهيو هوندو مون کي ڪجهہ مالي نقصان رسيو آهي جنهن ڪري ايتري قيمت ادا ڪري نٿو سگهان. جيڪڏهن بادشاهہ سلامت اهو سوچي تہ اسين سندن پراڻا گراهڪ آهيون، تہ چوراسي ۾ سورنهن پيا غلام وجهي سؤ پورو ڪري ڏئي تہ مان سؤ غلامن جا اٺ هزار ڊالر ڏئي سگهان ٿو.“

ٽيڪومو بلملاح سان صلاح مشورو ڪري ڪپتان کي ٻڌايو تہ ”بادشاهہ سلامت اوهان سان همدردي ڪندي. اها ڳالهہ قبول ٿو ڪري.“ هارينبي هنن جو شڪريو ادا ڪيو. بلملاح وري ٽيڪومو کي ڪجهہ چيو جنهن تي ٽيڪومو جي منهن لهي ويو ۽ چيائين ”بادشاهہ سلامت چوي ٿو تہ هو اوهان کي ڪجهہ تحفو بہ ڏيڻ ٿو چاهي.“

”هون؟“ هارينبي خوش ٿي پڇڻ لاءِ پڇيو.

بلملاح سخت ڪاوڙ ۾ ٽيڪومو کي ڏسي رهيو هو. ٽيڪومو صفا مايوس ٿي ويو. بادشاهہ تاڙي وڄائي جنهن تي هڪڙو غلام اندران هڪڙو چانديءَ جو ٿالهہ کڻي آيو جنهن ۾ ڪا شيءِ رکيل هئي ۽ مٿان ريشمي رومال سان ڍڪيل هئي. بادشاهہ ڪنڌ لوڏيو ۽ غلام ٿالهہ تان ڪپڙو لاٿو. هارينبي ڏٺو تہ ٿالهہ ۾ هڪڙي شيدي جي سري رکي هئي. هارينبي حيران ٿي ويو. ٽيڪومو اول سري کي ڏٺو ۽ پوءِ زور سان دانهن ڪيائين. دانهن تي ٻاهر بيٺل باڊي گارڊ تلوارون هٿن ۾ ڪري زور سان در کولي اندر

لنگي آيا. باڊي گارڊ نهايت برجستا ۽ ڏگها شيدي جوان هئا. هڪڙي اچڻ شرط اچي ٽيڪومو کي ڪنڌ ۾ هٿ وڌو. هارينبي تي خوف طاري ٿي ويو. پوءِ ٿي نهاريائين تہ دربار جي ماڻهن اٽڪل ڏهن ٻارنهن ڄڻن دربار جي پهريدارن وغيره کي گرفتار ڪري ورتو. انهن مان هڪڙي پستول ڪڍيو تہ ٻئي يڪدم تلوار هٿي سسي لاهي وڌيس. بادشاهہ جي پيرن ۾ ويٺل دربان يڪدم خنجر ڪڍي ٽيڪومو تي لوهہ ڪئي پر باڊي گارڊ ٽيڪومو کي پري هٽائي ڌڪ کان بچائي ورتو. بادشاهہ دربان کي منع ڪئي. دربان نهايت غصي ۾ پرجي وري اچي بادشاهہ جي پيرن ۾ ويٺو ۽ خنجر بند ڪرڻ کان انڪار ڪيائين. هاڻ هو دربار ۾ هرهڪ ماڻهوءَ کي چتائي ڏسي رهيو هو. خاص ڪري جيڪو بہ هيڏانهن هوڏانهن چُريو ٿي تہ ان کي خاص طرح جاچيائين ٿي. هڪڙو اپرو ۽ ڪمزور ماڻهو ٽيڪومو جي جڳهہ تي وزير جي حيثيت ۾ اچي بيٺو ۽ جافي ٻولي ۾ تقرير ڪرڻ لڳو جنهن کان دربار ۾ حاضر سڀ ماڻهو ڪنبيا پئي. تقرير ختم ڪري هارينبي سان تنقل قتل انگريزي ۾ ڳالهايائين. هن ٿالهہ واري سريءَ ڏي هٿ ڪئي هارينبي کي چيو "هي بلملاح جو سوٽ....ٽيڪومو .... بيا .... هنن سان منصوبو .... بلملاح کي قتل ...... ڪجهہ مري ويا .... بيا گرفتار . .. ٽيڪومو .... سڀ غلام .... توکي ڏجن ٿا .... هنن وڏو ٽيڻ جي ڪوشش ڪئي .... انجام گهٽ .... بادشاهہ بلڪل خوش .... هي غلام

تو لاءِ سوکڙي .... هنن کي ظالمن هٿ فروخت ڪجاز
.... نيڪ؟" هاربنبي ڳالهه سمجهي ويو ۽ چيائين "بادشاهه
کي چئو سوکڙي لاءِ شڪريو ٿو ادا ڪريان. هنن کي اهڙن
ڏکين ۽ خراب مائهن وٽ وڪڻندس جتي هنن کي بادشاهه
سان غداري ڪرڻ جو نتيجو ملي ويندو. بادشاهه جي
جان ۽ عزت جي بچاءَ لاءِ منهن جي طرفان مبارڪ ڏيو."
هي بادشاهه کي ڪپتان جاگفتا جافي ٻولي ۾ ترجمو ڪري
ٻڌايا. بادشاهه هٿ لوڏيو ۽ هن کي وڃڻ جي اجازت ڏني.
هاربنبي واپس پنهن جي جهاز تي ويو جتي ٻن ٻهرن کان
ٿورو پوءِ غلام بہ جهاز تي پهچي ويا. هولسٽر ٽيڪومو
کي غلام ڏسي، سندس غداري جي ڳالهه ٻڌي، هن کي
ڏاڍو ڳالهايائين ۽ ملامت ڪيائين. پوءِ سيني قيدين کي
جدا ڪوٺڙي ڪاراتين ۾ بند ڪري ڇڏيائون.
سرجن ولڪس کي مليڪينٽ جو تمام گهڻو خيال
ٿي پيو هو. هو بين غلامن کان تمام گهڻو ڌيان هنن
چوڪرين تي ڏيندو هو ۽ چوڪريون بہ هن کي تمام گهڻو
ياد ڪنديون ۽ هن کي ڏسي خوش ٿينا ۽ن هيون. سرجن
دل ۾ خيال ڪيو تہ هاربنبي صحيح ٿو چوي؛ هي چوڪريون
هتي پنهنجن گهرن کان بہ وڌيڪ خوش گذارينديون. هن
اهي خيال پئي ڪيا تہ هولسٽر وٽس آيو ۽ چيائين "سرجن!
توکي ياد آهي جو اڳي تو چيو هو تہ هنن شيدين جي
جهالت جو مان توکي ٻڌائيندس؛ هاڻ مونکي هنن جي
حقيقت کان ڪجهه واقف ڪر." ولڪس چيس "ها،

ڪجهه دير ترس، مان ڪلاڪ ڪن ۾ اچان ٿو پوءِ پلاٽ ان بابت ڳالهايون ٿا". ولڪس جڏهن واپس آيو ته هولسٽر کي چيائين "مسٽر هاريئبي چيو آهي ته ماني ڪائڻ کان پوءِ مسٽر هولسٽر کي مون وٽ وٺي ايندا ته گڏجي پيگ پاڻي به ڪنداسين ۽ ڪچهري به ڪنداسين."

"ڪپتان وٽ؟" هولسٽر پڇيو.

"ها- ڪپتان اها ڳالهه اوهان کي مون کان وڌيڪ سولي نموني ۾ سمجهائيندو." پوءِ هو ٻئي ڇٽا گڏجي ڪپتان جي ڪئبن ڏانهن ويا. ڪپتان هن سان هٿ ملائيندي چيو "مسٽر هولسٽر، اڄ اوهان منهن جي محفل ۾ آيا آهيو- ان لاءِ مونکي ڏاڍي خوشي محسوس ٿي آهي."

"مگر اها ته منهن جي خوش نصيبي آهي، ڪپتان صاحب!"

"مسٽر ولڪس!" ڪپتان ولڪس ڏي ڏسو ته هن چيو "معاف ڪندا ڪپتان، مونکي ڪن مريض عورتن کي ڏسڻو آهي- تنهن ڪري مان هلان ٿو."

"ها، سمجهيم. اوهين ڀلي وڃو." ولڪس اٿي ويو. پوءِ ڪپتان ڪئبن جو در کولي اندر گهڙي لالٽين ٻاريو ۽ هولسٽر کي اندر سڏ ڪيو. ڪئبن ايتري وڏي ڪانه هئي، پر تنهن هوندي به هولسٽر جي ڪئبن کان ڪجهه وڏي هئي. "ويهو." ڪپتان هولسٽر کي چيو ۽ هو ويٺو. ڪپتان جي ڪئبن ۾ ننڍڙا طوطا پڃرن ۾ بند ويٺا هئا ۽

هولسٽر رنگ برنگ جا ننڍڙا طوطا ڏسي رهيو هو. اهي اٽڪل ٻه درجن طوطا هئا. ڪپتان براندي جي بوتل کولي ٻن گلاسن ۾ وڌي ۽ هڪڙو گلاس هولسٽر ڏي وڌايائين ۽ پاڻ اتي پکين جي ويجهو آيو. انهن کي داڻو کارايائين ۽ سڀ پکي ان کائڻ کي لڳي ويا.

ڪپتان هولسٽر کي چيو ته "مسٽر ولڪس مونکي ٻڌايو ته اوهين غلامن بابت ڪجهه معلومات حاصل ڪرڻ گهرو ٿا!"

"او، ها، ها. دراصل مون مسٽر ولڪس کان پڇيو هو، جنهن اوهان جي لاءِ چيو ته ڪپتان صاحب هن باري ۾ ڪجهه ڳالهيون ٻڌائي سگهي ٿو."

"مسٽر هولسٽر، اول اوهين مونکي اهو ٻڌايو ته اوهين غلامن بابت معلومات حاصل ڪرڻ ڇو ٿا چاهيو؟"

"مان هنن کي سمجهي نه سگهيو آهيان. تي سگهي ٿو ته هي بلڪل وحشي هجن، يا غريب ۽ بيوس هجن، يا اچا ٻه ڪا ٻي ڳالهه هجي، تنهن ڪري اڪثر انهن بابت پڇندو رهندو آهيان."

"اوهان هياڪ وارن شيدين بابت ڇا محسوس ڪيو؟" ڪپتان پڇيو.

"اڄ تائين مون ايئن ڪڏهن به نه سمجهيو هو ته ڪو شيدي به ڪتي شهر ٻڌي رهي سگهن ٿا، پر هنن کي ڏسي مونکي عجب لڳي ويو." هولسٽر چيو.

"نه، نه، فقط شهر بلڪ هنن جي شهنشاهيت آهي.

شهنشاهيت ۾ اهڙي جتي هو اٽڪل پنجاهہ لک ماڻهن تي حڪومت ڪن ٿا." هارينبي جواب ڏنو. پوءِ مسٽر هارينبي، هولسٽر کي پاڻهن ڪان جهلي انهن هياڪي غلامن جي ڪمرا تين جي در تي وٺي آيو ۽ دروازو کولي هن کي غلام ڏيکاريائين، "هي ڏس." وري ڪيس ڪٺين ۾ واپس وٺي آيو. جتي هن ڪبٽ مان، هڪڙي تمام پراڻي ٽامي جي پليٽ ڪڍي ڏيکاري جنهن جا ڪنا پري چڪا هئا ۽ ان جو رنگ ۽ ڪتان ڪتان لهي ويو هو. پليٽ تي آفريڪا جي هڪڙي قديم ترين شهنشاهيت جا آثار اڪريل هئا ۽ رنگ برنگي نقش نگار اڪريل هئا. جيڪي نهايت خوبصورت ۽ صحيح طور تي ٺهيل هئا. ڪپتان هن کي چيو "جنهن زماني ۾ يورپ وارن کي هن هنر جي ڪا خبر ڪانه هئي تڏهن آفريڪا وارن هي پليٽ ٺاهي هئي." وري ڪپتان ڪبٽ مان ڪجهہ ٻيون نادر شيون ڪڍي هن کي ڏيکاريون جن ۾ آفريڪا جي رهاڪن جو ڪاٺ تي ڪيل هنر ۽ ٻيا زيورات ڏيکاريا ۽ انهن زيورن رکڻ جو هڪ بهترين ۽ خوبصورت ڪاٺ جي پيٽي ۾ ڏيکاري جيڪا هنن ڪنهن جهوني دؤر جي قبرستان مان کوٽائي دوران لڌي هئي. ٻيا ۾ عاج جي ڪم جا ڪئين نادر نمونا ڪڍي هولسٽر کي ڏيکاريا جيڪي هنن قديم زماني جي مندرن ۽ محلاتن مان هٿ ڪيا هئا. تنهن کان پوءِ مسٽر هارينبي وري اچي پنهن جي ڪرسي تي ويٺو ۽ چيائين "هولسٽر صاحب، فن مان ٿي ڪنهن ملڪ جي قديم هنر، تهذيب ۽ ثقافت

جو پتو لڳائي سگهبو آهي. ماڻ اوهين خود اندازو لڳايو ته هي ڪارا ماڻهو گورن کان به اڳي جا مهذب ۽ سڌريل انسان آهن. هن وقت به هنن کي گورن جيترو ئي قديم ۽ سڌريل هجڻ کپي ها." هولسٽر وڪڙي جا ٻه ڏيک پري چيو "واقعي اوهان سچ ٿا چئو."

هارينبي چيو "اوهان کي ڪا ڳالهه وڻي يا نه وڻي مگر ڇاڪاڻ ته اوهان جو والد مرحوم، منهن جي، هن ڪم ۾ تمام گهڻي همت افزائي ڪندو هو ۽ ڪافي رقم سيڙائيندو هو. تنهن ڪري فقط اوهان کي هن حقيقت کان واقف ڪرڻ ضروري سمجهي اوهان کي هي قصو بيان ڪري ٻڌايو اٿم."

"بس، بس، مهرباني؛ وڌيڪ تڪليف نه ڪريو" هولسٽر چيو ۽ اٿڻ واري ڪيائين جنهن تي ڪپتان هن کي وري ويهاري چيو "هولسٽر، جيڪڏهن اوهين فقط هڪڙي هنڌ ٽنگ ٽنگ تي رکي ويهي رهڻ چاهيندا هجو ته اها اوهان جي مرضي آهي؛ باقي جيستائين مان جيئرو آهيان تيستائين مان هي ڏنڊو ڇڏي سست ٿي نه ويهندس." هولسٽر ماٺ ڪري هن جي ڳالهه ٻڌڻ لڳو. هارينبي وري چيو "جڏهن هي ڪارا اوج تي هئا ۽ سندن تهذيب ۽ ثقافت جو عروج هو، تڏهن اسان جا يورپي اڃا غارن ۽ چرن ۾ رهندا هئا. بلڪل اڻ سڌريل هئا ۽ بت کي آسماني رنگ سان رڱيندا هئا. ان وقت آفريڪا ۾ ڪئين تهذيبون جنم وٺي چڪيون هيون، جهڙوڪ مشنڊنگو، ڪرومنتي،

جافي، ڊاهومي ۽ اڌ درجن کن ٻيون تهذيبون موجود هيون. هنن وٽ اهڙا بهترين سماجي قانون ۽ قاعدا رائج هئا جهڙا هن وقت يورپ جي اڌو اڌ ملڪن ۾ رائج آهن. مسٽر هولسٽر، هي ڪارا ماڻهو آهي آهن جيڪي جيڪڏهن اسان کان بهتر نه آهن ته خراب به ڪينهن. مگر هنن ڪمبختن جو اڪثر وقت پاڻ ۾ وڙهڻ ۽ هڪ ٻئي تي ظلم ڪرڻ ۾ ضايع ڪيو آهي. ڪپتان هارينبي توڻي ٻياگورا لوڪ، هڪ ٻئي کي ڪڏهن به غلام بڻائي وڪڻي نٿا سگهن." هارينبي اهي ڳالهيون ڪندي اٿي بيٺو ۽ اڳتي پوئتي ٽهلندو رهيو. "اوهين مونکي ڪو به اهڙو مثال ڏئي سگهو ٿا جڏهن گورن هڪ ٻئي سان جنگ ۽ لڙائي ڪئي هجي؛ اهڙو ڪو مثال موجود ڪونهي ته هنن ڪڏهن پنهنجن اڇي چمڙي وارن پائرن کي غلام بنائي غيرن جي هٿ وڪڻي ڇڏيو هجي. اوهان ڪڏهن به ڪو انگريز گولو ۽ ٻانهو نه ڏٺو هوندو. گولو معني غلام؛ غلام معني ٻانهو، جنهن کي ڪو به بنيادي حق حاصل نه هجي!" هارينبي، هولسٽر جي ويجهو اچي هن جي ڪلهن تي ٻانهون رکي چيو "اسين ڪڏهن به شيدين جا غلام نه ٿيا آهيون. شيدي اسان جا غلام ٿيا آهن. انهيءَ مان اوهين هنن جي گهٽ ذهنيت جو اندازو لڳائي سگهو ٿا. هولسٽر صاحب، سوال گوري ڪاري جو ڪونهي، مگر پاور جو سوال آهي. هڪڙو ماڻهو ست فوٽ ڊگهو آهي ته اهو پنج فوٽي ۽ بندري ماڻهوءَ کان وڌيڪ طاقت يعني پاور وارو آهي؛ هو پنهن

جي هرڪا مرضي بندري ڪان ميرائي ٿو سگهي. پر جي انهي بندري وٽ بندوق آهي ته پوءِ هوُ انهي ڊگهي ڪان وڏيڪ پلور وارو آهي. اسان وٽ پاور هو ۽ هنن وٽ ڪو پاور ڪونه هو، انهيءَ پاور جي ڪري اسين هنن تي غالب پئجي وياسين. طاقت ۽ پاور سڀ ڪجهه آهي ۽ اهوئي قدرت جو به اصول آهي. وڏو هميشه ننڍي کي شڪار ڪندو آهي. هميشه ائين ٿيندو رهيو آهي ته ڏاڍو هيٺي کي ميسائيندو رهيو آهي ۽ هيسائيندو رهندو. انهيءَ حقيقت کان ڪوبه انڪار نٿو ڪري سگهي."

"مگر اها، ته هڪ قسم جي وحشانيت ٿيئي. اخلاق ۽ مذهب به ته اهميت رکي ٿو،" هولسٽر چيو.

"برابر مگر اها به ڪمزورن جي ايجاد آهي. اهو به ڏاڍي جي طاقت تي قبضو ڪرڻ ۽ پاور استعمال ڪرڻ جو طريقو آهي. اوهين ڪنهن به ماڻهو کي پاور ڏئي ڏسو ته پوءِ هو ڪيتري مذهب ۽ اخلاق جي پابندي ٿو ڪري ۽ پاڪ پوتر ٿي زندگي ٿو گذاري!" هولسٽر هن جون ڳالهيون پڌي ڪند سان هاڪار ڪئي. هارينبي هاڻ ڳالهائي ڳالهائي ٿڪي پيو هو ۽ ميزجي هڪڙي ڪنڊتي ٽيڪ ڏئي ويٺو. هاڻ هوُ ننڍڙن پکين کي ڏسي رهيو هو ۽ ٿوري دير لاءِ ڪئبن ۾ بلڪل ماٺ ٿي وئي. "چڱو ڪپتان صاحب، هاڻ ..ونڪي هلڻ گهرجي." هولسٽر چيو.

"ماشاء الله، پيڙا پار، خدا حافظ" هارينبي چيو ۽ هولسٽر باهر نڪري پنهن جي ڪئبن ڏي هليو ويو. هارينبي

ڏري اتي ننڍڙن طوطن کي ڏسي انهن سان دل وندرائڻ ۾ لڳي ويو.

سرجن ولڪس انهن ڇوڪرين کان تمام گهڻو متاثر ٿيو هو. هن بورچي کي ڪجهه پئسا ڏئي ڇهه عدد مڻيون ۽ بهترين پيسٽريون تيار ڪرايون. پيسٽريون نهي تيار ٿيون ته هو آهي ڪٺي ڇوڪرين وٽ ويو. مليڪينٽ ۽ ٻيون هي پيسٽريون ڏسي ڏاڍو خوش ٿيون. "هي پيسٽريون اوهان اسان لاءِ آنديون آهن؟" چيري، سرجن کان پڇيو. "ڇا هي سڀ اسان لاءِ آنديون اٿو؟" اٿني ٻيو سوال ڪيو.

"نه، هي مان فقط انهي لاءِ آنديون آهن ته فقط اوهان کي ڏيکاريو، پوءِ ڊيڪ تي مٿي وڃو، اتان ذرا ذرا ڪري پاڻي ۾ اڇلايان ۽ ننڍين مڇين کي کارائي ڇڏيان."

ولڪس ڪوڙ ڪري منهن تي ناراضگي جا آثار پيدا ڪري هنن کي جواب ڏنو.

"سرجن ناراض ٿي پيو آهي" گريس، چيري ڏي نهاري ۽ نماڻائي سان چيو. "سرجن، ڇا تون اسان کان ناراض ٿيو آهين؟" "ها، بلڪل ناراض" ولڪس جواب ڏنو "اسان اهڙو ته ڪوبه گفتگو نه ڪيو آهي!" چيري چيو، "اوهان مونکان پڇيو ڇو ٿيون ته هي ڪنهن جي لاءِ آنديون اٿم؟" ولڪس چيو "جيڪڏهن اوهين اهو سوال ڪنديون ته مونکي ضرور ڏک ٿيندو." مليڪينٽ اتيئي خاموش ويٺي هئي ۽ اڻي، گريس ۽ چيري به مات ڪري ڏري تي ويهي رهيون. آخر سرجن هنن کي کلائي خوش

ڪري پيستريون هنن کي ڏنيون.

"پلا هوليءَ لاءِ؟" چيري سرجن کان پڇيو. "هولي کي في الحال ڪا به مٺي شيءِ کائڻي ناهي." "مطلب ته جيستائين هوءَ چڱي ڀلي نه ٿيندي تيستائين بيسٽري نه کائيندي. تنهن ڪري هي سڀ اسين کائون ته ڪو حرج ڪونهي؟" ايني پڇيو. "ڪو حرج ڪونهي. مون هن سان واعدو ڪيو آهي ته جڏهن هوءَ چڱي ڀلي ٿيندي ته مان هن کي ايتريون پيستريون ڪارائيندس جو هوءَ کائي کائي ٿڪجي پوندي."

"واهه واهه هولي تنهن جا نصيب!" ايئن چئي ايني هڪڙو ٽڪر پيجي وات ۾ وڌو ۽ کائڻ لڳي. مليڪينٽ سرجن جي اکين ۾ پئي ڏٺو ته سرجن هر گهڙي اکيون پئي پاسي ڦيرائي ٿي ڇڏيون. مليڪينٽ سمجهيو هئي هن کي سرجن جي گفتگو مان هولي جي ناچاڪيءَ جا شڪ پئي جاڳيا. جيئن ته قيدخاني ۾ هنن سان ڪنهن به پيار ۽ محبت سان نه ڳالهايو هو تنهن ڪري سرجن ولڪس جي ٻن ملاقاتن ۾ ئي هوءَ سڀ هن سان هري مري ويون ۽ هن جي ڳالهه نهايت ڌيان سان ٻڌنديون هيون، تنهن ڪري ولڪس به هنن وٽ اڪثر اچڻ ضروري سمجهندو هو. ڇوڪريون هن کان اڪثر سندس ڌيئن جون ڳالهيون ٻڌنديون هيون. ولڪس به هنن کي پنهنجون ۽ پنهنجي ڌيئن جون سڀئي ڳالهيون ٻڌائي ڇڏيون هيون. هنن جو ڏاڏو پيٽو، ڪپڙا لٽا ۽ ٻيا به ڪيئن قصا هنن کي ٻڌائي

چڪو هو. گريس چيس ”ڀلا تون هردفعي جهاز تي مسافري ڪرڻ چو ٿو وڃين؟ تون هنن سان گڏ رهڻ نٿو چاهين؟“

”هي منهنجو آخري سفر آهي. هن کان پوءِ مان هميشه انهن سان گڏ رهندس ۽ مان، الائيس ۽ الائيشا هميشه گڏ رهنداسين.“

”پوءِ جي انهن سان رهندين ته اسان وٽ ڪيئن ايندين؟“

”تو چيو هو نه، ته مان اوهان وٽ ايندو رهندس؟“ ايني پڇيو.

”مونکي ڪير به مسافري ڪرڻ کان روڪي نٿو سگهي؛ مان اوهان وٽ ايندس پيو“ ولڪس هن کي جواب ڏنو.

”الائيس ۽ الائيشا کي به وٺي ايندين؟“

”مان ڪوشش ڪندس.“

”اسان تن جي ڏيڻ سان ملڻ ٿيون چاهيون.“

”بيشڪ ملجو؛ هو به اوهان سان ملي ڏاڍيون خوش ٿينديون.“ سرجن ڪجهه دير کان پوءِ هن کان موڪلائڻ واري ڪئي: ”چڱو هاڻ مان وڃان ٿو.“ ”ڊاڪٽر!“ مليڪينٽ چيو. ”جي.“ ”اوهان جو پهريون نالو ڇا آهي؟“ ”جان“ ولڪس چيو. ”جيڪڏهن ناراض نه ٿيو ته اسين اوهان کي چاچا جان ڪري ڇئون؟“ سيني هن جي منهن ۾ حسرت جي نگاهه سان ڏٺو. ”او! بلڪل ڀلي، مونکي اهو نالو پسند آهي.“ ايني هن کي ڳچيءَ ۾ ٻاڪر پاتو ۽ چمي ڏني. چيري ۽ گريس به هن کي چنبڙي ويون. مليڪينٽ ڪجهه وڏي هئي، سا فقط هن جي ٻر ۾ ٿي بيٺي ۽ ڪند هيٺ ڪري چڙيائين. ولڪس سندس مٿي تي هٿ

رکيو. مليڪمنٽ ڪنڌ مٿي ڪنيو تہ هن جي اکين مان لڙڪ ڪري پيا ۽ چپن تي مرڪ ڏسڻ ۾ آئي. پوءِ ڊاڪٽر هنن کان موڪلائي ٻاهر هليو ويو.

ڊن بار پاڻ کي خوش نصيب سمجهي رهيو هو ۽ سوچي رهيو هو تہ هتان زنده واپس وطن پهچي ويندس ۽ پوءِ ”ائباليشن سوسائٽي“ جو ڪارڪن ٿي ڪم ڪندس ۽ ايتري تائين ڪم ڪندس جيستائين هي واپار بلڪل بند ٿي وڃي ۽ سڄي دنيا هن ناجائز ڌنڌي کي رد ڪري ڇڏي. ڊن بار ڏٺو پئي تہ ليانا هن کان نفرت نٿي ڪري. جيڪا عارضي نفرت پئدا ٿي هئي ان جي هن کي خبر نٿي پئجي سگهي تہ آخر اها ڇو پئدا ٿي آهي، جيتوڻيڪ ليانا دلي طرح هن کان ڊڄندي هئي پر وري بہ ڏکئي وقت ۾ بچاءَ خاطر ڊن بار جي ويجهو ڊوڙي ايندي هئي. ڊن بار ڪڏهن بہ اهو نہ سوچيو هو تہ هن جيڪو مٿس احسان ڪيو آهي ان جو هن کان بدلو ڪنهن ٻيءَ صورت ۾ وٺان.

جيوبيليشن هڪڙي هنڌ ڪناري ڏانهن رخ موڙيو. سامهون يوسف عبد بن احمد جو محلات ڏسڻ ۾ پئي آيو. محلات جا ڪنگرا ڏسي سرجن ولڪس جي دل ۾ مايوسي پيدا ٿيڻ لڳي. جهاز ڪناري کان ٿورو پري بيٺو هو. ولڪس محلات ڏي ڏٺو ۽ دل ۾ سوچيو تہ اهو آهي هنن بورپي ڇوڪرين جو محل جتي ڪجهہ ڏينهن رهنديون ۽ پوءِ الائي ڪيڏانهن وڪامي وينديون. ۽ پوءِ هنن جو ڇا حشر ٿيندو، سو هن جي سوچ کان ٻاهر هو. ولڪس خلاصين

ڪي ٻه پئي ڏنو جيڪي ڪناري سڀي لهي گهڻ ڦرڻ لاءِ آيا هئا.

ڪو وقت اڳ بن احمد غلامن جو وڏو واپاري هو. غلام وڪڻي هٿيار خريد ڪندو ويو. قسمت هن جو ساٿ ڏنو ۽ آخر هن شيدين جي هڪڙي زبردست فوج تيار ڪري ورتي ۽ سڄي صوبي جو بادشاهه بڻجي ويو. هن وقت هو بلڪل پيرسن ٿي چڪو هو، جسم طاقت ڇڏي ويو هوس؛ تنهن ڪري هاڻ هن غلامن جو عام واپار ڇڏي ڏنو هو. هاڻ فقط نوجوان ڇوڪريون خريد ڪندو هو ۽ پاڻ وٽ اوندين جي صورت ۾ رکندو هو ۽ خاص خاص ماڻهن کي وڏي رقم تي وڪڻي ڇڏيندو هو. هو اهو خيال نه رکندو هو ته ڪاريون ڇوڪريون گورن کي ڏئي يا گوريون ڪارن کي ڏئي. جتان سٺا پئسا ملندا هئس ان کي ڏئي ڇڏيندو هو.

سرجن واڪس جنهن خلاصي جي پير جي پٽي ڪئي هئي سو سور کان دانهون ڪري رهيو هو. سرجن هن وٽ ويو ۽ پيهر پٽي کولي سولي طرح علاج ڪري پٽي ٻڌي ڇڏيائينس. ”اوهان جي مهرباني سرجن صاحب، مونکي پهرين ته اهڙو سور پئي ٿيو جو مٿي ۾ ٻه چڪر پئي آيم“ خلاصي هن کي چيو. اچانڪ هڪڙي خلاصي دانهن ڪري چيو ”مار! هوڏانهن ته ڏسو!“ سامهون ساون سوٽي ڪپڙن ۾ چار يورپي ڇوڪريون هڪڙي ڪئبن مان نڪري ڊيڪ تي مٿي اچي رهيون هيون ۽ ڪپتان هارينبي ۽ نائب ڪپتان مرڊس هنن سان گڏ هئا. سڀ ملازم پاڻ ۾ پٽ پٽ ڪندا هنن جي ويجهو ٿيندا ويا.

جڏهن ويجها پهتا تہ سڀ ماڻ تي ويا ۽ اکيون ڦاڙي
ڇوڪرين کي ڏسڻ لڳا. ڇوڪريون هنن جا ميرا ۽ اڌ
گهاڙا جسم ڏسي ڇرڪڻ لڳيون ۽ ڪپتان ۽ مردن جي
ريجهو ٿيڻ لڳيون. ولڪس شڪر ڪيو جو ان وقت
ڪوبہ شيدي غلام مٿي ڪونہ هو. خلاصين کي ڪناري
تي لهڻ جي موڪل ملڻي هئي تنهن ڪري ان وقت سمورا
غلام ڀڳڪن ۾ بند ڪيا ويا هئا. ولڪس انهي پٺيءَ واري
خلاصي جي پير ۾ بيٺو هو تہ اوچتو اپني جي مٿس نظر
پئجي وئي "چاچا جان! چاچا جان!!" هن ولڪس کي
ڏسي زور سان سڏ ڪيس. ولڪس کيس جواب ڏنو "اوهين
علو، مان بہ اوهان جي پٺيان اتي اچان ٿو."

زخمي خلاصي سرجن کي ڏسي ڪاوڙ مان چيو "هون!
چاچا جان، انهي ڪري تو مونکي ڌڪ هنيو هو؛ تون بہ
هڙا ڏنڏا ٿو ڪرين؟" ولڪس کي غصو وٺي ويو ۽
خلاصيءَ کي زخم تي اهڙو زور سان ٺڏو هڻي ڪڍيائين جو
خلاصي سور کان دانهن ڪري ٻڏي ويو ۽ اتيئي ڪري
پيو. اٿين ڇڏي هو ڇوڪرين ڏي وڌيو ۽ مرڪي هنن کي
چيائين "سلام!" ڇوڪرين سلام جو جواب ڏنو. خلاصي
هنن کي ڏسي پاڻ ۾ چوڻ لڳا "هاڻ پاڻ کي الائي ڪڏهن
موڪل ملندي جو ڪناري تي هلي گهمون ۽ مزا ڏسون!"

گريس بدبو سونگهيندي چيو "چاچا جان! هتي
تہ تمام گهڻي ڌپ آهي، ايتري تہ بدبوءِ اسان
جي ڪئبن ۾ بہ ڪانہ هئي! چاچا جان، هي ڌپ ڇو ٿي

آهي؟“ ولڪس اچا جواب ڏئي ڏي ته مليڪينٽ چيو ”چاڪاڻ ته هي غلامن جو جهاز آهي انهي ڪري منجهس هيتري ساري بدبو آهي.“ ”او ها، هي برابر غلامن جو جهاز آهي مگر اسين غلامن کي واپس سندن وطن پهچائڻ لاءِ ڪٺيو پيا وڃون“ ولڪس جواب ڏاهي ورتو. اپني عجب وچان اکيون ڦاڙي هن کان پڇيو ”چاچا جان، ڇا اسين به غلام آهيون؟“

”اهو ته ٻاراڻو سوال ڪيو اٿئي؛ غلام ته ڪارا ماڻهو ٿيندا آهن ۽ وڏي عمر جا هوندا آهن. اوهين يورپياڻيون آهيو ۽ ٻيو ته ٻارڙيون آهيو.“ مليڪينٽ ڪند سان هاڪار ڪئي. گريس کي به يقين اچي ويو پر وري به پڪ ڪرڻ لاءِ پڇيائين ”چاچا جان، ٻي ته ڪا ڳڙ ٻڙ جي ڳالهه ڪانهي نه؟“ ولڪس جي دل ڀرجي آئي ۽ ڳلو گهٽجي ويس، ڪو به جواب نه ڏنائين. خلاصي ڪنن وانگر نسرا ڪٺندا ۽ پٽ ڪندا ويجها اچي رهيا هئا. مليڪينٽ سمجهو هئي، سو هنن جون ڳالهيون سمجهي رهي هئي جنهن ڪري هن جو منهن لهي ويو، ۽ رنگ پيلو ٿي ويو ۽ جسم نستو ٿيندو ويس. ايتري ۾ خلاصي اچي چيو ”ڪپتان صاحب، ٻيڙي تيار آهي.“ چوڪرين کي جهاز تان لاهي ٻيڙيءَ ۾ ويهاريو ويو ۽ آهستي آهستي ٻيڙي جهاز کان پري ٿيندي وئي. پٺيان سرجن ولڪس به ٻي ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ڪناري ڏانهن پئي آيو. اپني، گريس ۽ جيري خوش پئي ٿيون مگر مليڪينٽ دل جا سوز دل

۾ ئي ساڳيو مانُ ڪيو ويني هئي.

ڪپتان، مردس ۽ چوڪريون محل ۾ هليا ويا. ولڪس اهر بيٺو هو. اندر چوڪرين کي بن احمد جي ذاتي طبيب جڪاس ڪيو؛ پر وري به سرجن ولڪس کي اندر گهرايو ڻيو ته هو به اچي ۽ چيڪ ڪري ته چوڪريون اڃان اڪ دامن آهن. ولڪس کي هن معاملي ۾ ڏجهه ڪرڻو . هو پر تنهن هوندي به هن کي اندر گهرايو ويو. سپاهي کيس اندر وٺي ويو جتي هن ڏٺو ته بن احمد، هارينبي ۽ مردس ريشمي گاديلن تي ويٺا هئا ۽ سندن اڳيان ڪٿين ٿمن جا عمدا کاڌا ۽ طعام رکيا هئا. ولڪس کي حڪم ٿيو ته اندر وڃ ۽ ڏس ته چوڪريون ڪنن آهن. طبيب سان گڏجي هن چوڪرين جو معائنو ڪيو، جنهن کي بيحد شرمسار ٿيڻو پيو. البت مايڪيٽ مان ڪرڻ تپاس ڪرڻ ڏني ۽ وات بند ڪري اکيون ٻوٽي چپ تي وئي. هن جي تپاس ڪندي ولڪس کي به ڏاڍو شرم ٿي آيو پر مجبور هو. آخر هن چوڪرين کي آسرو ڏيندي چيو ته اوهين ڪو به خيال نه ڪريو، تپاس جو مطلب فقط اهو آهي ته بن احمد وهان جي چڱ ڀلائي ٿو چاهي ته متان اوهان بيمار نه ٿي پيون هجو. چوڪريون هن جي ڳالهه تي يقين ڪري ويون ۽ ڪافي مطمئن ٿيون؛ ڇو جو اها تپاس به خود چاچا جان تي ڪري رهيو هو. هو ڏاڍهن چاچا جان اها پنهنجي بي عزتي محسوس ٿي ڪئي. تپاس ڪري موٽيو ته مردس ۽ هارينبي شراب پي ويٺو ۽ بن احمد حقو پي ڇڪيو. ولڪس ...

هن سان گڏ اچي ويٺو ۽ هڪ ٻه ڊڪ شراب جا پيتائين، بن احمد به هڪڙو اڌ پيگ پيتو مگر هو هش هش جو عادي هو. ولڪس جو ضمير هن کي ملامت ڪري رهيو هو. بن احمد خوش ٿي ٿيو. ايتري ۾ اندران هڪڙو سپاهي آيو ۽ بن احمد کي ڪجهه چٺي واپس هليو ويو.

”مونکي اطلاع مليو آهي ته سڀ ڇوڪريون بلڪل صحيح سلامت ۽ پاڪ دامن آهن“ هن هارينبي ڏي مخاطب ٿي چيو. هارينبي ڪنڌ ڌوڻي هاڪار ڪئي.

”هاڻ هنن جي قيمت بابت ڳالهه ٻولهه ٿئي!“ بن احمد چيو.

”ڀلي ٿئي“ ڪپتان چيو.

”ڇوڪريون بلڪل ٺيڪ ٺاڪ آهن. نوجوان ۽ خوبصورت، نهايت پرڪشش آهن؛ مان اوهان کي هرهڪ ڇوڪري جي بدلي ۾ پنج ڪاريون ڇوڪريون ڏيندس.“

”فقط پنج! نه جناب اهي توريون آهن. گهٽ ۾ گهٽ هرهڪ جي بدلي ۾ ڏهه ڏهه ڇوڪريون کپن.“

”اوهو، ڪپتان صاحب، اهو ته تمام گهڻو ملهه آهي. انهي ۾ مونکي ته ڪوبه فائدو ڪونه ٿيندو. الٽو نقصان ٿيندو.“

”جناب نقصان جو ڪو سوال ئي ڪونهي. جيڪڏهن توهان في ڇوڪري جي بدلي ۾ اسان کي پندرنهن پندرنهن ڪاريون ڇوڪريون به ڏيندين، ته به ڪمائيندين.“

”بس هاڻ آخري فيصلو اهو آهي ته ڇهه ڇهه ڇوڪريون

مان اوهان کي ڏيندس.“

”گهٽ ۾ گهٽ نَوَ.“

”نه، ست“

”نه، اٺ“

”اٺ نه.“

”چڱو، ڇهن ڇوڪرين جي عيوض ٽيهه ڏيو، ان کان گهٽ نه.“

بن احمد حقي جو نڙ وات ۾ رکي، ٿوري دير سوچي چيو ”منظور.“

”مگر مان اڄ شام جوئي، چوندي ٽيهه ڇوڪريون ڪڍندس“ هارينبي بن احمد کي چيو. مردس، والڪس ڏي ڏسي چيو ”توکي ڇا ٿي ويو آهي سرجن صاحب، ڇومنهن ڦري ويو اٿئي؟“ ”نه نه، ڪا ڳالهه ڪانهي: مان ته بلڪل ٺيڪ آهيان.“ مردس هن جي منهن ۾ ڏسي مٺِس ڪليو ۽ چيائين ”سٺو ٿيو. سٺو ٿيو: مان ڏاڍو خوش ٿيو آهيان.“ ايتري ۾ هڪڙو دربان پريشان حالت ۾ ڊڪڙو ڊڪڙو آيو ۽ بن احمد کي پاسي تي سڏ ڪري ڪجهه چيائين ۽ ڏکيو به پئي ۽ بن احمد جي پيرن تي ڪري پيو. هارينبي، مردس ۽ والڪس هي حال ڏسي پاڻ به اٿي بيٺا. بن احمد ڪپتان کي چيو ”جيڪي چار ڇوڪريون هن وقت اوهان مونکي ڏنيون آهن تن مان هڪڙي پاڻهي پنهنجي ڪنوارپائي ختم ڪري ڇڏي آهي.“ اهو ٻڌي هو سڀ ڇوڪرين واري ڪمري ڏانهن ڀڄندا ويا. اينيءَ

گريس ۽ چيري هڪڙي ڪنڊ ۾ پريشان حالت ۾ بيٺيون هيون ۽ ڏڪيون پئي. مليڪينٽ فرش تــي ڪري پئي هئي. سندس ڪپڙا ڦاٽل هــا ٿيا پيا هئا ۽ رت وهي غاليچي تي پئي پيو. حڪيم، بن احمد سان ڪجهه ڳالهايو جنهن کان پوءِ بن احمد ڪپتان کي چيو ”هن ڇوڪري پاڻهي پنهنجو ستياناس ڪري ڇڏيو آهي ۽ هاڻ هــيءَ اسان جي ڪنهن ڪم جي ڪانهي.“ مليڪينٽ وڏو ٽهڪ ڏئي چيو ”هاڻ اوهين مونکي رنڊي نٿا بنائي سگهو. مون اوهان کي انهي اميد کان نراس ڪري ڇڏيو.“ هارينبي سخت غصي ۾ پرجي هن کي زور سان پيٽ ۾ ٺڏو هڻي ڪڍيو. ولڪس يڪدم وڌي هن کي ٻانهن کان جهلي پري ڪيو ”ڪپتان نه ماريوس.“ پوءِ ولڪس هيٺ جهڪي ڇوڪري کــي جهوليءَ ۾ کنيــو ۽ چيــو ”مليڪينٽ، مليڪينٽ!“ ڪيس اکين مان لڙڪ وهي آيا. مليڪينٽ هن کان ٻــاڻ ڇڏائي هن کي چيو ”پــري ٿي مونکان. تــون دوکيباز آهين. تو اسان سان ڪوڙ ڳالهايو هــو. توکي سچي خبــر هئي.“ ايئن چئي هن ولڪس کي منهن ۾ ٿڪ هڻي ڪڍي ۽ وري ڪيس رانيوڙا هڻڻ لڳي. ولڪس هن جا هٿ پري ڪندي چيو ”مليڪينٽ!“ ”مان چوان ٿي مونکان پري ٿي.“ آخر هو اٿي بيٺو ۽ بين ٽــن ڇوڪرين ڏي ڏسندي چيائين ”مونکي خبر ....“ ايترو چئي هن ڪنڌ ڪڍي هيٺ ڪيو. بن احمد ڪپتان جي منهن ۾ ڏسي چيو ”ڪپتان صاحب، هاڻ ته هن جو ڪوبه ماهه ڪونه ملندو. هاڻ مان

هن کي ڇا ڪندس. هيءَ اوهان جي ئي حوالي ڪندس پيو
سان ڪيڏانهن ڪندوسانس." ڪپتان اڪيون ڇنجهيون
ڪري هن کي چيو "اسين ڪيڏانهن ڪنداسين. هاڻ مان
هن کي اتيئي پورو تـو ڪري ڇڏيان." ايئن چئي هن
واسڪوٽ جي اندرئين کيسي مان خنجر ڪڍيو.

"ترس" بن احمد چيو "مان هن لاءِ اتي جو اتيڪو
اهڙو گراهڪ تو کولي ڪيان جيڪو اسان جـو نئون
گراهڪ آهي. انهي جي مٿي ۾ تـو هٿي ڇڏيانس، يـا تہ
سوديبازي ۾ مٿ مٿ تو ڪري ڇڏيانس. نيڪ آهي؟"

آهستي آهستي هارينبي تـڏو تيو ۽ خنجر بند ڪري
کيسي ۾ وڌائين. "ها، مان بہ سمجهان ٿو تہ ايئن ٺيڪ
بيلو" هارينبي جـواب ڏنو. پوءِ بن احمد پنهنجن دربانن
کـي حڪم ڪيو "مليڪينٽ کـي الـڳ بند ڪريو ۽
سندس نظرداري ڪريو." پيون ٽي ڇوڪريون سرجن کان
هٽي پـري تـي بيٺيون. ولڪس وري هـنـن ڏي وڌڻ جي
ڪوشش ڪئي مگر هـو وري بہ پوئتي هٽيون. ايني روئڻ
شروع ڪري ڏنو. هن کي ڪا خبر نہ پئي تہ مليڪينٽ
کي ڪيڏانهن ڪئي ويـا ۽ هـي سـڀ ڪجهہ ڇا پيو ٿئي!
مليڪينٽ سرجن سـان وڙهي هٽي تنهن مان ايني سمجهيو
تہ شايد سرجن، مليڪينٽ سان ڪا اهڙي حرڪت ڪئي
آهي جنهن تان هوءَ هن کان سخت ناراض ٿي پئي آهي.

"ڪپتانصاحب، هاڻ توهانکي گهٽيون غلامڇوڪريون
ڏيان؟" بن احمد پڇيو. ڪپتان چيـو "جناب، هاڻ ڇا

ڪريو جو اوهين اسان کي پنجوبهه ڇوڪريون ڏئي ڇڏيو. ڪجهه نقصان اوهين برداشت ڪريو باقي اسين ٿا برداشت ڪريون."

"مونکي منظور آهي."

ولڪس جي شڪل پيلي ٿي وئي هئي. جنهن ئي مهل ڇوڪريون واري ڪمري کان ٻاهر نڪتا ته ورانڊي ۾ ئي ولڪس ڪپتان کي چيو "ڪپتان صاحب مهرباني ڪري مونکي اجازت ڏيو ته مان واپس وڃان!" ڪپتان موڪل ڏينس ۽ پاڻ مردس سان گڏ اتي ئي ترسي پيو. ولڪس هليو ويو. ٻئي ڄڻا ڪپتان ۽ مردس محل جي حمام گاهن ۾ وهنجي سهنجي سولا ٿيا. هارينبي کي البت ڪجهه مايوسي ٿيڻ لڳي ڇو جو هاڻ هن کي مدو آمريڪا وڃڻو هو. هي سندس آخري بندرگاهه هو ۽ هتي به هن کي هڪ نه ٻي ناڪامي ڏسڻي پئي هئي. انهي ويچار کي ٽارڻ لاءِ هن شراب جو سهارو ورتو ۽ ڪافي شراب پي ويو. پوءِ پاڻ ۽ مردس بن احمد جي خاص ماڻهوءَ سان گڏجي انهي واڙي ۾ ويا جتان هن کي انهن ٽن ڇوڪرين جي عيوض پنجويهه ڪاريون ڇوڪريون چونڊي ڪڍيون هيون. آخري پيگ پي، ڪپتان جڏهن واڙي ۾ داخل ٿيو تڏهن ٿڙندي ٿاٻڙندي به هن نهايت وڻندڙ ۽ ڪنواريون ڇوڪريون ڪڍي الڳ ڪيون.

ولڪس جيوبيليشن تي وڃي پهتو. هو پيٽرسن کي چئي ويو هو ته تيستائين تون غلام تپاسي وٺجانءِ ۽ مان واپس اچي تو کان رپورٽ وٺندس. پيٽرسن هن کي ٻڌايو ته غلام سڀ چڱا ڀلا آهن.

هيڏانهن بن احمد ۽ ڪپتان واپس ساڳئي هال ۾ آيا. بن احمد ڪپتان کان پڇيو "ڇا اوهين به تي ڏينهن اسان وٽ رهندا؟"

"نه جناب، هاڻ اسين بلڪل ڪونه ترسنداسين. اسان صبوح جو سويري نڪري ويندا سين." بن احمد ٿورو مايوس ٿي ڪپتان کي چيو "مون خيال پئي ڪيو ته جيڪر اوهان کي ڪا سوکڙي ڏيان ها، پر اوهان کي تمام گهڻي تڪڙ لڳي پئي آهي. هارينبي هن جي ڳالهه ٻڌي چيو "برابر." هن کي پڪ هئي ته هن کان پوءِ هو ٻيهر آفريڪا جي ڪناري تي ڪونه اچي سگهندو. بن احمد ٿوري دير ماٺ ڪري وري هن کي چيو "ڪپتان صاحب، اوهين ٿورو مون سان ايندا؟" هارينبي ها ڪئي ۽ هن جي پٺيان ويو ۽ ٻئي ڄڻا اڳتي وڌي هڪڙي ڏاڪڻ تان مٿي چڙهيا. مٿي بن احمد جي رهڻ جا خاص ڪمرا ٺهيل هئا. بن احمد ڪپتان کي وٺي هڪڙي بهترين هال ۾ وچي ويهاريو. ڪپتان اتي ويهي رهيو ۽ بن احمد هڪڙي پاسي هليو ويو. ڪپتان هال جي خوبصورتي ڏسندي هيڏانهن هوڏانهن نهاريو ٿي پئي. هن دل ۾ خيال ڪيو ته بادشاهه مونکي هتي ڇو وٺي آيو آهي. وري خيال ڪيائين هن سوکڙيءَ جي ڳالهه ٿي ڪئي شايد انهي ڪري وٺي آيو آهي. ٿوري دير ۾ بن احمد آيو. "ڪپتان!" بن احمد چيو. ڪپتان مڙي هن ڏي ڏٺو ته هن سان گڏ هڪڙي ڇوڪري به هئي. ڇوڪريءَ کي ڏسندي ئي ڪپتان ٽپ ڏئي اٿيو "سائلاس!" هن کان

دانهن نڪري ويـــي، ”واهه! سائلاس!“ بن احمد هڪڙو پيلي رنگ جو پنو ڪپتان جي اڳيان رکيو جيڪو ڪئين سال اڳي ڪپتان بن احمد کي ڏنو هو. پني تي سائلاس جي تصويرهئ سان تهيل هئي جنهن ۾ ڪن ڪجهه وڏا ڏيڪاريل هئا ۽ پيو به تورو گهڻو فرق هو. بن احمد چيو ”بهرحال، مان سمجهان تو ته هيءَ اهائي ساڳي ڇوڪري آهي جنهن جـي هيءَ تصوير تو مونکي ڏني هئي.“ هاڻ هارينبي هـن جي ڪنهن به ڳالهه تي ڌيان نه ڏنو ۽ نڪوئي تصوير کي وڌيڪ غـور سان ڏنائين. يڪدم ڇوڪريءَ جـي روبرو بن احمد جي پيرن تي ڪري پيو. وري اٿي ڇوڪريءَ جي ڳچئن تـي هٿ ڦيرائڻ لڳو. ڇوڪري بـه هن جي پاسي ۾ ٿي بيٺي. ڪپتان نهايت سڪ ۽ اڪير منجهان ڇوڪريءَ کي چيو ”آخر مون توکي هٿ ڪري ورتـو، سائلاس!“ هن ٿڌو ساهه کنيو. بن احمد چيو ”مگر هن نالـو تـه . . .“ ڪپتان چيس ”سڀ ڪجهه صحيح آهي، بادشاهه سلامت: هيءَ اهائي آهي.“ آخر بن احمد هنن ٻنهي کي اتي ڇڏي پاڻ وري به هليو ويو ۽ دربان کي هنن جي پارت ڪري ويو ته ڪوبه ڪم ٻڌين ته حڪم جي بجاآوري ڪجانءِ بن احمد هڪڙي ڪمري ۾ وڃـي ويٺو ۽ هٿ مهٽيندي خيال ڪرڻ لڳو ته ”زندگي بـه عجيب کيل آهي. ڪيئن هي ڇوڪري ۽ ڪپتان اتن سالن کان پوءِ اڄ وري هڪ ٻئي سان مليا آهن! هن وري سوچيو ته هاڻ هن جو ڪپتان کان گهڻو ملهه وٺان ۽ هوُ وڌ ۾ وڌ ڪيترو ڏئي سگهندو.“

هوڏانهن جهاز تي ٽيڪومو، هولسٽر جي ڪئبن ۾ ويٺو هو. هن جي پيرن ۾ ڏنڊا پيڙيون لڳل هيون ۽ ٻين غلامن وانگر اگهاڙو هو. هولسٽر هن کي جاچي ڏسڻ لڳو. هن ڏٺو ته هي ڏکيو شيدي هن وقت اسان جو غلام ٿي چڪو آهي، پيرن ۾ لوهه پيو اٽڪيس ۽ اگهاڙو نانگو ٿيو ويٺو آهي ته به ڪو شرم ته ڪونه ٿو اچيس پر اجا به پاڻ ئي هياڪ جو وڏو وزير پيو سمجهي ۽ اجا به پاڻ کي بلملاح جو سچو هٿ پيو سمجهي.

اهو آهي باور جو نشو ۽ هن جو اڳيون شان ۽ دٻدٻو. هولسٽر ڏٺو ته ٽيڪومو پاڻ کي ٻين غلامن جهڙو هرگز نٿي سمجهيو. جيڪڏهن ٻين قيدين سان گڏ وڃي ويهندو هو ته به انهن ٻين غلامن تي رعب رکندو هو جيڪي هن سان گڏ ٻيڙي جهاز تي آيا هئا. ٻي ڳالهه جيڪا هولسٽر هن ۾ ڏٺي سا اها هئي ته هو عام قيدين سان قطعي ڪونه ڳالهائيندو هو. جهڙوڪر سڀ غلام هن جا هئا. هولسٽر کي چوندو هو ته مان غلام نه آهيان بلڪ خود بلملاح کي چڏيو اٿم ۽ جلد واپس وڃي بلملاح جو تختو اونڌو ڪندس. هولسٽر سوچيو ته هن جو ڏوهه ڪونهي؛ هن سڄي عمر عيش ۽ آرام ۾ گذاري آهي، اجا هن جي مغز مان اها هوا نه نڪتي آهي.

ٽيڪومو وري نهايت رعبدار انداز ۾ هولسٽر کي ٻڌائڻ لڳو "هن دفعي بلملاح اسان سان دغا ڪئي آهي؛ مگر هاڻ ڪير به اسان کي دوکو نه ڏئي سگهندو" هن اڪر

مٿي ڪري چيو ”ڪوبہ نہ.“

هولسٽر فرمائي سان چيس ”هيو دفعو ٺهندوئي ڪونہ.“

”پاور، پاور آهي“ هولسٽر سوچيو تہ اهو هارينبي جو چوڻ بلڪل صحيح آهي.

ٽيڪومو مسڪرائيندي اڳيان پيل ميز تي ٺيڪ ڏئي چيو ”ڇا چيو؟“ جهڙوڪ هن ”پاور“ جو اکر سمجهوئي ڪونہ. ”پوءِ اوهان کي موقعو ڪونہ ملي سگهندو“

هولسٽر پوءِ هن کي ٻڌايو. ”تون هاڻي غلام آهين ۽ اسين تو کي اهڙي جڳهہ تي وڪڻنداسين جتي مرڻ گهڙي تائين غلام هوندين“ هولسٽر چيس. ٽيڪومو غصي ۾ تپي لال ٿي ويو.

ٽيڪومو، هولسٽر کان ڪافي قداور، بدن ۾ ڪشادو ۽ بادي بلڊر شيدي هو. هو هولسٽر کي سوڻ سان ماري ٿي سگهيو، پر ”پاور“ ڪونہ هوس. نہ تہ هولسٽر کي ڪچي ۾ هٿ وجهي نپوڙي ساهہ ڪڍي ڇڏي ها.

هولسٽر کي بہ چڙ وٺي وئي ۽ زور سان دانهن ڪري هن کي چيائين ”چئو تہ مان غلام آهيان!“

ٽيڪومو هن جي منهن ۾ ڏسي لڳو.

”چئو.“ هولسٽر دڙڪو ڏنس.

”تون بڪواس ٿو ڪرين!“ ٽيڪومو چيس.

هولسٽر يڪدم ٽپ ڏئي اٿيو ۽ ڪٻٽ جو تالو کولي اندران هن منهن وارو پستول ڪڍي هٿ ۾ ڪيائين. پاور وري بہ پاور هو. هن جو گلو خشڪ ٿي ويو. هن جو هٿ بہ ڏڪيو هئي- پر هن هڪڙو ڪاڪ ڏهائي ٽيڪومو ڪسي

چيلهہ ۾ فائر ڪيو ۽ چيو ”چئو تہ مان غلام آهيان!“

ٽيڪومو ڏڪ جي ڪا پرواه نہ ڪندي مسڪرائي هن کي چيو ”تون پنهنجي پراڻي کي ٿو مارين؟ نہ، ائين رقم برباد نہ ڪر.“ هولسٽر وري پستول هن تي سنئون ڪيو. پهرئين ڏڪ جو آواز ۽ دونهون جهاز ۾ پکڙجي ويو. ٽيڪومو ٻئي هٿ چيلهہ تي رکيا ۽ دانهن ڪري فرش تي ڪري پيو. ٽيڪومو وري اٿيو ۽ ڏڪ واري زخم کي ڏسي يڪدم هولسٽر ڏي وڌيو. هن جي شڪل دهشتناڪ ٿي وئي. ”اڃا پستول ۾ ٻي بہ گولي آهي. متان سمجهين تہ بس.“ هولسٽر هن کي چيو. هن وري ٽرئگر تي آڱر رکي، پستول هن جي سامهون ڪيو. ٽيڪومو هيسجي ويو. ”مان، مان، غ لا م آهيان“ هن ڏڪي ڏڪي چيو. ”شاباس“ انتري ۾ پهري تي بيٺل خلاصي بہ بندوق سڌي ڪري سڌو ڪئبن ۾ اندر آيو. ”ڇا آهي. ڇا آهي. هولسٽر، تون تہ ٺيڪ آهين نہ؟“ پهريدار تڪڙ ۾ هولسٽر کان پڇيو. ”ها، بلڪل ٺيڪ آهيان؛ مهرباني. اتفاق سان پستول ڇٽي ويو هو. هاڻ هن کي ٻاهر ڪڍي وڃو“ هولسٽر پهريدار کي چيو. پهريدار ٽيڪومو کي ٻانهن کان جهلي ٻاهر گهلي ويو.

بن احمد ڪلاڪ کن کان پوءِ جڏهن واپس ڪپتان هارينبي وٽ آيو تہ هن ڏٺو تہ هارينبي اهو ڪونہ هو. جيڪو پهرين ڏسڻ ۾ تي آيو. هن جي طبيعت ۾ تمام گهڻي نرمي ڏسڻ ۾ اچي رهي هئي. بن احمد ڏٺو تہ ڪپتان ڇوڪري جي عشق ۾ هوش وڃائي چڪو هو. هاڻ بن احمد

ڏنو ته ڪپتان قابو آهي هاڻ هن کان هن ڇوڪريءَ جتا جيترا به پيسا گهرندس اوترا ڏيندو. گهٽ ۾ گهٽ 7500 ڊالر گهرندوسانس.

"ڪپتان صاحب، ڇوڪري کان مطمئن ٿيئن؟"

"ها جناب، هيءَ اهائي منهنجي محبوبه آهي- سائلاس"

"ڏاڍو سٺو. ٿنهن جي خوشي اسان جي خوشي آهي."

"اوهان جي وڏي مهرباني، بادشاه سلامت."

"هاڻ هن جي خريداري جي ڳالهه ٻولهه ڪريون؟"

"ها سائين پلي ڪريو، مان هن کي ضرور خريد ڪندس." "7500 ڊالر قيمت آهي هن جي- قبول اٿو؟"

"ها. مان سائلاس کي هر قيمت تي وٺڻ لاءِ تيار آهيان. هوءَ منهنجي ٿي" ڪپتان چيو.

بن احمد ڪپتان جو جواب ٻڌي دل ۾ پڇتايو ته ڪاش، مان هن کان ڏهه هزار ڊالر طلب ڪريان ها ته به جهڪر خوشي سان ڏئي ها، پر اڃا به. وڌيڪ گهرانس ها ته ڏئي ها. مگر زبان مان نڪري ويو. جيڪي ٿيو سو ٿيو.

"ٺيڪ آهي ڪپتان، سودو ٿي ويو. هاڻ پلا اوهان لاءِ ڪمري بستري جو بندوبست ڪرايان؟" بن احمد ڪپتان کان پڇيو. "ڪمرو." "ها هڪڙي رات" "نه نه. مهرباني. مان هالي جهاز تي ويندس." "جيڪا ٿنهن جي مرضي." بن احمد چيو "پوءِ مان سائلاس کي پاڻ سان وٺي ٿو وڃان. جهاز تي پهچي يڪدم توهان کي رقم موڪلي ٿو ڏيان." "پلي وٺي وڃوس. ڪاڳالهه ڪانهي."

هارينبي سائلاس کي وٺي جهاز تي آيو. پنهنجي ڪئبن ۾ کيس ويهاري يڪدم سون ڪڍيائين. گهٽي، سادن ستن هزارن ڊالرن جو سون رئنڊال جي هٿان هن کي ڏياري موڪليائين. سائلاس ڪنڌ هيٺ ڪريو ويٺي هئي. هارينبي هن کي هڪڙي بهترين انگريزي پوشاڪ ڪڍي ڏني جيڪا هن پاتي ته هيڪاري وڌيڪ خوبصورت ٿي پئي. ڪئبن جي اندر پڃري ۾ ننڍڙن طوطن چرپر پئي ڪئي ۽ هيڏانهن هوڏانهن پئي ٽپيا. سائلاس طوطن کي ڏسي رهي هئي ته هارينبي کيس ٻانهن کان وٺي انهن جي ويجهو ويو. "سائلاس! ڏس. هي سڀ تنهنجا طوطا آهن. جاچي ڏس" هارينبي نهايت پيار سان هن کي چيو. سائلاس ڏاڍي خوش ٿي ۽ هارينبي کي ڪجهه چيو. "مونکي تنهنجي ٻولي سمجهه ۾ نٿي اچي" هارينبي هن کي چيو. سائلاس وري پکي ڏي اشارو ڪيو. جنهن مان هارينبي سمجهو ته پکي جو نالو ٿي پڇي. "مون کي خبر ڪانهي. هنن جا نالا ڪجهه به ڪينهن." جڏهن اڳي سائلاس هن وٽ هئي ته هن سيني پکين تي نالا رکيا هئا؛ پر اهي پکي سال کن اڳ مري ويا هئا. هي انهن جا ٻچا هئا جيڪي هاڻ جوان ٿي ويا هئا. "مون هنن تي اڃا نالا نه رکيا آهن. هاڻ تون پنهنجي مرضي تي نالا رکين." سائلاس هارينبي کي چتائي ڏسي رهي هئي. هو جيڏانهن به ڦريو گهريو ٿي ته سائلاس هن مان اک نه پئي ڪڍي. هارينبي هن کي ڏسي ٿڌو شوڪارو ڀري چيو. "سائلاس! تون اها سائلاس نه آهين. هاڻ جڏهن وري

پاڻ هڪ ٻئي سان گڏ رهنداسين ته تون وري ساڳي سائلاس ٿي ويندين. سائلاس! تو ۾ مون ٿي سال پاڻ ۾ گڏ گذاريو هو. ان کان پوءِ سڄا سارا اٺ سال تون مونکان وڇڙيو وئين. اڄ وري اٺن سالن کان پوءِ تون مونکي مليو آهين. تنهنجي فراق ۾ مان جهڙوڪر چريو ٿي چڪو هوس. آخر مون تنهنجي خيالي تصوير ٺاهي ۽ ان جا ڪئين نقل ڪرائي هرطرف ويندڙ ڪپتانن کي ڏنا ته جتي به ڪنهن ڪپتان کي سائلاس لڀي وڃي ته منهنجي حوالي ڪن .... سائلاس! اڄ مان بيحد خوش آهيان جو اڄ تون وري ٻيهر مون سان گڏ آهين." سائلاس هنکي ڏسي کلڻ لڳي. هاربنبي بستري تي وڃي ليٽي پيو. سائلاس به هن سان گڏ اچي ليٽي پئي. هاربنبي اٿي بتي وسائي ۽ واپس هن سان گڏ اچي ليٽي پيو ۽ آهستڙي هن کي چپن تي چميون ڏنيون. هاربنبي چيو "اڄ رات مان بلڪل ٺڪل آهيان ۽ ائين پيو محسوس ڪريان جهڙو مان سڄي زندگي ڪڏهن به نه ستو آهيان." هاربنبي هنجا هٿ وٺي پنهنجي منهن تي ڦيرائڻ لڳو ۽ سائلاس کي چيائين ته "ائين هٿ ڦيراءِ. هاهه هاءِ ڪهڙو نه لطف پيو اچي! سائلاس، تون مونکان ڪيئن جدا ٿي وئين؟" آخر ٻئي ڄڻا هڪ ٻئي کي ڀاڪر وجهي سمهي رهيا ۽ ننڊ اچي وين.

ڪو زمانو اڳي، هاربنبي ڏاڍو عياش هوندو هو. سڄو عملو هن کي لوڪوڻ سڏيندو هو. جڏهن به ڪنهن بندرگاهه

ٽان ڇوڪريون خريد ڪندو هو تہ انهن مان ٻيون حصو پنهنجي لاءِ جدا ڪري رکندو هو. جڏهن ڪيس هڪ دفعو هڪڙي ڪاري ڇوڪري سائلاس ملي وئي تہ ان جي عشق جي دام ۾ گرفتار ٿي ويو.

آخر هني رات وري بہ گڏجي ستا. سائلاس ڪئبن ۾ خوب وهنجي سهنجي بت صاف ڪري نهايت، خوبصورت نئوني ۾ هار سينگار ڪري ويٺي هئي ۽ جهڙي راڻي پئي لڳي. هارينبي کي سائلاس تمام گهڻو خوش ڪندي هئي. هو بہ ڏاڍو مطمئن ٿيندو هو. تنهن ڪري هن تي دل و جان سان ڇڪن ڏني چڪو هو. جيتري محبت هن سان ڪندو هو اتري هن ڪڏهن بہ زندگي ۾ ٻي ڪنهن عورت سان نہ ڪئي هئي. سائلاس بہ هن سان تمام گهڻو پيار ڪندي هئي.

ٻيون دفعو جڏهن سائلاس هن سان ٽي سال گڏ هئي تڏهن هو هڪڙي پورچوگيزي جهاز تي ڪپتان هو، هو اڃا آفريڪا جي بندرگاهه تي پهتو ٿي مس هو ۽ اڃا هڪڙو بہ غلام خريد نہ ڪيو هئائين تہ اوچتو برٽش جي فرگيٽ هن وٽ پهچي وئي. هارينبي ڏٺو تہ وٽس فقط سائلاس ٿي آهي جنهن لاءِ ڪابہ ثابتي نہ ڏئي سگهندو تہ ڪو هن اها ڪنهن جائز مارڪيٽ مان خريد ڪئي آهي. تنهن کان سواءِ هن وٽ رجسٽري جا ڪاغذات بہ آمريڪا جا ڪين

هئا. هن کي پڪ ٿي وئي ته فرگيٽ جو عملو جنهن وقت سائلاس کي ڏسي وٺندو ته هارينبي کي گرفتار ڪري جيل حوالي ڪري ڇڏيندو. برٽش نيوي جا سپاهي ٻن ٻيڙين ۾ سوار ٿي هن جي ويجهو اچڻ لڳا. هارينبي کي اٽ ويهه لڳي وئي. کيس ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي. سائلاس هنجو پريشان حال ڏسي مٿس ڪلي پئي. جيئن ئي هو هن ڏي وڌيو ته سائلاس ڪٺي پاڪر وڌس. هارينبي ڏاڍو پريشان هو. هن سائلاس جو پاڪر ڇڏائي کيس ٻانهن کان جهلي هڪڙي دريءَ جي پر ۾ وٺي ويو. کيس اتي ويهاري پاڻ ڪوٺي ۾ گهڙي هڪڙو رسو ۽ تختو کڻي آيو.

برٽس نيوي جا ملازم هاڻ جهاز جي بلڪل پر ۾ اچي پهتا ۽ هاڻ مٿي چڙهڻ وارا هئا. ايتري ۾ هارينبي سائلاس کي تختي سان ڪَڌ ٻڌي دريءَ کان هيٺ پاڻيءَ ۾ لاهي ڇڏيو. سائلاس بلڪل خاموش هئي ۽ هڪ ٻڙڪ به نه ڪڇي. جيئن ولبس تيئن ڪري. نيوي وارا ٻه ٽپ ٽپ ڪندا اندر لنگهي آيا تيستائين هن رسي سان هٿ ڪڍي ڇڏيا ۽ سائلاس هيٺ هلي وئي. هارينبي کان اچانڪ دانهن نڪري وئي ۽ منهن تي پريشاني ڇانئجي ويس. نيوي هن کي ششدر ڏسي مٿس شڪ ڪرڻ لڳي ۽ هو جهاز ۾ تلاشي وٺڻ لڳا. هارينبي جو دماغ جاءِ ڪونه هو تنهن يڪدم هنن تي حملو ڪيو. ڪافي دير ڏي وٺ ٿي، آخر نيوي وارن هن کي ماري ماري بيهوش ڪري ڇڏيو ۽ جهاز جي تلاشي وٺي هن کي جهاز سوڌو گرفتار ڪري ويا.

اها ڪَالهه اٺ سال اڳي جي هئي. هاڻ وري پيهر ساڳي ڇوڪري هن کي بن احمد وٽان ملي هئي. ڪپتان کي اهي ساڳيا خيال ان رات خواب ۾ ڏسڻ ۾ پئي آيا ۽ هو ٽپ ڏئي اٿي ويٺو ۽ هن ڪان دانهن نڪري وئي ”سائلاس! سائلاس!“ سائلاس به هن جي دانهن ٻڌي ڇرڪ ڀري اٿي ۽ هارينبي کي پاڪر پائي آهستي آهستي سندس ڪلهن ۽ ڳچيءَ تي هٿڙا ڦيرائڻ لڳي. ٿوري دير ۾ هارينبي هوش سنڀالي ورتو ۽ وري ماٺ ڪري ليٽي پيو.

بن احمد ڪان ورتل ڇوڪريون هنن جهاز ني چاڙهي ڇڏيون هيون. ان ڪان پوءِ جڏهين به هارينبي جهاز تي مٿي ايندو هو ته سندس رخ مٿيل هوندو هو. مردس هن کي جانچي پيو ڏسندو هو ۽ ڪٿهين ابتا سبتا سوال هن ڪان پڇندو رهندو هو.

آخر جوبيليشن بندرگاهه تان هاڪاريو. خلاصين سمورا سڙهه سنوان ڪري ڇڏيا هئا جنهن ڪري هائي جهاز فل رفتار سان پاڻيءَ کي چيريندو اڳتي وڌندو پئي ويو. ڪجهه دير کان پوءِ بن احمد واري محلات جا ڪنگرا هنن جي نظرن ڪان اوجهل ٿيندا ويا. سڪان واري جهاز جو رخ اولهه طرف موڙيو ۽ ٿوري وقت ڪان پوءِ هوندوارا وارن پيٽن کي اچي ويجها ٿيا. هن مهل تائين هو چار هزار ميل سفر طئي ڪري آمريڪا کي اچي ويجها پهتا هئا. جنهن ڪري سڀ خلاصي ڏاڍا خوش پئي ٿيا.

آبروڪي، ڳياسي جو ٿورائتو هو. هن سندس مدد ڪئي

هنـ گيامي ۾ پيرـر مالهو هو، هن جا ڏند ۽ ڏاڙهون به [illegible] ي چڙ... هيو ۽ پٽن جي پٽن جا به پٽ اکين سان ڏٺا هئائين ... وقت هن ۾ ڪا طاقت ڪانه هئي. آدوڪي [illegible] ي هنجي مڙسيءَ وارن ڪارنامن جي خبر هئي. جنهن ڏهن ڪ... وٽي هي قيد ٿيا هئا ان ڏينهن کان وٽي اڄ تائين ... پنهنجي ماتر ڀوميءَ کان پري ٿيندا پئي ويا. هاڻ تـ ... ابرو پري ٿي چڪا هئا، جتان واپس ورڻ جي تر جيتري به اميد ڪانه هئي. ڪلاڪ کن کان پوءِ ڊيڪن ۾ اندر آهه و فغان جا آواز ٻڌڻ ۾ آيا. غلامن کي سامهون خشڪيءَ جا آثار ڏسڻ ۾ آيا پئي. جنهن ڪري هنن ۾ روڄ ۽ پٽڪو پئجي ويو هو ۽ اهـڙا ڀار ڪيدي ۽ رحم جوڳي نموني ۾ پئي رونـا جهڙوڪ سڄو جهاز ڪنهن اوڙاهه ۾ غرق ٿيڻ وارو هجي. ڪيوڪي هي حال ڏسي همت ڇڏي ڏني ۽ سڀ آسرا اميدون خاڪ ٿي ويس. هاڻ هن کي موت ڇتي طرح ڏسڻ ۾ اچي رهيو هو.

ڪيوڪي هڪڙو خنجر لڪائي رکيو هو، سو ڪيدي ڊگها ساهه پري آدوڪي ڏي وڌي آيو ۽ ڏند ڪرٽيندي آدوڪي کي چيائين ”آدوڪا، هاڻ جهڪو بـ خلاصي هيڏانهن ايندو تنهن ... اتي جو اتي پورو ڪندس.“ آدوڪي وري به هن کي چيو ... کان ڪم نه وٺجانءِ. ڪيوڪي کي غصو تمام گهڻو هو. ... هن کي ڪتو جواب ڏيندي چيو ”هـاڻ تو کي ڏسي ڇڏ... . هاڻ تون ملڪ ڪري ويهه. جهڪي اسان کي مرض... ايندو تبتن ڪنداسين.“

جيئن ئي آڊوڪي هن کي ٻانهن کان جهلي منع ٿي ڪئي، ته اوچتو خنجر جو منهن ڪلهي ۾ لڳي ويس. ڪياسي وڇڙ پنجي هن کي هٿائي ڇڏيو ۽ آڊوڪي هن کان خنجر کسي ورتو. ڪيوڪي ٻيو ڪو آسرو نه ڏسي ڏانهون ڪري رڙڻ لڳو. آڊوڪي چيو. "هاڻي هي اهو ڪيوڪي نه رهيو آهي. هاڻي هي جيڪو به ڪم ڪندو تنهن ۾ نه رڳو پنهنجو سر وڃائيندو، مگر باقي جيڪي به ٻه چار وڃي بچيا آهيون تن کي به مارائيندو." ڪياسي ڪنڌ سان هاڪار ڪئي. اشانتي جيڪي بچيا هئا ۽ زنجيرن ۾ ٻڌل هئا، سي سڀ ماٺ ڪيو پنهنجي ئي فڪر ۾ ويٺا هئا. ڪياسي به ڪٿي ماٺ ڪئي. آڊوڪي لاءِ ڳالهه ڏاڍي ڏکي ٿي پئي. هو به ذري گهٽ ڏانهون ڪرڻ تي هو پر صبر ڪري منهن گوڏن ۾ هڻي ويهي رهيو.

هزمئجيسٽي جا آفريڪن اسڪئاڊ جا ٻه جهاز هروقت سمونڊ ۾ پيا ڦرندا هئا. اچانڪ هنن ڏٺو ته ٻه جهاز پري کان هنن ڏي اچي رهيا هئا. هو پري کان جهاز سڃاڻي نه سگهيا باقي ڪن پڪ هئي ته يا ته سامونڊي لٽيرا آهن يا برٽش جي فرگيٽ آهي. هارٽنبي سمجهي ويو ته برٽش فرگيٽ آهي. هن کي جنگ يا لڙائي جو ڪو خوف ڪونه هو پر ايترو خوف ضرور هوس ته جيڪڏهن اهي "هزمئجيسٽي جا آفريڪن اسڪئاڊ" هوندا ته غلام کسجي ويندا. ڪپتان حڪم ڏنو ته جهاز جا سمورا سڙهه آڇا ڪيا وڃن. هي ڪم تمام ڏکيو هو ۽ خلاصين به ٻانهن ۾ پٽيٽ ڪئي ته هاڻ وري ٻئي پاسي

ٿو حملو پوي. هارينبي حڪم ڏنو تہ سيراليون بندرگاهہ ڏي هلو.

هارينبي ڏٺو تہ انهن ۾ هڪڙو جهاز پيراگمن هو ۽ مٿس ڪپتان بہ اهوئي ساڳيو نوجوان انگريز هو جنهن سان هن جي اکين منهن ماري ٿي هئي. هن سوچيو تہ پيراگين ۽ ان سان گڏ امروڪي، جيڪڏهن ٻئي اچي رسيا تہ رجسٽري وارو ڪوڙ بہ ظاهر ٿي پوندو. تنهن ڪري ڀڄي وڃڻ کان سواءِ ٻي ڪا واهہ ڪانہ هئي.

پيراگين پنهن جي ساڳي رفتار ۾ هنن جي پٺيان پئي آيو. جڏهن فقط پندرنهن منٽن جي پنڌ تي اچي پهتو تڏهن ڪپتان پنهنجن ماڻهن کي چيو ”جيڪڏهن منهنجي حڪم جي پوئواري ڪندو تہ پيراگين پاڻ کي ڇڏي بہ نٿو سگهي. مان هرگز اهو نٿو چاهيان تہ اسان جي ڪيپ ڪتّي ڪوبہ نقصان رسي. پيراگين وٽ فقط ڇهہ توبون آهن. جيستائين جهاز ويجهو اچي تيستائين ڪوبہ فائر نہ ڪري ۽ جيستائين مان حڪم نہ ڏيان. حڪم ملڻ بعد سڀ پنهنجي پنهنجي مرضيءَ سان فائرنگ ڪندا رهجو. مگر ياد رکو، جيڪڏهن ناڪامياب ٿياسين تہ سڀ پاڻ کي جيل جي ڪال ڪوٺين حوالي ڄاڻجو.

پيراگين هاڻ فقط هڪ هزار والن جي مفاصلي تي اچي پهتو هن جا بہ نيرين ڊريسن ۽ ڪارن ٽوپلن وارا نيوي جا سولجر پوزيشن سنڀالي بلڪل تيار ٿيا بيٺا هئا. نيوي وارن ٻہ ٻيڙيون لاهي پاڻيءَ ۾ ڪيون ۽ ليفٽيننٽ بہ پنهنجن سپاهين

ڪي ضروري هدايتون ڏئي پيڙين ۾ لاٿو. ليفٽيننٽ لائوڊاسپيڪر وات تي رکي هارينبي کي چيو ”اي جيوبيليشن! خاموشي سان اسان جي عملي کي مٿي اچڻ ڏي، نه ته ياد رکجانء فائرنگ جي منهن ۾ اچي ويندين ۽ تباهه تي ويندين.“ هارينبي به هٿ گول ڪري وات تي رکي هن کي چيو ”هليو آ ڪٽي جا پٽ، ڇا توکي خبر آهي ته اسين فائرنگ جو جواب نه ڏينداسين؟“ انهن ڇٽي منهن ۾ پاسي ڦيرائي ڇڏيائين. مرڊس ڪپتان جي پير ۾ بيٺو هو تنهن ڪپتان کي چيو ”جناب پيڙيون باڪل ويجهيون اچي رهيون آهن. هرهڪ پيڙي ۾ ڏهه ڏهه سپاهي بندوقن سان تيار ويٺا آهن ۽ درجن کن اچا به جهاز ۾ موجود آهن“

”جڏهن پيڙيون ٽيهن والن جي مفاصلي تي اچن ته مونکي ٻڌائجان“ ڪپتان مرڊس کي چيو. هاڻ مرڊس وال ڳڻڻ شروع ڪيا ”اسي وال .... سٺ وال .... پنجاهه وال .... ٽيهه وال.“

”بندوقن جا منهن کوليو ۽ خوب فائرنگ ڪريو“ ڪپتان حڪم ڏنو. مسٽر مرڊس عملي کي حڪم ڪيو ”فائر!“ اچانڪ هنن جي طرف کان ٺز ٺز شروع تي وئي ۽ پيراگين جو عملو اوچتي فائرنگ ٿيڻ سبب منجهي پيو. هنن کي پوءِ خبر پئي ته جيوبيليشن وارا واقعي مقابلي لاءِ تيار تي ويا آهن. پيراگين توب ڇوڙي ته جيوبيليشن لڏي ويو. جيوبيليشن به جواب ۾ توب ڇوڙي. هاڻ ٻنهي جهازن مان دونهان نڪرڻ لڳا. وري پيرا ٽين ٽيهن پاوندن جو گولو

ڇوڙيو. جواب ۾ جيوبيليشن ٻه ڏڪ هنيو ته ٻيراگين جو اڌ حصو اڏامي ويو ۽ بائلر ڀـ، ڦاٽي پيو. هاڻ ٻيراگين صفا بيڪار ٿي ويو. ٻيراگين کي ٻوڙي پوءِ هنن ٻيڙي وارن تي فائرنگ شروع ڪئي. ٻهرين ٻيڙي جا اڌو اڌ ماڻهو مري ويا. ڪپتان مٿي چڙهي آيو ۽ پستول ڪڍي ليفٽيننٽ کي شوٽ ڪيو. ليفٽيننٽ وائڙو ٿي ويو ۽ يڪدم تلوار ڪڍي هٿ ۾ ڪيائين. ٺڪاءُ ڪرايس ڪپتان ڀـي گولي جهڪا ليفٽيننٽ کي مٿي ۾ وڃي لڳي. ٻيراگين جا فقط ٻـ، ماڻهو جيئرا بچيا جن کي سخت زخـم رسيل هئا. لڙائي بند ٿي. جيوبيليشن جا ڪل نـوَ ماڻهو مري ويا.

هاربنبي ٻچـيل عملي کي فتح ۽ ڪاميابي جـون مبارڪون ڏنيون ۽ انهي خوشيءَ ۾ پنج ٻوتلون رم جون، پنج بيئر جـون ۽ ٻـ، ڪيس وسڪي جـا پيئڻ لاءِ ڪين ڏنا. خلاصين کي حڪم ٿيو ته رات جو ڪيترو ٻـ نشو ڪريو مگر سڀاڻي صبوح جو وري ٻه سڀ ڪم تي چڙهي وڃجو. رات اونداهي هئي جنهن ڪري سڀ بتيون ٻارڻ جـو ٻـ حڪم مليو. سڄي رات هنن شراب پيتو.

ٻن بار ٻه ڪجهه شراب پيتو. ڪيس ليانا ياد اچي رهي هئي. دل ۾ خيال پئي ڪيائين ته جيڪر مون سان گڏ هجي ها ته مان ڪيس اهو سمجهـ'ـان ها ته هاڻ هو بلڪل جلد آزاد ٿي ويندي ۽ ڪيترو ٻـ ٠ـرچ ٿيندو ته مان اهو خرچ ڪري هن کي واپس پنهن جي وطن روانو ڪندس. هن سوچيو ته جيتوڻيڪ

هو انگريزي ٻولي نٿي سمجهي، تنهن هوندي به ان ڪوشش ڪري کيس سمجهائيندس ته سندس غلاميءَ جي باقي هڪڙي رات وڃي رهي آهي ان کان پوءِ هو آزاد آهي. ٻن بار جي اڳيان هڪڙا ماڻهو آهي بيٺا هئا جن زندگي ۾ آزادي ۽ غلامي جي جنگ هارائي هئي ۽ ٻيا اهي هئا جن ٻيراڳين تي فتح حاصل ڪئي هئي. هن هرگز اهو نٿي چاهيو ته ٻين عورتن سان گڏ رهي ليانا اهو ڏسي ته انهن سان ڇا ٿو وهي واپري. مگر کيس اهو به خوف هو ته مبادا ڪي خلاصي سندس خريد ڪيل ٻانهيءَ سان به هٿ چراند نه ڪن. ٻن بار کي مٿي ۾ سور ۽ سخت بخار هو جنهن ڪري هن پاڻهي پنهنجي مٿي کي ڌڪ ڏئي هنيا ۽ آخر چند ڪلاڪن کان پوءِ هن کي ننڊ ڪري وئي. خلاصي سڀ نشي ۾ چور حالت ۾ هڪ ٻئي سان ٺوڪ مذاق به ڪري رهيا ته ڪي غلام عورتن سان عيش به ڪري رهيا هئا.

نائب سرجن مسٽر پيٽرسن به تمام گهڻو نشو ڪيو هو جنهن ڪري اٿي پيرن ڀر بيهي نه ٿي سگهيو. هڪڙي خلاصي سندس بيهوشي جي خبر سرجن کي ڏني مگر هو نه آيو. ولڪس جيئن بن احمد جي محلات مان ٿي آيو هو ۽ ڪئبن ۾ اچي گهڙيو هو تيئن وري ٻاهر نه نڪتو هو. انهيءَ وچ ۾ هو فقط هڪ ڀيرو تڏهن ٻاهر نڪتو هو جڏهن هنن جي ٻيراڳين سان لڙائي ٿي هئي. بن احمد جي محلات ۾ وڃڻ کان پهرين ولڪس جنهن خلاصيءَ کي ٽنگ ۾ ڏنڊو هنيو هو سو اڃا تائين سور کان دانهون ڪري رهيو هو.

آخر هڪڙو ٻچ خلاصي لالائين مست ۽ ڪٿي جهولندو ۽ پنهنجي ٻوليءَ ۾ ڳاڻا ڳائيندو سرجن ڪي وٺي ويو. سرجن دوائن جي پيتي ڪڍي زخمي خلاصيءَ جي مرهم پٽي ڪرڻ آيو. ولڪس هن جي زخم کي صاف ڪري، پورو مکي مٿان پٽي ٻڌي ڇڏي. ايتري ۾ هڪڙو خلاصي نشي جي حالت ۾ هڪڙي بوتل مست ۾ ڪري ولڪس کي چوڻ لڳو ”سرجن صاحب، اوهين به ٿورو ڍڪڙو پيئو ته ڏاڍو سٺو.“ سرجن هن جي منهن ۾ نهاري ٻوتل کي پري هٽائي ڇڏيو. وري هڪڙو خلاصي ٻي بوتل کڻي ولڪس جي اڳيان ڦري آيو ۽ منٿون ڪري چوڻ لڳس ”سرجن صاحب، شراب جو سهارو وٺو، انهي کان سواءِ ٻيو ڪوبه چارو ڪونهي.“ پين به منٿون ڪيس آخر هن خلاصي کان بوتل وٺي ڳٽ ڳٽ ڪري سڄي بوتل پي خالي شيشو پاڻي ۾ اڇلي ڇڏيو. هاڻ هن کي به نشا چڙهي ويا ۽ ڪئين ڏوجهن جي بجاءِ خلاصين سان گڏ هٿلي هڻي انهي ويهي رهيو. وري ڪل ٻوڪ جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. اوچتو سندس اکين مان لڙڪ ڳڙي پيا. هن چيو ”دوستو! ٿورو ماٺ ڪريو، دوستو! سرجن ولڪس جو هي آخري سفر آهي. بندرگاهه تي لهڻ کان پوءِ مان وري ڪنهن به يورپين سان گڏ سفر نه ڪندس.“

”مگر مان انهي ڳالهه تي يقين نٿو ڪري سگهان. تو کان سواءِ اسان جو ڪهڙو حال ٿيندو سرجن؟“ هڪڙي خلاصي پڇيس. انهي تي سڀني خلاصي نشي جي حالت ۾

روئڻ لڳا ۽ ننڍڙن ٻارن وانگر ٻار ڪيڏي روئي رهيا هئا.
وري انهي ڳالهه تي احتجاج ڪندي چوڻ لڳا "نه-نه- اسين
توکي ڪونه ڇڏينداسين."
"دوستو مون آخري فيصلو ڪري ڇڏيو آهي" سرجن
خلاصين کي چيو. "آخر تون ڇا ڪندين؟" هڪڙي پڇيس.
"انهي جو مونکي ڪو الڪو ڪونهي. مان پنهنجو پيو ڪو
ڏنڊو ڪندس ۽ گهر جو گهر ۾ پنهنجن ڏيئن سان گڏ
زندگي گذاريندس."
"اڇا، ته تون الائيس ۽ الائيشيا سان گڏجي رهندين؟"
ولڪس دل ۾ خيال ڪيو ته منهنجي ڏيئن جي نالن جي
خبر نه فقط ٻن ٻار ۾ مرڊس کي آهي هن کي اهي نالا
ڪنهن ٻڌايا؟
"ها. مان انهن سان گڏجي رهندس. هن کي ڪا ماءُ
ڪانهي. هن وقت هنن کي پيءُ جي سخت ضرورت آهي.
مان هنن کي معاشري جون بهترين عورتون بنائيندس- مونکي
هنن سان بيحد پيار آهي." هڪڙي خلاصي نڪ مان سنگهه
ڪيڏي هٿ سوٽ سان اگهندي چيو " واهه سائين واهه، عجب
آهي تنهنجي بيحد پيار تي؟" وري ٻئي چيو "سيڪو پنهنجي
اولاد سان پيار ٿو ڪري ۽ سيڪو پنهنجي اولاد کي سهڻو
ٿو سمجهي." ولڪس ڪڇيءَ مان لاڪيٽ ڪيڏي ڏيئن جا
فوٽو هن کي ڏيکاريندي چيو "هي ڏس. ڇا هي سهڻيون
ناهن؟ ڇا مان هڪ خوش نصيب پيءُ نه آهيان؟"
"مگر هاڻ بڪ بڪ بند ڪندين يا نه؟" مرڊس سرجن

کي چيو، "مهرباني ڪري تون هتان اٿي وڃ. وڃي ڪنهن ٻي هنڌ ويهه" ولڪس چڙ مان مرڊس کي جواب ڏنو، وري ٻين کي چيائين "اوهين به مون وٽان اٿي وڃو. اوهين سڀ نالائق ماڻهو آهيو. وڃو ۽ وڃي انهي ٿلهي ٻُنڊ سان گڏ ويهو ۽ ٻڪ ٻڪ ڪريو."

"جهونا، جهونا سرجن صاحب، هو مري ويو" مرڊس چيو. ايئن چئي هن سٽ ڏئي سرجن جي ڳلي مان لاڪيٽ ڇني هيٺ سمونڊ ۾ اڇلي ڇڏيو ۽ ولڪس کي چيو "هو مري ويو. مري ويو."

"الائيس!" هن هڪڙي دانهن ڪئي؛ "الائيشيا!!" هن ٻي دانهن ڪئي. ايئن چئي هن ڪناري کان هيٺ پاڻي ڏي ڏوڙ کاڌو. خلاصين ڪدم جهلي ورتس. "مونکي ڇڏيو. مون مان هٿ ڪيو. هو ٻڏي ويندو. مان هن کي پاڻيءَ کان ٻاهر ڪڍڻ ٿو چاهيان" ولڪس دانهون ڪرڻ لڳو. هڪڙي خلاصي دلداري ڏيندي چيس "سرجن صاحب، هو خيريت آهن. بلڪل ٺيڪ ٺاڪ آهن. هن ته رکو لاڪيٽ پاڻيءَ ۾ اڇليو آهي."

"تون نٿو سمجهين. مان هن کي ٻڏڻ نه ڏيندس. مان هن جي حفاظت ڪندس" ولڪس نهايت پريشان حال ۾ ڳالهايو. "مگر اهي ته گهر ويٺيون آهن، هتي ڪٿي آهن جو ٻڏي وڃن؟ تون ته هتي جهاز ۾ ويٺو آهين!"

"ها. تون ٺيڪ ٿو چئين. هو- هو- گهر ويٺيون آهن- هو سڀئي ٺيڪ آهن؛ هو ننڊ ۾ آهن- هو خواب ۾ مونکي

ڏسڻ پيو۔ هو۔ ننڊ پيون ڪن" ولڪس ڪراهي جي عالم ۾ ڳالهائيندو ٻوٽي هٿندو ويو. خلاصي هن جي شڪل ۾ چتائي ڏسي رهيا هئا. "هن وقت هو چوڏنهن سالن جو آهن. مٿين مهيني ۾ هنن جي سالگره آهي- ها- سالگره. ۽ پوءِ هو پندرنهين سال ۾ داخل ٿيندئون. مون کي هنن لاءِ ڪجهه خريداري ڪرڻي پوندي. جيڪڏهن مان اتي نه هوندس ته هو مايوس ٿيندئون. هو چوندئون ته بابا اسان کان ناراض ٿي ويو آهي. ڏيڻن جي سالگره ۾ پيءُ جو هجڻ ضروري آهي." ايئن چئي هو اڳتي هليو ويو. سڀني خلاصين کي هن جي رحم جوڳي حالت ڏسي ڏاڍو ارمان ٿيو.

"مرڊس! تو کي ايئن ڪرڻ نه کپندو هو." هڪڙي خلاصي مرڊس کي چيو. صبوح جو فجر مهل هڪڙي خلاصي ڪپتان کي ننڊ مان اٿاري ٻڌايو ته جناب سرجن ولڪس ڳچيءَ ۾ رسو وجهي پاڻ کي لٽڪائي ماري ڇڏيو. هارينبي يڪدم ولڪس جي ڪئبن وٽ آيو ۽ ڏٺائين ته در جي چائنٺ ۾ ولڪس جو لاش هوا ۾ پئي لڏيو. هن جي بت تي اهائي قميص پئي هئي جيڪا سنجهي مان پيل هئس. هن جو پوڙهو منهن ڏسي ڪپتان منهن ٻئي پاسي ڪري عبرت ۾ پئجي ويو. هوءَ ۽ ولڪس ٻئي سَن هئا. هارينبي وري پنهنجي بت کي ڏٺو ته اهو به پوڙهو هو. هن خيال ڪيو ته متان سائلاس جي نظر لاش تي پوي ۽ هو ڊڄي، تنهن ڪري يڪدم حڪم ڏنائين ته لاش هيٺ لاٿو وڃي، منجهند ڌاري هنن سرجن ولڪس جو لاش هڪڙي ٻيٽ تي دفن ڪري

ڇڏيو. ڪجهه ڏهن ڏينهن تائين سندس ڳالهيون ياد ڪري سيٺي ارمان ڪرڻ لڳا، پر پوءِ جلدئي هنن ولڪس کي به وساري ڇڏيو.

ڏن بار کي سخت بخار هو. خلاصين هن کي ڪٽي ولڪس جي ڪئبن ۾ اچي ڇڏيو جتي پيٽرسن هن کي ڪوٺن جون تڪيون ڏئي ليٽائي ڇڏيو. ڏن بار روئي رهيو هو. هن خلاصي کي به اوچتو بخار ٿي پيو. ان کي به ڪٽي اچي ڏن بارجي پر ۾ ڇڏيائون. منجهند ڪان پوءِ ٽيون خلاصي به بخار ۾ جهلجي پيو. پيٽرسن هيترا سارا مريض ڏسي بيزار ٿي پيو ۽ پنهنجي منهن واڪس کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ لڳو. نئون مقرر ڪيل چيف سرجن مسٽر پيٽرسن بخار جو علاج به نه پيو ڪري سگهي. هاربنبي کي احساس ٿيڻ لڳو ته فقط ولڪس جي نه هجڻ ڪري هاڻ بيماري وڌندي وڃي. پيٽرسن کي اهائي خبر هئي ته بيمارن کي ٻين کان جدا رکڻ ضروري آهي ۽ ائين ڪرڻ سان بيماري تي ڪنٽرول ٿي ويندو.

ڏن بار کي بخار جا آثار چڙهي ويا هئا. ايتري قدر جو ڪنهن مهل وقليو پئي ته ڪنهن مهل بيهوش ٿي ٿي ويو. لڳاتار ٽي ڏينهن هن سان اها حالت هئي. گذريل ٻن راتين کان اوبرين هر رات لهانا وٽ ويندو رهيو.

خلاصين بن احمد جي محفل مان شراب جون ڪئين بوتلون چورايون هيون. هنن ڪپتان جي بوتلن مان به ڪافي

بوتلون چورائي لڪائي رکيون هيون.

اوبرين، ڪرافورڊ ۽ ريز پاڻ ۾ گڏ شراب پيئندا هئا ۽ پورو پنو نشو ڪندا هئا. هي ٽئي هڪ ٻئي ۾ پڪا وڄهندا هئا ۽ جنهن جو نالو نڪرندو هو سو شراب پيارينڊو هو. پکن ۾ اڪثر ڪري ڪرافورڊ جو نالو نڪرندو هو ۽ هو هر وقت شراب جي بوتل کڻي ايندو هو. هن تمام گهڻيون بوتلون چورائي لڪائي رکيون هيون. ڪرافورڊ اهو خيال ڪڏهن به نه ڪيو ته آخر هن جو نالو هر دفعي ڇو ٿو نڪري. ريز اوبرين کي پنهنجي نيڪي هئي چيو "ڏي خبر، هن ليانا بولڙي ۽ جو ڇا حال آهي؟" "ڇا ڳالهه آهي، سڀ انهي جي پڇا ٿا ڪن. ليانا اوهان جي وات ۾ ته، ڪانه ٿي پوي جو سڀڪو ليانا ليانا پيو ڪري! ليانا تي ته مان ڪامياب ني نٿو ٿي سگهان، ڇا ڪريانس؟"

"هي ڪا اتڪل ڪرينس" ڪرافورڊ چيو.

"ڪهڙي تل ڪريانس؟"

"اڙي بيوقوف، وري بہ مادي آهي. هن سان ڪا نه ڪا راند ضرور ڪرڻ کپي. آخر ته هوءَ ڊن بار جي سنگتياڻي آهي. تنهن ڪري ڇڏيس ڪونه."

"مگر يار، ڊن بار کي خبر پئجي وئي ته هو ڏاڍو ناراض ٿيندو" ريز چيو.

"ناراضپي جي هن ۾ ڪهڙي ڳالهه آهي. هي ته ڪا ايڏي وڏي ڳالهه ڪانهي." مرڊس کلندي ريز جي ڪلهن تي هٿ رکي چيو.

”هن وقت ته هوءَ ٻيڪ ۾ آهي ڪٿ تي اچي سگهي؟“

”ها. اهو ٻيو ڪو ڏکيو ڪم آهي. هي نه وينو آهي مسٽر ريز، پاڻهي جهپي ڪٿي ايندس“ ڪرافورڊ چيو.

ريز چيو ”اهو ڪو ڏکيو ڪم ڪونهي، مان ڪٿي ايندو سانس پر پوءِ نائب ڪپتان کي اوهين راضي ڪجؤ!“

”نائب ڪپتان راضي ڪونه ٿيندو“ ڪرافورڊ چيو. ”پوءِ؟“

پوءِ هنن هڪڙي اٽڪل ويڙهائي. ٻهرين اوبرين نشي ۾ ٽڙندو نائب ڪپتان مسٽر رنڊال وٽ ويو، جنهن ٻيڪ جو تالو کولي هن کي اندر وڃڻ ڏنو. ڪرافورڊ ۽ ريز ٽورو پوشي چانوري ۾ ٿي بيٺا. جنهن وقت هنن اوبرين جو پاڇو جرندي ڏٺو ته ريز اڳتي وڌيو. ٻنهي ڪرافورڊ دانهن ڪري چيس ”مان تنهنجو پيٽ ڦاڙي ڇڏيندس“ هن جي هٿ ۾ ڪاٺ جو ڪو هو ۽ ريز جي پٺيان ويو.

”مسٽر هي منهنجو آهي. منهنجو آهي“ ريز چيو ۽ رنڊال کي ڪلهي تي هٿ هڻي چيائين ”رنڊال صاحب، هن کي سمجهايو، هي اجايو ڦڏو نه ڪري.“ رنڊال هنن جو نمونو وڙهڻ وارو ڏسي ٻنهي کي چيو ”معاف ڪريو. هي اوهين ڇا پيا ڪريو؟“ ڪرافورڊ ٻه ويجهو آيو ۽ چاقو هٿ ۾ ڪري ريز کي چيائين ”تون چور آهين.“ جيستائين رنڊال هنن ڏي ڌيان ڏنو تيستائين اوبرين ليانا کي بغل ۾ هڻي ٻاهر نڪري ويو ۽ رنڊال کي فقط ايترو چيائين ”مهرباني مسٽر رنڊال“ پوءِ هو ٻاهر نڪري ويو.

”جناب، هن منهنجو پٽو چورايو آهي“ ڪرافور رنڊال

ڪي ريز جي دانهن ڏني. ”نه جناب مون هن جو پتو نه چورايو آهي- هي پتو منهنجو آهي“ ريز چيو. ڪرافورڊ چيو ”جيڪڏهن تنهنجو آهي ته ان جو ثبوت ڪهڙو آهي“ ريز چيو ”بلڪل ٺيڪ آهي. انهي جي اندرئين پاسي منهنجي صحيح لکيل آهي.“ رنڊال ريز کان پتو وٺي ڏٺو ۽ چيائين ”هن تي ڪابه صحيح وغيره ڪانهي.“ ڪرافورڊ اهو ٻڌي ڪنڌ ۾ وٽ وجهي چيو ”اوهو! جناب مونکي افسوس آهي، واقعي اهو پتو منهنجو ڪونهي.“ پوءِ ريز پتو کڻي هليو ويو ۽ وري وڃي اوبرين سان مليا. ”ڏاڍو سٺو ٿيو. هاڻ انهي خوشي ۾ اچو ته هڪ ٻه پيڪ پيئون“ ڪرافورڊ چيو.

ريز چيو ”اها الڪحل مون توکي سيڪاري هئي.“

”چڱو سائين تو ئي سيڪاري پر هاڻ ڇڏ انهي ڳالهه کي.“

”مطلب ته ڪم ٿي ويو“ ريز چيو.

اوبرين چيو ”ڀلا ته هن کي رسي سان ٻڌي هيٺ پاڻي ۾ لاهيون. ٻه ٽي ٽٻا ڏئي اول هن کي پاڪ صاف ته ڪريون.“ ”اوبرين، تون ته واقعي ڪو وڏو شوقين مزاج ٿو ڏسڻ ۾ اچين“ ڪرافورڊ هن کي چيو ۽ پوءِ يڪدم رسو کڻي آيو. ريز ٿورو کليو ۽ هن کي رسي سان قابو ٻڌائين. ڪرافورڊ ٻه پيلا ڏنڊ ڪڍي ڪلڻ لڳو ۽ چيو ”اونداهي رات ۾ ۽ هن چوري ۾ ڪو فرق ڪونهي.“ ٽيئي ئي ستائين ليانا ڀاڻ ڇڏائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي ۽ هنن کي ڏڪ ٻڌي هنيائين. اوبرين هن کي پاڪر وجهي جهاز کان هيٺ لاٿو. هو ۽ ڇڙيون هڻڻ لڳي ۽ سندس لتون جهاز ۾ ٻڌي ٿيون.

اوبرين وري رسي مان جهلي هن کي ٻه ٽي ٿوپا ڏنا. ريز ڪل ۾ اوندو ٿي ويو. اوبرين هن کي ٻه ٽي لوڏا ڏئي مٿي ڇڪڻ لڳو. ”هوشياري سان ڇڪجانءِ متان هٿن مان ڇڏائي نه وڃي.“ ريز چيو. ليانا اندر پاڻي ۾ ڦٽڪي پئي. ريز ٽپ ڏيڻ لڳو. ”توکي ڇا ٿي ويو؟“ ڪرافورڊ پڇيس. ريز چيو ”شارڪ!“ هڪڙي وڏي ۽ ڪاري شارڪ مڇي ٻه اندر ڇوڪري وٽ ڏسڻ ۾ آئي ۽ جيئن هنن ليانا کي مٿي ڇڪيو ته مڇي ٻه ٽپ ڏئي هن کي چڪ پائڻ جي ڪوشش ڪئي مگر هنن ليانا کي ٻاهر ڪڍي ورتو. مڇي جو پاسو چنڊ جي روشني ۾ چمڪيو ۽ مڇي واپس پاڻي ۾ لهي وئي. ليانا روئڻ لڳي ۽ جيئن ڪيس جهاز تي مٿي آڻينداؤن ته هوءَ ٻڪ ٻڪ ڪري پئي. هڪ ٽنگ سڌي ڪري ڇڏيائين ۽ ٻي ٽورو ٻوٽي ڪيائين جنهن جي پير جي مرئي وٽان رت پئي نڪتو. پر اوبرين، ريز ۽ ڪرافورڊ ڪو خيال نه ڪيو ۽....

خلاصين مان پنج ڄڻا بخار ۾ جهليل هئا. جن مان ٻه ڄڻا مري ويا. غلامن ۾ ڪوبه بيمار نه هو. ٻن بار تيهن ڏينهن ڪجهه چڱو ڀلو ٿيو. هو تمام ڪمزور ٿي ويو هو. جنهن ڪري ٻه ڏينهن پيا ٻه ولڪس جي ڪئبن ۾ پيو هو. هن کي هلڪو ڪاڏو ڏنو پئي ويو. اڃا هن کي ليانا جي ڳالهه ڪنهن ٻه ڪانه ٻڌائي هئي.

پنجن ڏينهن کان پوءِ جڏهن هو ڊيڪ جي ڇت تي مٿي چڙهيو ته ڪمزوريءَ کان سج جو تڙڪو به نه پيو سهي

سگهي ۽ اکيون کلي بند ڪيائين. في الحال هن تان ڪم ڪار به معاف هو. آخر هو جلد چڱو ڀلو ٿي ويو مگر ڪيس اهو سمجهه ۾ نه پئي آيو ته سڀ ماڻهو هن کي عجب جهڙي نگاهن سان ڇو ٿا ڏسن. هن کي ڪجهه بک لڳي رهي هئي جنهن ڪري مسٽر رنڊال ڏي وڌي ويو ۽ چيائين "سلام مسٽر رنڊال." نائب ڪپتان چپن ۾ ٻڏڪو ڪري جواب ڏنو. "مسٽر رنڊال، اوهان وري مونکي ڪمري ۾ وڃڻ جو حڪم ڏيندا ڇا؟" رينڊال هن ڏي ڏسي چيو "اوهو! ٻن بار تو سان ڪنهن ڳالهه ڪئي؟" "مان اوهان جو مطلب نه ٿو سمجهو رنڊال." "مان اوهان جي غلام ڇوڪري ۽ جسي ڳالهه ٿو ڪوان." رنڊال چيو. ٻن بار ڇوڪري جو اکر ٻڌي چڙ ۾ ٿي پيو. "مسٽر رنڊال، ٻڌاءِ هوءَ ڪٿي آهي؟" ٻن بار نائب ڪپتان کي چيو. "آرام سان، تڪڙ نه ڪر" رنڊال هن کي ٿڌو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ بال روم جو دروازو کوليو. ٻن بار مٿي تنگيل ٻيڙي جي وٽ مٿي ڪئي. مگر ليانا کيس ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. "مسٽر رنڊال، ليانا ڪٿي آهي. اوهان ڇا ڪيو؟"

"مٿي ڪنڊ ۾ آهي"

"اوهو! ليانا، ليانا" وري رنڊال کي چوڻ لڳو "رنڊال، هوءَ بيهوش آهي. ڇو؟"

ليانا جا هٿ رسي سان ٻڌا پيا هئا. تنگ ٿي پئي ٻڌل هئس جيڪا رت ۾ ڀڳي پئي هئي ۽ ڦٽا هيٺ به پئي ڪريا سندس حالت تمام نازڪ هئي. سچائپ ۾ نه پئي آئي ته ڪو

هوءَ اهائي ساڳي ليانا آهي. جيئن ڊن بار هن جي ويجهو ويو ته هوءَ کيس ٻـڌل هٿن سان ڌڪ هڻڻ لڳي ۽ زور زور پٽي ڪيائين. رنڊال ڇهڪ الارينڊي هن کي ڌمڪي ڏني، ”پري هٽ.“ ڊن بار هن جي هٿ مان ڇهڪ کسي پري اڇلي ڇڏيو. ليانا اهو ڏسي ٿورو مسڪرائي ۽ پنهنجي ٻولي ۾ ڪجهه چيو. ڊن بار ٻه ٽي منٽ هن کي چتائي ڏٺو ۽ پوءِ رنڊال کي وٺي ڊيڪ تي آيو جتي رنڊال هن کي سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي. ”پوءِ هنن کي ڪهڙي سبڪت ملي؟“ ڊن بار پڇيو.

”هنن پئسا پري ڏنا آهن. اوهين انهي ڳالهه جو ڪو فڪر نه ڪريو. مسٽر هاربنس تـي پئسا ڪري هڪڙي هڪڙي کان وصول ڪيا آهن ۽ هاڻ تو کان ڪجهه به وصول نه ڪيو ويندو. جيڪڏهن بچي پئي ته تو کي مفت ۾ ملندي. مگر هاڻ اوهين هن منڊي ڇوڪري کي ڇڏي ڪندا. پيو اهو ته ٽيون ڏينهن هنن ٽنهي کي انهي ڏوهه ۾ ڏنڊ ڏهه فٽڪا به لڳا آهن.“

”اوبرين، ڪرافورڊ ۽ ريز.“ ڊن بار هنن جا نالا ورتا ۽ پوءِ جهاز ۾ هيڏانهن هوڏانهن نظرون ڦيرائڻ لڳو.

”مسٽر ڊن بار، هڪڙو منٽ ترسو. توهان بيشڪ مايوس ٿيو هوندين جيڪا هڪ حقيقت آهي. تو کي ضرور ڏک ٿيو هوندو. مگر انهي جي هنن کي اڳئي سزا ملي چڪي آهي. ان جي باوجود به جيڪڏهن توهان هن سان وڙهندين ته اهو وڙهڻ اجايو ٿيندو ۽ الٽو تنهنجي لاءِ مشڪل ٿي

ٻوندو" رئنڊال هن کي سمجهايو.

ڊن بار هن جي ڳالهه ٻڌي اٿ ٻڌي ڪري هليو ويو. سامهون ڏنائين ته اوبرين ٻين ٻن خلاصين سان گڏ زنجير تان ڪٽ لاهي رهيو هو ۽ تيل جي مک ڏئي رهيو هو. اوبرين ڊن بار کي ويجهي ايندو ڏسي اکيون اتي بيهي رهيو. هن جا ساٿي ماٺ ڪري ٻنهي کي ڏسڻ لڳا. ڊن بار ويجهو اچي بيهي رهيو. اوبرين ڪلهن کي مٿي لوڏو ڏئي يڪدم ٻانهون ڪنجيون. "اڇا، اها ڳالهه آهي!" اوبرين چيو.مگر ڊن بار وڙهڻ جو ايرادو نه ڏيکاريو. "ڏس ٻويا!" اوبرين غصي مان هن کي چيو "جيڪڏهن تون اسان کي قصور معاف ڪري ڇڏين ته بهتر آهي، ڇاڪاڻ ته اوبرين تو جهڙن ڇوڪرن جي هٿان مار کائڻ وارو ڪونهي. هي حادثو اتفاقي ٿي ويو آهي جنهن لاءِ مونکي ڏک ٿيو. ڦٽڪا لڳا آهن ۽ پڪهار به سڄو ڇٽي ۽ هليو ويو. جيڪڏهن خوشي سان اسان کي موڪل ڏئي ڇڏين ها ته هيئن ڪونه ٿئي ها." ڊن بار دماغ ٿڌو ڪري هن کي چيو "اوبرين ۽ ياد رکجانءِ مان توکي اڄ مارينداس." ... ي اکر ٻڌي هڪڙو خلاصي هن تي ڪليو ۽ چوڻ لڳو "ها، برابر تي سگهي ٿو ڇاڪاڻ ته تون وڏو پهلوان آهين ۽ اوبرين کي ماري ٿو سگهين." اوبرين کي تمام گهڻي ڪاوڙ اچي وئي. چيائين "گڏهه جا پٽ ۽ ڇا ٿو چئين؟" هو ڊن بار تي الر ڪري چڙهي ويو ۽ هن کي ياڪر وجهي فرش تي ڪٽي اڇليائين ۽ مٿان ٺونشا تيار ڪري بيهي رهيو. "اڄ تائين مونکي ايئن ڪنهن نه

چيو آهي. جيڪڏهن آزمودو ڪرڻو اٿئي ته لهي آ ميدان تي“
اوبرين ڊن بار کي چيو. ڊن بار اٿي بيٺو ۽ وري اوبرين چيو،
”ڪوشش ڪر. رڳو ڪاوڙ ۾ مونڏي نهار ته سهي ته مان
توسان ڪهڙو نه حشر ڪريان. مان قسم کڻي ٿو چوان
ته مان تو کي چيري ٽڪر ٽڪر ڪري پاڻي ۾ اڇلي ڇڏيندس.“

ڊن بار کي خوف ٿيڻ لڳو ۽ ڊنل ڌهرڪي ۽ وانگر
ڏڪي رهيو هو. هن ڏٺو ته جي وڌيڪ گوڙ ڪندس ته
اوبرين اڃا ماري ڇڏيندو. آخر ڊن بار ڪاوڙ کي ماري،
شرم کان اکيون هيٺ پاسي ڪري ڇڏيون. ”ها. هاڻ ٺيڪ
آهي. اهوئي سٺو ٿيو جو تو مونکي وڌيڪ ڪاوڙ نه ڏياري
نه ته اڄ تنهنجو خاتمو ٿي وڃي ها.“ اوبرين ڊن بار کي
چيو ۽ پٺ ۾ هڪڙي لت هڻي هليو ويو. غلام هن کي
ڏسي خوش ٿي ٿيا ته پل هي گورا پنهنجا پاڻ ۾ وڙهن.
غلامن کي ڏسي ڊن بار چيو ”اوهين منهنجي مدد ڪريو.
افسوس اوهين اصل ڳالهه سمجهي نه ٿا سگهو.“ آخر ڊن بار
اٿي ويٺو رهيو. سڀ غلام هليا ويا.

ليڪومو پنهنجي منهن مان چيو هو ته مان غلام آهيان
تنهن ڪري هولسٽر کي خوشي محسوس ٿي رهي هئي. شام
جو جڏهن هولسٽر غلامن جي ويجهو ويو ته وري به ڏٺائين
ته ليڪومو کي اڃا به اهائي اڪڙ، همت ۽ مغروري هئي.
ليڪومو وري به هولسٽر کي ڏسي چيو ”اوهين ڇا آهيو.
وڏکي ته فقط ڪرڻ لا قرتا ڏسڻ ۾ اچو.“ هولسٽر کي

ڪاوڙ وٺي وئي ۽ خلاصين کي چيائين ”هن ڪي اورني وٺي اچو ۽ هاڻ جو هاڻ وٺي اچوس.“ جيتوڻيڪ هولسٽر کي ڪابہ آفيسرائي حيثيت ڪانہ هئي پر خلاصي ٽوڙي پيو سڄو عملو هن جي تمام گهڻي عزت ڪندو هو ۽ سندس هر حڪم جي پوئواري ڪندا هئا. ٻہ خلاصي ٽيڪومو کي پاڻهن ڪانن جهلي هن جي اڳيان وٺي آيا. هولسٽر هن کي چيو ”ٽيڪومو! تون غلام آهين. ياد اٿئي يا وسري ويو اٿئي؟ تو پاڻ منهن مان قبول ڪيو هو تہ ها مان غلام آهيان. ٽيڪومو! غلام پنهنجن مالڪن سان ايئن نہ ڳالهائيندا آهن جيئن تون تو ڳالهائيو.“

”مان غـلام ناهيان“ ٽيڪومو چيو. هڪڙي خلاصي زور سان سندس پاڻهن کي سوٽيو. ٽيڪومو کي سور ٿيڻ لڳو ۽ چنگهون لڳو.

”ٽيڪومو! مان چاهيان ٿو تہ تون منهنجا پير چٽ“

هولسٽر چيو.

”اول سونکي قتل ڪريو پوءِ ايئن ٿي سگهندو، باقي جيسين مونہ ساهہ هوندو تيسين ايئن هرگز نٿو ٿي سگهي.“ ٽيڪومو ڪتو جواب ڏنس.

”مان سمجهان ٿو توکي مارڻ ضروري ڪونهي. تون شرافت سان جهڪي منهنجا پير چٽ.“ هولسٽر هن کي وري بہ سمجهايو.

”ايئن هرگز نہ ٿيندو“ ٽيڪومو جواب ڏنو.

”مهربان خلاصيؤ! هن نالائق کي زبردستي دسي هنجو

منهن، منهنجي پيرن تي رکرايوس." خلاصين هن کي جهڪائڻ جي ڪوشش ڪئي پر هو نه جهڪيو. آخرهڪڙي خلاصي زور سان پنن ۾ لت هڻي ڪيڻس ۽ هو وڃي منهن ڀر ڪريو ۽ سندس منهن هولسٽر جي پيرن تي وڃي لڳو. "ڏاڍو سٺو، ٽيڪومو! هاڻ چمي ڏي، چمي ڏي."

"اوهان جي ماءُ ...." ٽيڪومو هولسٽر کي گارڏني. هولسٽر ڪـي باهه وٺي وئـي ۽ چيائين "تـو مونکي گـار ڏني آهي." خلاصين کي چيائين ته هن ڪيچر کي دمي وري منهن جي پيرن تي منهن رکرايوس. هڪڙي خلاصي ٽيڪومو جي ڪنڌ تي گوڏو رکي وٺي جو زور ڏنو ته هن وري وڃي هن جي پيرن ۾ منهن کوڙيو. "ٺيڪ آ. هاڻ ڇڏي ڏيوس." پوءِ خلاصين هن کي وٺي وڃي ٻين غلامن ۾ ڇڏيو. هولسٽر پنهن جي ضد ته پوري ڪئي پر دل خوش نـه ٿيس چاڪاڻ ته هڪ ته هنن اهو ڪم هن کان زبردستي ورتـو هو ۽ ٻيو ته اجا ٽيڪومو کي ٻه ساڳي مغروري هئي ۽ هولسٽر کيءِ نفرت جي نگاهن سان پئي ڏٺائين. هولسٽر ڏنو ته جي وري به بيءِعزتي ڪبس ته مرڻ قبول ڪندو باقي جهڪندو ڪونه.

ڪپتان هاربنبي هولسٽر کي "پاور" جو مطلب سمجهايو هو. هولسٽر کي پاور هو مگر اڪيل ۽ حرفت وارو مصنوعي پاور هوس. اوهين ڪنهن کي ٻيچاري به هن تي پاور استعمال ڪري ٿا سگهو يا ڪنهن ٻئي جي طاقت جـي وسيلي پاور استعمال ڪري ٿـا سگهو. پر جيڪڏهن اڪيلو نـه ٻچـي ۽ ڏاري طاقت هٿ ڪيڻي وڃي ته پوءِ اوهان وٽ ڪو پاور

ڪونهي. پاور ته انهن وٽ آهي جن اوهان جي مدد ڪري هن کي زير بار ڪيو. ٻيو پاور انهي وٽ آهي جنهن جي خلاف پاور استعمال ڪيو ويو آهي. ڪنهن به پاور جي خلاف انڪار ڪرڻ به هڪ قسم جو پاور آهي. هولسٽر کي اصلي پاور جي ضرورت هئي.

مرلسر اهو ٻڌو هو ته وڏا ماڻهو غلام شيدين جي ننڍڙن ٻارن کي پيرن ۾ ويهاريندا آهن ۽ انهي ۾ هو خوشي ۽ فخر محسوس ڪندا آهن. هولسٽر سوچيو ته هن سان به ائين ڪرڻ کپي. جيئن ته ڪپتان هارينبي تمام گهٽ ٻاهر نڪرندو هو. تنهن ڪري هن مسٽر مربس کان اجازت ورتي ته ٽيڪومو کي ٻڌي سندس ڪمري ۾ رکيو وڃي. مربس ظالم طبيعت جو ماڻهو هو تنهن اهي ڳالهيون اڳيئي ٻڌيون هيون ته ٽيڪومو جي بيعزتي ڪئي پئي وڃي. ڇاڪاڻ ته ٽيڪومو هڪ وڏو وزير هو تنهن ڪري سندس بيعزتي ٿيڻ سبب مربس کي خوشي ٿي رهي هئي ۽ مطمئن هو ته ائين وڏي وزير کي نيچو ڏيکاريو پيو وڃي جنهن تي هو کلڻ لڳو. مربس سمجهو ته ڪمري ۾ ٻڌڻ کان پوءِ هولسٽر هن سان بدفعلي ڪندو، مگر هولسٽر کي اهو خيال هرگز ڪونه هو.

هولسٽر جهاز جي وادي کي ڇيو ته سندس ڪئبن ۾ بستري جي پيراندي واري پاسي ۾ هوڪ ديوار ۾ هئي ڏي. ان کان پوءِ ٽيڪومو کي هٿن ۽ پيرن ۾ اهڙي طرح رسا ٻڌي قابو ڪرائي ڇڏيائين جو هو ڪنڌانهن به چري

نه سگهي ۽ هڪڙي هنڌ پنهنجي پنجي ڪُڙي ٻڌي ۽ پوءِ
نيٺ ضد ڇڏي ڏيندو.

”مان تنهن جو مالڪ آهيان. مان توکي جيڪو به حڪم ڪندس سو توکي خوشي سان مڃڻو پوندو“ هولسٽر ٽيڪومو کي چيو. ٽيڪومو هن کي ڪو جواب ڪونه ڏنو ۽ بلڪل ماٺ ۽ خاموش هو. هولسٽر اول ته هن جو کاڌو بند ڪيو. انهي رات هن سان ڪجهه به نه ڳالهايائين. سڄي رات ستو پيو هو. ٽيڪومو به ستو پيو هو. هولسٽر صبوح جو اٿيو. ٽيڪومو به جاڳيو پيو ۽ ڏٺائين ته هولسٽر اٿي هٿ منهن ڌوئي ڦٽي ڏئي ڪئبن ۾ ڦري گهري هن جي مٿان اچي بيٺو ۽ پتلون جا بٽڻ کولي هن جي منهن ۾ پيشاب ڪيائين. پوءِ ڪپڙا مٽائي مٿي هليو ويو. ٻئي ڏينهن هن ڪئبن ۾ ماني گهرائي ۽ ٽيڪومو جي روبرو ويهي کائڻ لڳو ته جيئن بکيو ٽيڪومو ماني ڏسي سگهي ۽ خوشبوءِ به اچيس. مزي مزي سان ماني کائيندو رهيو. ماني کائيندي هن اڌ گلاس پاڻي جو ڀري ٽيڪومو کي پيئڻ لاءِ ڏنو. هولسٽر جي مرضي اها هئي ته هي مري نه باقي رهجو هن جي غلامي قبول ڪري. ٽيڪومو چپ چٽي پاڻي پيئڻ کان انڪار ڪيو. ٻن ڏينهن جي اڃ ۽ بک کان پوءِ ٽيڪومو جا چپ به سڪي ويا. هولسٽر هن کي فقط ٻه ڍڪ پاڻي جا ڏنا جيڪي هن لاچار کان پيتا. هولسٽر ڪٻٽ مان هڪڙو ريشمي ٽوال ڪڍي رسي وانگر وٽي ٽيڪومو جي ڳچي ۾ وجهي گول وٽ ڏيڻ شروع ڪيا ۽ ٽيڪومو

کي گهٽو ڏنائين. جيئن هو ڪپڙي کي وڌيڪ وٽ ڏنا ته نڪومو جا ڏوڏا نڪري آيا ۽ زبان وات کان ٻاهر نڪري آئي. وڌيڪ وٽ ڏيڻ سان بيهوش ٿي ويو. هولسٽر ڦاهي ڍري ڪري ڪڍي ڇڏيس ته ڪلاڪن تائين هن کي هوش ڪونه هو. ڪجهه وقت کان پوءِ هو هوش ۾ آيو.

ڏهن ڏينهن جي لڳاتار بک ۽ اڃ کان پوءِ هولسٽر وري هڪڙو نچڪڻو ڪٻٽ مان ڪڍيو جيڪو هولسٽر جي ساءِ جو هو. هن انهي نچڪڻي سان هن جا ننهن پٽيائين، چمڙي پٽيائين، جنهن تي نڪومو سور کان سوساٽ پئي ڪيا ۽ هولسٽر خوش پئي ٿيو.

رات جو هولسٽر نڪومو سان ڳالهايو. "نڪومو! سچ پچين ته مونکي تنهنجو ڏاڍو ڏک آهي. مهرباني ڪري ڪجهه کاءُ. هولسٽر هن جي لاءِ ڦرائي گوشت، ماني، ملائي، ڪجهه گرم بسڪوٽ ۽ مٺي شربت جو جڳ ڀري کڻي آيو. نڪومو جا هٿ کولي هن کي سهارو ڏئي اٿاري ويهاريائين. نڪومو سور کان دانهون پئي ڪيون. هن جا سنڌ ڪڙجي پيا هئا. بک کان چپ سڪي ۽ ڦاٽي پيا هئس، اکين جو پاڻي سڪي ويو هوس. هن جا هٿ ڪم نه پيا ڪن ۽ سولي طرح کاڌو به نه پيو کائي سگهي، تنهنڪري هولسٽر پنهنجي هٿ سان گرهه ٺاهي هن جي وات ۾ پئي وڌا. اڃا کاڌو مس کاڌائين ته هولسٽر برتن پري ڪندي هن کي چيو "بس وڌيڪ کاڌو نه کاءُ. تون بلڪل ڪمزور ٿي چڪو آهين، وڌيڪ کائيندين ته تڪليف ٿيندءِ."

ٽيڪومو ٽورو سامهون آيو ته اٿڻ لڳو ۽ اڳيرو وڌيو.

”نه. ڪيڏانهن به نه وڃ ٽوڪي وري پڌرو آهي“ هولسٽر چيس ۽ وري ڪڇيءَ ۾ نيٺر وجهي ٻڌي ڇڏيائينس.

”مهربان! جناب مالڪ!“ ٽيڪومو هولسٽر کي نمائين اکين سان ڏسندي چيو. ”مونکي افسوس آهي ٽيڪومو؛ مان توسان هي حالت ڪرڻ ۾ خوش ڪونه آهيان مگر مجبوري ڪان ايئن ڪيو اٿم. ٽي سگهي ٿو هاڻ تون به ڪجهه سمجهي ويو هوندين.“ هولسٽر چيس. ”مان ٽوڪي وڏيڪ هن حالت ۾ نه رکندس.“ ايئن چئي هولسٽر اٿيو ۽ وري هن کي چيائين ”مان هي سڀ ڪجهه فقط انهي لاءِ پيو ڪريان ته جيئن تون ۽ مان هڪ ٻئي کي سڃاڻي سگهون.“ پوءِ هن جي هٿن وارو زنجير مٿين هوڪ ۾ ٻڌي هن جون ٻئي ٻانهون اڀيون ڪري ڇڏيون. ٽيڪومو جي دل ڪچي ٿيڻ لڳي ۽ هن التيون ڪرڻ شروع ڪيون.

”مالڪ! منهنجي مدد ڪر“ ٽيڪومو هن کي منت ڪئي.

”مان ته توسان دوستي رکڻ ٿو چاهيان. تون به مون سان دوستي رک.“ ايئن چئي هولسٽر مٿي ويو ۽ تارن ۽ سمونڊ جا نظارا ڏسڻ لڳو. ڪجهه دير ڪان پوءِ وري واپس آيو ۽ ساڳيو نچڪنو وري ڪيائين.

جيوبيليشن لڳاتار ست ڏينهن کلئي سمنڊ ۾ پئي ترندو. اوچتو هنن جهاز ۾ ڏنو ته هڪڙو غلام اندو ٿي پيو هو. جنهن وقت خلاصين ماني پئي کاڌي ته هنن ڏٺو ته هڪڙو

نهايت ڪمزور ۽ ڏبرو غلام ٽاپاڪائيندو هنن ڏي پئي آيو. هڪڙي خلاصي ڏڪو ڏنس ته وڃي ڪريو ۽ وري به اٿي هتن ڏي اچڻ لڳو. جنهن تي بئي خلاصي اٿي هن کي زور سان لت هڻي ڪيڏي ۽ پوءِ هو ماٺ ڪري پري ويهي رهيو. خلاصين کي خبر ڪانه هئي ته ڪو هي اندوٺي پيو آهي. جڏهن هڪڙي خلاصي چاقو ڪولي هن تي حملو ڪيو ته هن ڪو به بچاءُ ڪرڻ لاءِ هٿ نه چوريو ۽ جيئن جو تيئن ماٺ ڪيو ويٺو هو. پوءِ هنن کي پڪ ٿي ته هي اندو آهي. هڪڙي خلاصي ٻئي جي ڇت تي چڙهي زور سان سڏ ڪري چيو ”اندو شيدي- اندو شيدي.“ خلاصين اهو ٻڌي مردس کي وڃي ٻڌايو- جنهن يڪدم پيٽرسن کي گهرايو. تيستائين هنن هن کي هٿن جا اشارا وغيره ڪري ڏٺو ته واقعي اندو آهي يا بهانو ٿو ڪري. مگر هنن کي پڪ ٿي وئي ته هو واقعي ڏسي نٿو سگهي. پيٽرسن آيو. هن جون اکيون تپاس ڪري چيائين ”اکيون ته اکين جهڙيون آهن پر اندران ڪجهه سڙيل آهن. مان فقط ايترو چئي ٿو سگهان ته هي اندو ٿي پيو آهي باقي وڌيڪ مونکي ڪا خبر نٿي پئجي سگهي.“

مردس سرجن کان پڇيو ”ڇا هي وچڙندڙ مرض ته ڪونهي؟“ ”اهو مان نٿو چئي سگهان. هن کان اڳي مون فقط اهي اندا ڏٺا آهن جيڪي ماءُ جي پيٽان ئي اندا ڄمندا آهن.“ مردس ٿڌو شوڪارو ڀري چيو ”افسوس جو اڄ سرجن ولڪس اسان سان ڪونهي.“ پوءِ خلاصين کي حڪم

ڏنائين ته هن کي مٿي کڻي هلو- خلاصين لنگولالي ڪري کڻي وڃي مٿي ڇت تي چاڙهيس. مرڊس، مسٽر ڪاٽن کي ڇهو ته هالي سيني غلامن جون اکيون چمڪ ڪرايو ۽ جيڪلهن انهن ۾ ڪوبه اندو هجي ته مٿي ڪلائي اچوس. مرڊس اهنا رپورٽ هاربنبي کي پيش ڪئي ۽ وڌيڪ ٻڌايو ته مسٽر پيٽرسن کي ڪابه خبر نه ٿي پوي. هنن وٽ اکين جو مرهم هو پر اهو صرف خلاصين لاءِ هو. پيٽرسن مسٽر ڪاٽن سان گڏ قيدين ۾ ويو جتان ٻي پيا به. ڪيڏي آسا جيڪي اندا ٿي پيا هئا. هنن جي اکين جي تارن تي گول پيلا چلا ڏسڻ ۾ پئي آيا. هاربنبي به حڪم ڪيو ته سيني اندن کي ٻين کان جدا ڪري رکيو وڃي.

پيٽرسن ٻن بار جو علاج پئي ڪيو مگر هن کي انهي ڳالهه جو عجب پئي لڳو ته ٻن بار هن جانورن جهڙي ڪاري چوڪري جي وچوڙي ۾ وڌيڪ بيمار ٿيندو پئي ويو. جيتوڻيڪ ٻن بار جڏهن به ليانا جي ويجهو ٿي ويو ته هن هنکي چڪ ۽ رانيوڙا ٿي هنيا. ٻن بار ليانا تي ڪلبه ڪاوڙ ڪانه ٿي ڪئي ۽ هي سڀ ڪجهه اوبرين ڪان ڪري ٿي پانيو ۽ هروقت چاقو هٿ ۾ ڪريو اوبرين کي مارڻ لاءِ موقعا تلاش ڪندو ٿي رهيو. هن کي ريز ۽ ڪرافورڊ تي به ڏاڍي ڪاوڙ هئي- مگر هن جي ريز تي اک ڪانه ٿي هڏي.

اتفاق سان هڪڙي ڏينهن صبوح جو سويري هن ڏٺو ته هڪڙو خلاصي ٻهري تان لهي سمهڻ لاءِ پيو وڃي. ٻن بار

سچاتو ته اهو ريز هو. ڊن بار به سچي رات ڪونه ستو هو ۽ اڪين ۾ اوجاڳو به هوس. مگر چاقو هٿ ۾ ڪئي هن ڪي جهاز جي وچ تي وچي ٽڪريو. اچا گهڻا ماڻهو ستا پيا هئا ۽ جهاز تي ماڻهن جي هل هلان ڪانه هئي. ريز ٻئي ويو ته ڊن بار پنهان سڏ ڪيس "ريزا" ريز ڊچي ويو ۽ يڪدم پٺ سان ليڪ ڏئي هن ڏي ڏٺائين "ڪير آهي؟ ڊن بارا"
"هـا هـا ڊن بار. مان توسان ڪجھه ڳالهائڻ ٿو چاهيان"
ڊن بار هـن ڪي چيو. ريز بـه چاقو ڪيڏي هٿ ۾ ڪيو.
"ڊن بارا سچي سچي حقيقت اها آهي ته اسان جو ليانا ڪي نقصان رسائڻ جو ڪو ايرادو ڪونه هو. اسان تـه هن سان نقط مذاق پئي ڪئي." هن جـو آواز ننڍڙن ٻـارن وانگر جهڪو ٿي ويو ۽ هڪ ٻئي ڪان ٿورو پري بيٺا هئا.
"توهان جي خيال ۾ اها سڀ ڪجھه مذاق هئي."
"اسان جو پيو ڪو خيال ڪونه هو مگر توڪي ڪنهن غلط ٻڌايو آهي."
"چا اهو سڀ ڪوڙ آهي؟"
"ها مان پنهنجي لاءِ قسم ڪڻڻ لاءِ به تيار آهيان."
"ته پوءِ هن سان زنا ڪنهن ڪيو هو؟"
"اوبرين هن سان بدفعلي ڪئي آهي. تـون پڇي پڪ ڪر ته توڪي سچي حقيقت جي خبر پئجي ويندي. مان ته رڳو هنن سان منگت ۾ گڏجي ويو هوس."
"اوبرين!" ڊن بار چيو "اوبرين!!"
"ها ڊن بار، اوهين يقين ڪريو. اوبرين حرڪت ڪئي

آهي اسان هن سان ڪجهه به نه ڪيو آهي.“

”ريز! مونکي بيوقوف بڻائڻ جي ڪوشش نه ڪر.“

”نه ڊن بار! مان توکي بيوقوف ڪونه ٿو بڻايان. مسٽر رئنڊال ڪان پڇي ڏس جيڪو بروقت موجود هو ۽ مونکي واپس وٺي آيو هو. مون ته هن کي هٿ به نه لڳايو هو.“ ڊن بار ٿڌو شڪارو ڀري ڪجهه دير ماٺ ۾ اچي ويو.

”ٺيڪ آهي، هوندو. مان شايد توکي هرو ڀرو ڳالهايو آهي جنهن لاءِ مونکي افسوس آهي!“ ائين چئي هو واپس هليو ويو ته ريز پٺيان سڏ ڪيس ”ڊن بار! ڇا تون ڇڙيو ته نه ٿي پيو آهين؟“

”نه هاڻ مونکي توتي ڪا ڪاوڙ ڪانهي“

”پڪ؟“

”ها.“ پوءِ هو ٻئي ڇتا ڳالهيون ڪندا جهاز جي ڪناري تي اچي بيٺا ۽ ريز تورو ڪلي هن کي چيو ”ته پوءِ هٿ ملاءِ. هاڻ مان توکان مطمئن آهيان. سچ پچ مونکي توکان ڏاڍو خوف پئي ٿيو.“

هاڻ ريز هن جي خوشامد ڪرڻ لڳو ۽ هيٺاهين وٺڻ لڳو. ”حقيقت هيءَ آهي مسٽر ڊن بار، ته تو ڪجهه نه وڃايو آهي. اسان جو خانو خراب ٿي ويو. اسان جا سڀ پگهار ضبط ٿي ويا ۽ اها هڪ وڏي سزا آهي. تنهن ڪان سواءِ مسٽر ڪائن مونکي اهڙي نه زور سان ڦٽڪا ڇڪيا آهن جو اڃا تائين منهن جا پنا پيا سور ڪن.“ هو ٻئي سمونڊ جو نظارو ڏسي رهيا هئا. ڊن بار کي غصو اڃا به هو ۽

ڪنڌ پڻ ٿولياٽين جنهن تي ريز جـا خوف ڪان هٿ پڻ رڦيا ۽ ڊن بار چوڌاري اهو پڻ ڏٺو ته ڪير هنن کي ڏسي نه ڪونه ٿو.

"ڊن بارا تو کي هڪڙي مزي جهڙي ڳالهه ٿو ٻڌايان. مون وٽ هڪڙي شراب جي بوتل پڻ آهي- مـان ڪٿي ٿو اهان ۽ پڻ جٺا پئنداسين. هاڻ مونکي يقين ٿي ويو آهي ته تون چريو نه ٿيو آهين. شايد پين وانگر تو شراب جو ڍڪ بـ، نـ، پيتو آهي. ڇـا مون سـان گڏ پيگ پاٽي پيئندين؟ ڇا تو چئين؟" ڊن بار چيس "ٺيڪ آهي." چاقو هن جي هٿ ۾ هو جيڪو هن ريز جي مٿي وڏان هيڏانهن هوڏانهن پڻ ڦيرايو ۽ اچانڪ تکا ڪياٽينس ڳلي ۾. ريز هيٺ لوڏو کاڌو. ٿورو ڪنگهيو ۽ هن جي ڳلي مان ڪو آواز ڪونه نڪتو. هن جون ٽنگون ست ڇڏي ويون ۽ هو آهستي آهستي اٿيڻي ويهي رهيو ۽ ڊن بار کـي ڏسـڻ لڳو ۽ پوءِ اکيون بند ٿي ويس ۽ هو ڪري پيو.

"وحشي، وحشي جانورا" ڊن بار چيو ۽ ريز کي پيرن ڪان جهلي اهڙي طرح پاٽي ۾ اڇلي ڇڏيو جـو ڪـو، آواز ڪونه ٿيو ۽ نڪي ئي ڇنڊا جهاز کي لڳا. ڊن بار چوطرف نظر ڦيرائي ڏٺو ته ڪيس ڪنهن به نه ڏٺو هو. هن جي دل ڪڇي تيز لڳي ۽ جلدي جلدي وڃي پنهنجي بستري تي ليٽي پيو.

صبوح جو ريز جي ڳالهه هلي وئي ته ريز غائب آهي، مگر ڊن بار ڏي ڪنهن جو به خيال ڪونه هو. ڇاڪاڻ ته جهاز مان اڪثر ماڻهو غائب ٿـي ويندا هئا. ڪن خلاصين

ٻن ٻار کي شڪي نگاهن سان ڏٺو پئي پر ڪنهن به مٿس اهڙو الزام ڪونه هنيو. آخر مسٽر ڪائن ”ريز جالپڙ سامان ڪڍائي جدا ڪري ڇڏيا. سامان ڪهڙو هو فقط ٻه چار ميرا ۽ ڦاٽل ڪپڙا هئا.

ريز جي ڳالهه ته ان وقت سيني کان صفا وسري وئي جڏهن وري پيا ٽي غلام انڌا ٿي پيا ۽ چارهن مرض ۾ جهلجي چڪا هئا. سيني کي جدا ڪرائي هاربني ٻيهر حڪم ڏنو ته غلامن جي وري چڪاس ڪريو ۽ پاڻ واپس ڪئبن ۾ وڃي لاڪ بڪ ۾ داخلا ڪيائين ته ”ٽي غلام انڌا ٿي پيا آهن. چار ٻيا مرض ۾ جهلجي چڪا آهن. هي رپورٽ اڄ صبوح جو ڪئي وئي آهي.“

هاڻ هنن وري تپاس ڪئي ته ڪل ڏهه غلام انڌا ٿي پيا هئا ۽ ٻين ڪيترن جون اکيون خراب ٿيڻ واريون هيون. ڪپتان کي انهي ڳالهه جو ڏاڍو فڪر ٿيڻ لڳو. جڏهن کان ڪپتان هاربني جهازن تي نوڪري ڪئي هئي تڏهن کان هن هي ليون ڀيرو هي مرض پکڙجندي ڏٺو هو. هڪ ڀيري ته هي مرض ايتري قدر زور وٺي ويو هو جو سؤ تي اسي غلام انڌا ٿي پيا هئا ۽ عملي مان به اٺ ڏهه ماڻهو انڌا ٿي پيا هئا.

لاگ بڪ بند ڪري هن سائلاس کي ڏنو جيڪا پڪين کي ڇپي تي ويهڻ سيکاري رهي هئي.

ٻئي ڏينهن مسٽر مردس جيڪا رپورٽ هاربني کي موڪلي تنهن هن جا حوصلا خطا ڪري ڇڏيا، سمجهه ۾ ئي ڪجهه نه پيو اچيس. وري به دل ڏاڍي ڪري بنا ڪنهن خوف ۽ فڪر جي، ڇروٽ دکائي بستري تي لمتي خوب ڪش هڻڻ لڳو ۽ دونهان ڪيڻ لڳو.

سائلاس کي ڏسندي هن کي پنهنجي هڪڙي سؤٽ جي ڳالهه ياد اچي وئي جيڪو ليورپول کان ٻاهر ڪوٽ ۾ رهندو هو ۽ بلڪل مستانو هو. پنجن سالن جي عمر تائين هن کي ڪو عقل ڪونه هو. هن ۾ هڪڙي ڀيانڪ ڳالهه اها هئي ته هن جي پيءُ هن کي هڪڙو پڃرو ٺهرائي ڏنو هو جنهن ۾ جيستائين اندر ويٺو هوندو هو ته بلڪل خوش هوندو هو ۽ کلندو پيو هو پر جي پڃري کان ٻاهر ڪڍبو هوس ته ڏاڍو روئيندو هو. آخر هو بيمار ٿي پيو ۽ ڇهن مهينن ۾ مري ويو. هارينبي سوچيو ته هن سان به ساڳيو حشر آهي. جيترو وقت هن ڪئبن ۾ آهيان اوترو وقت بلڪل خوش آهيان؛ پر جي ٻاهر ٿو نڪران ته سڪون نٿو اچي. وري سوچيائين ته هي جهاز به مون لاءِ پڃرو آهي. جتي مان جهڙوڪر سڄي جهاز جو مالڪ آهيان ۽ هر ڳالهه جي لاڳ بڪ ۾ داخلا ٿو ڪران. حقيقت ڪري هي سڄي دنيا هڪڙو پڃرو آهي فقط سائيز جو فرق آهي.

سائلاس ڀڪين کان واندي ٿي هن ڏي ڏٺو ۽ پوءِ هڪڙي گلاس ۾ وسڪي وجهي هن جي اڳيان اچي بيٺي. هارينبي هن کان گلاس ورتو ۽ سائلاس هڪڙي پاسي ڪنڊ ۾ وڃي رهي. ڪپتان گلاس وٺي وسڪي کي سونگهيو. هن کي ان وقت وسڪي جي ضرورت ڪانه هئي جنهن ڪري گلاس ۾ آڱر وجهي وسڪي کي گهمائڻ لڳو. هارينبي سائلاس جي هر ڪم کان مطمئن هو. سائلاس هن جي ٻولي سمجهي ڪانه سگهندي هئي ته به سمجهڻ جي ڪوشش ڪندي هئي. هوءَ هارينبي جي عادتن کان به آهستي آهستي واقف ٿي

وٺي هئي ۽ هاڻ هن جي هر ڪا خدمت هن جي مرضي مطابق ڪندي هئي. هاريڻي به هن کي هر ڪم سمجهائيندو ۽ سيکاريندو هو ۽ هو سڪندي پئي وئي. هاريڻي اهو به ڏٺو پئي ته سائلاس سواءِ هاريڻي جي ٻي ڪنهن به ڳالهه ڏي ڌيان نه ڏيندي هئي. باقي هاريڻي کي اها خبر نه پئجي سگهندي هئي ته سائلاس جي دل ۾ ڪهڙا جذبا ۽ حسرتون اڀرن ٿيون ۽ فوت ٿي وڃن ٿيون.

غلامن ۾ اکين جو مرض زور وٺي ويو هو ۽ ڪئين غلام انڌا ٿي ويا هئا. گورا هن بيماري کان ڊڄندا هئا جنهن ڪري هاڻ اندر بلڪل نٿي آيا. هنن کي پنهنجو خوف هو.

آڊوڪي کي ڪابه انهي ڳالهه جي ڳڻتي ڪانه هئي ته غلام انڌا ٿيندا وڃن يا هن کي ٻاهر ڇو نٿو ڪڍيو وڃي. هن ڏٺو پئي ته هو هنن وٽ قيد هو. سندس گهر جا سڀ ڀاتي مري کپي ويا هئا تنهنڪري هاڻ فڪر ڇاجو. ٻاهر ڪڍن نه ڪڍن سندن مرضي. جڏهن مٿي ويندو هو ته ٿوري دير ڪسرت ڪري وري به وڃي هڪڙي هنڌ ڪنڌ هيٺ ڪري ويهي رهندو هو. سڀ رنگ پيو ڏسندو ۽ ٻڌندو هو پر ماٺ ڪريو گوڏن تي ڪنڌ رکيو ويٺو هوندو هو. جيڪڏهن سندس جسم کي به ڪا تڪليف رسندي هئي ته به ڪو خيال ڪونه ڪندو هو.

هڪ پيرو جيئن هو ڪنڌ گوڏن تي رکيو ويٺو هو ته ڪنهن سندس ڪلهي تي اچي هٿ رکيو. هن منهن مٿي

ڪري نہ ڏٺو تہ ڪير آهي ۽ دل ۾ خيال ڪيائين تہ ڪير بہ هجي تنهن ۾ منهنجو ڇا؟ آخر هٿ لاهي هليو ويندو. ڏسي ڇا ڪندس. هٿ هن جي ڪلهن تان لٿو تہ ڪونہ ٻيو الٽو هن کي ڪلهن ۾ سنهڙيون ڇهنڊيون هڻڻ لڳو. "بابا!" بابا جو اکر ٻڌي هن يڪدم منهن مٿي ڪيو ۽ ڏٺائين تہ سندس پٽ ٽولو هو. "اوهو! ٽولا تون!" آڏوڪي منهن تي مصنوعي مسڪراهٽ پيدا ڪئي. ٽولو سندس هٿ کي جهلي هن جي سامهون تي ويٺو. سندس منهن ۾ شور هو. آڏوڪي هن کي ڪجهہ چوڻ ٿي چاهيو پر پوءِ هن کي ڏسي وري بہ نراڙ گوڏن تي رکي ڪنڌ هيٺ ڪري ويهي رهيو. ٽولو آهستي آهستي هن جي مٿي تي هٿ ڦيرائڻ لڳو ۽ آڏوڪي ڏکيو پئي. جهڙوڪر آڏوڪو پٽ هو ۽ ٽولو هن جو پيءُ هو ۽ پيءُ پٽ جي دلجوئي ڪري رهيو هو.

"بابا! مونکي ٻڌاءِ. ٻڌاءِ بابا تہ هنن گورن جي ڪهڻن پاڙ پٽجي." ٽولي جي آواز ۾ لهر هئي. چند گهڙيون خاموشيءَ ۾ گذري ويون. آڏوڪي هڪڙو ڊگهو ساهہ پري ٽولي جي مٿي تي هٿ گهمايو. هن جا چپ پئي ڏڪيا ۽ ڏڪي ڏڪي پٽ کي چيائين "پاڻ .... ڪڏهن....ٽولا پاڻ .... گهر ....پاڻ گورن کي ...." هو وڌيڪ ڳالهائي نہ سگهيو. ٽولي جي اکين مان لڙڪ قطارون ڪري وهڻ لڳا جيڪي آڏوڪي جي ٻانهن تي پئي ڪريا. آڏوڪي يڪدم هن کي ڀاڪر ڪئي وڌو. "جيڪي ٿيو سو سڀ ٺيڪ ٿيو پٽ! سڀ ٺيڪ ٿي ويندو." ڇا ٺيڪ ٿي ويندو، اها خبر ٽولي کي بہ هئي ۽

آڳوڪي کي به پڪ هئي ته ڪجهه نه ٿيندو. آڳوڪي روئي وڌو ۽ هاڻ روئڻ جهل نه پيو ڏئيس. روئندي روئندي پٽ کي دلاسا پئي ڏنائين.

وبا جهاز ۾ زور وٺي ورتي هئي. ٽئين ڏينهن تي ستاويهه غلام انڌا ٿي پيا جن کي ڌار ڪيو ويو ۽ مرڊس پنهنجي رپورٽ ۾ وڌيڪ لکيو ته ٻارنهن غلام ٻيا به جهليا پيا آهن. هڪڙي خلاصيءَ جون به اکيون خراب ٿي پيون آهن. هاڻ بيماري ڪنٽرول کان نڪري چڪي هئي. هارينبي حڪم ڪيو ته مٿي سؤ ماڻهن جي جڳهه آهي تنهنڪري جيڪي به غلام مرض ۾ جهلجن تن کي ٻاهر ڪڍي اڇو. هارينبي انهي وبا کان واقف هو جنهن جا ڪئين قسم هئا. ڪڏهن ڪڏهن فقط نظر جهڪي ٿي ويندي هئي پر ڪجهه ڪجهه ڏسڻ ۾ ايندو هو. ڪڏهن هي بيماري ايترو زور وٺي ويندي هئي جو صفا نظر ختم ٿي ويندي هئي؛ پر هن بيماري جو علاج موجود هو ۽ علاج ڪرڻ سان وري اکيون اکين جهڙيون ٿي ويندئون هيون. هن وقت سندن جهاز آئيسلئنڊ کان ٽن ڏينهن جي پنڌ تي هو.

رئنڊال به انڌو ٿي پيو هو. ٻئي ڏينهن ٻه ٻيا خلاصي به انڌا ٿي پيا. ٽن ڏينهن کان پوءِ غلامن جو تعداد پنجاهه کي پهچي ويو. ڊن بار ليانا کي ڏٺو. مگر هاڻ هن نه، هن کي ڏسي دانهون ڪيون نڪو رانيوڙا هئي لاءِ اڪٿي وڌي. ڊن بار اتي ئي ويهي رهيو. ڊن بار بتي ٻاري هن جي اکين ۾

ڏنو تہ اهي چمڪي رهيون هيون. بتي مٿي ڪرڻ سان ليانا بہ منهن مٿي ڪيو. وري بتي کي ساڄي کاٻي ڦيرايائين تہ هن بہ ساڳي طرح منهن کي ڦيرايو. پوءِ ٻن بار بتي کي هيٺ ڪيائين. ليانا فقط روشني جي طرف اکيون جهلي بيهي رهي. ٻن بار ويجهو وڃي هن جي اکين جي اڳيان هٿ کي لوڏيو ۽ ڏٺائين تہ هن جي نظر ڪانہ ٿي پوي. "افسوس، ليانا!" هن اهي اکر ڪڍيا تہ ليانا يڪدم دانهن ڪئي ۽ وحشتناڪ انداز ۾ لوهہ ڪيائين. ٻن بار پوئتي هٽي ويو ۽ ليانا هن کي ڇهي نہ سگهي ۽ هٿوراڙيون ڏئي هن کي ڳولڻ لڳي. ٻن بار يڪدم ڊيڪ مان ٻاهر نڪري در تي بيٺل پهريدار سان ڳالهائڻ بنا هليو ويو. پوءِ ڏينهن ٻن بار ليانا کي ٻيهر انڌن غلامن سان گڏ مٿي ڏٺو.

هارينبي جڏهن پنهنجي اصلي بندرگاهہ کان پنڌرنهن ڏينهن جي پنڌ تي هو تہ لاڪ بوڪ ۾ داخلا رکيائين: وچڙندڙ بيماري ضابطي کان نڪري چڪي آهي جيترا بہ ماڻهو جهاز ۾ سوار آهن تن ۾ اڌ کان وڌيڪ انڌا ٿي پيا آهن. هر ڪلاڪ ۾ هنن جو نمبر وڌندو ٿو وڃي. هنن جي ڪٽنب رکڻ مشڪل ٿي پئي آهي. ملازمن سان هن وقت تائين ارڙنهن ڄڻا انڌا ٿي چڪا آهن. جهاز جي رفتار گهٽجي ٽئين حصي جيتري وڃي ٿي آهي.

انڌن خلاصين مان هيٺيون چئو هٿوراڙيون ڏئي غلامن

جي وچ مان لنگهي هڪڙي خلاصي کي گلي مان جهلي ڇوڻ لڳو ”هي ۽ اسان کي سزا ملي آهي ۽ اها سزا خدا تعاليٰ جي طرف کان ملي آهي. انجيل ۾ لکيل آهي جيڪو به انسان ڪنهن ٻئي انسان کي ڇورائيندو يا وڪڻندو. خدا ان کي سخت سزا ڏيندو.“ پهرين ته سڀ خلاصي هن سان گڏ ها ها ڪرڻ لڳا، هن وري چيو ”خدا جي اڳيان سجدي ۾ ڪري معافي گهرو“ هڪڙي جواب ڏنس ”برابر سچ ٿا چئو، اسان کي خدا کان معافي وٺڻ گهرجي.“ هن وري چيو خدا تعاليٰ چئي ٿو ”مان انهن ماڻهن کي ڪيڙن ۽ ماڪوڙن جو کاڄ بڻائيندس ۽ گندو پاڻي پيئڻ لاءِ ڏيندس.“ اتي خلاصي بيزار ٿيڻ لڳا ۽ هڪڙي چيس ”اسان کي ڇڏي ڏي، تون پنهنجي ڪر.“ وري به هن انڌي خلاصي ماٺ نه ڪئي ۽ ڇوڻ لڳو ”اسين هرگز خدا کان لڪي نٿا سگهون. هن جي نظر سڄي روءِ زمين تي ٿيندڙ آهي. يا خدا! منهنجي نظر وٺي! يا خدا مونکي نور ڏي. مونکي واپس اکيون ڏي“ ڪجهه دير ماٺ ڪري وري چيائين ”انجيل ۾ آيو آهي ته جيڪي خدا کان مدد طلب ٿا ڪن خدا انهن جي مدد ڪري ٿو، هو انڌن کي اکيون ڏئي ٿو ۽ ٻوڙن کي ڪن ڏئي ٿو.“ هڪڙي خلاصي چيس ”چڱو هاڻ ٻڌوسين، تقرير بند ڪر.“ مگر هن ماٺ نه ڪئي ۽ لڳاتار ڳالهائيندو رهيو ”اسين تباهه ٿي وياسين، اسين برباد ٿي وياسين. موت اسان کي سڏي رهيو آهي. اسان کي دوزخ سڏي رهي آهي....“ ٻوڙ ٻن ٽن خلاصين هن کي ڌڪا ڏئي

پچائي ڪيو تہ وري وچـي غلامن ڪـي ٻيچارڻ لـڳو ۽ چوڻ لڳو ”اوهين سڀ خدا جـي اڳيان ڪنڌ جهڪائي معافي گهرو، توبهہ ڪريو.“ نيٺ خلاصين وچـي هڪڙي ڪمبن ۾ بند ڪيو. هـي اهوئي صحافي هو جيڪو بويو ”ڊن بار“ تي آيو هو. اڄ تائين جيڪي خلاصي انڊا ٽيا هئا انهن ۾ ڊن بار جو نمبر اولٽيهون هو. فقط ٽيهہ سـائو اهڙا هئا جن جون اکيون هيون. ڊن بار انڌي ٽيڻ تي صبر ڪيو ۽ دل ۾ فيصلو ڪيو تہ هيءَ سزا مون لاءِ مناسب ۽ واجبي آهي. اهو سندس اخلاق هو جنهن کيس تسليم تـي ڪرايو تہ تون بہ سزا جو مستحق آهين. جنهن مهل کان هن ليانا کي انڊو ڏنو هو، تنهن مهل کان هن جـي ذهن تـي تمام خراب اثـر ويهي ويو هو ۽ تباهي جي ڪناري ڏي وچـي رهيو هو. هن کي اهـا خبر نـہ هئي تہ آخر هي سـزا کيس ڪهڙي ڏوهہ جي ڪري ملي آهي، مگر کيس ايترو يقين هو تہ هو تباهہ تي ويو. هن جـي بربادي انهي ڏينهن جنم ورتو هو جنهن ڏينهن هن کي اٿباليشن سوسائٽيءَ کان ليٽر مليو هو ۽ پوءِ اها تباهي وڌندي وئي. يا تہ اها تباهي شايد هن کي انهي ڏينهن کان ملي هئي جنهن ڏينهن کان هـن پنهنجو بهترين ليک لکيو هو. يا تہ ان کان بہ اڳي تباهي شروع ٿي هيس جڏهن ماءُ جي پيٽ مان نڪتو هو ۽ اڃـا سندس بت آلـو هو. بهرحال تباهي جي ابتدا جي هن کي ڪا خبر ڪانہ هئي باقي انتها جـي خبر هيس تـہ اها تمام ويجهي اچي چڪي آهي. چرخي جو ڦيٿو هلي چڪو هـو سو بند ٿيڻ وارو ڪونہ هو. آخر هن صبر جو سهارو ورتو

۽ پاڻ کي قدرت واري جي حوالي ڪري ڇڏيو هو. هن کي باقي هڪڙو اهو ڏک هئي ٿيو ته هن انڌپڻ جي حالت ۾ به جيڪر اوبرين ۽ ڪرافورڊ منهنجي هٿان مرن ته ڏاڍو چڱو ڪم ٿي پوي. هن خدا کان فقط انهي لاءِ واپس اکيون پئي گهريون.

هن جي دل کي سڪون هو. البت پهريان ٻه ٽي ڏينهن هن کي سونجهه پئي ٿي. پهرين ٻن چئن ڪلاڪن اندر هن ڪافي ڏک ڪاڏا. آخر هن ٻارن وانگر هٿن ۽ پيرن تي ٻانبڙا ڏئي هلڻ اختيار ڪيو. ٻه، چار ڏينهن ائين هلي هلي هو ٻٽ سنڀالي ويو ۽ پيرن سان هلڻ لڳو. هن کي اهو يقين نه پئي آيو ته ڪي پيا انڌا به سڄي وانگر ٻن پيرن تي هلندا هوندا. ڪاڏو به هاڻ چرين ۽ ڪانئن سان ڪاٺ هن جي لاءِ ناممڪن هو جنهن ڪري هاڻ هٿ جي آڱر سان ڪاٺيندو هو. هاڻ هو ڪاڏو به بلڪل گهٽ ڪاٺڻ لڳو، ڇاڪاڻ ته جڏهن ٻين سان گڏجي ڪاڏي تي ويهندو هو ۽ هنن جي وات جا چپڪا پڌندو هو ته دل ڪچي ٿيندي هيس ۽ يڪدم ڪاڏي مان هٿ ڪڍي ڇڏيندو هو. هٿو مٿي تي ۽ ڪلهن تي اڪثر هٿ ڦيرائيندو هو. کيس ائين محسوس ٿيندو هو جهڙو ڪا سخت ڪاري شيءِ هن جي اکيان پٺ وانگر بيٺي هجي جنهن ڪري هوا ۾ اکيان هٿ ڦيرائيندو هو. هو ڪم ڪرڻ چاهيندو هو پر جيئن ته ڪجهه به ڏسي نه سگهندو هو تنهن ڪري ڪم ڪرڻ به مشڪل محسوس ٿيندو هوس.

انڌا خلاصي هاڻ بنا ڏسڻ جي فقط هڪ پئي جو آواز سڃاڻي پوءِ پاڻ ۾ ڳالهائيندا هئا.

هاڻي عملي جا چڱا ڀلا ماڻهو بلڪل ٿورا وڃي بچيا هئا جنهن ڪري ڊيڪن مان اندن ڪي چوندي مٿي آڻڻ جو ڪم بند ڪري ڇڏيائون. ڪاٺو به ٻورن وانگر اندر اڇلي ڇڏيندا هئا ۽ پوءِ ڪا سنڀال نه ڪندا هئا ته ڪنهن ڪاٺو ڪنهن نه ڪاٺو. صفائي کي به ڪئين ڏينهن لنگهي ويا هئا جنهن ڪري سڄي جهاز ۾ ڌپ ۽ بدبوءِ مچي وئي. هارينبي لاگ بڪ ۾ داخلا رکي: مردس جي رپورٽ مطابق، ذري گهٽ سڀ ملازم انڌا ٿي چڪا آهن- مردس، ڪائن ۽ مون سميت اسين فقط اٺ ماڻهو اهڙا آهيون جيڪي ڏسي سگهون ٿا- خلاصي رڙيون ڪري هڪ ٻئي کي سڏ ڪن ٿا. هي حالت اڄ صبوح کان چالو ٿي آهي. ڪپتان ۽ ٻيا جيڪي ڏسي سگهن ٿا سي سڙهه. سنڀالڻ، ونجهون هڻڻ ۽ ٻيو ڪمڪار ڪرڻ ۾ سخت مشغول آهن. ٻه انڌا ملازم پاڻيءَ ۾ ڪري ٻڏي مري ويا آهن. جهاز جي رفتار صفا نه هجڻ جي برابر وڃي رهي آهي. جيڪڏهن هيءَ حالت رهي ته ڏهن ڏينهن کان اڳ ڪناري تي پهچي ڪونه سگهنداسين، نه ته ٽي هفتا به لڳي سگهن ٿا. بيماري جي نوعيت اها آهي جو پهرين اکين ۾ خارش ٿي ٿئي ان کان پوءِ مهٿو سان پيلا چلا ظاهر ٿي ٿا پون ۽ پوءِ نظر غائب ٿيو وڃي- سڙهن جا چيڙا اکليا پيا آهن ۽ هوا ۾ زور سان ڦڙ ڦڙ پيا ڪن. ڪو به سنڀالڻ وارو ڪونهي. ٻه جهاز ٻري کان ڏسڻ ۾ آيا مگر هليا ويا.

هولسٽر تمام سخت غضبناڪ ماڻهو هو هٿو روزانو

ٽيڪومو کي پيرين پوارائيندو هو ۽ جڏهن هو ٽراڙ سندي
پيرن تي رکندو هو ته هولسٽر مٿان لت هڻي ڪيرائيندو هوس
۽ گهڻي وقت ڳالهائيندو هوس. هو ڪيس ائين به چوندو هو
ته جيڪر توکي ماري ڇڏيان ته بهتر آهي. ليڪومو ٺوڪرن
کان سچو ڪينهوڙي وانگر ڪول ٿي ويندو هو ۽ ٺڏن کان
بچڻ خاطر مٿو ۽ منهن ٻانهن ۾ لڪائي ڇڏيندو هو.

ليڪومو کي به هولسٽر کان سخت نفرت هئي. هولسٽر
ڪيس ڪنهن ڪنهن مهل ٻن ٽن ڪلاڪن لاءِ کوليندو هو
۽ وري به ٻڌي ڇڏيندو هوس. گذريل رات جيئن شام جو
وقت ٿيو ته ليڪومو خود بخود زنجيرن جي پرپٺ ڇڏڻ لاءِ وڃي
ويٺو. هولسٽر چيس ”تون هاڻ سڀ ڪجهه سمجهي ويو
آهين ۽ پاڻ کي پڪو وفادار ثابت ڪري ڇڏيو اٿئي،
تنهن ڪري هاڻ توکي ٻڌڻ مناسب ڪونهي. هاڻ تون
ڪا به حرڪت نه ڪندين، ها نه؟“ ٽيڪومو هولسٽر کي
پيرن تي چمي ڏني. هولسٽر مٿو ڪنهيندي، ڏاڍو فخر پئي
محسوس ڪيو. هولسٽر بستري تي ليٽي پيو ۽ ٽيڪومو
ڀيٽ ليٽيو ته هولسٽر چيس ”نه، اتي نه منهنجي پيرانديءَ
کان وڃي سمهه.“ ليڪومو هيٺ سرڪي هن جي پيرن وٽ
ٿي ستو. پوءِ هولسٽر بتي وسائي ڇڏي ۽ اونداهي سبب هن
کي وري به ٺڪاءُ ۾ شڪ پوڻ لڳا ته متان ماري نه.
هشيار هن ... ڪان ٻئي پاسي قابو بند ٿيل هئا جتي
ليڪومو ... سگهيو. هولسٽر کي ننڊ نه پئي آئي ۽
هو انتظار ... ٿو ته ڏسان ته ليڪومو ڪا حرڪت ته

لڻو ڪري، ليڪومو هاڻ بلڪل ڪمزور ٿي چڪو هو.
... اندري طاقت اڃا به هئس جو چاهي ها ته هولسٽر کي
آسانيءَ سان گلو دٻائي ماري سگهي ها. هتي هر ڪنهن
وارو ڪوبه ڪونه هو. ليڪومو ٿورو چنگهي پاسو ورايو
ته هولسٽر وري به هوشيار ٿيو ڇاڪاڻ ته هاڻ هن جي خوف
۾ اضافو ٿيندو پئي ويو. پاسو ورائي ليڪومو ڪونڪرا هڻڻ
شروع ڪيا. هن جا ڪونگهرا ٻڌي هولسٽر جو ... لهي
ويو ۽ پوءِ پاڻ به وهاڻي ۾ منهن هڻي سمهي رهيو.
صبوح جو هولسٽر کي جيڪي ڪپڙا پائڻ لاءِ ڏنا هئا
سي سڙا ڪونه هئا، جنهن تي هولسٽر کي هاريئنبي تي ڏاڍي ڪاوڙ
اچڻ لڳي ۽ دل ۾ چيائين رکو ڪناري تي پهچان ته بابا
کي چئي هن ڪپتان جي چڱي طرح مرمت ڪرائيندس.
وري سوچيائين ته بابا منهنجي ڪاڳالهه ڪونه ٻڌندو ۽ هاريئنبي
کي ڪجهه به نه چوندو تنهن ڪري سان اها دانهن پيٽن کي
ڏيندس. هو ضرور منهنجي شڪايت ٻڌي هاريئنبي کي تنبيهه
ڪندو. هولسٽر جي پيءُ جو نالو ميسيو هو. هولسٽر کي
هاريئنبي تي غصو انهي ڪري به هو جو هن ڪيس ڪم ڪار
ڪرڻ لاءِ "حڪم" ڪيو هو ته صبح کان شام تائين ڪم
ڪر. هولسٽر کي ڪوبه فڪر ڪونه هو ته ڪو هيترا
سارا ملازم اندا ٿي پيا آهن ۽ ضروري حالت ۾ ڪم ڪرڻ
لازمي آهي. هي جهاز هولسٽر جو ڪونه هو. غلام هن جي
ملڪيت ڪونه هئا ۽ عملي جي ماڻهن سان هن جو ڪو
واسطو ڪونه هو. اڃا هو بيماري ۾ ڪونه جهلبو هو ۽

ڪيس يقين هو، تہ هو بيمار ڪونہ ٿيندو. جيڪڏهن غلام يا خلاصي انڊا ٽي پيا آهن تہ اها سندن قسمت، جي ڳالهہ آهي جنهن ۾ هولسٽر جو ڪجهہ نہ وڃي. جيوبيليشن جهاز سان هن جو ڪوبہ تعلق ڪونہ هو. هن جي اهائي مرضي ۽ منشا هئي تہ بندرگاهہ تي پهچي ليڪومو کي خريد ڪندس، جهاز تان لهي هليو ويندس ۽ بس. اتفاق سان جڏهن جهاز ۾ وبا ڦهلجي وئي هئي، مزدور ۽ خلاصي انڊا ٿي پيا هئا تہ ان حالت ۾ ڪم ڪرڻ هن پنهنجي لاءِ مناسب نہ سمجهيو ٿي مگر هن کي چڙ فقط انهي ڳالهہ تان لڳي هئي تہ هاريٽبي هن کي منت ڪرڻ جي، بجاءِ حڪم ڇو ڪيو تہ اتي ڪم ڪر. جنهن تي ساڻس ڪلوڙجي ڪپتان کي ڪوبہ جواب نہ ڏنائين ۽ ماٺ ڪري ڪئبن ۾ هليو ويو. ڪپتان بہ هن تي وڌيڪ زور نہ پريو. جيتوڻيڪ هولسٽر خيال ڀي ڪيو تہ جيڪر ڪو هن کان پڇي تہ ڪرڇو ڪم ڪرڻ پر ڪنهن بہ هن کان اهو ڪونہ پڇيو جنهن ڪري هاڻ هولسٽر فقط ليڪومو ۾ دلچسپي وٺڻ لڳو ۽ سوچيندو رهندو هو تہ ڇا هن کي ڏينهن رات بدل رکان يا فقط رات جو پڌانس يا رات ڏينهن ڪليل ڇڏيانس. آخر انهي سوال جو فيصلو هن خود ئي اهو ڪيو تہ هن کي ٻڌڻ نہ گهرجي. ڪڏهن ڏينهن جيئن ٿي هو ڪئبن ۾ آيو تہ ڏٺائين تہ ليڪومو انڊو ٿي چڪو هو. هولسٽر ليڪومو تي ڪرم ٿي ويو ۽ سامهون پيل شيشي جي اٿشتري کڻي [illegible] ڪرايائينس مٿي ۾. ليڪومو [illegible] رت ۾ [illegible] روئڻ لڳو. ”نالائق، ڪڏهہ،

سگهنا. تون اڻڏو ٿي وئين! هاڻ ته. تون منهنجي ڪنهن به
ڪم جو ڪونه رهيو آهين، هاڻ مان تو کي ڇا ڪندس.“

آبوڪو بيڪن ۾ اندر ڀڄو پيو هو. هو به انڌو ٿي ويو هو. هاڻ آبوڪو اهو آبوڪو ڪونه هو. اڳي زندگي کي زندگي ڪري ڀانئيندو هو پر هاڻ هن لاءِ حياتي ۽ موت ٻئي برابر هئا. هڪ نه انڌو ٿو پيو ته رات ڏينهن ڀڄل ۽ ٿيون ته هر وقت ٻانهي غلامن جون رهون ۽ ڪوڪون پيو ٻڌندو هو جنهن ڪري هاڻ هو بلڪل خاموش ٿي ويو هو ۽ دل جو دل ۾ پيو سڙندو ۽ سور ڪاٽيندو هو. هاڻ اهي ڳالهيون هن لاءِ خواب کان وڌيڪ نه هيون ته آبوڪو لٺ سردار هو، هن کي هڪڙو پٽ هو يا هو پنهنجي قوم جو اڳواڻ هو. هاڻ ڳالهين کان سواءِ پيو ڪجهه به نه رهيو هو.

آبوڪي کي اها خبر هئي ته گورا ٻيڪن ۾ ڪونه [illegible] اهن. فقط ڪاڏي ڏينهن مهل ايڪڙ ٻيڪڙ اچن ٿا ۽ هڪ [illegible] جي اڏ ڪاڏو ڇڏي هليا ٿا وڃن ۽ وري ڪاسارسنڀال [illegible] ٿا لهن. ڪاڏو به اٺين پهر هڪ دفعو ڏين ٿا. ڪنهن [illegible] ڪاڏي ٿسي جهجهڙو ٿسي ٻوندو هو، ڪنهن وقت ڪي [illegible] ڪاڏو ڪاٽيندا ٿي ڪونه هئا ڇو جو ڏسي نه سگهندا [illegible] سڙيل لاشا جن جي پير ۾ ٻيا هوندا هئا جن ۾ [illegible] ڪي وڏا انڌاه گورن سن لاشن کي هٿاڻ جو [illegible] ٿي ٻاي ڪير غلامن جهڙو دانهون به گهٽ [illegible] غلام اڏي هٿ ساز لڏگلي جي

بيماري ۾ ٻه جهلجي پيا هئا. پيا حياتي تان آسرو لاهي آڀوڪي وانگر ماٺ ۾ اچي ويا هئا.
بيماري هاڻ بلڪل زور وٺي ويئي هئي. خلاصين جي زبان وات کان ٻاهر نڪرندي هئي مگر اکر وات مان ڪونه نڪرندو هو. ڪلاڪ ڪلاڪ ۾ مرض زور وٺندو پئي ويو.
ڪپتان خود به اندو تي پيو هو ۽ هاڻ ته لاڳيتو ٻه ڪ ۾ نوٽ لکڻ کان به بيڪار ٿي ويو. هن هڪڙي خلاصي کي لاڳ ٻه ڪ لکڻ لاءِ چيو جيڪو بلڪل ٿورو پڙهيل هو ۽ صحيح اکر لکڻ به ڪين ايندا هئس. آخر ڪپتان پيو ڪو وسيلو نه ڏسي هي نوٽ لکرايو:- هاڻ اسين سڀ اندا ٿي چڪا آهيون. صرف ٻه مالهو وڃي بچيا آهن يعني ڪورنش ۽ سامرس جيڪي ڏسي سگهن ٿا. هيڏي ساري جهاز جو ڪم ڪار، سار سنڀال ۽ غلامن جي نظرداري ٻن مالهن جي وس کان ٻاهر آهي. هه جهاز پرسان مڻي ويا آهن. اسان هنن کي خطري جو سگنل به ڏنو مگر هنن ڪو ڌيان ڪونه ڏنو ۽ هليا ويا. سڀ ڪم ڪار بند آهي. ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي. جيڪڏهن ڪورنش ۽ سامرس به اندا ٿي پيا ته پوءِ اسان جو ڇا حال ٿيندو. خوش قسمتي سان جيڪڏهن ڪناري کي وڃجهو پهچي وياسين ته پري کان اسان کي ڏسي ڪونه ڪو جهاز ضرور اسان جي مدد لاءِ ايندو. فقط لکندڙ سامرس ٻاران ڪپتان هاربنبي جي.
هاڻ هاربنبي تي خوف طاري ٿي ويو. هن کي ائين پئي محسوس ٿيو جهڙوڪر ڪنهن مضبوط طاقت جي چنبي

۽ قابو ۾ ويو آهي. مٿي ۽ هروقت خارش ٿيڻ لڳس. هن کي لنڪن ۾ رڳڙي وڃي ويٺي، مگر همت جهلي اهڙي نموني سان پئي ڳالهايائين. ٻولهايائين جهڙوڪر هن کي ڪا پرواهه ڪانهي. هن جو سيني سزدورن ۽ خلاصين کي ايترو چوڻ هو ته هڪيئن به ڪري ڪنهن به طريقي سان ڪناري تي پهچڻ جي ڪوشش ڪريو ۽ پوءِ پلي اهو ڪنارو ڪهڙي به سرزمين جو هجي. هن کي سچي جهاز ۽ عملي ڪان وڌيڪ فڪر سائلاس جو هو ڇاڪاڻ ته اها به الڏي ٿي پئي هئي.

اوبرين ۽ ڪرافورڊ ٻئي ساڳي حالت ۾ هڪ هنڌ ويٺا هئا. ٻن بار چاهيو پئي ته، فقط چند گهڙين لاءِ هن کي روشني ملي وڃي ته جيئن هو انهن کي ماري سگهي پوءِ پاڻ پلي مري وڃي. هن ٻڌو ته اوبرين ۽ ڪرافورڊ ٻه الٽا ٿي پيا آهي تنهنڪري هاڻ انهن جي ڳولا شروع ڪئي. اوبرين جي لنڊ ۾ ڪونگهرن هئڻ جي عادت هئي جنهنڪري هو ليجي ٿي سگهيو مگر بدقسمتي سان پيا ٻئي کي اهڙا ملازم هئا جيڪي ڪونگهرا هئندا هئا. ٻن بار ڪئين راتيون اهڙن ڪونگهرن هئڻ وارن جي مٿان وڃي پيو هو ۽ ڪڏهن ته بهانو ڪري انهن جي مٿان ٻه ڪري پوندو هو ته جيئن هنن جي قد بت جي به خبر پوي ۽ ڳالهائين ته ٻن بار سمجهي سگهي ته ڪهڙ آهي. ڪيترا ڀيرا ته هن اهڙن سائن کي بڪلم نرڳهولي ۽ هٿ وجهي گهٽا ٻه ڏنا هئا ۽ هنن جي ڪرڙي پئي لڳندي هئي ۽ پوءِ جڏهن محسوس ڪندو هو ته هي اوبرين ڪونهي ته وري انهن ڪان معافي وٺندو هو.

هڪ دفعي هو اوبرين تائين پهچي ويو ۽ کيس منهن نسي هٿ هلي سجالن جي ڪوشش ڪيائين. ستل ماڻهو هٿ لڳڻ شرط اٿي پيو ۽ ٻن بار کي ٻانهن کان جهلي پڇڻ لڳو "ڪير آهين؟ ڇا ٿي پيو ڪرين؟" دراصل اهو اوبرين ڪونه هو تنهن ڪري ٻن بار هن کي چيو "ڪجهه ڪونهي-ڪجهه ڪونهي. سان پوک تو ڪرايائين." ستل ملازم چيس "ميان اسان سان پوک مذاق نه ڪر، پيو ڪو وڃي تاڙ. اسان جي پڇر ڇڏ." ٻن بار واپس پٺي ويو ته هن اوچتو اوبرين جو آواز ٻڌو "ٻن بار! ٻن بار، جيڪڏهن تون مونکي ٽوکولين ته هيڏانهن اچ سان هن پاسي ويٺو آهيان." ٻن بار هن جو آواز ٻڌي چاقو کولي هٿ ۾ ڪري هن ڏي وڌڻ لڳو. اوبرين به چرو هٿ ۾ ڪري جهاز جي پٽ کي ٽيڪ ڏئي تيار ٿي بيٺو. ٻن بار جيئن ئي اڳتي وڌيو ته سندس پير ٿڙڪي ويو ۽ هو ڪري پيو. وري اُٿڻ ڏي پٽائين ته اوبرين ڪنهن سان ڳالهائيندو اڳتي وڌندو پيو وڃي. ٻن بار جانورن وانگر رڙيون ڪري هن جي مٿان وڃي ڪڙڪيو ۽ سڄو خنجر جسم ۾ وهاري ڇڏيائينس.

آٻوڪي کي يقين ٿي ويو ته هن وقت سڀ ملازم انڌا ٿي پيا آهن. جنهنڪري ڪوبه اندر نڪواچي ۽ نه ٿي اسان جون ڇڻون ٽيون ڪلن. ڀڪ هو سڀ انڌا ٿي پيا آهن. "سان چوان ٿو هو انڌا نه ٿيا آهن- جيڪڏهن خبر پئجي وڃن ته اسين سندن خلاف سازش سٽي رهيا آهيون ته پاڻ سيني ڪسي

ماري ڇڏيندا." ڪياسي چيو. "بيوقوف ڪياسي، هاڻي هن
پر ابتري ۽ وڃ ڪانهي." آبوڪي سندس ڪلهي تي هٿ
رکي چيو، "ڪياسي هاڻ وقت پرجي آيو آهي. هاڻ سونکي
تنهن جي مدد جي ضرورت آهي." ڪياسي چيو "آبوڪا،
ان ۾ باقي رهيو ڇا آهي. هاڻ وڏيڪ نه ماراءِ." آبوڪي
ٿيس آهستي ڏڪ ھڻي وري چيو "ڇا تون منهنجو سوٽ
نه آهين؟ ڇا تون اشانٽي نه. آهين جيڪڏهن سڀئي اشانٽي
آهين ته پوءِ هيف آهي تنهن جي هن بزدلي تي. تون زن سر بند
رهين ڪياسي ا هوشيار تي، ڪٿي آهين؟" "مان هان وڏيڪ
نه رهزي نٿو چاهيان" ڪياسي جواب ڏنو. "تون ڪ آهي
مان سمجهندس ته اڄ تون پنهن جي نيات کان ڦرين ٿو."
"نيات وئي ختم ٿي." "نه، ڪٽنب ختم نه ٿيو آهي.
ڪٽنب ڪي ننڊ اچي وئي آهي. ڪٽنب کي آزادي جي
آهي آهي." "پر هاڻ ته ڪجهه به نٿو ٿي سگهي." "سڀ
ڪجهه ٿي ٿو سگهي ۽ ٿيندو. ڇا توکي بيسو جي موت جي
خبرت نٿي اچي؟" آبوڪي ڪياسي کي شرمايو ۽ وڏيڪ
چيو "ڇا تون ڪيوهڪي جو خون پاڻ تي هڻندين؟ ڪياسي
فيصلو سولو آهي. يا ته چئون ته تون اهو ساڳيو ڪياسي نه
آهين ۽ سڀ ڳالهه تان هٿ تو ڪڍين، يا ته ها ڪر ته همت
ڪندين ۽ منهن جي مدد ڪندين!" "پڙاءِ، پڙاءِ ڪٽنب
کي هن وقت تنهنجو انتظار آهي." ڪياسي منهن ۾ ڳهنڊ
وجهي چيو "مان ڪياسي آهيان آبوڪا!" آبوڪي يڪدم
کلي پاڪر وڌس "ها، تون ڪياسي آهين. اٿي، اٿي ۽ ڪٽنب

جو نالو ملهاءِ." "ياڙرو! ٻڌو، مان اهوئي ڪياسي آهيان.
اشانتي مڻا ڪمهن، اڃا زنده آهن. هاڻ پنهنجي اوسائي جي
ڳالهه ٻڌو. آزادي اسان جو انتظار پئي ڪري. وقت اچي
ويو آهي. آزادي اسان کي عاشقن وانگر سڏي رهي آهي.
اسان جا ابا ڏاڏا اسان جي هٿڪڙين ۽ زنجيرن کي پيا ڏسن.
اسان جا شهيد انتقام جو انتظار پيا ڪن. اوسائي جو حڪم
ٻڌو ۽ هن جو سلاٽ ڏيو. هن جي صدا ٻڌو ۽ همت ڪريو."
پوءِ آدوڪي چيو "دوستو! هاڻ اهي سڀ هٿيار ۽ اوزار ڪلي
اچو جيڪي اوهان لڪائي رکيا آهن. هاڻ اسين زنجيرن
ٽوڙڻ ۾ ڪا دير نه ڪنداسين. جيڪي پنهنجي ٻولي نٿا
سمجهن تن کي به آگاهه ڪريو. مگر خبردار هي راز ظاهر
ٿيڻ نه ڏجي. اسين هنن گورن کي جاڳائڻ نٿا چاهيون."

"آدوڪا! اسين سڀ مارجي وينداسين."

"نه. اسين نه مارباسين. هو سڀ انڌا آهن. هنن جي لاءِ
هي دنيا اهڙي اونداهي آهي جهڙي اسان لاءِ. اسين هنن کان
گهڻا آهيون ۽ هڪڙي هڪڙي جي مقابلي ۾ ڇهه ڇهه ڄڻا
آهيون. هاڻ اسين هنن جي خون سان سڄو جهاز اُڳاڙهو
ڪري ڇڏينداسين."

سيني کي يقين اچي ويو ته اشانتي جوش ۾ اچي ويا
آهن ۽ هاڻ سڄاڳ ٿيا آهن. سڄي ٻيڙي ۾ پانت پانت جي
ٻولين ۾ اها ڳالهه ڦهلجي وئي. آدوڪي ۽ ڪياسي انهن
زنجيرن ۾ هٿ وڌا جيڪي سيني جي ننگن ۾ ٻڪيون پيل
هيون. هڪڙي لوهه گسائڻ جي ريتي سان زنجيرن ڪسي

ڪساڻن لڳا پيا ته جيڪي اشانٽين سان شامل هئا تن کي به خبر هئي. اشانٽين جي فوجي ڪارنامن جي سيني کي خبر هئي ته هو هميشه تاريخ ۾ لکڻ جهڙا ڪارناما سرانجام ڏيندا آهن، تنهن ڪري سڀ هنن سان شامل ٿي ويا ۽ ساٿي ٿي پيا جيڪي پاڻ به. ڪئين وحشيانا ڪم ڪندا هئا ۽ وڏا بهادر هئا مگر هنن ۾ رڳو اها ڪمزوري هئي جو هنن جي پاڻ ۾ ٻڌي ۽ ايڪو ڪونه هو. اوچتو هڪڙو آواز ٿيو جنهن سڀني ٻيڪ ۾ ترٿلو وجهي ڇڏيو. آبوڪي ڪي پنهنجي ٻولي ۾ سڏ ٿيو "آبوڪا! هتي هڪڙو اهڙو به ماڻهو آهي جيڪو ٻين کي اسان سان شامل ٿيڻ کان منع ڪندو وتي. هو ماڻهن کي ٻڌائي ٿو ته جيڪڏهن آبوڪي جي پٺيان لڳندا ته اسان سان به بيسو وارو ساڳيو حال ٿيندو. هو ماڻهن کي ڀرغلائي رهيو آهي ته متان دير ٿي وڃي تنهنڪري اڳواٽ گورن کي اطلاع ڪيو وڃي."

"ميليو! ڇا اهو تون پيو ڳالهائين؟"

"ها، آبوڪا، مان آهيان."

"تو وٽ ڪو هٿيار آهي؟"

"ها. مون وٽ چاقو آهي."

"ته پوءِ انهي غدار کي ختم ڪري ڇڏ ۽ اهڙي طرح ساري ڇڏينس جو ڪنهن کي به پتو نه پوي."

آبوڪي ريتي همت رکي ڇڏي ۽ ميليو جو انتظار ڪرڻ لڳو. هڪڙي رڙ ٿي ۽ پوءِ آواز بند ٿي ويو. وري دانهن ٿي ۽ ٻي دانهن ٿي ان کان پوءِ مڪمل خاموشي

ٿي ويئي.

”اُبوڪا! غدار مري ويو“ ميليو آبوڪي کي ٻڌايو.

”ڏاڍو سٺو ٿيو. هاڻ ٻين کي پڻ ٻڌاءِ ته تو غدار سان ڇا ڪيو. ماڻهن کي ٻڌائي ڇڏ ته جيڪو به غداري ڪندو تنهن لاءِ اسين سمجهنداسين ته اهو اسان جو دشمن آهي ۽ دشمن کي گورن سان ڳڏ ختم ڪيو ويندو.“ ميليو اهو اعلان سيني ٻولين ۾ ڪري غلامن کي ٻڌايو.

”هاڻ هنن کان پڇ ته اوهان ۾ ڪير آهي جيڪو اسان سان ساٿ نه ڏيندو؟“ ميليو سيني کان پڇيو ۽ ڪنهن به ڪو جواب نه ڏنو. پوءِ آبوڪي ۽ ڪيامي وري ڇڪين کي ڇڪي وڃڻ شروع ڪيو. جتان ڇڪين ڳنڍي پئي اتان گرم ٿي ٿي ويئي ۽ بت کي سازيائين ٿي ته هنن ڇڪين تي پيشاب ڪري ٿڌو ٿي ڪيو. ڪلاڪ ۾ هڪڙو پاسو وڍجي ويو. پوءِ هنن ڇڪين کي زور سان موڙيو ته ڇڪين ۾ ڪڙي مان نڪري ويئي. هاڻ ڇهه ماڻهو آزاد ٿي ويا. آبوڪي هنن کي چيو ”جتي آهيو، اتي پياهجو، ڪو به نه چُري.“ پوءِ هنن ساڳي طرح ٻه ٻيون ڇيون به ٽوڙي ورتيون ۽ ڪئين ماڻهو آزاد ڪري ڇڏيا. پوءِ سيني کي چئن ٽولن ۾ ڦانڊي هرهڪ ٽولي جو اڳواڻ هڪڙي اشانٽي کي مقرر ڪيو. آبوڪو پهرئين ٽولي جو اڳواڻ ٿيو جنهن جو ڪم اهو هو ته جهاز جي منهڙي واري توب تي ڪنٽرول ڪري. ٻئي ٽولي تي اهو ڪم رکيو ويو ته اهو عورتن واري ٻيڪ جو دروازو پٽي.

"ڙالون ڇو؟ اهي ته ڪونه وڙهنديون؟" هي آواز آبڙوڪي جي ڪنهن ٻولي ڀائي جو هو. "عورتن ۾ به اشانتي عورتون آهن. اهي ضرور وڙهنديون. هو ڏيکن ۾ ڪليل حالت ۾ آهن. جنهن وقت در ٻيڪو ته هو يڪدم اسان سان اچي ملنديون ۽ اسان جي وڏي مدد ڪنديون" آبڙوڪي چيو. ڄيون ڳولو ٻئي نمبر ڏيک جو در ڀڃي اندر داخل ٿيندو. ڇوٿون ڳولو هٿيارن ۽ اوزارن واري ڪوٺي تي حملو ڪندو ۽ جيڪي به هٿوڙا، رنبيون، ڪرٽ وغيره اتي موجود آهن سي کڻي وڏيڪ ڳوڙ ڦوڙ شروع ڪندو ۽ باقي غلام آزاد ڪندو.

آبڙوڪي زنجيرن جا ٻه وڏا ٽڪر هٿ ۾ کنيا ۽ هاڻ بلڪل تيار هئا. انهي ڪم ۾ ڪافي رات گذري وئي. هنن سوچيو ته رات باقي ٿوري آهي. مگر هي رات نه ختم ٿيڻ واري رات آهي. فجر ٿيو هوندو ته ڪنهن ٻي دنيا ۾ ٿيڙ هوندو هتي ته هميشه رات آهي. آبڙوڪي زنجير جا ڏگها ٽڪرا کڻي ڪلهن تي رکيا. هن سان گڏ ڪيامي ۽ ٻيا ساٿي هئا جن جي اڳواڻي هن پاڻ ئي ڪئي.

آبڙوڪو ٻين تي زور ڏئي ڏاڪڻ جي در ڏي ويو ۽ نهايت هوشياري سان مٿي چڙهيو. ڪيامي ۽ ٻيا ڇنين جي ٻچڙين کي هٿن ۾ جهليو ٻئي آيا ته متان فرش تي ڪري آواز نه ڪن. ڪيامي ۽ هن جي پٺيان ڏاڪڻ تي چڙهي آيو. آبڙوڪي ٻئي ٻانهون مٿي کڻي هوا جو رخ ڏٺو. وري مٿي ٿيو ته هٿ جهنگلي ۾ وجهي لڳس جيڪو نهايت آلو ۽

ٽڏو پئي لڳو. ٿوري دير ترسيو. دل ۾ وهم ٿيس ته اسين ڇڙها ته نه ٿي پيا آهيون! جهنگلي جي ساٿين ڪٿي گورا وڃنا هوندا جي اگر اهڙا نه هوندا ته اسان جون وٺيون ٻولون ڪري ڇڏيندا. هنن جي بندوقن جا منهن سڌا اسان ڏي هوندا. وري دل مان اهو وهم ڪڍي ڇڏيائين. هن جهنگلي جي سيخن ۾ ٻئي هٿ وجهي کولڻ جي ڪوشش ڪئي ته سيخون ڪلنديون ويون. هن ان وقت ٿورو گهٻرايو جنهن مهل ڇئين هن جي ڪلهي تان ڪري پئي ۽ هيٺ ڪري ڇلڪاڪ ڪيائين. هن وري ڇئين کڻي ورتي ۽ گوڏن ڀر سرڪي جهاز جي ڪناري تان مٿي چڙهي آيو. هن محسوس ڪيو ته ڪاٺ جي هڪ ڏکهي ڪم اهڙي هئي جيڪا ايپي ڪتل هئي. انهي کي پٽڻ ضروري هو. پوءِ هن زنجير انهن ۾ ڦيرائي ٻئي پاسا هٿن ۾ جهلي وٺي جو ڇڪيو ته ويهن فوٽن جي ڪام ٽوڙي وڌائين. وچ مان جيڪو سوراخ ٿيو تنهن ۾ تختا وجهي ٻين تختن کي اکيڙڻ لڳا. هاڻ هن پنهنجن ساٿين کي چيو ته بلڪل هوشياري سان آهستي آهستي زور ڏيندا تختا اکيڙيندا وڃو. تختا ڪوڪن مان ڍرا ڪري تن ٻين ساٿين جي مدد سان اتان رستو ٻاهر نڪرڻ لاءِ ڪري ورتائين. آڏوڪي جڏهن محسوس ڪيو ته پنڌرنهن ويهه ماڻهو مٿي اچي چڪا آهن تڏهن حڪم ڏنائون ته هاڻ توب تي قبضو ڪريو. آڏوڪو به ٻنا ڪجهه ڏسڻ جي توب ڏي ڀڳو. آڏوڪي محسوس ڪيو ته ڪو ماڻهو پيرن اگهاڙو هن جي پر مان مٿي توب ڏي ڀڄندو وڃي، جنهن تي هر هيٺ

ڪيري بولاڻون پائي پاڻهن هن جي ٽنگن جي اڳيان ڏني.

سنڌس ٿشي ۽ الوٽ ٿيو سڪان جھليو جهاز جو رخ ڪناري ڏانهن ڪريو ويٺو هو. ڪورنش ۽ هن جي مدد ٿي ڪئي. هي ٻئي ڄڻا هفتي کان وٺي هتي ويٺا هئا. جهاز اجهان ڪوهيڙي مان نڪري ڪليل هوا ۾ نڪري آيو هو. ڪورنش سرجن ولڪس جي ڪئبن مان هڪڙي ڪرسي ڪڍي آيو هو ۽ انهي تي آرام سان ستو پيو هو.

اوچتو آواز ٿيو جنهن تي هن جي ننڊ ڦٽي وئي. ڪنڌ ڦيرائي هيڏانهن هوڏانهن نهاريو. هن وري آواز ٻڌو ته ڪو ڪلڪ پيو پڇي. هن ڪوهيڙي ۽ اونداهيءَ ۾ ڏسڻ ٿي چاهيو مگر ڪجهه ڏسڻ ۾ ڪونه آيس. جيئن ته زوردار آواز ڪونه ٿيو هو تنهنڪري خيال لاهي ڇڏيائين. هن سڪان جي ويل کي ٿورو ڦيرائي جهاز جو رخ ڪناري ڏانهن ڪيو. هن وري بلڪل چٽي طرح آواز ٻڌو. هو ڪرسي تان اٿي جهاز جي ڪناري تي آيو ۽ وچواري ٻيڙي ڏي ڏٺائين. هن ڏٺو ته ڪا ٽيڙي رنگ جي شيءِ اڳتي نڪري وئي. هن چپ مرولي ۽ سوچڻ لڳو ته رنڊال ۽ مردس کي جاڳايان يا نه. متان ڪوهيڙي جو دونهون هجي، وري ڏٺائين ته حيران ٿي ويو. شيدين جا ٽولا ڇوٽين ٻيڙي ڏي پيهندا وڃن. ٻيو هن ٻڪلم هٿوراڙيون ڏئي خطري جي گهنڊ وٽ پهچي زور سان گهنڊ وڄائڻ شروع ڪيو ۽ دانهون ڪرڻ لڳو "شيدي ڪلي ويا، شيدي ڪلي ويا." ناليءَ ماٿر لي ٻهريدار

.. ي ٻيڪ وٽ ڀري تي هئا ۽ اهي ٻه ستا پيا هئا. سامرس ڪدم پڳو ۽ لتون هڻي انهن کي اٿاريائين. پوءِ هڪڙي کان بندوق کسي ٻيڪ جي ڏاڪڻ کي مٿين چوٽي کان پچي چڙهيائين. هڪڙو شيدي هٿ ۾ نوڪدار سيخ کڻيو اڳيان پئي آيو ۽ پيا هن جي پٺيان پئي آيا. پهريدار هڪ ٻئي کي ڌڪا ڏيندا ڪيرائيندا پچندا پئي آيا. تهنستائين سامرس انهي سيخ واري غلام کي فائر ڪري ڦاهي وڌو. پهريدار اندا هئا جنهن ڪري هڪ ٻئي سان ٽڪرائجي رهيا هئا. سامرس انهن مان هڪڙي کان بندوق کسي ورتي. ”ڇرا ڪيو“ هن دانهن ڪري چيو ”جيڪا به شيءِ اوهان سان لڳي تنهن کي ڌڪ هڻو.“ پو هن تمام جلد جلد فائرنگ شروع ڪري ڏني. جنهن بندوق جون گوليون خلاص ٿي ٿيون سا اڇلائي وري پئي کان لوڊٿيل بندوق ٿي کسيائين. رڙ ڪري هڪڙي شيدي کي گولي هنيائين جيڪو هن کي ٻن قدمن تي اچي رسيو هو. ”ننڍي توب کوليو. هي ڏکتا ٻيڪ مان اچان پيا نڪرن“ ٻن ڄڻن کي اڳيان موڪليائين ته اتان فائرنگ شروع ڪن. هن وري هڪڙي خلاصي کان بندوق کسي جيڪو چرو هٿ ۾ جهليو ڏڪيو پئي.

آڊوڪي کي اڳيان هڪڙي پٽ اچي وئي ۽ هن جا هٿ انهي جي مٿان پهچي ويا. هن پٽ ۾ هٿ وجهي ٽپ ڏنو ۽ مٿي چڙهي اچا ٻه مٿين ڏاڪڻ وٽ پهچي ويو. گهنڊ وڳو پئي. هي هڪڙي ماڻهو سان وڙهي ٽڪريو ۽ هن کي

ڏڪو ڏئي اڳتي ويو ته توب واري جڳهه تي پهچڻ واري ڏاڪڻ ڀڃي ويس. هڪڙي گولي هن جي پاسي کان متي وئي. هو مٿي چڙهي ويو. وري ٻي گولي آئي ليڪن آئي پر گسي وئون. هڪڙو لاش هن جي راهه ۾ پيو هو. هن يڪدم انهي تي حملو ڪيو. اوچتو ڪنهن پٺن ۾ ڏڪ هنيس. هو يڪدم هن کي چنبڙي ويو. ٽنگن کي هٿ لاتائينس ته هڪيڙا پيل هئس جنهن مان سمجهي ورتائين ته گورو آهي. آڊوڪو زخمي ٿي پيو. گوري رڙ ڪئي. اها رڙ هن ڏڪ کان نه بلڪ ڪاوڙ کان ڪئي. آڊوڪي گوري جي هٿن مان ڇڏائي توب تائين پهچي ويو. گياسي اهو خيال نه ڪيو ته توب وٽ ڪيترا گورا آهن. هن توب وٽ پهچڻ ٿي چاهيو. هن کي ڪڏي پاسي کان مختلف آواز ٻڌڻ ۾ آيا. هي ٻه توب وٽ پهچي ويو ٻه ٽي ٻيا به پهچي ويا. ”نمبر ڪوليو. ٻيون ڏسوا ويل هٿ ڪريو“ هن پنهنجي ساٿين کي آواز ڏنو. ”ڪڏي وٺو. ڦيرا ڏيو نڪري ايندا.“ آڊوڪي چيو. ”توب کي هٽايو.“ توب بلڪل مضبوطي سان فٽ ٿيل هئي. گياسي به هٿ ڦيرائي توب جو منهن ڪولي ورتو ۽ ڪلهي جي زور سان انهي کي ڦيرائڻ جي ڪوشش ڪيائين، مگر ڦيرائي نه سگهيو. ”جلدي ڪريو. همت ڪريو“ سڀ ڄڻا توب کي لڳي ويا. هر گهڙي ڪامياب ٿيندا ويا ۽ توب کي اکيڙيندا رهيا. هڪڙي شيدي خوشيءَ ۾ دانهن ڪئي. گياسي رڙيون به پئي ڪيون ۽ زور به پئي لڳايا مگر سندس زور ڪارآمد ثابت نه پئي ٿيا. ڪڙڪو ٿيو. هڪڙي شيدي

دانهن ڪري زور ڏنو ته توب پنهنجي جڳهه تان کسڪڻ لڳي. ”هاڻ ڪاڍي وڃي“ گياسي چيو ”منهن جي مدد ڪريو.“ آهستي آهستي توب جي نالي نڪرندي وئي. گياسي جون نڙيءَ واريون نسون ڦونڊجي ويون جو هن تمام گهڻو زور لاتو هو. هاڻ نالي مزي سان ڦرندي وئي. اوچتو توب مان ڌماڪي سان گولو نڪتو جنهن ڪري گياسي کي اهڙو ڌڪ لڳو جو هن جو مٿو ۽ ڪلهو اڏامي ويا ۽ هو ڪري پيو. ٻين هن کي [illegible] ٻالي حوالي ڪري ڇڏيو. سپ ٽي جهاز کي تباهه ڪر [illegible] ڳي ويا. هاڻ آبدوڪو پنهنجن ماڻهن کي ٻڌائڻ وارو هو ته گورا سپ انڌا اٿو ته ابتري ۾ هڪڙي توب جر [illegible] ڪو ته ڌماڪي سان هنن جون دليون ڏڙڪي ويون. آبدوڪو ڪري [illegible] جهاز جي ڪناري ۾ هٿ پنهنجي وس ۾ ڪرڻ کان بچي ويو. آخرڪار هنن انهي توب کي بلڪل بيڪار ڪري ڇڏيو. هاڻ هنن ٻئي نمبر ڊيڪ ڏي موت ڪاڏي.

آبدوڪي کي آواز ٻڌڻ ۾ آيا ”هو..... هو..... هو....هو“ اهي شيدين جا آواز هئا جيڪي ڏاڍا خوش پئي ٿيا ۽ گوڙ مچائي ڇڏيو هئائون. ”ميليو“ ”آبدوڪا! مان هن ٻاهر آهيان.“ ”هٿيار ڪٿي آهن؟“ ”اسان وٽ ڪو به ڪم جهڙو اوزار ڪونهي. ڪجهه ڪاٺ جا ڪلا آهن. ٻه ٽي ننڍڙا پانا آهن. اسين انهن سان ڊيڪ جو تالو پڇي نٿا سگهون“ ميليو جواب ڏنو.

هي گيٽ کان رڙين جا ڪڙڪا ٿي ويا. ”گورا

جهاز جي اڳيان وچي گڏ ٿيا آهن- هو تمام گهڻا آهن" گوڙ مان ڪنهن اشانتي ٻولـي ۾ چيو، ميايو آواز ڪيو "حملو ڪريون ڪوبہ سلامت نہ ڇڏيون."

آبوڪو پنهنجي ٽولي سان اڳتي ويو. ماڻهو هـن جـي هر طرف کان گـڏ هئا. هـو اڳيان هـوا ۾ هـٿ ڦيرائيندو پئي ويو تہ جـي ڪنهن جـي بت تـي ڪپڙو هـٿ لڳي تہ سمجهيو تہ گـورو آهي ۽ اتي جو اتي ختم ڪجي. هيڏانهن هوڏانهن گهوليندو پئي ويو اچانڪ هن کي بہ هڪڙو ڌونشو اهڙو لڳو جو هن جو هڪڙو ڏند پٽجي پيو. هن رت ۽ ڏند ٿوڪاري ڪيدي ڇڏيو. هڪڙي چاقوءَ جي وار هن جيٻانهن بہ زخمي ڪري وڌي هئي. هن کي اجا بہ اهو خوف ٿي رهيو هو تہ متان پل ۾ ڪٿي پنهنجا ماڻهو بہ سندس هٿان نہ وڍجي پون. ٿوري دير ماٺ ڪري پوءِ هن ڇا ڪيو جو جنهنجو بہ جسم هن کي لڳو پئي تنهن کي هلائيندو ويو.

گورا آخر پوئتي هٽندا ويا. شيدي تعداد ۾ هنن کان ٽہ ڀر گهڻا هئا. آبوڪي خيال ڪيو تہ گـورا اوچتي گهنبڙ وچڻ سبب بندوبست نہ ڪري سگهيا آهن جنهن ڪري هار کائي رهيا آهن. جتي آبوڪي سمجهو پئي تہ گورا موجود هوندا، اتان عورتن جي دانهن ۽ ڪوڪن جا آواز ٻڌڻ ۾ اچي رهيا هئا. پوءِ هنن انهن عورتن کي آزاد ڪرايو. اهو تہ ڏاڍو سٺو ٿيو مگر هنن عورتن کي مردن کان ڌار ڪرڻ جي لاءِ ڪجهہ بہ بندوبست نہ ڪيو هو عورتن کي اجا منظم نہ ڪيو ويو هو ۽ پيو تہ هـو اجـا ڪمزور هيـون. جـي گـورن جـي

ور چڙهي ويون ته اهي هنن کي ڳيا ڳيا ڪري ڇڏيندا.
”ميليو“! آبوڪي هن کي سڏ ڪيو. ”ڇا توکي ڪو زخم ته نه رسيو آهي؟“

”نه آبوڪا“

”ته پوءِ هڪڙو ٽولو اهڙو تيار ڪر جيڪو عورتن جي سنڀال ڪري. هن کي اسان سان گڏ هجڻ کپي.“

آبوڪي ۽ ميليو هن ڪم لاءِ ماڻهو کي سڏي ۽ گڏ ٿيو ڪري. پوءِ آبوڪو واپس پوئتي هٽيو ۽ ٻئي ڊيڪ ڏي آيو. تالا ۽ درن جا انجڻس تمام مضبوط هئا. ”تالا ڪٿي آهن؟“ ”اسان وٽ لوهه جون ٻاريون آهن.“ ڳالهائڻ واري کي آبوڪي چيو ”پوءِ اهي استعمال ڪريو ۽ تالا ڀڃو.“ آخر دروازي کي ڀڃي کولي وڌائون. هڪڙي اعلان ڪيو ته دروازو کلي ويو. پوءِ سڀ ڄڻا اوزار هٿن ۾ ڪري اندر ڪاهي پيا جتان ٻڌل قيدين جي رنڊڪ پئي، پئي.

هارنبي اٿيو ۽ اکيون مهٽڻ لڳو مگر کيس ڪجهه به ڏسڻ ۾ نه آيو. ”بندوق“! ڪو جواب ڪونه مليو. ڇا هي خواب ڏسي رهيو هو؟ ننڍي توب جو ڌماڪو ٿيو. هو يڪدم سمجهي رهيو ۽ پستول هٿ ۾ ڪري ٽڪو ٽڪو در ڏي سرڻ لڳو ته سامهون ڀت سان ٽڪرائجي ويو. افسوس اکيون به بيڪار ٿي چڪيون آهن. آخر هن در ڳولي ورتو. مرڊس ڇڇهري جي هيٺيان بيٺو هو جتان سڏ تي پئي ڪيائين. کيس اڃا ڪا خبر ڪانه پئي هئي ته ڇا ٿيو آهي. ”مرڊس آواز ٻڌڻ ڀيو؟“ هارنبي پڇيس. ”ڇا آهي- ڇا جي واويلا

آهي؟“ مرڊس اڪين وچڻ ڪان پوءِ هيڪاري ڇتو ٿي پيو هو ۽ تمام چيڙاڪ طبيعت ٿي پئي هيس. ”شيدين ڏهه-ٻارهن ٻچي ڇڏي آهي. هٿيارن ڏانئين ڀڄي ويا آهن. مرڊس! ڪني جا پٽ، ڇاپيون ڪٿي آ ته ڪجهه هٿيار ڪڍي وٺون.“ ڪپتان چيس ”ڪپتان هارينبي!“ هولسٽر چيو ”هن جو ڇا مقصد آهي.“ هولسٽر انڌو هو مگر هن پاڻ کي انڌو نٿي سمجهو. هو ٽيڪومو جي انڌي ٽيڻ تي ڪاوڙيل هو. هن کان ٽيڪومو جو آڪڙ ۽ هٺ سٺو نه ٿي ٿيو. هن کنهن به نموني هن کي ختم ڪرڻ ٿي چاهيو. هن اهو ڪونه ٿي سمجهو ته ڪو مان انڌو آهيان.

هارينبي هن جو آواز ٻڌي هن کي ڳولي وجهي لاءِ هٿ ڪيو. هن جو هٿ هولسٽر جي قميص کي لڳي ويو جنهن تي هن هولسٽر کي جهلي چيو ”هولسٽر! شيدي جهاز ڪٿي وڃڻ ٿا چاهين. هو ائين به ڪري ٿا سگهن.“ هولسٽر چيو ”پوءِ خدا جي واسطي انهي جو ڪو بندوبست ڪر.“ ”اسين ڪوشش ڪري رهيا آهيون. مرڊس هٿيار ختم ڪري رهيو آهي. ڪٿري ۽ پيا هٿيار ڪٿي متي ويا آهن. تون به وڃ.“ ”مان ته جهاز جو مسافر آهيان. مان اوهان جي عملي جو ماڻهو نه آهيان. اوهان جو فرض آهي مونکي بچائڻ. هي ڪم منهنجو ڪونهي.“ ”۽ جڏهن شيدي ڇرا ڪڍي ڦري ايندا پوءِ اهو ڪم تنهنجو ٿي پوندو. هاڻ منهنجي اکيان ٽري وڃ، نه ته مان هٿ سان ماري ڇڏيندو سانءِ.“

هولسٽر کي ڇڙ ڏاڍي لڳي پر ڏٺائين ته هارينبي مارينده

دير نه ڪندو تنهن ڪري ماٺ ڪري هليو هو.

هارينبي پنهنجي ڪئبن ۾ ويو ۽ ٻه شلوارون ڪڍي آيو. اڳهاڙو هلڻ هن کي ڏکيو پئي محسوس ٿيو. پوءِ هولسٽر ۽ چند ٻين سان گڏجي هن بندوقون، تلوارون، بارود جون ڳوٿريون ۽ ڪارتوسن جا ڪوڪا گڏ ڪيا. پوءِ ڊيڪ تي مٿي چڙهيا. هڪڙي بندوق هيٺ ڪري پئي ۽ ڪڙڪو ٿيو ته مرڊس کي چڙ وٺي وئي. جڏهن ڊيڪ وٽ پهتا ته رنڊال چيو ”آواز اهڙو پيو ٻڌڻ ۾ اچي جهڙو ڪوس ڳهر.“ هارينبي هن جي وات تي هٿ رکندي چيو ”اهڙيون ڳالهيون نه ڪر ٻچا! اسان وٽ هٿيار آهن، ڪو خيال نه ڪر.“ هولسٽر وچ ۾ ڳالهائيندي چيو ”ها. پاڻ وٽ هٿيار آهن جن سان اسين ڪنهن تي به نشانو ٻڌي نٿا سگهون.“ مرڊس چيو ”جيڪڏهن هٿيار نٿا وٺجي ته تون نه کڻ. تون احمق ماڻهو آهين. مان ته سمجهان ٿو تون شارڪ مڇين کي کاڌي ۾ ڏاڍو پسند ايندين.“ ”سامرس!“ هارينبي سڏ ڪيو. ”سامرس، ڪورنش ڪٿي آهيو؟ ڪورنش؟“

”ڪپتان! هيڏانهن هن پاسي، مان آهيان ڪورنش“ هڪڙي پاسي کان ڪورنش آهستي سڏ ڏنو. ”ڪورنش، جهڙو نه ڪجانءِ. پنهنجي جان بچاءِ، جهيڙي کان پاسو ڪجانءِ، اسانکي تنهنجي اکين جي سخت ضرورت آهي.“ هارينبي آواز ڏنس.

ڪو ماڻهو ويجهو اچي رهيو هو. هارينبي پيرن جي ڪڙڪي تي پستول جو نشانو ٻڌو، ”ڪير آهين؟ پنهنجي

سچائيءَ ڪراھ" ھارينبي رعب سان چيو. "ڪپتان صاحب! مان ٿامسن آھيان." ھارينبي پستول ھيٺ ڪري ھن ڏي وڌي ويو ۽ پاڻھن ڪان جھلي ھن کي اندر وٺي آيو ۽ نائب ڪپتان کي حڪم ڏنائين "مردِس، ھن کي ھڪڙي بندوق ڏي ۽ ھڪڙو خنجر بہ ڏينس. ٿامسن! وڃين ڊيڪ تي مٿي چڙھي وڃ ننڍي توب کي تيار رک." "مگر ڪپتان صاحب ھو اتي پھچي ويا آھن ۽ ھن توبن تي قبضو ڪري ويٺا آھن." ٿامسن ڪپتان کي ٻڌايو. "تون توب تي پھچي وڃ. ڪورنش، جلدي ڪر، اسان کي توب سان انھن کي ختم ڪرڻو آھي" ھارينبي ٿامسن ۽ ڪورنش کي حڪم ڏنو.

چند خلاصي ھٿوراڙيون ڏيندا توب ڏي وڌندا ويا جن ۾ ڪي زخمي بہ ھئا. ھارينبي خلاصين مان ٻن کي ھيٺ موڪليو تہ وڌيڪ ھٿيار کڻي اچن. ڪورنش ۽ ٻہ ٻيا ڊيڪ تي مٿي پھتا. ڪورنش سڏ ڪري ڪپتان کي ٻڌايو "ڪپتان صاحب! سامرس ھتي آھي- ھي مئو پيو آھي!" ھارينبي کي اکيون ئي شڪ ھو، ڇاڪاڻ تہ سامرس سڏ جو جواب نہ ڏنو. شايد مارجي ويو آھي. ڪپتان وري زور سان سڏ ڪري ڪورنش کان پڇيو "باقي پنھنجا ڪيترا ماڻھو جيئرا آھن؟" ڪورنش ٿوري دير ماڻھو ڳڻي چيو "اٽڪل ٽيھہ پنجٽيھہ ماڻھو آھن." "وڃين ڊيڪ تي مٿي ڪيترا ڄڻا آھن؟" "اٽڪل ٽيھارو کن آھن." ڪپتان حڪم ڏنو "جيترو جلد ٿي سگھي اوترو ننڍي توب جو فائر ڪريو." ايتري ۾ ٻيا بہ خلاصي ھٿيارن سميت ھن وٽ پھچي ويا.

توپ کولي وٺي- ”ڏڙام.“ آواز ٿيو. ڪورنش هاربنبي کي ٻڌايو ”جناب پنڊرانهن شيدي مري ويا.“ هاربنبي حڪم ڪيس ته هاڻ بندوقن سان ماريو. ڪپتان رنڊال ۽ هولسٽر کي به مٿي موڪليو. رنڊال کي هدايت ڪيائين ته خلاصين کي چئو ته وچئين ٻيڪ جي اردگرد فائرنگ ڪن. جيڪڏهن ڪو به شيدي موجود هوندو ته ايترين مارين بندوقن جو مقابلو ڪري ڪونه سگهندو.

غلامن جا ٽولا پين قاتل غلامن جي زنجيرن ٽوڙڻ ۾ لڳا پيا هئا ۽ ڪن ٻيڪ جون پليٽون وغيره پٽي پکيون. اچانڪ توپ جو ڌماڪو ٿيو. آبوڪي غلامن جون دانهون ٻڌيون. ٻه غلام هيٺ اچي ڪريا.

”آبوڪا“ ڪنهن هن کي سڏ ڪيو، ”آبوڪا اسين سڀ مارجي وينداسين. گورا ڏسن ٿا.“ ”نه. هو ڏسي ڪونه ٿا سگهن. اوهان فائرنگ مان اندازو لڳايو آهي. درحقيقت اها اتفاقي اوهان جي طرف لڳي آهي.“ آبوڪي ڪي دل ۾ ڪٿڪو پئي ٿيو ته متان واقعي به هو ڏسندا هجن. هن اها غلطي ڪئي هئي جو توپ کي بيڪار ڪري ڇڏيو هئائين. هن جو ڪم هو ته توپ ڇوڙي سيني گورن کي اڏائي ڇڏي ها.

غلامن ٻيڪ ۾ هڪڙي چئين ٽوڙي ڇڏي هئي ۽ هاڻ فتح جا نعرا هڻڻ ۾ پئي آيا. ٽيهه غلام ٻيا به آزاد ٿي ويا. هڪ دفعو وري توپ جو ڌماڪو ٿيو. چند منٽن تائين غلامن

ڪي گورا هٿ نہ آيا. آڊوڪي خيال ڪيو تہ سڀ گورا ٻيڙيءَ جي مٿان ليٽيا پيا آهن. گولين جي بارش وسي رهي هئي ۽ جهاز جا تختا چيربا ۽ ڦاٽندا رهيا. اچانڪ ڪنهن آڊوڪي کي ٽنگ ۾ اچي جهليو. اهو آڊوڪي جو ننڍڙو پٽ تولو هو. ”تولا!“ آڊوڪي آواز ڏئي ڪري چوڪري کي ورائي ورائي ڏٺو، جواب نہ ڏنو ۽ پري ستي رهيو. آڊوڪي وري هڪڙو سڏ ڪيس. چوڪري جواب نہ ڏنو. آڊوڪي سيني غلامن کي چيو جيترو جلدي ٿي سگهي تولو مونکي هٿ ڪري ڏيو ۽ ڏسو تہ هن جو ڇا حال آهي. وري هيو ڌماڪو ٿيو ۽ آڊوڪي جي پير ۾ ماٺهن جو سنگڪو ٿيو. ڪا سخت ۽ آلي شئي آڊوڪي جي منهن ۾ اچي لڳي.

ڪورنش مستيءَ ۾ اچي ويو هو ۽ انڌا ڌنڌ توب سان ڌماڪا ڪري غلامن کي ماري رهيو هو. جيستائين توب ۾ هيو گولو وڌو وڃي تيستائين هن بندوقن سان فائرنگ ڪئي ۽ ڪئين غلام ماري ڇڏيائين. غلام پنهنجن اکوائن وٽ جمع ٿيڻ شروع ٿي ويا. ڪورنش هنن کي هڪ هنڌ گڏ ٿيندو ڏسي خوش ٿيو ۽ پوءِ توب جو منهن هنن ڏي ڪري ڌماڪو ڪيائين تہ ڪئين غلام مڪين وانگر مري ويا. هن ڏٺو تہ ٻہ غلام عورتن کي آزاد ڪرائي مردن ڏي وٺيو پيا وڃن. هن هڪڙي کي بندوق جو ڌڪ هنيو ۽ هو غلام عورتن جي وچ ۾ وڃي ڪريو. وري ٻئي کي ڌڪ هنيائين پر ڌڪ گسي ويو. ”فائرنگ بند ڪريو“ ڪورنش خلاصين

کي جهليو ۽ چيو ”شايد غلام به هاڻ هٿيار منجهالي رهيا آهن. هنن هو هٿيار ڦٽا ڪري ڇڏيا آهن. هاڻ هو به فائرنگ ڪرڻ وارا آهن.“ ڪورنش ڊڄو نه هو محفوظ ڪونه هو ۽ ناڪام ٿيڻ جو به ڪو خاص انديشو ڪونه هو. ”هنن وٽ چاڪون، سيخون، ڪاتارون وغيره هٿن ۾ آهن.“

”اسان کي فائرنگ جو حڪم ملي“ خلاصين چيو. ”هو وچين ٻيڪ جي پير ۾ آهن. وچ واري حصي تي فائرنگ ڪريو.“ وري غلامن ڏي ڏسي ڪورنش خلاصين کي چيو ”جيسين مان وڏيڪ حڪم نه ڏيان تيسين فائرنگ نه ڪجو.“

”ها. هو اچن پيا. هٿيار تيار رکو. فائر ڪريو.“ هنن فائرنگ ڪئي پر شيدي هنن کي وڪوڙي ويا. هاڻ ڪورنش کي گورا ڏسڻ ۾ نه پئي آيا. هاڻ هن ڏماڪي جو موقعو ڪونه هو. شيدي اڳتي وڌندا آيا. ڊورن ۾ راڙهو راڙهه پئجي وئي. رت جا گهارا ٿي ويا. گورن به خوب ڏڪ پئي هنيا ۽ شيدين به هنن کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو. چار گورا مري ويا. هاڻ شيدي گورن کان هٿيار کسي رهيا هئا. هڪڙي گوري کي خنجر لڳو ۽ هو هيٺ وڃي ڪريو. ڪورنش خنجر هٿ ۾ ڪري شيدين ۾ ڪاهي پيو. هڪڙي شيدي جي ڪک ڦاڙي وڌائين. هڪڙي غلام عورت هڪڙي گوري کي پاڪر وجهي هيٺ پاڻي ۾ اڇلي ڇڏيو. ڪورنش انهي عورت جي سسي لاهي ڇڏي. گورن کي شيدي پوئتي ڌڪيندا ويا. آخر شيدي وچين ٻيڪ تي مٿي چڙهڻ ۾ ڪامياب ٿي

وٽا، هر طرف لاش پکڙيا پيا هئا جتان لنگهڻ جي ٻـ جـاءِ ڪانہ هئي.

اوچتو هڪڙو خنجر ڪورنش کي اکين جـي مٿان سڌو لڳي ويو. هن کان رڙ نڪري وئي. هٿيار اڇلي منهن تي ٻئي هٿ ڪلي رکيائين. ”نہ- نـہ، نہ، نہ“ هن دانهون ڪيون. مٿي کي لوڏا ڏنائين. سڄو رت سان وهنجي ويو. هٿ ڦاڙي اکيون آڻـا ڪري چوڻ لڳـو ”ڇو، ڇو؟ ڇو؟ هينئر هن مهل! ڇو؟“ اوچتو هڪڙو هٿ هن جي بغل ۾ پهچي ويو ۽ ڪورنش هيٺ ڪريو هڪڙي گهڙيءَ کان پوءِ هن جي کوپري اڌامي وئي.

ڊن ہار ڪافي مقابلو ڪيو هو. اوبرين کي ڏاڍا سـڌ ڪيا هئائين پر ڪوبہ جواب نہ مليو هوس. هن جـو نڪ ڦاٽي پيو هو. هڪڙو ڪن بہ وڍجي ويو هوس. ڇـا اوبرين بچي ويو آهي؟ هن اوبرين کي تمام گهڻو ڳوليو هـو مگر هو ڪٿي بہ هن کي هٿ نہ آيو. جنهن وقت ڪپتان هاريئي سيني ملازمن کي حڪم ڏنو تہ سيڪو پنهنجو بچاءُ ڪري تنهن وقت هو هڪڙي ڊيڪ ۾ اندر گهڙي ويو. وچ ۾ هن کي بہ شيدي لڪريا جن کي هن چـُرن سان ماري ڇڏيو. ڊن بار ٻـ ٻين وانگر وچين ڊيڪ تي هٿيار کڻـي بيهي هـا ۽ مقابلو ڪندي مـري ها پـر هن کي اها پڪ ڪانہ هئي تہ اوبرين مري ويو يا اڃا جيئرو آهي. ڇاڪاڻ تہ هن اوبرين کي مارڻ جو پڪو ارادو ڪري ڇڏيو هو.

ٻن ٻار ٽيستائين ڀاڻ کي غلامن جي حوالي ڪرڻ نٿي چاهيو.

جنهن وقت ڪرافورڊ گهنڊ وڄائي رهيو هو ته ڪئين غلام انهي پاسي ويا هئا ۽ ٻن ٻار ڪرافورڊ جون دانهون ٻڌيون هيون جنهن مان هن کي پڪ ٿي وئي هئي ته ڪرافورڊ مارجي ويو. باقي اوبرين جي ڪا خبر ڪانه هئس. تنهن ڪري هاڻ ٻن ٻار اوبرين کي زور زور سان سڏ پئي ڪيا. هن جي دل ٻوليو پئي ته اوبرين اڃا جيئرو آهي. پوءِ ٻن ٻار پنهنجا ڪپڙا لاهي اڇلي ڇڏيا ۽ صفا اگهاڙو ٿي ويو. هن سوچيو ته اگهاڙو ٿيڻ سان انڌا غلام هن کي هٿ لائي ڏسي اهو سمجهندا ته هي به غلام آهي ۽ اهڙي طرح ڪجهه وقت هو بچي سگهندو. پوءِ هو ريڙهيون پائيندو جهاز ۾ ڦرندو رهيو. هٿيار هٿ ۾ هوس ۽ ڪن پئي ڏنائين ته من ڪٿان اوبرين جو آواز ٻڌڻ ۾ اچي. اوچتو هن ڪنهن خلاصي کي مدد لاءِ پڪاريندي ٻڌو. ساڳي جڳهه تان هڪڙي عورت جون به دانهون ٻڌڻ ۾ اچي رهيون هيون. پوءِ خلاصي جو آواز بند ٿي ويو. ٻن ٻار اڳتي رڙهندو ويو ته هڪڙي سان وڃي ٽڪريو جيڪو پڻ اگهاڙو هو. ڪجهه منجهيل آواز ۾ ڳالهايائين. ٻن ٻار به پڻ ڪري هن سان ڳالهايو، جنهن تي هن غلام هن تي ڪو حملو نه ڪيو. وري ٻن ٻار اڳيرو وڌيو. ٻن ٻار ماڻهن جي ميڙ ۾ وڃي پيو پر محسوس ڪيائين ته هنن ۾ ڪو به خلاصي ڪونهي. هن اهو به محسوس ڪيو ته خلاصي سڀ گهڻو ڪري مارجي ويا آهن. آخر هن کي عورتن واري ٻيڪ جي در تي

لوبرين ملي ويو. هن اوبرين جو آواز بلڪل چٽو ٻڌو. هو چئي رهيو هو ”هڪڙي پيڙي هيٺ لاٿي وڃي ۽ پوءِ انهي ۾ چڙهي جهاز ڪان پري نڪري هلون.“ سندس ساٿي چيو ”اوبرين! اهو ڪم هن حالت ۾ تمام ڏکيو آهي. سان نٿو سمجهي سگهان ته ڪو پاڻ ڪان اهو ٿي سگهندو.“ اوبرين چيو ”شيدي پاڻ ڪي گولي گڏلي پيا مارين. بيوقوف جيڪڏهن ايئن نه ڪنداسين ته ڪنهن به صورت ۾ بچي ڪون سگهنداسين.“

ڊن بار يڪدم هن تي حملو ڪيو ”هاڻ موت لاءِ تيار ٿي. سؤئر جا پٽ هوشيار ٿي.“ هن زور سان ڪات وهايو جيڪو اوبرين جو گوشت وڍي هڏ تي وڃي ٻيٺو ڊن بار ڪات ڇڪي وري ٻيهر ڌڪ هڻڻ ۽ اوبرين اتيئي ڍيري ٿي ويو. پوءِ ڊن بار هن ڪي جنون جي حالت ۾ ايئن وڍيندو رهيو جيئن ڪاسائي گوشت وڍيندا آهن جڏهن سندس ٻانهون ٿڪيون تڏهن ساٽ کائين. جنهن جسم ڪي هن ٽڪرا ٽڪرا ڪيو هو سو اگهاڙو جسم هو. ڊن بار چيو ”اگهاڙو ٿي سونکان ڪيترو بچين ها. تنهن جو مون سان پرئي اڪيل هو. هڪ ڇوڪري سان جيڪو تنهنجي نظرن ۾ هڪڙو معمولي بويو هو.“ هن وري مڪل جسم جي منهن ۾ هٿ ڦيرائي ڏنو ته ڏاڙهي ڪانه هيس. هن ڪي عبرت وٺي ته ڇا هي لوبرين نه هوا هن وري مٿي تي هٿ ڦيرائي وارن ڪي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. وار بلڪل سڌا ۽ ڊگها هئا. حقيقت ۾ هن اوبرين جي ٻئي ساٿي ڪي ماري

وڌو هو. ٻن ٻار ڪات ڪلي وري اٿيو ۽ چيائين "اوبرين، رنڊي! جيا پست! تون مونکان ٻچي نٿو سگهين. هوشيار ٿجانء. تون اوبرين! ڇا تون منهنجو آواز ٻڌين پيو؟"
هن سوچيو ته اوبرين ٻيڙين ڏانهن پڪو هوندو تنهن ڪري هو به اوڏانهن وڌيو.

اوچتو ٻن ٻار ڪي ڪلهي ۾ ڏڪ لڳو جنهن مان هن سمجهو ته اهوئي اوبرين آهي جيڪو هن پاسي بيٺو آهي. اچانڪ ڪنهن هن کي پڪڙ وجهي جهاز ۾ هيٺ اڇليو. هن سمجهو ته، غلام آهن. ٻن ٻار مايوس ٿي ويو ۽ سوچڻ لڳو ته غلامن کي ڪيئن خبر پئي ته هو ڳورو آهي؟ هنن سندس وارن کي به هٿ نه لاتو هو. پوء ڪيئن محسوس ڪيائون؟ هيٺ ڪرڻ سان ٻانهن ۾ هڪڙي لوهي سيخ لڳي ويس ۽ هن ڏانهن ڪئي "نه اچا ترسو!" وري ٻي سيخ چيله ۾ لڳيس. "اوهين نٿا سمجهو! ترسو." ڇهنبدار سيخ هن جي ٻانهن مان ڇڪي وئي. "مان اوهان سان پيار ٿو ڪريان، مونکي نه ماريو. مان اوهان کي بچائڻ ٿو چاهيان. مان اوهان سان محبت ٿو رکان." وري هڪڙي سيخ ڳلي ۾ لڳس. ٽي سيخ وري ڪڪ ۾ لڳس وري ڇڪجي وئي وري ڏڪا ٿي ويا. ٻن ٻار هنن کي سمجهائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي پر هاڻ رتو ڇاڻ ٿي ويو. نوڪدار سيخن جو وسڪارو ٿي ويس. آخر هو ڦٿڪي ڦٿڪي مري ويو.

ليانا ٻيڙيءَ ۾ ٿي مٽي ٻيٺي هئي ۽ ٻن ٻار جون ڏانهون

ٻڌي رهي هئي ته هو مارجي ويو. ليانا هن جون دانهون ٻڌي خود به روئي پئي ۽ ٻار ڪڏي پئي رني. هن کي گوري جي موت جو ڏک پئي ٿيو ۽ هن جي دل بي چين پئي ٿي. ليانا ٻين وانگر ٽپ انڌي ڪانه ٿي هئي. هن جي ٿوري ٿوري نظر ٿيئي پئي. اونداهي ۽ روشني جا ڪرڻا ڏسي ٿي سگهي، هن جي ڪٻي اک صفا بيڪار ٿي وئي هئي مگر سڄي اک ۾ اڃا ڪجهه نظر هئي جنهن سان هو ڏسي ٿي سگهي. ليانا ٻڌ پسار جي موت تي ڇاتي پٽي روئي رهي هئي. ايتري ۾ چند غلام هن جي ويجهو ويا ۽ هن کي ڪٺي آيا. هنن کيس ٻڌايو ته هاڻ نه رو گورن کي اسان ماري ڇڏيو آهي باقي جيڪي ٿورا گهڻا آهن تن کي به ختم ڪيو پيو وڃي، توکي ڪجهه ڏسڻ ۾ ايندو هجي ته اسان سان گڏ هل ۽ اسان کي گورا هلي ڏيکار.

جيڪي ماڻهو ڇا به ٻڌ، هئا تن ۾ ليانا به مٿي ٻڌي پئي هئي. هن دانهن ڪري چيو "ها. مان ڏسي سگهان ٿي. مونکي کوليو. مان سان پئي. مان اوهان جي مدد ڪري ٿي سگهان." ٻه غلام پٽ جو سهارو وٺندا هن وٽ پهچي ويا ۽ هن جو زنجير وڍڻ لڳا. هو هن سان ڳالهائي به رهيا هئا ۽ شڪيا پئي ته شايد هن جي نظر ڪانه ٿي هوي. ليانا هڪڙي کي چيو تون هٿ مٿي ڪري آڱريون کول، مان توکي ٻڌايان ٿي ته ڪيتريون آڱريون آهن. پوءِ هو ڏاڍا خوش ٿيا ۽ چيائون ته هن کي جلد کولي اشانتين وٽ وٺي هلون. هيءَ اسان کي اهي ڇڙوڇڙ ٿيل گورا هلي ڏيکاريندي.

پوءِ ليانا هنن جي مدد ڪندي وئي. هڪڙو هڪڙو گورو هنن کي ڏيکاريندي وئي ۽ هو انهن کي قتل ڪندا ويا. پوءِ ليانا جي نظر انهي ڏاڙهي واري (اوبرين) تي پئي جيڪو هن کي هڪ دفعو ديڪ مان ڪڍي آيو هو ۽ هن سان زنا ڪئي هئائين. هو بلڪل اگهاڙو هو ۽ هٿ ۾ ڪهاڙو هوس. هوُ جهاز جي اڳئين پاسي ڪسان هنن ڏي ريڙهيون پائيندو پئي آيو. اوبرين جي حالت ڊانوان ڊول ٿي پئي هئي ۽ موت کي جهڙوڪر ڏسي رهيو هو. اوبرين غلامن کي بلڪل ويجهو ڳالهائيندي ٻڌو. هن کي ننڍن ٻارن جا به آواز ٻڌڻ ۾ پئي آيا. اوبرين ڪهاڙو هٿ ۾ جهلي اٿو ٿي بيهي رهيو ۽ زور سان سڏ ڪرڻ لڳو ”هاريئبي! هاريئبي ڪٿي آهين ڪٿي جا پٽ! ڪٿي آ تنهنجو ٻار؟ ڪٿي آ ٻار، ڪٿي آهي؟“ اوچتو هڪڙي ٻار جو هن کي پاسو لڳي ويو جنهن کي هن ڌڪ هڻي ماري وڌو ۽ ورئي سڏ ڪرڻ لڳو ”هاريئبي! تو ڪوڙ ٿي ڳالهايو، تون ڪوڙو هئين- ڪوڙو هئين!“ اوچتو ڪي ننڍا ٻار هن کي چهٽي ويا- اوچتو هڪڙو ٻار پوليڙي وانگر هن جي پٺن تي چڙهي ويو ۽ سندس هٿ اوبرين جي نرگهٽ ۾ پئجي ويو ۽ گهٽو ڏيڻ لڳو- اوبرين جون ننگون ڪيريون ٿي ويون. هن مٿي لپ ڏنو ۽ اڌ درجن کن ٻارن جي مٿان اچي ڪريو. هن کي لتون به پئي لڳيون ۽ چڪ پئي لڳا. ڪنهن ٻار تيز اوزار سان هن جون ننگون ڪپي ويون ۽ هڪڙي اکين ۾ آڱريون وجهي اکيون ٻئي ڪڍيون. هڪڙي آڱر هن جي

نڪ ۾ گهڙي وئي ۽ هن جي ناس چيري ڇڏي. هڪڙي ٻانهن ۾ چڪ هڻي لڪر پٽي ورتس. ”هارينءِ!“ هن وري دانهن ڪئي. هاڻ ٻه ڇرا هن جي پيٽ ۽ ڪکن ۾ آيا ۽ ويا ٿي. ”ها – ر – ني – ٻي“ هن مرندي مرندي آخري دانهن ڪئي. آخر هن جو گلو وڍجي ويو.

ٻن غلامن ٻانهون هڪ ٻئي ۾ ملائي ليانا کي ڪرسي تي ويهڻ وانگر ڪري کنيو ۽ اڳتي وڌندا ويا. ليانا پنهنجون ٻانهون هنن جي ڪلهن تي رکيون. آٻوڪو ۽ ٻيا ڪئين هن کي گول ڦري ويا. هوءَ هنن کي گورا ڏسيندي وئي جيڪي ڪنڊن ڪوڇن ۾ لڪا پيا هئا ۽ پوءِ شيدي هنن کي ختم ڪندا ويا. آٻوڪي هڪڙي گوري کي جهٽو گرفتار ڪيو باقي ٻيا سڀ ماري ڇڏيائون.

آٻوڪي هڪڙي اهڙي غلام سان ڳالهايو جيڪو اشانٽي ٻولي به ڄاڻندو هو ۽ ڪريءَ جي ٻولي به ڄاڻندو هو. ”ڇوڪري کي ڇڏ نه اچا، جيڪو هن کي ڳاڙهن وارن وارو ماڻهو ڏسڻ ۾ ايندو هجي نه هلي ڏيکار.“ غلام ڇوڪري سان ڳالهائي وري آٻوڪي کي چيو ”هتي اهڙو ماڻهو ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي پر هوءَ چئي ٿي ته جتي به ڏسڻ ۾ آيو ته هوءَ اسان کي ٻڌائيندي.“

پوءِ هو ڇوڪريءَ کي ٻيڪ ۾ هيٺ وٺي ويا ۽ هن ٻڌايو ته هتي فقط اهي لاشا آهن جيڪي ڇتين ۾ ٻڌي ٻڌي مري چڪا هئا. پر پوءِ به گورا ڏسڻ ۾ آيس جيڪي لاشن جي ٻنهان لڪي رهيا هئا. شيدي رڙهندا الله وڏي ويا.

گورن کي پڪ ٿي وئي ته هاڻ سير ويو، تن رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون پر پوءِ جلد ئي سندن دانهون هميشه لاءِ بند ٿي ويون. هڪڙو خلاصي بورچيخاني ۾ لڪل هو. جنهن هڪڙي غلام کي ماري وڌو ۽ ٻئي کي ڦٽي وڌو هو پر آخر اهو به ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو. اتان وڏي جهاز جي منهن ويا جتي مردس مئو پيو هو. ليانا هنن کي ٻڌايو ته ڳاڙهن وارن وارو هتي مئو پيو آهي ۽ پيسٽ ڦاٿو پيو اٿس. غلام آبوڪي کي اطلاع ڏنو. آبوڪو اڳتي وڌي آيو "ڪٿي آهي؟" ليانا هن کي هٿ ڪان جهلي هن جي مٿان وٺي بيهاريو. پوءِ آبوڪي دانهن ڪري ڪات هن جي ڇاتي ۾ هڻي سوراخ ڪري وڌو. آبوڪي هن جي ٻانهن ۾ هٿ وجهي هن جي دل ٻئي ٻاهر ڪڍي ورتي ۽ چيائين "بيسوا اڄ مان توسان ڪيل واعدو پورو پيو ڪريان."

هارينبي آفيسرن واري ميس ۾ پستول هٿ ۾ ڪريو ويٺو هو. هن جي جسم تي ڪوبه ڌڪ جو نشان ڪونه هو. هن گوميز کي فرينچ ٻولي ۾ ڪجهه چوندي ٻڌو. وري هڪڙي ٻئي آفيسر ويبسٽر جو آواز ٻڌڻ ۾ آيس. هتي غلام نه پهتا هئا. هارينبي عبادت ڪرڻ واري ڪوٺي ۾ گهڙي ويو ۽ چوڻ لڳو "اسان کي ڪا خبر نه ٿي ته غلام ڪيئن کلي ويا. هنن جو ڪلو ڏاڍو مشڪل هو. مان سمجهان ٿو هو ڏسي نه سگهن."

گوميز ڪئبن مان دانهن ڪئي "ڪپتان! هيڏانهن اچ.

ڪپتان." ڪپتان ڪئبن جي در تي پهتو ته گوميز هن کي اندر ڏڪي اندران در بند ڪري ڇڏيو.

"ڪپتان صاحب! هو هاڻ ڏي وڌندا پيا اچن. خدا جي واسطي مونکي اڪيلو ڇڏي نه وڃ. ڪپتان مون سان گڏ رهه." ڪپتان پستول هٿ ۾ ڪري وري ٻاهر نڪري ويو ته هن سائلاس جو آواز ٻڌو جيڪا ڪجهه چئي رهي هئي. ڪپتان هن کي ڌڪي ڏني "بڪواس بند ڪر. ڪتي." اوچتو در کي ٻاهران زور سان گوليون لڳڻ شروع ٿيون. ڪپتان جون منيون منجهي ويون. گوميز روئڻ شروع ڪيو. سائلاس چاقو کولي هٿ ۾ ڪيو. گوليون لڳڻ ڪري دروازو هيٺ ڪري پيو. ڪپتان زور سان اکيون ڦاڙيون پر ڪجهه به ڏسي نه سگهيو. ليانا بندوق سان فائر ڪيا مگر ڪيس بندوق هلائڻ جي ڪا حبر ڪانه هئي جنهن ڪري هن جا ڏڪ گسندا ويا.

چار خلاصي رسين وسيلي سڙهن تي مٿي چڙهيا ويٺا هئا. ليانا اشانتين کي اطلاع ڪيو ته "مونکان ڏڪ نٿو لڳي." غلام آڊوڪي کي سچي حقيقت ڪري ٻڌائي جنهن چيو ته هن جي پٺي ٺپڪي منهنجي ٻاران مبارڪ ڏي ۽ ٻڌائينس ته تو اسان جي ڪافي مدد ڪئي آهي هاڻي نوٽي ڪا معيار ڪانهي. جيڪي مٿي ويٺا آهن سي پاڻهي اچ ۽ ٻک وگهي مري ويندا ۽ جي هيٺ لهندا ته اسين انهن کي ماري ڇڏينداسين.

ائين برابر هو ته هو نيٺ مري ويندا پر ليانا هن کي پنهنجي هٿن سان مارڻ ٿي چاهيو.

پوءِ هنن اول جهاز مان گورن ۽ ڪارن جا لاشا ميڙي سمونڊ ۾ اڇلي ڇڏيا. ترندڙ لاشن تي سوين شارڪ مڇيون اچي ميڙيون ۽ لامارا ڏيندي يون لاشا ڪٽيندي يون کائينديون ويون. هنن کي جهاز مان سڪل گوشت، شراب جون بوتلون ۽ کوڪا به لڌا جيڪي هنن هڪڙي هنڌ گڏ ڪري رکيا. هڪڙو غلام تولي کي ڪلهي تي کڻي آبوڪي وٽ آيو ۽ چيائين ”آبوڪا! اجهو تنهنجو تولو.“ آبوڪي يڪدم هٿ اڳتي وڌايا ۽ هن جي نراڙ تي هٿ رکيو ته نراڙ پگهر سان پسيو پيو هو. ”تولا! تون ته نيڪ آهين؟ ڪو زخم ته نه رسيو اٿئي؟“ ”ها. ڪک ۾ ڌڪ لڳو اٿم. مگر نيڪ ٿي ويندو.“ آبوڪي هن جي پاسراٽين تي هٿ ڦيرائي ڏٺو ته هن جي ڪک، ڦاٽي پئي هئي جنهن مان آنڊا ٻاهر نڪري آيا هئا. ”ها پٽ! جلد نيڪ ٿي ويندين.“ جيتوڻيڪ آبوڪي کي پڪ هئي ته بچندو ڪونه. پوءِ آبوڪي حڪم ڪيو ته کو صاف ڪپڙو کڻي اچو. هُن همت هاري ڇڏي.

”بابا!“

”جي بابا.“

”مون هڪڙي گوري کي تنهنجي پاران ماري ڇڏيو.“

”ها پٽ، تون بهادر آهين، دلير آهين.“

”بابا، تو مونکي اڳي چيو هو نه، ته تون مڙس آهين؟“

”ها پٽ، تون واقعي جوان آهين.“

”بابا، مان مري ويندس. ڇا، مان بچي ويندس؟“

"اڄ تون جوان ٿي وئين. منهنجي دل خوش ٿي آهي. ۽ تون نه مرندين. مان توکي پاڻ سان گڏ وطن وٺي پيو هلان."
"واعدو!"
"ها، واعدو."
"بابا وطن پهچڻ ۾ دير لڳندي؟"
"تمام جلد. سپاٽي ڪونه ٿيندو. اڄ ئي پهچي وينداسين."
"بابا مونکي پنهنجي گهر پهچڻ جي ڏاڍي اڪير آهي."
"ها، پٽ مونکي به تانگهه آهي. مونکي اها به خوشي ٿيندي جو تون ۽ مان گڏجي وطن پهچنداسين."
هڪڙو شهدي ڪپڙو ڪلهي آيو. آدوڪي پٽي ئاهي هن کسي پاسن ۾ ويڙهي ڇڏي "پٽ! توکي تڪليف ٿيندي هوندي، تون سور کان دانهون ڪرين ته ڀلي دانهون ڪر. اِهي ۾ شرم جي ڪا ڳالهه ڪانهي." ڇوڪرو ٿورو ٿورو چنگهيو پر دانهن ڪانه ڪيائين. "هاڻ مان توکي هڪڙي بستري تي هلي سنڀاريان ٿو. اهو انگريزن مان ڪنهن جو آهي- اتي تون سمهي آرام ڪر." پوءِ هن کي ڪلهي نهايت آرام سان هڪڙي بستري تي ليٽائي ڇڏيائين. "پٽ! تون هتي آرام ڪر، جيستائين مان ڪنهن عورت کي سڏي ٿو اچان جيڪا تنهنجي سنڀال ۽ خدمت ڪندي. مان به جنهن مهل موقعو ملندو ته توسان ملڻ پيو ايندس. ٺيڪ آ؟"
"بابا ٿورو ترس. بابا، مونکي ڪا ڪانهي ته ڪو مون گوري کي ماري ڇڏيو آهي. مون هن تي چاڪوءَ جا تمام گهڻا وار ڪيا هئا ۽ پوءِ مونکي به ڌڪ لڳي ويو-

تنهن ڪري مان اها پڪ نٿو ڏئي سگهان تہ ڪو مون هن کي صفا ماري ڇڏيو آهي. ”ڇا پوءِ بہ مان جوان آهيان؟“

”بابا، تو جهڙا جوان پيا مشڪل هوندا. تون بلڪل مرد آهين.“

”بابا، ڇا تون منهن جي همت، ۽ مردانگي تي فخر ڪري ٿو سگهين؟“ آبوڪي وڌيڪ ڳالهائي نہ سگهيو ۽ ڇوڪري کي اتي ڇڏي هليو ويو. آبوڪي کي پٽ جو ڏاڍو ڏک هو. هن محسوس ڪيو تہ اگر تولو وڏو ٿئي ها تہ ڏاڍو دلير ۽ بهادر جوان ٿئي ها پر اڄ منهنجي هٿن مان موڪلايو پيو وڃي. گورا بہ الائي سڀ ماڻا آهن الائي اڃا ڪي جيترا آهن. ڪا خبر نٿي پوي. آبوڪي سج جي گرمي نہ هجڻ ۽ ٿڌڪار مان محسوس ڪيو تہ رات پنجي وئي آهي. جيتوڻيڪ هاڻي هن لاءِ رات ۽ ڏينهن ۾ ڪو فرق ڪونہ هو. تاهم هن جو خيال هو تہ رات جو سمهي آرام ڪجي. ڇو جو هو ڏاڍو ٿڪل هو مگر هن کي اڃا گهڻو ڪجهہ ڪرڻو هو. بهرحال هو مٽي چڙهي ويو ۽ هڪ هنڌ ليٽي پيو ۽ اکيون پوري ڇڏيائين.

جهاز جي سڪان وٽ آبوڪو، بونانٽ، آبڪومو ۽ گرفتار ٿيل گورو موجود هئا. ليانا اڃا بہ هنن خلاصين کي مارڻ لاءِ بندوق سان فائر ڪري رهي هئي. ٽن خلاصين مان هڪڙو رات جو ننڊ جي جهوٽي اچڻ سبب هيٺ ڪري پيو هو، باقي ٻن ڄڻن ٻانهن کي رسن سان ٻڌي ڇڏيو هو جنهن ڪري هو ننڊ ۾ هيٺ نہ ڪريا هئا.

آبوڪي ٽيڪوموءَ کي چيو ته هن گوري کي پڌاءِ ته اسين هن کي تيستائين جيئدان ڏينداسين جيستائين هن جي حياتي هوندي مگر شرط اهي آن ته جيئن اسين حڪم ڪريون تيئن ڪندو رهي. ٽيڪوموءَ ڪافي دير ماٺ ڪري وري چيو "مان هن جو غلام آهيان. هي گورو آهي ۽ منهنجو آقا آهي."

"غلام ڪوبه ڪونهي. ٽيڪوموءَ اسين به تو وانگر غلام ٿي چڪا هئاسين پر هاڻ مالڪن کي ختم ڪري ڇڏيوسين، هاڻي هاڻ سڀ آزاد آهيون. ڪوبه ڪنهن جو آقا ڪونهي."

"مگر مون جهيڙو نه ڪيو آهي. مان لڪي ويو هوس. مان هنن کان ڊنس پئي."

"ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي. اگر تون نه وڙهيو آهين ته به پرواهه نه ڪر. هن کان پڇ. هاڻ ايئن سمجهه ته هي تنهنجو غلام آهي."

"پر گورا وري به ايندا."

"بلڪل نه. مان توسان واعدو ٿو ڪريان ته هاڻ ڀيهر ڪوبه تنهنجو آقا نه ٿيندو." آخر ٽيڪوموءَ هن کان پڇيو. هولسٽر نهايت مغروري سان جواب ڏنو ته جيئن اوهين چوندا تيئن ڪندس. ٽيڪوموءَ آبوڪي کي ٻڌايو ته هي چئي ٿو ته مان اوهان جو حڪم مڃيندس. زمين هتان کان فقط ٻن ڏينهن جي پنڌ تي آهي مان اوهان کي ڪناري تي وٺي هلي مدد ڪري ٿو سگهان. آبوڪي چيو ته

اهو ڪنارو نہ بلڪ هن کي چئو تہ اسان کي پنهنجي سرزمين تائين واپس وٺي هل. ليڪومو هن کان پڇي وري آبوڪي کي ٻڌايو تہ هي چوي ٿو تہ آفريڪا جو ڪنارو تمام پري آهي- واپس هلڻ ۾ ايترا ئي ڏينهن لڳندا جيترا هتي پهچڻ ۾ لڳا آهن- اسان وٽ ايترو کاڌو خوراڪ بہ ڪونهي. ماڻهو بہ تمام گهٽا ڪپن جيڪي جهاز کي هلائين. جنهن وقت کاڌو کٽو تہ ماڻهو ڪم ڪري ڪونہ سگهندا ۽ نتيجو اهو نڪرندو جو جهاز غرق ٿي ويندو ۽ اسين سڀ ٻڏي مري وينداسين.

آبوڪي چيس تہ هن کي ٻڌاءِ تہ کاڌو جيترا ڏينهن هلبو اوترا ڏينهن کائينداسين- پوءِ ڪمونڊمان مڇي ماري کائينداسين-' اسان گند ڪچرو کائي هيترا ڏينهن ڪڍيا آهن- مڇي تہ ان کان بهتر آهي. تون فقط ايترو ڪر جو ٻڌاءِ تہ جهاز ڪيئن هلندو، پوءِ اسين وڌيڪ بندوبست پاڻ ڪنداسين. ليڪومو هن کان پڇي وري آبوڪي کي ٻڌايو تہ هي چئي ٿو جهاز اوهان کان هلي ڪونہ سگهندو- جيڪي ماڻهو جهاز هلائيندا آهن سي ڪيئن سالن کان پوءِ ڪم سکندا آهن- ڪيئن جهاز انڃاڻائي سبب ٻڏي ويندا آهن- تنهن ڪري پڪ ڄاڻجو تہ اسين ٻڏي مري وينداسين. آبوڪي چيو ائين ٿئو ٿي سگهي، پر جي هنن جي سرزمين ٿي لهنداسين تہ پوءِ واقعي سڀ مري وينداسين- هن کي چئو تہ اسان جي مدد ڪري، پوءِ آبوڪي پنهنجي ماڻهن کي چيو "دوستو! منهنجا اشانٽي ڀائرو! ٻڌو، اوسائي آبوڪي کي ٻڌو، خشڪي هتان

ٽن ڏينهن جي پنڌ تي آهي مگر اها زمين گورن جي زمين آهي. جڏهن پاڻ انهي زمين تي قدم رکيو ته سڀ مارجي ويندا سين يا ٻيهر غلام ٿي وينداسين. مان اوسائي آبوڪو هرگز ڪنهن جو غلام نه ٿيندس. پر جي واپس وطن هلنداسين، ته ٻوه ٿي سگهي ٿو ته پاڻ سڀ رستي ۾ مري وڃون يا خوش‌قسمتي سان پنهنجي وطن پهچي وڃون. اوهان جي دل ۾ جيڪو خيال هجي سو مونکي ڪولي ٻڌايو." "وطن-وطن." سپني دالهون ڪيون ۽ ايڏو گوڙ ٿي ويو جو هن کي ڪجهه به سمجهه ۾ نه پيو اچي. پانت پانت جي ٻولين ۾ وطن جو مطالبو ٿي رهيو هو. آبوڪي ٽيڪوموڪي ٻڌايو ته مونکي ڪنهن جي وانان ڪناري جو آواز ٻڌڻ ۾ ڪونه ٿو اچي. ٽيڪومو، تون ڇا ٿو چئين.

"مان به ايئن ٿي چوندس جيئن سڀ چئي تا چون."

آبوڪي ٽيڪومو کي زور سان چماٽ هڻي ڪڍي.

"سڀ چئا نه، ٽيڪومو، صفاڳالهه ڪر. تون غلام نه آهين. ٻڌاءِ تنهنجي ڪهڙي مرضي آهي؟" "گهر .... ها مان به وطن پهچڻ ٿو چاهيان، اوسائي آبوڪا مان به وطن ٿو چاهيان." "ته ٻوه هن اچي مرونه کي ٻڌاءِ ته اسين سڀ وطن وڃڻ ٿا چاهيون. اسان جي رهبري ڪر."

ٻوه ٿوري دير آبوڪي هولسٽر جي دليلن تي سوچي حقيقت معلوم ڪئي. هولسٽر سڪان وٽ زنجير ۾ ٻڌو پيو هو. آبوڪي کي ايتري خبر هئي نه جتان سج ابري ٿو

انهي طرف ڪبو ڪلهو ڪري ڏکڻ طرف منهن ڪبو تہ اهو طرف آفريڪا جو آهي. سڙهن وغيره لاءِ پنهنجن ماڻهن کي حڪم ڪيائين تہ سدا ڪن ۾ هوا ۾ ڇولين جو خيال ڪن. ڪهڙن غلامن ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪيو مگر انهن کي ڪابہ سزا وغيره نہ ڏني وڃي ڇاڪاڻ تہ راضي خوشي سان ڪم ڪرڻ وارا بہ تمام گهڻا هئا. خاص ڪري ننين ڇوڪرن ۾ شوق تمام گهڻو هو ۽ خوشي سان هرڪم ڪرڻ لاءِ تيار هئا. ليانا جي هڪڙي اک جي ڏنڌلي نظر سڄي جهاز لاءِ ڪم اچي ٿي سگهي ۽ جهاز ڪيئي واپس موٽڻ هلڻ شروع ڪيائون. ٿي گورا هڪ هنڌ لڪا ويٺا هئا سي بہ هنن کي ليبي وٺا جن کي ماري خوشي ملهاياٿون.

هڪڙي هنڌ ليانا هنن کي هدايو تہ ڪو جهاز پلسي کان وڃي پيو. آبوڪي حڪم ڏنو تہ سڀ سڙهن ٿان هيٺ لهي اچو. هي ڪو بچاءَ جو اصول ڪونہ هو ۽ هيٺ لهڻ ضروري ڪونہ هو. ليانا آبوڪي کي هدايو تہ جهاز تمام پري آهي ۽ اسان ڏي اچڻ جو ڪو ارادو ڪونهيس. جهاز جي مٿان تمام گهڻا ماڻهو جمع ٿي ويا هئا تنهن ڪري اٿي هلڻ ڦرڻ لاءِ بہ جڳهہ ڪانہ هئي سيئي هڪ ٻئي سان پئي لڳا. جيڪي غلام هيتري مدت کان پوءِ آزاد ٿيا هئا ۽ تازي هوا کائڻ لاءِ مٿي نڪري آيا هئاتن مان ڪوبہ واپس ڊيڪن ۾ وڃڻ لاءِ تيار ڪونہ هو.

جيئن تہ هنن تمام گهڻي بک برداشت ڪئي هئي تنهن ڪري آبوڪي حڪم ڪيو تہ جنهن کي جيتري گهرج

هجي اوترو ڪانئي. جيڪڏهن ڪاڏو ختم ٿـي وڃي ته، اهي شيدي جهڪي ساموندي ڪنارن تي يا درياهه جي ڪنڌين جا رهاڪو هجن فقط اهـي مڇيون ڦاسائين. آبوڪي کـي خبر هئي تـه موجوده ڪـاڏو ستن ڏينهن کـان مٿي ڪونه هلندو. شيدين هن کي ٻڌايو تـه مڇي ڦاسائڻ ڏکي ڳـالهه ڪانهي تمام گهڻي انداز ۾ ڦاسائي سگهجي ٿي. ٻئي ڏينهن، سخت جاکوڙ کان پوءِ هنن آخـر سڙهه چاڙهي ڇڏيا. ليانا ٻڌايو تـه هاڻ سڀ سڙهه سنوان ٿي ويا آهن تـه آبوڪي پنهنجن جوانن کي شاباس ڏني.

آبوڪو مٿان کان هيٺ لهي آيـو ۽ تولي کي ڏسڻ لاءِ ويو. تولي کي بخار هو ۽ آبوڪي ڏٺو تـه هڪ ٻن ڏينهن کان مٿي ڪونـه جيئندو. پوءِ آبوڪي هن کي پيرائتي ڳالهه ڪري ٻڌائي تـه هنن ڪيئن سڙهه مٿي چاڙهيا آهن. تولو هن ڳالهه ۾ دلچسپي وٺڻ لڳو. آبوڪي تولي سـان ڳالهه ٻئي ڪئي تـه ٻونات ڪئبن ۾ آيو ۽ چيائين ”ليانا ٻڌائي ٿي تـه ڪو جهاز پنهنجي جهاز ڏي پيو اچـي.“ آبوڪو يڪدم مٿي چڙهي ويو ”ليانا، ڇا خبر آهي؟“

”پنهنجي جهاز کـان ڪافي ننڍو جهاز آهي جنهن ۾ ٻـه سڙهه آهن. ساڳيو انهي جهاز جهڙو آهي جيڪو اڳـم ويجهو آيو هو.“ ٽيڪومو ليانا جا گفتا ترجمو ڪري ٻڌايا.

آبوڪي ٽيڪومو سـان صلاح ڪئي جنهن چيـو تـه پاڻي جا جهاز مختلف رنگن جي جهنڊن تـي هڪ ٻئي سان ڳالهائيندا آهن. مگر اسان جي طرفان هنن کي ڪو جواب

ڪونہ مليو هوندو جنهن ڪري ويجها اچي رهيا آهن. هُو اهو بہ ڏسندا هوندا تہ پنهنجو جهاز عام جهازن وانگر هلي نہ رهيو هوندو تنهن ڪري بہ هنن کي شڪ پيو هوندو.

"هُو ڪيترو پري آهن؟" آدوڪي پڇيو.

چوڪريءَ چيو تہ هو پري نہ آهن پر ايترا ويجها بہ ڪينهن. ليڪومو چيو "هنن وٽ دوربينون هونديون جنهن سان پاڻ کي ڏسي سگهندا هوندا." آدوڪي کي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي "دوربيني ڇا؟" "شيشي جون بہ نليون اهڙي طرح ٺهيل آهن جو هو پاڻ کي چٽي طرح ڏسي سگهن ٿا تہ پاڻ ۾ ڪوبہ ڪورو ڪونهي. تنهن ڪري پاڻ کي جهلي حڪومت جي حوالي ڪندا ۽ هنن کي وڏو انعام ملندو."

"ڇا اهي غلام خريد ڪندڙ واپاري تہ ڪينهن؟" "جيڪڏهن ايئن نہ هوندو تہ بہ هو اسانکي جهلي وري بہ غلام بنائيندا. جي واپاري نہ هوندا تہ هيترن سارن گورن کي خون ڪرڻ جي عيوض پاڻ کي ماري ڇڏيندا." اچانڪ ٻہ جو ڌماڪو ٿيو ۽ جيڪي د ...ڪن جي ڇتن ڏسي ٻيٺل هئا سي سڀ ماٺ ٿي ويا. ليانا ٻڌايو تہ جهاز ٿان ٻہ اڇلايو ويو آهي جيڪو پنهنجي جهاز جي منهن واري پاسي کان پري پاڻيءَ ۾ وڃي ڪريو آهي. ليڪومو چيو "اهو هنن اسان کي اعلان ڏنو آهي ۽ هاڻ پاڻ تي گولا وسائيندا."

"هلي آ. سان پنهنجي ماڻهن کي حقيقت ٻڌائيندس ۽ پوءِ هنن کي مقابلي لاءِ تيار ڪندس." "آدوڪا! پاڻ هنن سان پهچي ڪونہ سگهنداسين!" "مگر اسين ٻيهر غلام

ٻه نه ٿينداسين.“ ”ها. اسين غلام نه ٿينداسين“ ٽيڪومو چيو. ”مان اوهان کي ٻڌائيندس ته اسين هنن کي ڪيئن ختم ڪنداسين.“ آبوڪي چيو.

هڪ ٻئي پٺيان ٻه ڌماڪا ٿيا جنهن جي نتيجي ۾ جهاز جو اڳيون حصو هيٺ هليو ويو. آبوڪي زور سان دانهون ڪرڻ لڳو. وري ڪجهه خاموشي ٿي ته ڪاٺ جي ٽٽڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو ۽ مالهن جون دانهون ٿيون. وري هڪڙو ڌماڪو ٿيو. ٽيڪومو چيو ”هو جڏهن ويجها ايندا پوءِ بندوقن سان فائرنگ ڪندا ۽ جڏهن اسان مان گهڻا جيترا مري ويندا پوءِ هو جهاز تي مٿي چڙهي ايندا ۽ باقي جيڪي بچيا هوندا تن کي گرفتار ڪري غلام بڻائي ڇڏيندا.“ آبوڪو اهڙا ڳالهه ٻڌي هولسٽر وٽ آيو جيڪو ٽيڪاڻي جي ڳڻ وٽ ٻڌو ويٺو هو. اول ته آبوڪي خيال ڪيو ته هن کي به چڙهي ماري ڇڏيان. چاڪاڻ ته هاڻ ڇا ڪرڻ گهرجي سو هي هرگز نه ٻڌائيندو. بونات، ليڪن سو، آبوڪو ۽ چند ٻيا لهاناڪي ساڻ وڏي هٿيارن واري اسٽور ۾ لنگهي ويا. جتان ڪافي بندوقون ۽ پستول ڪڍي آيا. پوءِ هڪ دفعو آبوڪو ڪئبن ۾ ويو، پٽ کي ٻاهر ڪڍڻ لاءِ جيترو ٻهار ڪيائين جيترو هن کان ٿي سگهيو. پوءِ وري ٻاهر نڪتو.

”نولا! اڄ ته پاڻ وطن هلون.“

”ڇا پاڻ اوڏانهن نه ٻيا هلون ڇا؟“

”ها هلون پيا. مگر اڄ ته هلون.“

”هلو.“

آڊوڪي ٽولي کي ڪلهي ڏاڪڻ تان چڙهي مٿي آيو ۽ حملي ٽيڻ واري پاسي کان ٻئي پاسي جهاز جي ڪنڊيءَ ۾ ڀتو. آڊوڪي جو پير ٿڙڪي ويو، ٽولي جي جسم کي لوڏو آيو ۽ هن کان رڙ نڪري وئي.

"ٽولا! پاڻ وطن پهچي ويا آهيون. فقط هڪڙي سيڪنڊ ۾ پهچي وينداسين." پوءِ هن ٽولي کي ڪناري تي چاڙهي بيهاريو ۽ پاڻ به چڙهيو. "بابا! تون به مون سان گڏ هلندين نه؟" "ها پٽ مان به هلندس!" پوءِ ٽولي کي ياڪر پائي ڳلي سان لڳائي هن پاڻ کي سمونڊ حوالي ڪري ڇڏيو.

"هو اسان وٽ پهچي چڪا آهن. اسان کي جهلڻ جي ڪوشش پيا ڪن. ماريو، ڌڪ هڻون. هو اسان کي قتل پيا ڪن!" ٽيڪومو پستول ڪڍي بيٺو هو جنهن پستول جو فائر ڪيو ۽ بارود کي باهه لڳي وئي. ڪارا ڪڪر آسمان ۾ ڇانئجي ويا.

آڊوڪو سمونڊ جي تر ۾ لهندو ويو. هن کي سڪون ملندو ويو. هن محسوس ڪيو ته سندس پير زمين سان وڃي لڳا آهن. هن کي خوشي محسوس ٿي. هو گهر پهچي رهيو هو. ٽولو هن سان ساڻ هو. هن جو ٻڪر ٻيءَ جي ڳلي ۾ هو. هن کي اطمينان نصيب ٿيو. اهي پهچي ويا جتي زنجيرن جو ڇڻڪاٽ ڪونه هو. ڪوڪ ۽ شور ڪونه هو. ڪو گهر ڪونه هو.

ٽورو اڳيرو جيوبيليشن ڏانهن ويو. ڇهه ئي جنهن ۾ به ڪارا جسم گول گرڙڪندا اڳتي هلبا ويا ۽ سمونڊ جي ظلمات ۾ غائب ٿي ويا. —

نيوفيلڊس جا تازا شايع ٿيل ڪتاب

يورپ جا ڏينهن، يورپ جون راتيون

(سفرنامو)

مصنف: الطاف شيخ

پڳوانن جي پور ۾

(نيپال جو سفرنامو)

مصنف: بدر ابڙو

گهاٽ مٿان گهنگهور گهٽا ۾

مصنف: شيخ اياز

خواب، خوشبو، ڇوڪري

(ناول)

ليکڪا: ماهتاب محبوب

ڪيئي ڪتاب

(جلد پهريون ۽ جلد ٻيو)

مصنف: رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي

رُني آهي گهوٽ سان

مصنف: الطاف شيخ

ڪٿي نہ پيجبو ٿڪ مسافر

(آتم ڪهاڻي)

مصنف: شيخ اياز

پياسي ڌرتي رمندا بادل
(ناول)

مصنف: سراج

منهنجي سڀ کان پياري ڌيءُ

مصنف: ذوالفقار علي ڀٽو

پيار ڪهاڻي (ناول)

مصنف: نجم عباسي

اونداهي ڌرتي روشن هٿ
(ناول)

مصنف: سراج

آسيم (ناول)

مصنف: هينري رائڊر هئگرڊ

بهترين سفرناما

مرتب ڪندڙ: الطاف شيخ

غلامن جو بيڙو (ناول)

مصنف: ايرڪ ڪارڊر

نيگرو عشق ۽ بغاوت (ناول)

مصنف: ڪرسٽو فرنڪول

آپٽي گهوٽ تہ نشا ٿيوئي
(سفرنامو)

مصنف: لوڪرام ڏوڏيجا

ميهڙ کان ماسڪو (سفرنامو)

مصنف: ڊاڪٽر محبوب شيخ

اٽڪل شهر جو نقشو

(ڪهاڻيون)

مصنف: شبنم گل

چنڊ ڳليون

(شاعري)

مصنف: شيخ اياز

سهسين ٿيا سارنگ

(سفرنامو)

مصنف: عنايت بلوچ

ڪراچيءَ کان ڪوپن هيگن
جت برف پئي ٿي جام
ملير کان مالمو

(سفرناما)

مصنف: الطاف شيخ

قيدي (ناول)

مصنف: فخرالزمان

اوڙاهه (ناول)

مصنف: غلام نبي مغل

هي ڪتاب ايرڪ ڪاربر جي انگريزي ناول "SLAVE SHIP" جو سنڌي ترجمو آهي، جنهن ۾ 1843ع ڌاري ڏکڻ ڪيرولينا ڪان نڪتل غلامن جي ٻيڙي جيوبيليشن ۾ وار ڪانڊاريندڙ جهيڙا ۽ مقابلا. غلامن سان ٿيندڙ لڱ ڪانڊاريندڙ واقعا ۽ حادثا، ۽ ٽن انسانن جو خاتمو جنهن ۾ غيور اشانٽي قوم جي جوڙي آڊوڪي جو انت. عياش هارينبي جو انجام ۽ دنيا جو مشهور مضمون نويس ۽ صحافي جيڪو غلامن جو واپار بند ڪرائڻ لاءِ زندگيءَ کي داءُ تي لائي ٿو ڇڏي سو به غلام خريد ٿو ڪري. معصوميت جو خون ٿيندو ڏسي پاڻ به ٽي خون ٿو ڪري. ناول جي شڪل ۾ بيان ڪيل آهن جيڪي هيڻي هينئين وارو پڙهي نه سگهندو ۽ ڏاڍي دل وارو هڪ دفعو ڪتاب هٿ ۾ کڻندو نه شايد بند نه ڪندو جيستائين سڄو ڪتاب پڙهي پورو نه ڪري.

هن ناول ۾ طاقت ۽ پاور، ظلم ۽ رحم، عشق ۽ معصوميت، عيش ۽ نشاط، محبت ۽ نفرت، مبادي ۽ منتها جا ڪيئن نفسياتي موڙ پڙهندڙ محسوس ڪندو ۽ چند منٽ ويهي ويچار ڪندو.

سنڌيڪار: دوست محمد ٻگهي غلامن جو ٻيڙو (ناول) نيو فيلڊس (27)

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڇوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي ورِي پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصِي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن ڪي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي تي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ-

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ ڪي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)